

नेपाल कानून पत्रिका

भाग - ५८

२०७३ जेठ

अङ्क - २

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९६, ४२६२८०१, ४२५८१२२ Ext.२५१२ (सम्पादन), २५११ (छापाखाना), २१३१ (विक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.व.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

ने
का
प

२
०
७
३

जे
ठ

अ
ङ्क

२

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायव महान्यायाधिवक्ता श्री राजेन्द्र सुवेदी, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
वरिष्ठ अधिवक्ता श्री नरहरि आचार्य, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री नहकुल सुवेदी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री गजेन्द्रबहादुर सिंह

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन शाखामा कार्यरत
कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री राजन बास्तोला
शाखा अधिकृत श्री मिनबहादुर कुँवर
ना.सु.श्री सरस्वती खड्का
ना.सु.श्री लक्ष्मण वि.क.
ना.सु.श्री रमादेवी न्यौपाने
ना.सु.श्री विनोदकुमार यादव
सि.कं.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ
कार्यालय सहयोगी श्री प्रेमलाल महर्जन

भाषाविद् : उपप्रा. श्री रामचन्द्र फुयाल

बिक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारी
डि.श्री नरबहादुर खत्री

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
मुद्रण अधिकृत श्री आनन्दप्रकाश नेपाल
सिनियर बुकबाइन्डर श्री तेजराम महर्जन
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
बुकबाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी

प्रकाशित सङ्ख्या : २००० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७२... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७३, जेठ, नि.नं.९५३८, पृष्ठ १८३

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७३ १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७३, जेठ - १, पृष्ठ १

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९१० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रु.३०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/ विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	१५३८ विशेष उत्प्रेषण / परमादेश	रविन्द्र श्रेष्ठसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> निरूपित भैसकेको विषय बारम्बार उठाएर निवेदकहरूले अदालतको समय र राष्ट्रको श्रम तथा स्रोतको व्यर्थ खर्च गरेको देखिन्छ । वास्तविक पीडितहरूलाई समयमा न्याय प्रदान गर्नका लागि अत्यन्त दबाबमा रहेको यस अदालतलाई सानातिना असुविधा भएको बहानाबाजी गरी अलमल गर्ने काम सह्य हुन सक्तैन । यस्ता ससाना गुनासा सुन्नका लागि रिट उपचारको व्यवस्था भएको होइन । यसमा निवेदकहरूको कानून व्यवसायीहरूको अहम् भूमिका रहने । 	१३८
२.	१५३९ पूर्ण हातहतियार तथा खरखजाना	संजयकुमार साह विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मुद्दाको निर्णय नै गरेको नभई प्रमुख जिल्ला अधिकारी अनुपस्थित रहेको अवस्थामा बकपत्रका लागि उपस्थित गराइएका साक्षीको बकपत्र गराई मुद्दाको कारवाही अगाडि बढाएकोसम्म देखिएको छ । त्यसरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अनुपस्थितिमा सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारीले गराएको बकपत्र प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट अनुमोदन गराउनै पर्ने अनिवार्य कानूनी व्यवस्था देखिँदैन । मूलतः बकपत्र भएको हो, होइन र बकपत्र गराउँदा इच्छाविपरीत गराइएको छ, छैन भन्ने कुरा हेरिनु पर्ने । 	२०३

३.	९५४० संयुक्त बन्डा बदर, दर्ता बदर दर्ता कायम	महिन्द्र ठाकुर लोहार विरुद्ध लालबाबु प्रसाद यादवसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ मुद्दामा प्रतिवादीहरूका पितासमेतले २०२२ सालमा नै वादीका पितालाई राजीनामा गरी दिएको जग्गा प्रतिवादीका पिताले आफ्नै नाममा नापी दर्ता गराई आफू र छोराहरूका बिचमा बन्डापत्र पारित गरेको कार्य दूषित प्रकृतिको भै सो दूषित कार्यले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्ने देखिएन । तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा जग्गा पजनीको २क नं. बमोजिमको हदम्याद आकर्षित हुन नसक्ने भनी हदम्यादको आधारमा फिराद खारेज हुने ठहर्याएको सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको देखिन नआउने । 	२१४
४.	९५४१ संयुक्त सम्पत्ति शुद्धीकरण	नेपाल सरकार विरुद्ध सरिता गिरी राईसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ प्रतिवादी सरिता गिरी राईले आफ्ना नाममा रहेको नगद, जग्गालगायतका सम्पत्ति आफ्नो वैध आर्जनको हो भनी देखाउन नसकेको, निजले प्रतिवादी निर्मल राईका नाममा रहेको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारी गराई अन्य प्रतिवादीहरूका नाममा तहतह हस्तान्तरण गरी प्रतिवादी निर्मल राईलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर अपराध गर्ने कार्यमा सहयोगीको भूमिका निभाएको देखिँदा निजलाई २ वर्ष कैद र रु.२,२५,९९,९५३।- जरिवाना हुने र निजका नामको सम्पत्ति जफत हुने तथा अन्य प्रतिवादीहरूले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्याएको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०७०।९।१९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने । 	२२१

५.	१५४२ संयुक्त लेनदेन	संजीव तुलाधर विरुद्ध शम्भूलालदेव प्रधान	<ul style="list-style-type: none"> वादी अमेरिकामा बस्ने गरेको र वादी वारेस तारेखमा बस्न खोज्दाखोज्दै निजलाई तारेखमा राखी राख्न परेन भनी आदेश गरिदिएको कारणले तारेखमा नबसेको देखिनुलाई वादीको वारेसले जानीजानी तारेख गुजारी थाम्ने थमाउने म्यादसमेत गुजारी बसेको भन्न नमिल्ने । 	२४९
६.	१५४३ संयुक्त सार्वजनिक पोखरी जग्गा खिचोला चलन सार्वजनिक दर्ता कायमसमेत	गंगाधर साहसमेत विरुद्ध रुन्दी खंग खत्व	<ul style="list-style-type: none"> भूमिसुधार लागू हुँदा ७ नं. फाराम भरेको र २०२८ सालसम्म जमिनदार कचहरीमा मालपोत बुझाउँदै आएको भनेपनि प्रतिवादीहरूले हाल सर्वे नापी हुँदा फिल्डबुकमा जग्गाधनी महल खाली रहेकोलाई तत्कालै आफ्नो स्वामित्वको प्रमाण पेस गरी जग्गा दर्ता गराउन सकेको देखिँदैन । समयमै जग्गा दर्ता गर्नपट्टि नलागी यतिका वर्षपछि जग्गा निजी हो भनी खिचोला गर्न आएकोबाट विवादका जग्गामा प्रतिवादीहरूको हक स्वामित्व नभएको भन्ने स्पष्ट हुने । 	२४६
७.	१५४४ संयुक्त प्रतिषेध / उत्प्रेषण	अधिवक्ता मिथिलेशकुमार सिंहसमेत विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयसमेत	<ul style="list-style-type: none"> आर्थिकरूपले मजबुत र अनुभवी सेयर लगानीकर्ताहरूले सेयर लगानी गर्न स्वीकृति जनाई संयुक्त लगानी सम्झौता तथा सेयर खरिद बिक्री सम्झौता र विश्व बैंकको IFC समेतलाई सामेल गराई Joint Development Agreement समेत सम्पन्न भई नेपाल सरकारको 	२५३

			<p>उद्योग विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंकसमेतबाट स्वीकृति तथा सहमति लिई हालसम्म करिब रु. १५ करोड लगानी गरिसकेको भन्ने विपक्षी नेपाल वाटर एण्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीको लिखित जवाफ व्यहोराबाट देखिएको अवस्थामा निवेदकले दाबी लिए जस्तो उक्त कम्पनीलाई उत्पादन अनुमतिपत्र नदिने हो भने उक्त लगानी त्यसै खेर जाने मात्र नभई विद्युत् उत्पादन गरी लोडसेडिङ अन्त्य गर्ने सरकारको योजनासमेत धराशयी बन्न जाने ।</p>	
८.	<p>९५४५ संयुक्त गैरकानूनीरूपमा सम्पत्ति आर्जन गरी भ्रष्टाचार गरेको</p>	<p>नेपाल सरकार विरुद्ध भरतप्रसाद घिमिरेसमेत</p>	<p>■ विवादित रकम जसका नाममा रोक्का रहेको छ उसैको हुन्छ । जहाँसम्म बैंकमा रोक्का रहेको रकम प्रतिवादीले गैरकानूनी आर्जन गरी भ्रष्टाचार गरेका हुन् भनी आरोपित गरिसकेपछि बैंकको खातावालालाई पनि प्रतिवादी बनाई मुद्दा चलाउन सक्नुपर्ने हुन्छ । खातावाला व्यक्तिलाई अभियुक्त बनाई मुद्दा दायर पनि नगर्ने र अर्काको खातामा रहेको रकमसमेत यिनै प्रतिवादीको हो भनी सो रकमको समेत स्रोत पुष्टि गर्नुपर्दछ भनी उक्त रकममा समेत यिनै प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको कायम गरी गैरकानूनी आर्जन भनी सजाय ठहर गर्नु न्यायोचित नहुने ।</p>	२७७

९.	९५४६ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	नेपाल सरकार विरुद्ध रत्नमाया थपलियासमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ प्रतिवादी रत्नमाया थपलियाले मृतक दुर्गा थपलियाको लासलाई दबाउने र अपराधबाट छोरा हरिप्रसादलाई बचाउने उद्देश्यले मृतक दुर्गा थपलिया आफैँ झुन्डिई मरेकी भन्ने देखाउन लास झुन्डाउने कार्यमा सम्म सहयोग गरेको देखिन्छ । मृतक दुर्गा थपलियाको मृत लासलाई झुन्डाउने कार्यमा सम्म यी प्रतिवादी रत्नमायाले प्रतिवादी हरिप्रसादलाई सहयोग गरेको देखिन आएकोले निजको उक्त कार्य ज्यानसम्बन्धीको महलको २२, २३ र २४ नं. मा उल्लिखित कसुर देखिन आई ऐ.को २५ नं. अनुसार निजलाई रु.२०१-जरिवाना हुने । 	३२७
१०.	९५४७ संयुक्त नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम परमादेश जारी गरिपाउँ	अधिवक्ता राजुप्रसाद चापागाईंसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको ११ नं. र अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को सामन्जस्यता पूर्ण व्याख्या गरिनुपर्छ भन्ने जिकिरसम्बन्धमा विचार गर्दा अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्था हदम्यादको व्यवस्था निलम्बन हुने सिद्धान्त (Doctrine of tolling) मा आधारित देखिन्छ । Doctrine of Tolling भइरहेको हदम्यादलाई कुनै निश्चित अवधिसम्म निश्चित सर्तमा स्थगित गरिनु हो । जसलाई कानूनी भाषामा 	३३५

			हदम्याद स्थगनको सिद्धान्त (Doctrine of Equitable Tolling) भनिएको छ । यो विषय अपराधभन्दा दुष्कृति (Equity) सँग सम्बन्धित विषय हो । यसको प्रयोग देवानी प्रकृतिका विषयमा हुने कुरा उल्लिखित ४० नं. को कानूनी व्यवस्थाले नै गरेको देखिने ।	
११.	१५४८ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	जग्गे भन्ने जगतबहादुर भण्डारी विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादीले एकातिर आत्मरक्षाको जिकिर लिएको देखिन्छ भने अर्कोतिर अ.बं. १८८ नं. बमोजिम घटी सजाय पाउनु पर्ने जिकिर पनि लिएको देखिन्छ । आत्मरक्षाको जिकिर पुगेको खण्डमा प्रतिवादीले अभियोगदाबीबाट सफाई पाउने अवस्था रहन्छ । अ.बं. १८८ नं. को राय भनेको ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ नं. को कसुरदार ठहरिएकालाई कसुर गर्दाको परिस्थितिको विचार गरेर घटी सजाय गर्ने कानून हो । अ.बं. १८८ नं. को माग गर्नु भनेको आफूबाट उक्त १३ नं. को कसुर भएको हो भन्ने प्रतिवादीको स्वीकारोक्ति हो । 	३५८

यी सारसङ्क्षेप ने.का.प. प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

– सम्पादक

निर्णय नं. १५३८

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७२।६।०।५
०७१-WS-०००७

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : जिल्ला ललितपुर, गा.वि.स. चापागाउँ वडा
नं. ४ घर भई हाल चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय
प्रतिष्ठान वीर अस्पताल काठमाडौंमा सहायक
पाँचौं तह, ल्याब टेक्निसियन पदमा कार्यरत
रविन्द्र श्रेष्ठसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या
मन्त्रालय, रामशाहपथ, काठमाडौंसमेत

- संविधानसँग कानून अमान्य भएको भन्ने निवेदनको निरूपणका लागि यस अदालतले लिने गरेको आधारहरूमा विधायिका निर्मित कानून संविधानसम्मत रहेको अनुमान गरिन्छ । कानून संविधानसँग बाझिएको छ भन्ने जिकिर लिने पक्षले सो कुरा स्पष्ट किसिमले प्रमाणित गर्नुपर्छ । यसको लागि निजले सफा हात लिएर आउनुपर्छ र उल्लिखित कानूनलाई स्वीकार गरेको वा त्यसबाट फाइदा लिएको देखिनु हुँदैन । बाझिएको कुरा सामान्य विवेक भएको मानिसले सहजरूपमा थाहा पाउन सक्ने हुनुपर्छ ।

सामान्य मानिसले त्यसरी बुझ्न सक्दैन भने त्यसलाई बाझिएको भनेर अदालतले बलपूर्वक व्याख्या गर्दैन । अदालतले कानूनको समीक्षा गरेर यस्तो कानून भैदिए अझ राम्रो हुन्थ्यो भनी त्यसको औचित्य खोज्ने वा मसौदाकारको काम गर्दैन । अदालतले दाबी गरिएको कानून स्पष्टसँग संविधानसँग बाझिएको छ छैन भन्नेसम्म हेर्छ । विवेक, तर्कसम्मत र बुझ्न सकिने वर्गीकरण (reasonable and intelligible differentia) सर्वस्वीकृत छ । समान र असमानबिच समान कानून लागू गर्न मिल्दैन । यसबाट झन् असमानता बढ्छ । कर्मचारी प्रशासनको स्वरूप संगठन र तिनीहरू बिचको वर्गीकरण राज्यको नीतिभिन्न पर्ने नीतिगत कुरा भएकाले यो अन्यायपूर्ण नदेखिएसम्म अदालतले हात नहाल्ने ।

(प्रकरण नं. १२)

- निरूपित भैसकेको विषय बारम्बार उठाएर निवेदकहरूले अदालतको समय र राष्ट्रको श्रम तथा स्रोतको व्यर्थ खर्च गरेको देखिन्छ । वास्तविक पीडितहरूलाई समयमा न्याय प्रदान गर्नका लागि अत्यन्त दबाबमा रहेको यस अदालतलाई सानातिना असुविधा भएको बहानाबाजी गरी अलमल गर्ने काम सहा हुन सक्तैन । यस्ता ससाना गुनासा सुन्नका लागि रिट उपचारको व्यवस्था भएको होइन । यसमा निवेदकहरूको कानून व्यवसायीहरूको अहम् भूमिका रहने ।

(प्रकरण नं. १४)

- अदालतलाई कानून बदर गर्ने अधिकार मात्र छ । त्यसमा थपघट गरी संशोधन

गर्ने अधिकार छैन । यो अदालतले मसौदाकारको काम गर्न सक्दैन । त्यसको लागि अदालतको निर्माण भएको होइन । यो अदालतले कानूनको शासनको सम्मान गर्नुपर्ने हुँदा यसले शक्ति पृथक्कीकरणको दायरा नाघ्न नसक्ने ।

- स्तरवृद्धिसम्बन्धी भएको कानून बदर गर्दा निवेदकलगायत कर्मचारीहरूलाई झन् मर्का पर्ने देखिन्छ । अर्को कानून कहिले बन्ने ठेगान हुँदैन तर भएको कानून बदर भइसक्यो । अन्याय वृद्धि हुने गरी यो अदालत आदेश गर्न असमर्थ हुन जाने ।

(प्रकरण नं. १५)

- कर्मचारीहरूमा सेवा गर्ने भावनामा धेरै हास भएको पाइन्छ । आफूलाई खासै मर्का नपरेको र उन्नतिको बाटो अवरुद्ध नभएको अवस्थामा समेत कर्तव्यपालनभन्दा अधिकार प्राप्तिमा बढी ध्यान केन्द्रित रहेको देखिनु चिन्ताको विषय हुन पुग्ने ।

(प्रकरण नं. १६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता दीपनारायण साह

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता रेवतीराज त्रिपाठी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(१) र (२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

हामी निवेदकहरूले यसअघि यस सम्मानित अदालतमा स्वास्थ्य सेवा ऐन, तेस्रो संशोधन २०६३ को दफा ८(१) को पदपूर्तिसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था र दफा ९ को ७(क) को स्तर वृद्धिसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था हामी कर्मचारीहरूबिच विभेदकारी किसिमको कानूनी व्यवस्था रहेको र भएको कानूनी व्यवस्थासमेत कार्यान्वयन भई नराखेको अवस्थाले गर्दा हामी निवेदकहरूको माथिलो तहमा जाने वृत्तिविकासमा समेत असर परेको कारण उल्लिखित विभेदकारी कानूनी व्यवस्था तत्काल संशोधन वा खारेज गरी समान किसिमको कानूनी व्यवस्था कायम गरिपाउन विपक्षीहरूको नाममा परमादेशलगायत उपर्युक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ भनी मिति २०६९।३।२८ मा रिट निवेदन दर्ता गराएकोमा उक्त मुद्दा हालसम्म कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहेको छ ।

तर हामी निवेदकहरूले यसअघिको उक्त मुद्दाबाट माग गरिएको धेरै कुराहरू स्वास्थ्य सेवा ऐनमा मिति २०७०।१२।१२ मा चौथो पटक गरेको संशोधनबाट ल्याइसकेको भए तापनि माथिल्लो तहमा जानलाई अवरुद्ध हुने केही थप कानूनी प्रावधान राखिएको छ, जुन कुरा सोभन्दा अगाडिको ऐनमा कानूनी व्यवस्था नभएको कुराले हामी निवेदक र हामीसरहका कर्मचारीहरूलाई योग्यता पुग्दापुग्दै पनि माथिल्लो तहमा जान, स्तरवृद्धि हुनबाट रोक लगाएको अवस्था विद्यमान छ । जसकारण हामी निवेदकहरू साह्रै अन्यायमा परी न्यायको लागि पुनः सम्मानित अदालतको शरणमा आएका छौं ।

स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०६३ ले विकास नदिइरहेको अवस्थामा स्वास्थ्य सेवा ऐन, (चौथो संशोधन) २०७० आएपछि पनि हामीहरूको समस्या हल गर्न सकेन । बरु थप समस्या पैदा गरी अन्यायमा पारेको छ । नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ लाई हालको चौथो संशोधनले मूल ऐनको दफा ९ को संशोधन गरी ९(१) को क्रम सङ्ख्या २ को (क)

बमोजिम पाँचौं तहबाट छैठौं तहमा जानको लागि योग्यता भएकाहरूको हकमा ५ वर्ष सेवा अवधि तोकेको छ । जबकी हामीहरू सबैको सेवा अवधि ८ वर्षभन्दा बढी भइसकेको छ, तर पनि दुर्गम तथा अति दुर्गममा पनि बस्नुपर्ने भन्ने बाध्यात्मक व्यवस्थाले गर्दा हामीहरूलाई यस ऐनले पनि छैठौं हुन छेकवार लगाई बन्चित गरेको छ । नोकरी अवधिमा एक पटक पनि अति दुर्गम तथा दुर्गम स्थान नगएका र सुरु नियुक्ति (चौथो तह) का हिसाबले पनि हामीहरूभन्दा पछि नियुक्ति भएका र पाँचौं तह पनि उनीहरू स्तरवृद्धिको मध्यमबाट र हामीहरूभन्दा पछि भएकाहरूले २०७० श्रावण महिनाबाटै छैठौं तह पाइसकेका छन् र हालको स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७० को दफा २६ को उपदफा २(ख), २(ग) को बढुवा व्यवस्थाअनुसार दुर्गम नभए पनि बढुवाको लागि उम्मेदवार हुन पाउने व्यवस्था गरेको छ तर स्तरवृद्धिको लागि पनि सो व्यवस्था हुनुपर्नेमा स्तरवृद्धिको लागि दुर्गम र अति दुर्गम स्थानमा बसी सेवा गर्नुपर्ने अनिवार्य र प्रतिबन्धात्मक अवस्था सिर्जना गरेको छ । स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ (चौथो संशोधन) २०७० अनुसार हामी सबै रिट निवेदकहरू छैठौं तह पाउन योग्य व्यक्तिहरू हौं र सोहीअनुसार छैठौं तह पाउन हामीहरूले मिति २०६९ असार मसान्तसम्मको म्यादैभिन्न स्वास्थ्य सेवा विभाग टेकुको कर्मचारी प्रशासन शाखामा आवश्यक सम्पूर्ण प्रमाण कागजातसहित स्तरवृद्धिको आवेदन फाराम भरी मिति २०७०।३।१९ गते दर्ता गरी दर्ता नं. ६६७३, २०७०।३।२० गते दर्ता गरी दर्ता नं. ६८३०, २०७०।३।२५ गते दर्ता गरी दर्ता नं. ७२१० रहेको छ तर के कति कारणले छैठौं तह दिन नमिलेको हो, सोको कारण स्वास्थ्य सेवा विभागले आजसम्म हामीहरूलाई लिखितरूपमा दिन सकेको छैन ।

यसअघि यस सम्मानित अदालतमा दर्ता गरिएको रिट नं. ०६८-WS-००८३ को मुद्दामा विस्तृत व्यहोराको मागदाबी गरिएको कुराहरू यस निवेदनमा

दोहोरो मागदाबी नगरी उक्त निवेदनसमेत साथै राखी इन्साफ गरिपाउनुको साथै सोबाहेक हालको स्वास्थ्य ऐन, चौथो संशोधन २०७० को एउटा दफामा भएको कानूनी व्यवस्था अर्को दफाको कानूनी व्यवस्थासँग र अन्तरिम संविधानसँग बाझिएकोले बाझिएको हदसम्म बदर घोषित गरिपाउनुको साथै विपक्षी स्वास्थ्य सेवा विभागको मिति २०७१।४।१४ गतेको निर्णयसमेत उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरिपाउनुको साथै उपचारको लागि अन्य उपर्युक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ ।

स्वास्थ्य सेवा ऐनको दफा ९ को उपदफा १ को खण्ड २ को क लगायतका अन्य खण्डसमेतको कानूनी प्रावधान ऐ. ऐनको दफा २६ को उपदफा २ को (ख) कानूनी व्यवस्था र अन्तरिम संविधानको धारा १२ को ३(च) को पेसा, रोजगारसम्बन्धी स्वतन्त्रताको हक, धारा १३ को १, २ को समानताको हक, धारा १९ को १ सम्पत्तिको प्रदत्त मौलिक हकसँग प्रत्यक्ष बाझिएको हुँदा धारा १०७(१) बमोजिम अमान्य बदर घोषित गरिपाउनुको साथै विपक्षी स्वास्थ्य सेवा विभागले छैठौं तहको स्तरवृद्धिको सम्बन्धमा निर्णय गर्दा शैक्षिक योग्यता भएको, सेवा अवधि ५ वर्ष हुनुपर्नेमा ८ वर्ष पुरा भैसकेको देखिन्छ तर पाँचौं तहमा रहँदा दुर्गम तथा अति दुर्गममा रही सेवा नगरेको कारण निजहरूलाई छैठौं तह दिन मिल्ने देखिएन भनी मिति २०७१।४।१४ गरिएको निर्णयसमेत उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट समेत जेष्ठता कायमसम्बन्धी विषयमा पटकपटक गरी हामीसरह र हामीभन्दा कनिष्ठ कर्मचारीहरूको हकमा समेत नेपाल स्वास्थ्य ऐनको दफा ९ (७क) को (ड) को कानून व्यवस्थाअनुसार चौथो भएको ५ वर्ष पुगेकै मितिदेखि नै लागू हुने गरी स्तरवृद्धि गर्नु भनी फैसला भइसकेको र उक्त फैसलाहरूलाई विपक्षीहरूले कार्यान्वयनसमेत गरिसकेको अवस्थाका नजिर र कानूनसमेतको आधारमा हालको संशोधनसमेत दफा

२६ को २६ को प्रावधान दफा ९ को उपदफा १ र दफा ९ को उपदफा २ को विशेष व्यवस्था आकर्षित गरी ऐनले तोकेको सेवा अवधि पुगेकाहरूको हकमा लागू गरी सेवा अवधि पुगेका मितिबाटै तलब भत्ता सुविधा र जेष्ठता लागू हुने गरी छैठौं तहमा स्तरवृद्धि गर्नु गराउनु भनी विपक्षीको नाममा परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने उपर्युक्त आदेश जारी गरी पूर्ण न्याय पाउँ भन्ने निवेदन पत्र ।

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, आदेश जारी हुनु नपर्ने भए आधार कारणसहित यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी म्याद सूचना पठाई लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७१।५।३१ को आदेश ।

रिट निवेदकहरू नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ अन्तर्गत नेपाल स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीहरू रहेको र स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीको नियुक्ति, सरुवा, बढुवालागायतको कार्य सेवा समुह सञ्चालन गर्ने मन्त्रालय स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय हुने व्यवस्था नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ मा भएको, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको क्षेत्राधिकारभित्रको विषयवस्तुका सम्बन्धमा उक्त मन्त्रालयले कानूनसम्मत तरिकाले गरेको काम कारवाहीका सम्बन्धमा निवेदकले यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनुपर्ने कुनै आधार तथा कारण रहेको छैन । तसर्थ प्रत्यर्थी रिट निवेदकको निवेदन व्यहोरा झुठ्ठा हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

यी निवेदक स्वास्थ्य सेवाअन्तर्गतका प्राविधिक कर्मचारीहरू रहे भएको कुरा निजहरूले आफ्नो रिट निवेदनमा खुलाउनु भएअनुसार

पुष्टि भएको छ । विपक्षीहरू तत्कालीन प्रचलित कानूनबमोजिम नियुक्त भएका र वर्तमान अवस्थामा प्रचलित कानूनबमोजिम सेवामा बहाल रहेकोमा विवाद रहेन । विपक्षीहरूले नियुक्ति, सरुवा, बढुवा, पदोन्नति र अन्य सेवा सुविधा प्रचलित कानूनबमोजिम प्राप्त गर्ने र सो कानूनको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने निकाय निजहरूले विपक्षी बनाएका स्वास्थ्य सेवा विभागलागायतका नेपाल सरकारका मातहत रहने निकाय हुन्, यी निवेदकहरूले अन्याय परेको भनिएको विषय हेर्दा हास्यास्पद देखिन्छ । सरकारले बनाएका नीति, ऐन, नियम आफूलाई लागू नहोस् तथा आफ्नो हितविपरीत हुने भएकोले खारेज होस् भन्नु कुनै पनि अवस्थामा जायज माग हुन सक्दैन । दुर्गम तथा अति दुर्गम क्षेत्रमा सेवा गर्न सबै स्वास्थ्यकर्मी अनिच्छुक हुने भएकाले दुर्गम क्षेत्रका नागरिकले स्वास्थ्य उपचारको अभावमा ज्यान गुमाउन नपरोस् भन्ने मनसायले बनाएको कानून खारेज गर्दा दुर्गम क्षेत्रउपर अन्याय हुन जान्छ । यी रिट निवेदकहरूको हित सार्वजनिक हित नभई व्यक्तिगत स्वार्थमात्र हो । रिट निवेदकहरूको माग प्रथम दृष्टिमाै गैरकानूनी एवं खारेजभागी छ । सरकारको नीतिअनुसार कानून निर्माण हुने भएकोले व्यवस्थापिका संसदले कानून निर्माण गर्ने प्रक्रियाबमोजिम बनाएको कानून बदर हुन सक्दैन । कानून कार्यान्वयन नगरेको विषयमा विशुद्ध संविधान निर्माण गर्ने संविधानसभा र कानून निर्माण गर्ने व्यवस्थापिका संसदअन्तर्गतको यो सचिवालयलाई विपक्षी बनाउनुपर्ने आधार र कारण पनि छैन, निवेदकहरूको मौलिक हकमा बन्देज लगाउने र आघात पुग्ने काम संविधानसभा, व्यवस्थापिका संसद् एवं यस सचिवालयबाट नभएको हुँदा यस सचिवालयका हकमा दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ । खारेज गरी इन्साफ पाउँ भन्ने संविधानसभा र व्यवस्थापिका संसद् सचिवालयको लिखित जवाफ ।

स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीहरूको स्तरवृद्धि

तथा बढुवा गर्ने आधार नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ ले स्पष्ट गरेको छ । विपक्षीले स्तरवृद्धि तथा बढुवाका सम्बन्धमा ऐनद्वारा गरिएका व्यवस्थाहरू आपसमा बाझिएको जिकिर लिए पनि के कति कारणबाट कुन कुन व्यवस्था बाझिएका हुन् सो कुरा निवेदनमा स्पष्ट खुलाउन सकेको देखिँदैन । नेपाल स्वास्थ्य सेवाको एक तहबाट अर्को तहमा स्तरवृद्धि तथा बढुवा गर्ने प्रक्रियामा यस मन्त्रालयको कुनै संलग्नता नरहने हुँदा यस मन्त्रालयबाट संविधानद्वारा प्रदत्त विपक्षीको मौलिक हक हनन् हुने कुनै कार्य भएको छैन । विपक्षीले स्तरवृद्धि तथा बढुवामा विभेद गरेको भन्नेसम्बन्धमा कुनै तथ्यगत आधार पेस गर्न पनि नसकेको हुँदा निवेदकको मागदाबी निरर्थक एवं औचित्यहीन छ । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने कानून न्याय संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

स्वास्थ्य सेवालार्ई बढी सक्षम, सुदृढ र जनउत्तरदायी तुल्याउने उद्देश्यका साथ नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ जारी भएको र सो सेवामा कार्यरत कर्मचारीलाई प्रदान गरिने विभिन्न सुविधा र सहूलियतअन्तर्गत स्तरवृद्धिको व्यवस्थासमेत गरिएको छ । स्तरवृद्धि प्राप्त गर्नका लागि सेवामा कार्यरत कर्मचारीले निश्चित सेवा अवधि पूरा गर्नुका साथै दुर्गम क्षेत्रमा निश्चित अवधि काम गर्नुपर्ने र कार्य सम्पादन, मूल्याङ्कनमा कम्तीमा उत्तम अंक प्राप्त गर्नुपर्ने गरी व्यवस्था भएको छ, जुन सबै कर्मचारीलाई समानरूपमा लागू हुने हो । कर्मचारीले स्तरवृद्धिको सुविधा प्राप्त गर्न दुर्गम वा अति दुर्गम क्षेत्रमा सेवा गर्नुपर्ने व्यवस्था राख्दा सो क्षेत्रका जनताले सहजरूपमा स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न सक्ने अवस्था हुने उद्देश्यका साथ प्रस्तुत व्यवस्थाबमोजिम सेवा नगरेको कारण निजहरूलाई छैठौं तह दिन मिल्ने देखिएन भनी स्वास्थ्य सेवा विभागबाट मिति २०७१।४।१४ मा गरिएको निर्णय कानूनसम्मत नै भएको ऐनको दफा ९ को व्यवस्था

स्वास्थ्य सेवाका सबै कर्मचारीलाई समान ढङ्गले लागू हुने भएकोले त्यस्तो व्यवस्था लागू नहुने गरी माग गर्नु तर्कपूर्ण नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ ।

नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९ मा राखिएको स्तरवृद्धिसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको मुख्य उद्देश्य सेवा अवधि, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको स्तर र दुर्गम क्षेत्रमा गरेको सेवा जस्ता विषयलाई आधार मानी कर्मचारीलाई माथिल्लो स्तरको सुविधा प्रदान गरी प्रोत्साहित गर्नु हो । यस्तो प्रोत्साहन प्राप्त गर्नका लागि कानूनमा जे जस्ता आधार वा योग्यता पुरा गर्नुपर्ने गरी व्यवस्था भएको छ, सो पुरा हुनै पर्दछ । कुनै कर्मचारीले तोकिएका सबै आधार पुरा नगरी केवल सेवा अवधि पूरा गर्दैमा निजको माथिल्लो तहमा स्तरवृद्धि गर्नु कानूनविपरीत हुने हुँदा रिट निवेदनको दाबी कानूनसङ्गत छैन । रिट निवेदन खारेजभागी छ खारेज गरिपाउँ भन्ने स्वास्थ्य मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ (चौथो संशोधन २०७०) को दफा ९ को उपदफा (१) को खण्ड २ को (क) मा पाँचौं सुरु नियुक्ति भएका वा पाँचौं तहमा स्तरवृद्धि भई सो तहको लागि न्यूनतम शैक्षिक योग्यता पुरा भएका कम्तीमा एक वर्ष अतिदुर्गम वा दुई वर्ष दुर्गम क्षेत्रमा सेवा गरेको व्यक्तिको स्तरवृद्धि गरिनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । साथै दफा २६ मा बढुवाको लागि न्यूनतम योग्यता र सेवा अवधिसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । सोही दफाको उपदफा (२) को (क) मा पद वा दरबन्दी नभएका कारण अति दुर्गम वा दुर्गम क्षेत्रमा सेवा गर्न नपाएकोमा (ख) बढुवा हुने पदभन्दा एक तह मुनिको पदमा कम्तीमा ८ वर्ष सेवा अवधि पुरा गरेको भएमा भन्ने व्यवस्था रहेको छ । निवेदकले दाबी लिनुभएको उक्त ऐनको दफा ९ को उपदफा १ खण्ड २ को (क) को व्यवस्था स्तरवृद्धि गरिने व्यवस्था हो भने दफा २६ को व्यवस्था बढुवाको व्यवस्था हो । यी दुवै व्यवस्थालाई सँगै राखेर हेर्न मिल्ने होइन र

उक्त व्यवस्थाहरू के कसरी बाझिएको भन्नेसम्बन्धमा केही उल्लेख गर्नुभएको छैन । कानूनमा रहेका भिन्न प्रकृतिको व्यवस्थालाई एकै ठाउँमा राखेर कानून बाझिएको भनी दाबी लिनु र सोहीबमोजिम बढुवा गरिपाउँ भन्ने मागदाबी कानूनसम्मत देखिँदैन । साथै उक्त व्यवस्था के कसरी संविधानसँग बाझिएको हो भन्नेसम्बन्धमा केही उल्लेख गर्नुभएको छैन । रिट निवेदकले दाबी गरेझैं यो विषय संविधानको धारा १८ को रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षाको हक, धारा १२ को उपधारा (३) को खण्ड (च) को पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रतासँग सान्दर्भिक र सरोकार राख्ने विषय नभएकोले उक्त धाराहरूसँग बाझिएको भनी काल्पनिकरूपमा दाबी गर्न मिल्दैन । जहाँसम्म स्वास्थ्य सेवा विभागले छैठौँ तहको स्तरवृद्धि सम्बन्धमा निर्णय गर्दा शैक्षिक योग्यता भएको सेवा अवधि ५ वर्ष हुनुपर्नेमा ८ वर्ष पुरा भैसकेको देखिन्छ तर पाँचौँ तहमा रहँदा दुर्गम तथा अति दुर्गममा रही सेवा नगरेको कारण निजहरूलाई छैठौँ तह दिन मिल्ने देखिएन भनी मिति २०७१।४।४ मा गरिएको निर्णय छ, सोसम्बन्धमा सम्बन्धित निकायको लिखित जवाफबाट नै स्पष्ट हुनेछ । अतः उपर्युक्त आधार र कारणसमेतबाट रिट निवेदन खारेजभागी रहेको छ खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय लिखित जवाफ ।

नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को मिति २०६९।१२।२९ मा चौथो संशोधन अध्यादेश तथा मिति २०७०।१२।१२ मा चौथो संशोधन आएपश्चात् थप भएको दफा ९(१) को व्यवस्थाअनुसार पाँचौँ तहमा सुरु नियुक्ति भएका वा पाँचौँ तहमा स्तरवृद्धि भई सो तहको लागि न्यूनतम शैक्षिक योग्यता पुरा भएका कर्मचारीहरूले सम्बन्धित तहमा सेवा गर्नुपर्ने अवधि ५ वर्ष, पछिल्लो दुई आर्थिक वर्षको का.स.मु. मा प्राप्त गर्नुपर्ने अंक कम्तीमा उत्तम, दुर्गम क्षेत्रमा सेवा गर्नुपर्ने अवधि कम्तीमा एक वर्ष, अति दुर्गम वा दुई वर्ष

दुर्गम हुनुपर्ने कानूनी व्यवस्थाका आधारमा प्रशासनिक प्रक्रिया पुरा गरी निवेदकहरूको पाँचौँ तहबाट छैठौँ तहमा स्तरवृद्धि गरिएको हो । उक्त संशोधनद्वारा थप गरिएको व्यवस्था संशोधित ऐन लागू भएको मितिबाट कार्यान्वयन हुने हुँदा निवेदकहरूको नियुक्त वा पद मिलान भएकै मितिबाट ५ वर्ष गणना गरी ऐनको संशोधन लागू हुनुभन्दा अगाडि नै स्तरवृद्धि गर्नुपर्यो भन्ने मागदाबी कानूनसङ्गत छैन । तत्कालीन ऐन कानूनमा नभएको तरपछि थप भइआएको कानूनले गरेको व्यवस्था पहिला नै कार्यान्वयन गर्नुपर्ने भन्ने मागदाबी कानूनबमोजिम नभएको र निवेदकहरू मिति २०६९।१२।२९ भन्दा पहिला नै स्तरवृद्धिको लागि कानूनमा तोकिएको मापदण्ड पुगेको भए तत्काल विद्यमान कानूनअनुसार सोही समयमा प्रशासनिक प्रक्रिया सुरु गर्नुपर्ने स्तरवृद्धिको लागि निवेदन पेस गर्नुपर्नेमा सो नगरेको हुँदा स्तरवृद्धि हुन नसकेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ ।

मिति २०६९।१२।२९ बाट नेपाल स्वास्थ्य सेवा (चौथो संशोधन अध्यादेश) ऐन, २०६९ लागू भई उपर्युक्त पुरानो कानूनी व्यवस्थालाई खारेजी गरी ऐनको दफा ९(१) को सट्टा नयाँ दफा ९(१) लागू भएको र मिति २०७०।१२।१२ बाट नेपाल स्वास्थ्य सेवा (चौथो संशोधन) ऐन, २०७० लागू भएकोले स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीको नयाँ व्यवस्थाअनुसार स्तरवृद्धि तथा पदस्थापन गरिने हुँदा खारेज भएको ऐनको व्यवस्था लागू गरी स्तरवृद्धि गरिपाउँ भन्ने निवेदन मागदाबी कानूनविपरीत भएकाले खारेज गरिपाउँ भन्ने स्वास्थ्य सेवा विभागको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री दीपनारायण साहले स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को चौथो संशोधन २०७० को दफा ९(१) को खण्ड २(क) को व्यवस्था र दफा २६(२)(ख) को व्यवस्था निवेदकहरूका

हकमा असमान र विभेदकारी भै संविधान प्रदत्त समानतासमेतको हकविपरीत छ । नितान्त संयोगको कारणले निवेदकहरूले दुर्गम र अति दुर्गममा सरुवा हुन नपरेको हो । यसमा निवेदकहरूको कुनै गल्ती छैन । अतः यो आधारमा ८ वर्ष सेवा अवधि पूरा भै शैक्षिक योग्यतासमेत भएको निवेदकहरूका हकमा छैठौं तह दिन नमिल्ने भनी स्वास्थ्य सेवा विभागबाट भएको निर्णयसमेत त्रुटिपूर्ण भएकाले उक्त निर्णय र ती कानून बदर घोषित गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

विपक्षी नेपाल सरकारतर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठीले निवेदकले चुनौती दिएको ऐनको प्रावधान संविधानसँग कसरी बाझियो भनी देखाउने दायित्व निवेदककै रहेकोमा रिट निवेदकले उक्त दायित्व पुरा गर्न सक्नुभएको भएको छैन । समानताको हक निरपेक्ष हक होइन, समानतहको वर्गलाई समान रूपमा राखिएको समानताको हकविपरीत हुँदैन । स्वास्थ्य सेवा ऐनको दफा ९ समेतको व्यवस्था निवेदक सरहको सबैमा समानरूपमा आकर्षित हुने भएकाले संविधानसँग बाझिएको भन्न मिल्दैन । दुर्गममा पनि स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगोस् भन्ने पवित्र उद्देश्यका साथ संशोधित ऐन बनेकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

यसमा मिसिलको समेत अध्ययन भई निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकहरूले छैठौं तहमा स्तरवृद्धिको लागि निवेदन दर्ता गरेको त्यसमा कुनै कारवाही नहुँदा पुनरावेदन अदालत, पाटनले २०७० को ०८१० को परमादेशमा निवेदकहरूको निवेदनमा कारवाही गरी उचित निकास दिन विपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी गरेकोमा "पाँचौं तहमा पाँच वर्ष सेवा अवधि भए पुग्नेमा आठ वर्ष पुरा भएको पनि देखिन्छ तर सबै निवेदकहरू पाँचौं तहमा रहँदा दुर्गम तथा अति

दुर्गममा रही सेवा नगरेको कारण दुर्गम क्षेत्रमा बस्नु पर्ने अवधि पूरा भएपछि छैठौं तहमा स्तर वृद्धिमा कारवाही गर्ने" भन्ने कारण देखाई निवेदकहरूलाई छैठौं तह दिन मिल्ने देखिएन भनी २०७१।४।१४ मा विपक्षी स्वास्थ्य सेवा विभागले गरेको निर्णय दुराग्रह र भेदभावपूर्ण छ भन्ने निवेदकहरूको निवेदन जिकिर देखिन्छ । तर निवेदकले उल्लेख गरेको २०७० सालको डब्लुओ ०८१० को परमादेश मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, पाटनले निवेदकहरूले २०७० सालमा नै स्तरवृद्धिको माग गरी दिएको आवेदनमा हालसम्म कारवाही नगरी अनिर्णित अवस्थामा राखेको अनुचित भएकोले त्यसमा कारवाही गरी यथाशीघ्र उचित निकास दिनु भन्नेसम्मको आदेश मिति २०७१।१।२४ मा गरेको देखिन्छ । पुनरावेदन अदालत, पाटनले स्तरवृद्धि गर्नु भनी निवेदकहरूको पक्षमा आदेश गरेको नभई कानूनले काम कारवाही गर्न अधिकार पाएको निकायले आफ्नो दायित्व पूरा गर्नुपर्छ भन्ने परमादेशको मान्य सिद्धान्तबमोजिम निवेदकहरूको निवेदनलाई अनिर्णित अवस्थामा राख्नु ठिक नभएकोले यथाशीघ्र उचित निकास दिनु भन्नेसम्मको आदेश गरेकोले उक्त आदेशबाटै निवेदकहरूको स्तरवृद्धि हुने अवस्था छैन ।

३. एकपटक पनि अति दुर्गम र दुर्गममा नगएका र हामीभन्दा पछि नियुक्ति पाई स्तरवृद्धिबाटै पाँचौं तह पाएका रिट नं ०६७ सालको डब्लुओ १२६८ का रिट निवेदकहरू र हामी जस्तै लोक सेवा आयोगको प्रक्रियाबाट पाँचौं तहमा पदस्थापन भएका रिट नं. ०६६ डब्लुओ ०७३६ का रिट निवेदकहरू हामीसरह र हामीभन्दा कनिष्ठ कर्मचारीहरूको हकमा ऐनको दफा ९(७क) को (ड) अनुसार चौथो भएको ५ वर्ष पुगेकै मितिदेखि लागू हुने गरी स्तरवृद्धि गर्नु भन्ने सर्वोच्च अदालतको २०६९।२।१० को फैसलालाई विपक्षीहरूले कार्यान्वयनसमेत गरी निजहरूले २०७० साउनबाटै छैठौं तह पाएका छन् । तर चौथो संशोधन (२०७०।१२।१२) बाट आएको नेपाल स्वास्थ्य सेवा

ऐन, २०५३ को दफा ९(१) को क्र.सं २ को (क) पाँचौं तहबाट छैठौं तहको स्तरवृद्धिको लागि दुर्गम तथा अति दुर्गममा पनि बस्नु पर्ने भन्ने व्यवस्था रहेबाट निवेदकहरू स्तरवृद्धिको मौकाबाट वञ्चित भएका छौं । विपक्षी स्वास्थ्य सेवा विभागको मिति २०७१।७।१४ को निर्णय बदर गरी संशोधित दफा २६(२ख), दफा ९(१)(२) को विशेष व्यवस्था आकर्षित गरी तोकेको सेवा अवधि पुरा गरेकाहरूको हकमा सो पुगेकै मितिबाट तलब भत्ता सुविधा र जेष्ठता लागू हुने गरी छैठौं तहमा स्तरवृद्धि गर्नु गराउनु भनी परमादेशसमेत पाउँ भन्ने निवेदकहरूको अर्को निवेदन जिकिर देखिन्छ । निवेदकको यो जिकिर उचित देखिँदैन । किनभने उक्त जिकिरमा विचार गर्नको लागि निवेदकहरूभन्दा पछि नियुक्त भएका के कुन कर्मचारीको के कुन आधारमा स्तरवृद्धि भएको हो र त्यसबाट निवेदकहरूलाई के कुन कारणबाट असर पुग्यो सो कुरा थाहा पाउन आवश्यक हुन्छ । तर रिट निवेदकहरूले सम्बन्धित कर्मचारीहरूको नामसमेतका यावत् कुरा खुलाई निजहरूलाई विपक्षी बनाई ती आदेशहरूको प्रतिलिपि पेस गर्नुभएको देखिँदैन । यस स्थितिमा सोबारे कुनै धारणा बनाउनु यस इजलासलाई असहज भएको छ । निजहरूको कुरा नसुनी विपक्षमा धारणा बनाउन नमिल्ने हुँदा निवेदकहरूको यो जिकिरमा प्रवेश गर्न यो इजलास असमर्थ छ । निजहरूले प्रस्तुत विषयमा आफ्नो भनाइ राख्ने मौका पाउनु पर्ने हुन्छ ।

४. निवेदकहरूको जिकिरबमोजिम त्यस्ता कर्मचारीहरूको स्तरवृद्धि भएकै मान्ने हो भने तिनीहरूझैं निवेदकहरूले पनि मौकैमा रिट निवेदन दिएर उपचार लिन सक्नु पर्थ्यो । ऐन संशोधनपूर्व र ऐन संशोधनपछिको अवस्था आफैँमा फरक अवस्था हुन् । ऐन संशोधन भएपछि ऐनबमोजिम नगरी सोविपरीत गर्नुपर्छ भन्ने निवेदकहरूको जिकिर कानूनको शासनको मान्यता प्रतिकूल छ । राजनप्रसादसमेत निवेदक भएको मिसिलमा २०६५ सालको रिट नं

०६५-WO-०६०६ संलग्न देखिन्छ । उक्त रिटमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६८।७।१३ मा “नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ मा भएको तेस्रो संशोधनले दफा ९ मा उपदफा (७क) थप गरी सोको (ड) मा उल्लिखित चौथो तहमा ५ वर्ष सेवा गरेपश्चात् माथिल्लो तहमा स्तरवृद्धि गर्नु पर्ने कानूनी व्यवस्थाबमोजिम निवेदकहरूलाई २०५९ सालदेखि नै स्तरवृद्धि गर्नु पर्नेमा सो नगरी २०६३ साल देखि लागू हुने गरी २०६४ सालमा गरेको स्तरवृद्धिसम्बन्धी विपक्षी निकायको निर्णय मनासिब देखिन आएन” भनी आदेश भएको पाइन्छ । कानूनले गरेको व्यवस्थाअनुसार स्तरवृद्धि गर्नु भन्नेबाहेक उक्त आदेशले थप कुनै कुरा बोलेको देखिँदैन । कानूनले बोलेको पुरा गर्नु भन्ने उक्त रिट आदेशबाट निवेदकहरूलाई होइन विपक्षीहरूलाई मद्दत पुगेको देखिन्छ ।

५. नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा २६(२)(ख) अनुसार बढुवा हुने पदभन्दा एक तहमुनिको पदमा कम्तीमा ८ वर्ष सेवा अवधि पुरा गरेको भएमा दफा २६(१) अनुसार १ वर्ष अतिदुर्गम वा २ वर्ष दुर्गममा काम नगरेको भए पनि बढुवाको लागि योग्यता पुगेको मानिन्छ । स्तरवृद्धि भन्दा बढुवा उच्च अवस्था हो । बढुवाको लागि उपयुक्त तर स्तर वृद्धिको लागि अनुपयुक्त भन्न मिल्दैन । संशोधित दफा २६(२ख), दफा ९(१)(२) को विशेष व्यवस्था आकर्षित गरी तोकेको सेवा अवधि पूरा गरेकाहरूको हकमा सो पुगेकै मितिबाट तलब भत्ता सुविधा र जेष्ठता लागू हुने गरी छैठौं तहमा स्तरवृद्धि गर्नु गराउनु भनी परमादेशसमेत पाउँ भन्ने निवेदकहरूको थप जिकिर रहेको छ । तर बढुवा र स्तरवृद्धि दुई बेग्लाबेग्लै अवस्था भएकाले दुवैको हकमा समान व्यवस्था हुनुपर्छ भन्ने निवेदकहरूको माग तर्कपूर्ण देखिँदैन । बढुवाको लागि के कस्तो आधार, योग्यता र सर्त तोक्नुपर्छ र स्तरवृद्धिको लागि के कस्तो आधार र अवस्था हुनुपर्छ यो कुरा शुद्ध विधायिकी नीतिभित्र पर्ने कुरा हो । चौथो

संशोधनबाट आएको स्तरवृद्धिसम्बन्धी कानून केहीको लागि कुनै र केहीको लागि कुनै परिणाम आउने गरी आएको नभई सबैको लागि समानरूपमा आएकोले यसबाट कर्मचारीहरूका बिचमा भेदभाव भएको भन्न मिल्दैन।

६. एउटै तह र पदमा ८ वर्षभन्दा बढी काम गरिसकेको अवस्थामा स्तरवृद्धि हुनबाट रोक्नु र अनिवार्यरूपमा १ वर्ष अतिदुर्गम वा २ वर्ष दुर्गममा काम गर्नुपर्ने उक्त ऐनको दफा ९(१) को खण्ड (२)(क) लगायतका कानून नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) को पेसा, रोजगारसम्बन्धी स्वतन्त्रताको हक, धारा १३(१)(२) को समानताको हक, धारा १९ को सम्पत्तिको हकसँग प्रत्यक्ष बाझिएकोले अमान्य घोषित गरिपाउँ भन्ने निवेदकहरूको अर्को जिकिर देखिन्छ।

७. निवेदकहरूको उक्त जिकिरको प्रतिवाद गर्दै स्तरवृद्धि प्राप्त गर्नका लागि कर्मचारीले निश्चित सेवा अवधि पूरा गर्नुका साथै दुर्गम क्षेत्रमा निश्चित अवधि कायम गर्नुपर्ने र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा कम्तीमा उत्तम अङ्क प्राप्त गर्नुपर्ने गरी भएको व्यवस्थाबाट दुर्गमका जनताले सहजरूपमा स्वास्थ्य सेवा पाउन सक्ने हुन्छ। उक्त व्यवस्था सबै कर्मचारीलाई समानरूपमा लागू हुने व्यवस्था हो। ऐनको दफा ९ को उपदफा (१) को खण्ड (२) को (क) स्तरवृद्धिको र दफा २६(२)(ख) बढुवाको कानून हो। यिनलाई सँगै राखेर हेर्न मिल्ने होइन। पछि थप भैआएको कानून पहिला नै कार्यान्वयन गर्नुपर्ने भन्ने दाबी कानूनबमोजिम नभएको र विद्यमान कानूनअनुसार प्रक्रिया सुरु गर्नु पर्ने र स्तरवृद्धिको लागि निवेदन पेस गर्नुपर्नेमा सो नगरेको समेतबाट रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफको सार देखिन्छ।

८. निवेदकहरूले एकातिर स्तरवृद्धिको कानूनलाई चुनौती दिनुभएको छ भने अर्कोतिर चौथो संशोधनको दफा ९(२) मा “तर पद वा दरबन्दी नभएका

कारण त्यस्तो कर्मचारीलाई त्यस्तो क्षेत्रमा खटाउन नसकिने भएमा यस दफाको उपदफाको अधीनमा रही त्यस्तो कर्मचारीलाई पनि माथिल्लो तहमा स्तर वृद्धि गर्न बाधा पर्ने छैन” भन्ने प्रावधानबमोजिम आफूहरूले छैठौं तह पाउनु पर्ने भनी संशोधित कानूनको फाइदासमेत लिन खोज्नुभएको छ। यसबाट निवेदकहरूको माग विरोधाभासपूर्ण रहेकोसमेत देखिन आउँछ।

९. धारा १२ ले स्वतन्त्रताको हकको प्रत्याभूति गरेको छ। सो धाराको उपधारा (३) मा “प्रत्येक नागरिकलाई देहायको स्वतन्त्रता हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रही खण्ड (च) मा “कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता” भन्ने प्रावधान रहेको देखिन्छ। विवादित संशोधनले धारा १२(३)(च) को पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रतामा रोक वा बन्देज लगाएको देखिँदैन। निवेदकहरूको लागि सेवाको सर्त अनुकूल नहुँदैन वा कुनै संशोधनबाट निवेदकहरू तत्काल लाभान्वित नहुँदैन त्यो संशोधन संविधानसँग बाझिएको भन्न मिल्दैन।

१०. त्यसैगरी धारा १३ समानताको हकको उल्लङ्घन भयो कि भनी हेर्दा उक्त धारा १३ को उपधारा (१) “सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन्। कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन।” र उपधारा (२) “सामान्य कानूनको प्रयोगमा कुनै पनि नागरिकमाथि धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात जाति, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा तीमध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गरिने छैन” भन्ने समानताको हकको व्यवस्था रहेको छ। धारा १३(१) मा रहेको कानूनको दृष्टिमा समानता र कानूनको समान संरक्षण, उपधारा (२) मा रहेको सामान्य कानूनको प्रयोगमा धर्म, वर्ण लिङ्ग, जात, जाति, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा तीमध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव नगरिने भन्ने मौलिक हकको उल्लङ्घन के कसरी भयो यो कुरालाई पनि निवेदकहरूले स्पष्ट गर्न

सक्नुभएको छैन । स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को चौथो संशोधनले स्वास्थ्य सेवाका निवेदकसरहका कर्मचारीको लागि घटी वर्षको सेवा अवधि वा न्यून शैक्षिक योग्यता वा अति दुर्गम वा दुर्गम क्षेत्रमा सेवा नगरे पनि स्तरवृद्धि हुने प्रावधान राखेर भेदभावपूर्ण कानून बनाएको देखिँदैन । समानता भन्ने कुरा सापेक्षतामा नै आधारित हुन्छ । संविधानले अंगीकार गरेको समानताको सिद्धान्त पनि सापेक्षतामा आधारित छ । निरपेक्ष समानता न सम्भव छ न वाञ्छनीय नै । कानूनको समान संरक्षण समान स्थितिका व्यक्तिहरूलाई दिइनु पर्ने समान व्यवहार हो । समान व्यक्तिहरूका बिचमा भेदभाव भए मात्र समानताविपरीत भेदभावपूर्ण प्रयोग मान्नु पर्ने हुन्छ । कानूनको दृष्टिमा समान वा कानूनको समान संरक्षण भन्ने वाक्यांशको अर्थ नागरिकहरू बिच योग्यता, कार्यको विभिन्नता इत्यादि आधारमा भेदभाव नगरी निरपेक्ष समानताको अवस्था होइन । कानूनको समान संरक्षण भयो भएन भन्ने कुरा कानूनको प्रयोग समानरूपमा भयो भएन भनी हेर्नु पर्ने हुन्छ । समान हैसियत र अवस्थाका व्यक्तिहरूका बिचमा संशोधित दफाले भेदभाव गरेको भनी निवेदकले भन्न सकेको देखिँदैन ।

११. त्यसैगरी धारा १९ सम्पत्तिको हकको हनन् भएको निवेदन जिकिर सारहीन छ । उक्त धाराको उपधाराहरू क्रमशः “(१) प्रत्येक नागरिकलाई प्रचलित कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ । (२) सार्वजनिक हितको लागिबाहेक राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण वा प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्ति उपर अरु कुनै प्रकारले कुनै अधिकारको सिर्जना गर्ने छैन । तर अवैध ढङ्गले आर्जन गरेको वा सम्पत्तिको हकमा यो उपधारा लागू हुने छैन । (३) वैज्ञानिक भूमिसुधार कार्यक्रम लागू गर्दा वा सार्वजनिक हितको लागि राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण वा प्राप्त गर्दा वा त्यस्तो सम्पत्तिउपर

कुनै अधिकारको सिर्जना गर्दा कानूनबमोजिम क्षतिपूर्ति दिइनेछ । क्षतिपूर्ति र सोको आधार र कार्य प्रणाली कानूनद्वारा निर्धारण गरिएबमोजिम हुनेछ ।” भनी भएको व्यवस्थामा प्रस्तुत संशोधनले कसरी आघात पुर्यायो निवेदकहरूको कति सम्पत्ति अपहरण भयो वा निवेदकहरूले कुन सम्पत्ति आर्जन भोग गर्न खोजेका तर गर्न नपाएका ती सबै कुरा स्पष्ट नगरी सगोलमा लिएको जिकिरलाई न्यायिक जिकिर भन्न मिल्दैन । यस्ता जिकिरलाई सतही जिकिर मानिन्छ ।

१२. संविधानसँग कानून अमान्य भएको भन्ने निवेदनको निरूपणका लागि यस अदालतले लिने गरेका आधारहरू यसप्रकारका देखिन्छन् । विधायिका निर्मित कानून संविधानसम्मत रहेको अनुमान गरिन्छ । कानून संविधानसँग बाझिएको छ भन्ने जिकिर लिने पक्षले सो कुरा स्पष्ट किसिमले प्रमाणित गर्नुपर्छ । यसको लागि निजले सफा हात लिएर आउनुपर्छ र उल्लिखित कानूनलाई स्वीकार गरेको वा त्यसबाट फाइदा लिएको देखिनु हुँदैन । बाझिएको कुरा सामान्य विवेक भएको मानिसले सहजरूपमा थाहा पाउन सक्ने हुनुपर्छ । सामान्य मानिसले त्यसरी बुझ्न सक्दैन भने त्यसलाई बाझिएको भनेर अदालतले बलपूर्वक व्याख्या गर्दैन । अदालतले कानूनको समीक्षा गरेर यस्तो कानून भैदिए अझ राम्रो हुन्थ्यो भनी त्यसको औचित्य खोज्ने वा मसौदाकारको काम गर्दैन । अदालतले दाबी गरिएको कानून स्पष्टसँग संविधानसँग बाझिएको छ छैन भन्नेसम्म हेर्छ । विवेक, तर्कसम्मत र बुझ्न सकिने वर्गीकरण (reasonable and intelligible differentia) सर्वस्वीकृत छ । समान र असमानबिच समान कानून लागू गर्न मिल्दैन । यसबाट झन् असमानता बढ्छ । कर्मचारी प्रशासनको स्वरूप संगठन र तिनीहरू बिचको वर्गीकरण राज्यको नीतिभिन्न पर्ने नीतिगत कुरा भएकाले यो अन्यायपूर्ण नदेखिएसम्म अदालतले हात हाल्दैन ।

(क) ती सबबारे प्रशस्त नजिर छन् । सबै नजिर विशेष इजलासका देखिन्छन् । केही उल्लेखनीय नजिरहरू देहायबमोजिम छन्:-

ने.का.प. २०६२ फागुनमा प्रकाशित नि.नं. ७६१९ मा विशेष इजलासले धारा १२४ अन्तर्गत के कस्तो सेवा समूह, उपसमूहको गठन गर्ने, तिनमा कस्तो योग्यता तोक्ने, के कति पद रहने, के कस्तो तह वा श्रेणी कायम गर्ने भन्नेलगायतका नीतिगत कुराहरूको तर्जुमा गरी सोअनुरूप कानून निर्माण गरी राज्य सञ्चालन गर्ने भन्ने कुरा राज्यको नीतिगत कुरा रहेको भन्नेसम्बन्धमा यस अदालतबाट यसपूर्व विभिन्न मुद्दाहरूमा निर्णय भैसकेको समेत छ । त्यसरी निर्माण भएका ऐन नियम संविधान प्रतिकूल रहेको भन्ने कुरा स्पष्टरूपमा रिट निवेदनमा उल्लेख हुनुपर्छ ।

ऐ. २०६५ अंक ७ मा प्रकाशित नि.नं. ७९८४ मा सोही इजलासले विधायिका निर्मित वा विधायिकाद्वारा प्रत्यायोजित अधिकारअन्तर्गत निर्मित कुनै पनि कानून सामान्यतः संविधानअनुकूल नै रहेको अदालतले अनुमान गर्छ । संविधानविपरीत रहेको कुरा त्यसको जिकिर लिनेले नै पुष्टि गर्नुपर्ने भार निजउपर रहन्छ । थपिएको नियम संविधानसँग यो यसरी बाझिएको छ भनी र उक्त व्यवस्थाले निवेदकहरूको मौलिक हक के कसरी हनन् हुन पुग्यो त्यसलाई निवेदकहरूले स्पष्ट गर्न सकेका छैनन् ।

ने.का.प. २०७१ वैशाखमा प्रकाशित नि.नं. ९०९९ मा यस अदालतको ५ सदस्यीय बृहत् विशेष इजलासले अदालतले कुन कानून कुन औचित्यमा आधारित छ सोध्ने नभई भइरहेको व्यवस्थाबाट संविधान वा कानूनको

विरोध भएको छ छैनसम्म परीक्षा गर्छ । वस्तुतः कुन सेवामा वा तहमा के कस्तो सेवा सर्त तोक्नुपर्छ, अवकाशसम्बन्धी व्यवस्था कस्तो हुनुपर्छ राज्यको शक्तिअन्तर्गत नीतिगत आधारमा कानूनबमोजिम निर्णय हुने कुरा हो । कुनै विशिष्ट सेवामा उमेरसम्बन्धी कुनै विशेष व्यवस्था गरिन्छ भने त्यसको खास सिद्धान्त रहेको हुन्छ । राज्य शक्तिको प्रयोग गरी अधिकारप्राप्त निकायले नीतिगतरूपमा तोकेको व्यवस्थाको औचित्यमा प्रवेश गरी न्यायिक निरूपणको माध्यमद्वारा त्यस्तो व्यवस्था प्रतिस्थापन गर्न अदालतलाई सुहाउँदो एवं मिल्दो हुँदैन ।

ऐ. २०७२ वैशाखमा प्रकाशित नि.नं. ९३२१ मा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८ को उपदफा (१३) मा सरुवासम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ भन्ने उल्लेख भएको सोअनुसार निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६ मा सरुवाको समय तालिका र आधारहरूको व्यवस्था भै उपनियम (१५) मा सो को मापदण्ड बनाई सोअनुसार निर्णय गर्नुपर्ने भन्ने विषय नीतिगत विषय भएकोले यसमा अधिकार पाएको सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले उक्त नियम ३६(१५) बमोजिम ऐन र नियमावलीको सीमामा रही आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा गरी नियमन गर्न सक्ने नै देखियो ।

ऐ. २०७२ भदौमा प्रकाशित नि.नं. ९३९१ मा यस अदालतको विशेष इजलासले “अदालतले कुनै पनि ऐन नियम जहिले पनि वैध र अधिकारक्षेत्रभित्र रही निर्माण गरिएको छ संविधानसम्मत रहेको छ भन्ने अनुमान गर्ने हुनाले उल्लिखित कानून धारा २४ सँग

बाझेको छ भनेर मात्र पुग्दैन । यो कारणले संविधान प्रदत्त हक अधिकारमा उल्लङ्घन भएको छ वा यसरी अनुचित तवरबाट बन्देज लगाइएको छ भन्ने कुरालाई निवेदकले स्पष्टरूपले आधार प्रमाण सहित प्रमाणित वा पुष्टि गरी अदालतलाई विश्वास दिलाउन सकेमा मात्र दाबी विचारणीय हुन सक्छ । ...सगोलमा धारा १२(३) सँग बाझियो भन्नु पर्याप्त हुँदैन” ।

ऐ. २०७२ असोजमा प्रकाशित नि.नं. ९४११ मा सोही इजलासले “कुनै ऐन वा नियमावलीको प्रावधान संविधानसँग बाझिएको छ भनी दाबी गर्नेले प्रमाणित गर्नुपर्छ ।”

यसरी यस अदालतले २०६२ सालदेखि हाल २०७२ सालसम्म आदेशबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ निर्माण भएदेखि निर्मित सिद्धान्तलाई पुनर्पुष्टि गरेको छ ।

(ख) देहायका नजिरहरूले पहिलादेखि नियुक्त कर्मचारीको हकमा समेत बढुवा र स्तरवृद्धिको प्रयोजनको नयाँ व्यवस्था गर्न सकिने र त्यसबाट निजहरूसँगै नियुक्ति पाउने वा निजहरूभन्दा कनिष्ठ कर्मचारीहरूले समूहसम्बन्धी ऐन नियमको फरक आदिसमेतको कारणले बढी तलब सुविधा र दर्जा पाएकै अवस्था भएपनि त्यसबाट स्वतन्त्रता र समानताको हकको हनन् नहुने भनी स्वतन्त्रता र समानताको हकबारे राम्रो प्रकाश पारेको देखिन्छ । ती नजिरहरूले स्तरवृद्धि भनेको बढुवा होइन स्तरवृद्धि हुने कर्मचारीले तलब आदि सुविधासम्म पाउने हो र निजहरूले स्तरवृद्धि हुनुपूर्वकै तहको काम गर्नुपर्ने भन्ने कुरासमेत स्पष्ट गरी यस्ता नीतिगत कुराको व्यवस्थापनबाट कर्मचारीहरूको मौलिक हक हनन् नहुने र तत्सम्बन्धी

कानूनलाई संविधानसँग बाझिएको भन्न नमिल्ने भनी बोलेको कुरा महत्त्वपूर्ण छ । यससम्बन्धी केही नजिर देहायबमोजिमका छन् :

ने.का.प. २०५३ मा प्रकाशित नि.नं. ६१२५ मा निर्धारित शैक्षिक योग्यता कानून विषयमा प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरेको हुनुपर्ने भनी निजामती सेवा ऐन २०४९ ले नगरेको व्यवस्था गरेको नेपाल न्याय सेवा (गठन समूह तथा श्रेणी विभाजन, नियुक्ति, सरुवा बढुवा) नियमहरू, २०५१ को नियम ८ को अनुसूची ४ समेत बदर गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन रहेकोमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७५ बमोजिम सो व्यवस्था साबिकदेखि ना.सु. पदमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई लागू हुने नभई नियम लागू भएपछि आउने कर्मचारीलाई मात्र लागू हुने भन्न मिल्ने देखिएन । धारा ११ समेतले प्रदान गरेको समानता र समान संरक्षणको प्रावधानविपरीतको काम कारवाही भएको भन्ने हकमा समान परिस्थितिमा समान व्यवहार गरिने भन्ने संविधानको मनसाय शैक्षिक योग्यता भएका र नभएकालाई समान तहमा राखिनु होइन । दक्ष र अदक्ष कर्मचारी र सेवाको लागि आवश्यक योग्यता भएको र नभएको बिचमा गरिएको वर्गीकरणलाई असमान भन्न मिल्दैन । भेदभाव पक्षपातपूर्ण वा arbitrary हुनुहुँदैन । धारा १२(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (५) ले कुनै उद्योग, रोजगार गर्नको लागि कुनै सर्त वा योग्यता तोक्ने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको छैन । यसमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५८ ले संरक्षण प्रदान गरेको भन्ने जिकिर हेर्दा सो दफा ५८ मा उल्लिखित तलब, उपदान, निवृत्तिभरण भन्ने वाक्यांशले

आर्थिक सुविधालाई लक्षित गरेको भनी २०५१ को रि.नं. ३६८३ रामलालको निवेदनमा सिद्धान्त प्रतिपादन भइसकेको देखिँदा बहुवाको कार्यविधिको सन्दर्भमा सो भएको भन्न नमिल्ने । व्याख्याको सिद्धान्तबमोजिम समग्र ऐनको सन्दर्भमा सामञ्जस्यपूर्ण व्याख्या गरिनुपर्छ । अरु दफा व्यर्थ हुने गरी गर्नु हुँदैन ।”

ने.का.प. २०५३ अंक ६ मा प्रकाशित नि.नं. ६२०७ मा इन्जिनियरिङ सेवा नियमहरू, २०३३ को नियम ३(२) को अनुसूची १ मा उल्लिखित सिभिल इन्जिनियरिङ समूहअन्तर्गत जनरल उपसमूहमा निवेदकहरू नियुक्त भएको उक्त नियम ४(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले सिभिल इन्जिनियरिङ समूहको सबै उपसमूहमा बहुवाको लागि सम्भाव्य उम्मेदवार हुन सक्ने व्यवस्था गरेकोमा इन्जिनियरिङ नियमहरू २०५१ को नियम ६ र ७ ले त्यसमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी सोही समूह र उपसमूहको न्यूनतम योग्यता पुगेका व्यक्ति उम्मेदवार हुने व्यवस्था गरेको नियम ६ र ७ अमान्य गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदनमा लिखित जवाफसम्म पनि माग नभई रिट खारेज भएको अवस्था छ ।

ने.का.प. २०५५ अंक ७ मा प्रकाशित नि.नं. ६५६४ मा निवेदकहरू रा.प. द्वितीय श्रेणीमा ४ वर्ष सेवा अवधि पुगेको अवस्थामा राप प्रथम श्रेणीको लागि उम्मेदवार बन्न पाउनेमा जारी नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९०(ख) ले राप प्रथम श्रेणी सरहको दशौं तहमा जान पाँच वर्ष वा सोभन्दा बढी सेवा अवधि पुगेको कर्मचारी उम्मेदवार हुन पाउने गरी सर्त परिवर्तन गरेकोले स्वास्थ्य सेवा ऐनको ४५(३) र ९०(ख)

अमान्य गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन रहेकोमा संविधानको धारा १२४ अनुसार प्रशासन सेवा सञ्चालन गर्न ऐन बनाई आवश्यक सेवाहरूको गठन गर्न मिल्ने नै देखिन्छ । तदनुसार स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीहरूलाई छुट्टै ऐन स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ द्वारा व्यवस्था गरिएको वर्गीकरण स्वास्थ्य सेवाको विशिष्टता अनुरूप विवेकपरक नै देखिँदा अन्यथा भन्न मिल्ने । रा.प. द्वितीय श्रेणीका निवेदकहरूलाई तह मिलान गर्दा निश्चित सेवा अवधि पुगेको आधारमा आठौं र नवौं तहमा सबैलाई एकै प्रकारसँग तह मिलान गरेको देखिँदा साबिकमा श्रेणीको व्यवस्था भएको कारणबाट मात्र निवेदकको संविधान प्रदत्त हकमा आघात पुग्न गयो भन्नु उपयुक्त देखिँदैन । निवेदकहरूको संविधान प्रदत्त हकमा आघात पर्न जाने देखिएन ।

पहिला नरहेको तह मिलानसम्बन्धी व्यवस्था परिष्कृत गर्न मिल्ने सम्बन्धमा ने.का.प. २०५६ अंक ५ मा प्रकाशित नि.नं. ६७१७ मा सुरु नियुक्ति हुँदा नै अधिकृत सातौं तहको पदमा नियुक्ति हुने योग्यता प्राप्त व्यक्तिहरू रा.प. तृतीय श्रेणीमा कार्यरत रहेकोमा निजहरूको हकमा समेत पाँच वर्षको सेवा अवधिको हिसाबबाट ५ वर्षभन्दा कम सेवा अवधिका अधिकृतलाई छैठौं तहमा तह मिलान गर्ने हो भने झन् असमान व्यवहार हुन जाने स्थितिको सिर्जना हुन्छ । पहिले त्यस किसिमबाट परिष्कृत व्यवस्था नगरी समान तहमा राखेकै कारणबाट २०५३ को ऐनको दफा ९० को (१)(२) को व्यवस्था संविधान प्रतिकूल छ भनी सम्झन मिल्ने अवस्था देखिएन भनी निर्णय भएको त्यसमा असहमति जनाउनु पर्ने अवस्थासमेत देखिन

आउँदैन।

ने.का.प. २०५९ अंक ३१४ मा प्रकाशित नि.नं. ७०६८ मा साबिकमा न्यूनतम शैक्षिक योग्यता एसएलसी उत्तीर्ण भै स्वास्थ्य शिक्षासम्बन्धी २ वर्षको तालिम लिएको वा बी.ए. वा सोसरह पास गरेको भन्ने शैक्षिक योग्यता रहेकोमा नेपाल स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५(१) मा अनुसूची ७ को क्र.सं. १९ मा हेल्थ एजुकेसन समुहको अधिकृत छैठौं पदको लागि मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट स्वास्थ्य शिक्षामा प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण हुनुपर्ने भनी तोकिएकोले निवेदकहरू बढुवाको लागि उम्मेदवार हुन नपाउने भै सो कार्य भेदभावपूर्ण भएको भन्ने हकमा यस्तै प्रकृतिको निवेदक शुभराज भएको २०५१ को रि.नं. २७८५ र २०४८ को रि.नं. ३२०६ निवेदक दिव्यदेव फुयाल भएको रिटमा समान परिस्थितिमा समान व्यवहार गरिने भन्ने संविधानको मनसाय शैक्षिक योग्यता भएका र नभएकालाई समान तहमा राखिनु होइन। ती बिच गरिएको वर्गीकरणलाई असमान भन्न मिल्दैन भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ। तसर्थ स्वास्थ्य समूहमा सोही विषयको शैक्षिक योग्यता तोकिएकोबाट भेदभावपूर्ण व्यवहार भएको भन्न मिल्दैन। माथिल्लो स्तरको पदोन्नतिको लागि पदको जिम्मेवारी अनुसार विशेष योग्यता चाहिने हुन्छ र त्यसकारण अनिवार्य बनाइन्छ। त्यसो गर्दा भेदभाव भयो भन्नु औचित्यपूर्ण पनि हुँदैन।

ने.का.प. २०६० अंक ५१६ मा प्रकाशित नि.नं. ७२१९ मा निवेदकहरू सहायक वन अधिकृत तृतीयमा नियुक्ति भै कार्यरत रहेको र वन विषयमा स्नातकोत्तर गरी लोक सेवा

आयोगद्वारा सञ्चालित ०५५१५६ देखिको विज्ञापनअनुसार रा.प. प्रथम श्रेणी खुल्ला प्रतियोगितामा सम्मिलित हुँदै आएका र २०५६।४।२६ मा गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचनाअनुरूप प्रतिस्पर्धामा सहभागी भैआएकोमा निजामती सेवा नियमावलीको दोस्रो संशोधनसहितको नियम १५(२) ले रा.प. प्रथम खुल्लाको लागि स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त गरेपछि ५ वर्ष र ७ वर्ष तल्लो पदमा काम गरिसकेको भनी सेवा अवधि पनि तोकेको बढेर गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन रहेकोमा सरकारले निजामती सेवाभित्र के कस्तो दक्षता र योग्यता हासिल गरेको उम्मेदवारहरूबाट प्रतियोगिता गराई रिक्त पदपूर्ति गरी निजामती प्रशासन सञ्चालन गर्ने हो भन्ने विषयमा ऐनले प्रदान गरेको अधिकार प्रयोग गरी निजामती सेवा नियमावली बनेको देखिँदा संविधान कानूनसँग बाझ्नेको देखिएन।

२०६२ साउनमा प्रकाशित नि.नं. ७५१८ मा निवेदकसरहका अरुहरूलाई मिलान गरिएको तहअनुसारको तलब भत्ता दिएको तर निवेदकहरूलाई नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९० को खण्ड (क) लगाई एक तहमुनि बहिदारको तल्लो स्तरको तलब भत्ता दिएको भेदभावपूर्ण भएकोले नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९०(क) (३) र (४) बढेर गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन रहेकोमा उल्लिखित दफा ९० के कसरी संविधानसँग बाझ्नेको हो भनी निवेदनमा देखाउन सकेको पाइँदैन। छुट्टाछुट्टै वर्ग वा समूहका बिच कानूनको असमान प्रयोग हुन सक्छ। सबै वर्गको लागि समानरूपमा कानून लागू हुनुपर्छ भन्ने अवस्था पनि हुँदैन। उक्त

कानूनबाट निवेदकहरूको पेसा, रोजगार गर्ने स्वतन्त्रता एवं सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्न पाउने साम्पत्तिक हकमा प्रत्यक्षतः असर पर्न सक्ने अवस्थासमेत रहेको छैन । तलब निर्धारण गर्ने मन्त्रिपरिषद् सचिवालयलाई विपक्षी बनाइएको छैन । साबिकमा खाइपाई आएको रकमभन्दा कमी नभएको अवस्थामा रिटबाट तह र मापदण्डको पुनर्मुल्याङ्कन गरी यो यति तलब यसरी दिनु भनी भन्न पनि मिल्दैन भन्नेसमेतका कुरा उल्लेख गरी तलबमा मर्का परेको कुरा स्वीकार गर्दागर्दै पनि रिट निवेदन खारेज भएको पाइन्छ ।

ने.का.प. २०६८ अंक ४ मा प्रकाशित नि.नं. ८५९१ मा समानताको सिद्धान्तलाई निरपेक्षरूपमा नहेरी सापेक्षतामा हेर्नु पर्दछ । समानता समान व्यक्ति, समूह वा वर्गका बिचमा खोज्नु पर्दछ । असमान व्यक्ति समूह वा वर्गका बिचमा समान व्यवहार गरिएमा समानता नभई असमान व्यवहार हुन जान्छ । सपाङ्ग र अपाङ्गका बिच समान व्यवहार गरेमा समानता होइन कि असमान हुन जान्छ । त्यसैले कहिलेकाहीँ समान र असमान वर्गबिच असमान व्यवहार गरी समानता कायम गर्नुपर्ने हुन्छ । यसलाई नै सकारात्मक विभेद (Positive Discrimination) भनिन्छ । एकातर्फ समाजमा रहेका कमजोर वर्गलाई विशेष व्यवस्था गरी अर्थात् संरक्षण प्रदान गरी बलियो र सुविधा सम्पन्न वर्गसँग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने (Empower) गरी समानता कायम गर्नुपर्ने हुन्छ भने अर्कोतर्फ समाजमा भएका अनेक वर्ग समूहलाई समानरूपमा संरक्षण पनि दिनुपर्ने हुन्छ । राज्यले कानून बनाई कुनै उद्देश्य प्राप्तिको

लागि (Intelligible Differentia) को आधारमा समान र समानलाई एक व्यवहार र असमान र असमानलाई अर्को प्रकारको व्यवहार गर्न सक्छ । राज्यले गरेको वर्गीकरण उपयुक्तता र औचित्यतामा आधारित छ वा छैन त्यस्तो वर्गीकरण र वर्ग समूहसँग गरिने व्यवहार समानतातर्फ उन्मुख छ वा छैन भन्ने विषय मात्र न्यायिक परीक्षणको विषय बन्न सक्दछ । नेपाल सरकारले नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ मा तेस्रो संशोधन गरी छैठौँ तहमा लोकसेवा आयोगको प्रक्रिया पूरा गरी नियुक्त भएका र सो प्रक्रिया पूरा नगरी नियुक्त भएका कर्मचारीबिच वर्गीकरण गरेको देखिन्छ । सरकारले कुनै एउटा कर्मचारीलाई छुट्टै व्यवहार गरेको नभई नियुक्तिको प्रक्रियाको आधारमा कुनै समूहलाई आठौँ तहसम्म र कुनै समूहलाई सातौँ तहसम्म स्तरवृद्धि दिने व्यवस्था गरी समानता कायम गर्न खोजेको छ । लोक सेवा आयोगको प्रक्रिया पूरा गरी नियुक्ति भएका र सो प्रक्रिया पूरा नगरी स्वतः स्तरवृद्धि भएकाहरूलाई समानरूपमा राख्नु पनि औचित्यपूर्ण हुँदैन । अस्पतालमा कर्मचारीको तुलनामा विज्ञ डाक्टरहरूको आवश्यकता ज्यादा हुन्छ । धेरैभन्दा धेरै डाक्टरको आवश्यकता हुने संस्थामा, स्वतः स्तरवृद्धि वा बढुवा गर्दै माथिल्लो पदसम्म प्रशासनिक कर्मचारीको संख्या बढाउँदै लैजाने हो भने सरकारले स्वास्थ्य क्षेत्रमा छुट्टयाएको बजेटको सोचेअनुसारको सही सदुपयोग हुन सक्दैन । Reasonable Classification Theory ले पनि समानताको सिद्धान्तभित्र उपयुक्तताको आधारमा कुनै वर्ग समूह तयार गरी सो समूहलाई बेग्लै व्यवस्था गरी समान संरक्षण

दिन सक्ने कुरालाई स्वीकार गर्दछ। ने.का.प. २०६४, नि.नं.७८७६ को मुद्दामा 'राज्यद्वारा नागरिकका सम्बन्धमा गरिने व्यवहार, उपलब्ध हुने सुविधा, अवसर आदिमा सामान्यतः विभेद गरिनु हुन्न। यदि वर्ग विभाजन गर्ने पर्ने अवस्था भएमा, विभाजन गर्नुको बोधगम्य आधार र विवेकपरक सम्बन्ध छ र सो कुरा न्यायका मान्य सिद्धान्तहरूको विपरीत छैन वा हुँदैन भने मात्र नागरिकलाई समानहरूका बिचमा समान र असमानहरूका बिचमा असमान व्यवहार गर्नुपर्दछ। यस अर्थमा विधि, विवेक र वस्तुपरक ढङ्गले वर्ग विभाजन गरी त्यस्तो एक वर्ग र अर्को वर्गबिच असमान तर सम्बन्धित वर्गका प्रत्येक व्यक्ति वा वस्तुबिच समानरूपमा लागू हुने गरी कानून बनाउन सकिन्छ' भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन गरेको देखिँदा सो सिद्धान्तको आधारमा पनि वर्ग विभाजन गरी असमान वर्गका बिचमा असमान व्यवहार गरी वर्ग वर्गका बिचमा समान व्यवहार गर्न कानून निर्माण गर्न र प्रयोग गर्न सकिने नै देखिन्छ। २०६३।८।२२ मा भएको तेस्रो संशोधनपूर्वको ऐनको व्यवस्थाले निवेदकहरूले आठौँ तहसम्म स्तरवृद्धि पाउन सक्ने भए पनि निवेदकहरूको हकमा संशोधन भएको ऐनको व्यवस्था नै लागू हुने देखियो। निवेदकहरू लोक सेवा आयोगको प्रक्रिया पूरा गरी छैठौँ तहमा नियुक्ति भएको नभई प्रक्रिया पूरा नगरी अर्थात् स्वतः तह मिलानबाट छैठौँ तहमा नियुक्ति भएको देखिँदा निवेदकहरूले सातौँ तहसम्म मात्र स्तरवृद्धि पाउने देखियो भनी रिट निवेदन खारेज गरेको अवस्था छ। ने.का.प. २०६८ अंक ११ मा प्रकाशित नि.नं. ८७०९ मा खुला प्रतियोगिताबाट स्वास्थ्य सेवाको छैठौँ र सातौँ तहमा सुरु

नियुक्ति भएका कर्मचारीहरूलाई निश्चित समय अति दुर्गम र दुर्गम क्षेत्रमा काम गरेको अनुभवसमेतका आधारमा क्रमशः सातौँ र आठौँ तहमा स्तरवृद्धि गर्ने र हामी स्तरवृद्धिबाट छैठौँ तहमा पुगेका कर्मचारीहरूलाई चाहिँ सो आधारमा सातौँ तहमा स्तरवृद्धि नगर्ने गरेको स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९(२) को व्यवस्था भेदभावपूर्ण रहेको छ भन्ने निवेदकहरूको दाबी रहेको छ। राज्यको कुनै सेवाको गठन सञ्चालनका लागि के कस्तो जनशक्ति आवश्यक पर्दछ र त्यस्तो जनशक्ति के कसरी पूर्ति गर्ने भन्ने विषय विधायिकाको विधायिकी विवेकभित्र पर्ने विषय हो। यसमा यस अदालतबाट अन्यथा हस्तक्षेप हुन सक्दैन। तर यदि विधायिकाले आफ्नो उक्त अधिकारको प्रयोग गरी कानून बनाउँदा समान अवस्थाका मानिसहरूका बिच फरकफरक व्यवहार गर्ने गरी वा असमान अवस्थाका मानिसहरूका बिच एउटै व्यवहार गर्ने गरी कानून बनाउँछ भन्ने संविधानप्रदत्त समानताको हकको प्रतिकूल व्यवहार भएको भन्ने आधारमा यस अदालतले विधायिका निर्मित कानूनको न्यायिक पुनरावलोकन गर्ने र भेदभावपूर्ण व्यवहार गरेको आधारमा त्यस्तो कानूनलाई असंवैधानिक भएको घोषणा गर्ने अवस्था उत्पन्न हुन्छ। स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९(२) को स्तरवृद्धिसम्बन्धी व्यवस्था आफूहरूको हकमा समेत लागू गरी अधिकृत सातौँ तहमा आफूहरूलाई स्तरवृद्धि गर्नु भन्ने आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदकहरूको दाबी रहेको देखिन्छ भने अर्कोतर्फ स्तरवृद्धिसम्बन्धी स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९(२) को उक्त व्यवस्था भेदभावपूर्ण भएकोले अमान्य र बदर घोषित

गरिपाउँ भन्नेसमेत निवेदकहरूको मागदाबी रहेको देखिन्छ। यसबाट निवेदकहरूको दाबी आफैँमा अस्पष्ट र विरोधाभाषपूर्णसमेत रहेको देखिन्छ। निवेदकले अमुक कानून वा त्यसको कुनै प्रावधान संविधानसँग बाझिएको भनी उल्लेख गर्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन। विधायिका निर्मित कानूनको न्यायिक पुनरावलोकन गर्दा त्यस्तो कानून संविधानसम्मत छ भनी अदालतले न्यायिक अनुमान गर्दछ। अदालतको उक्त अनुमानलाई तर्क र प्रमाणले खण्डन गर्ने अभिभारा सद्वैरिट निवेदकउपर नै रहन्छ। निवेदकले चुनौती दिएको कानून वा त्यसको कुनै प्रावधान संविधानको कुनै निश्चित प्रावधानसँग बाझिएको छ भनी स्पष्टरूपमा प्रमाणित गराउन नसकेसम्म यस अदालतले त्यस्तो कानून वा कानूनको कुनै प्रावधानलाई अमान्य र बदर घोषित गर्दैन भनी रिट निवेदन खारेज भएको पाइन्छ।

ने.का.प. २०६९ वैशाखमा प्रकाशित नि.नं. ८७४६ मा नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९, ९(३) र २६(क)(२) बमोजिम २०६४।४।११ बाट दुई वर्ष पुगेको मिति २०६६।४।११ बाट जेष्ठता कायम हुने गरी आठौँ तहमा स्तरवृद्धि गर्नु भन्ने परमादेश जारी गरिपाउँ र यदि स्तरवृद्धिसम्बन्धी स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ९(३), ९(२) र ७(क) को (च) हामी निवेदकको हकमा लागू हुन नसकेको अवस्थामा यस्तो असमान कानूनी व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) बमोजिम बदर घोषित गरिपाउँ भन्ने निवेदन दाबी देखिन्छ। नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को स्तरवृद्धिसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको बनौट हेर्दा आवश्यक न्यूनतम शैक्षिक योग्यता

भएका र लोक सेवा आयोगको प्रक्रिया पूरा गरी छैठौँ वा सातौँ तहमा नियुक्ति भएका वा नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन लागू हुनुभन्दा अघि निजामती सेवा ऐन बमोजिम स्वास्थ्य सेवाको राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीमा बहाल रहेका र स्वास्थ्य सेवा ऐन प्रारम्भ भएपछि स्वास्थ्य सेवाको राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीको पदमा स्थायीरूपले बहाल रही आवश्यक शैक्षिक योग्यता प्राप्त व्यक्ति मात्र स्तरवृद्धिका माध्यमद्वारा आठौँ तहमा स्तरवृद्धि हुन सक्ने र स्वास्थ्य सेवा ऐन लागू भएपछि स्वतः स्तरवृद्धि भएका आवश्यक शैक्षिक योग्यता नभएका र अवधि पुगेको हिसाबले प्राविधिकरूपमा स्वतः स्तरवृद्धि भएका कर्मचारीहरू सातौँ तहभन्दा माथि जान नसक्ने अवस्था देखिन्छ। नेपाल स्वास्थ्य सेवा जनताको स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्षरूपले सरोकार राख्ने संवेदनशील सेवाको क्षेत्र भएकोले त्यहाँ कार्यरत जनशक्ति योग्य, सक्षम र दक्ष हुनुपर्ने भन्नेमा विवाद रहन सक्दैन। यस्तो संवेदनशील सेवा प्रवाह गर्दा आवश्यक शैक्षिक योग्यता भएका व्यक्ति र आवश्यक योग्यता नपुगे पनि प्राविधिकरूपमा स्तरवृद्धि भएर माथिल्लो तहमा पुगेका व्यक्तिहरूलाई समान व्यवहार हुनुपर्छ भन्नु न्यायोचित देखिँदैन। समानताको हकले समानहरूका बिच समान र असमानका बिच असमान व्यवहार गर्ने कुरालाई दर्शाउने भएकोले निरपेक्ष समानता न त सम्भव छ न त वाञ्छनीय नै हुन्छ। कुनै खास उद्देश्य पूर्ति गर्न वा कुनै खास समस्याको समाधान गर्न विधायिकाले विशेष कानूनी व्यवस्था गर्न सक्ने नै देखिन्छ र यस किसिमको कानूनी व्यवस्था गर्दा सो कानून देशका नागरिकहरू

मध्ये कसको हकमा लागू हुन्छ र कसको हकमा हुँदैन भनेर तर्कसङ्गत वर्गीकरण (Reasonable Classification) गर्दा समानताको हक प्रतिकूल हुँदैन। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १५३ मा सरकारी सेवाको गठन सञ्चालन र सेवाका सर्तहरू ऐनद्वारा निर्धारण गरेबमोजिम हुने व्यवस्था गरिएको र सोही अधिकारको प्रयोग गरी विधायिकाले नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन निर्माण गरेको देखिन्छ। सरकारी कर्मचारीलाई के कस्तो आधारमा कसरी बढुवा र स्तरवृद्धि गर्ने भन्ने विषय व्यक्तिको इच्छा आवश्यकता र चाहना भन्दा पनि राज्यको सुविधाको विषय हो। स्पष्ट आधार र योग्यतालाई परिभाषा गरी लोक सेवा आयोगको प्रक्रियाबाट नियुक्ति भएको र स्तरवृद्धिबाट नियुक्ति भएको कर्मचारीलाई स्तरवृद्धिका सम्बन्धमा गरिएको व्यवस्थाबाट समानताको हक तथा पेसा रोजगार गर्ने स्वतन्त्रता अपहरण भयो भन्ने निवेदकहरूको भनाइ कानून र संविधानसम्मत देखिन आएन। समान व्यवहारको अर्थ विशेष गुण र योग्यताको बेवास्ता गर्ने भन्ने होइन। जुन ऐनमा भएको व्यवस्थाको परिणामस्वरूप स्तरवृद्धि भई निवेदकहरूले सुविधा प्राप्त गरेको हो सोही ऐनको सुविधा अन्य व्यक्तिले प्राप्त गरेकोमा त्यसको उपयुक्तताका सम्बन्धमा प्रश्न गर्नु विधिशास्त्रको स्थापित मान्यताविपरीत समेत देखिन्छ।

ने.का.प. २०६९ असारमा प्रकाशित नि.नं. ८७८२ ले पनि उक्त नि.नं. ८७४६ मा उल्लिखित आधारहरू उल्लेख गरी समर्थन गरेको पाइन्छ।

ने.का.प. २०६९ माघमा प्रकाशित नि.नं.

८८९६ मा समान अवस्थामा रहेकाहरू बिच असमान व्यवहार गर्न नहुने भन्ने मूल अवधारणा नै समानतासम्बन्धी सिद्धान्तको आधार हो। वास्तविक समानता (Substantive Equality) को लागि असमानहरूका बिच समान व्यवहार नभई युक्तिसङ्गत वर्गीकरणका आधारमा असमान व्यवहार गर्नुपर्छ भन्ने मान्यतालाई समानताको सिद्धान्तअन्तर्गत स्वीकार गरिएको छ। यसरी वर्गीकरण गर्दा त्यस्तो वर्गीकरण गर्ने कानून स्वच्छ, निष्पक्ष, उचित र तर्कसम्मत हुनुपर्दछ। वर्गीकरणमा स्वेच्छाचारिताको अवस्था देखिनु हुँदैन। यसरी वर्गीकरण गर्ने कानूनबाट हासिल गर्न खोजिएको उद्देश्यसँग वर्गीकरणको सार्थक र विवेकपरक सम्बन्ध देखिनु पर्दछ। यदि त्यस्तो सम्बन्ध देखिँदैन भने कानूनद्वारा गरिएको वर्गीकरणलाई संवैधानिकताको मान्यता दिन सकिँदैन।

(ग) यसै सन्दर्भमा निजामती कर्मचारीले अवकाश पाउने भनी ऐनले गरेको व्यवस्थाबाट संविधान प्रदत्त पेसा रोजगार सम्पत्ति र समानतासम्बन्धी हकको हनन् भई संविधानसँग बाझिएकोले अमान्य गरिपाउँ भनी परेका देहायका रिटहरू निरूपण गर्दा तिनवटै रिटले कानून मनासिब रहेको तर प्रयोग भेदभावपूर्ण भएको भन्ने आधारमा नि.नं. ५०२९ र ने.का.प. २०५२ विशेषाङ्क को पृष्ठ १३८ मा यस अदालतको सात सदस्यीय इजलासले रिट जारी गरेको देखिन्छ भने नि.नं. ६१८९ ले रिट खारेज गरेको अवस्था छ। यस सन्दर्भमा ने.का.प. २०५२ वैशाखमा प्रकाशित नि.नं. ५०२९ मा कानूनको समान संरक्षणले समान अवस्था र परिस्थितिकालालाई समान व्यवहार भन्ने बोध हुन्छ। समान संरक्षण भयो, भएन

भन्ने कुरा कानूनको प्रयोग समानरूपबाट भयो, भएन हेरिन्छ । भेदभावपूर्ण कानून भएमा बदर हुन जाने हुन्छ भने कानूनको प्रयोग भेदभावपूर्ण भएमा कानून संविधानसँग बाझिन जाने नभई हक प्रचलन गराउने अवस्था हुन्छ भनी भेदभावपूर्ण कानून र कानूनको भेदभावपूर्ण प्रयोगमा अदालतको आदेश फरकफरक हुने कुरालाई स्पष्ट पारेको देखिन्छ । अर्कोतिर ने.का.प. २०५३ अंक ५ मा प्रकाशित नि.नं. ६१८९ मा उक्त नियमावली, २०२१ को उन्नतिसौं संशोधनको नियम ७.१(२)(२०४९) ले निजामती कर्मचारीको उमेर ६० वर्ष पुरा भएपछि सरकारी नोकरीबाट अवकाश दिइनेछ भनी भइरहेको साबिकको व्यवस्थाको सट्टा कुनै पनि निजामती कर्मचारीको उमेर ५८ वर्ष पूरा भएपछि वा निजको सेवा अवधि ३० वर्ष पूरा भएपछि निजलाई सरकारी नोकरीबाट अवकाश दिइनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । निवेदकको सेवा अवधि ५८ वर्ष पूरा भएकोमा विवाद छैन । नियम ७.१(१) सबैलाई समानरूपबाट लागू हुने देखिएबाट धारा ११(१) द्वारा प्रदत्त समान संरक्षणको हकबाट निवेदकलाई वञ्चित गरेको भन्नसमेत मिलेन । निवेदकलाई दिएको अवकाश कानूनसम्मत देखिँदा रिट निवेदन खारेज हुन्छ भनी साबिकको ६० लाई घटाई ५८ मा अवकाश दिन सकिने कानून वैध ठहर गरेको अवस्था छ ।

(घ) यसैगरी ने.का.प. २०५५ जेठमा प्रकाशित नि.नं. ६५०२ को रिटमा यस अदालतको सात सदस्यीय विशेष इजलासले राष्ट्रिय पञ्चायतका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष र सदस्यहरूको पारिश्रमिक र सुविधा ऐन, २०२१ संशोधन २०४५ को दफा २१ बमोजिम राष्ट्रिय पञ्चायतको सदस्य पदमा निर्वाचित वा मनोनित भई नेपालको संविधान, २०१९ बमोजिमको पदावधि पूरा गरेको व्यक्तिलाई निजको जीवनभर र निजको शेषपछि निजको पति वा पत्नीलाई सात वर्षसम्म पूरा गरेको पदावधिको आधारमा विभिन्न दरको भत्ता दिने व्यवस्था गरेकोमा सो भत्ता बन्द

गरेकोले बिचको छुट्न गएको अवधिको भत्ता एकमुष्ट उपलब्ध गराई ४०० जनाको हक प्रचलन गराई पाउँ भन्ने निवेदन मागदाबीका बारेमा गरेको निरूपण महत्वपूर्ण देखिन्छ । उक्त इजलासले केही नेपाल ऐन खारेज गर्ने ऐन, २०४७ लागू हुनुअघिको मिति २०४६।६।६ देखि २०४७।३।२८ सम्मको र सो ऐन लागू भएपछिको अवधिको भत्ता निवेदकहरूले पाउन छाडेपछि सो दिलाई पाउँ भनी संसद्का पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको पारिश्रमिक र सुविधा ऐन, २०५२ लागू भएपछि मात्र मिति २०५२।१।२९ मा निवेदकहरू यस अदालतमा प्रवेश गरेको पाइन्छ । ६।७ वर्षको लामो अन्तरालपछि हाम्रो हक सुविधामा असर पर्ने होइन भनी मागदाबी गर्दा यति लामो अवधिको बिलम्ब के कस्तो कारण परी हुन गएको हो सोको मुनासिब र औचित्यपूर्ण कारण निवेदन पत्रमा खुलाएको देखिन आउँदैन । साथै कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ खण्ड (ग) “हक, सुविधा, दायित्व वा कर्तव्य पाएको, हासिल गरेको वा भोगेकोसम्बन्धमा सो व्यवस्था खारेज भएपनि निवेदकहरूलाई प्राप्त हुनुपर्ने भनिएको भत्तासम्बन्धी हक सुविधासमेत खारेज भएको अवस्थामा कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४(ग) माथि विवेचित आधारबाट आकर्षित हुन सक्ने देखिएन । तसर्थ प्राप्त हुने, हासिल हुने वा भोग गर्न पाउने हक सुविधा उपर्युक्त २०२१ सालको ऐनअन्तर्गत व्यवस्था गरिएकोमा उक्त हक सुविधामा असर पर्ने गरी संसद्ले ऐन बनाउन पाउँदैन भन्ने निवेदकतर्फबाट प्रमाण पुर्याई पुष्टि गर्न सकेको देखिन नआएकोले उक्त दफा ४ खण्ड (ग) आकर्षित हुन्छ भन्ने तर्कसँग सहमत हुन सकिएन । अतः कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ को खण्ड (ग) अनुसार खाई पाई भोगी आएको हक सुविधाबाट निवेदकहरूलाई वञ्चित गरेको र नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११ को खण्ड (१)(२) र (३) अन्तर्गतको समानताको हकसँग संसद्का

पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको पारिश्रमिक र सुविधा ऐन, २०५२ को दफा २५ बाझिएको नदेखिँदा सो बाझिएकाले प्रारम्भदेखि नै बदर घोषित गरिपाउँ भन्ने निवेदन मागदाबी कानूनसङ्गत देखिएन भनी रिट निवेदन खारेज गरेको पाइन्छ ।

(ड) नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२४ निजामती सेवाको गठन: “श्री ५ को सरकारले देशको प्रशासन सञ्चालन गर्न आवश्यक सेवाहरूको गठन गर्न सक्नेछ । त्यस्ता सेवाहरूको गठन, सञ्चालन र सेवाका सर्तहरू ऐनद्वारा निर्धारित गरिएबमोजिम हुनेछन् ।” भन्ने र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १५३ सरकारी सेवाको गठन: “नेपाल सरकारले मुलुकको प्रशासन सञ्चालन गर्न निजामती सेवा र आवश्यक अन्य सरकारी सेवाहरूको गठन गर्न सक्नेछ । त्यस्ता सेवाहरूको गठन, सञ्चालन र सेवाका सर्तहरू ऐनद्वारा निर्धारण गरिएबमोजिम हुनेछन् ।” अनुसार राज्यले गर्ने र गरेको व्यवस्था नीतिगत भएको र यसले स्पष्टरूपमा अन्याय वा विभेद गरेको नदेखिएसम्म यसअन्तर्गत निर्मित कानून अमान्य हुँदैन । त्यसैगरी निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५८ सिर्फ आर्थिक सुविधामा सीमित रहेको र यसले थप कुनै सुरक्षा नदिएको भनी नजिरहरूबाट व्याख्या भैसकेको छ । स्वास्थ्य सेवा ऐनको दफा ७१ ले पनि सोहीबमोजिम सेवा सर्तको सुरक्षाअन्तर्गत नियुक्त हुँदा लागू रहेको सेवा सुविधामा परिवर्तन गर्न नपाइने भन्ने कुरासम्मको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । स्तरवृद्धि सेवाको सर्त होइन । ऐनको दफा ६९ ले सेवा मुक्त गर्दा सफाइको मौका दिनुपर्ने गरी र दफा ७० ले मुद्दा विरुद्ध बचाउ गरेकोसम्म देखिन्छ । यसरी स्वास्थ्य सेवा ऐनको संरचनाले समेत निवेदकहरूको मागलाई विधिसम्मत भन्न सकेको पाइँदैन । त्यसमा पनि ऐनको दफा २५क को उपदफा (१) मा एउटै तहमा पन्ध्र वर्षसम्म बहाल रहिरहेको दसौं तहसम्मको स्वास्थ्य सेवाको कुनै कर्मचारीको

दफा ४५ बमोजिम अवकाश हुन एक महिना बाँकी भएमा निजलाई एक तहमाथिको पदमा स्तर वृद्धि वा बढुवा गरिनेछ । (२) स्वेच्छिक अवकाश लिँदा पनि (१) बमोजिम एक तहमाथि बढुवा वा स्तर वृद्धि गर्ने कुरा उल्लेख गरी स्तरवृद्धिको कमी कमजोरीलाई पूरा गरी कर्मचारीलाई बढीसेबढी सुविधा दिएको देखिन्छ ।

१३. ती नजिरहरूले खाइपाई आएको निवृत्तिभरणलगायतका सुविधा खारेज गरेको, केहीले बढी तलब पाएको देखिए पनि निवेदकहरूले साबिकमा खाएको तलब नघटेकोले असर नपुग्ने भन्ने व्याख्या गरेको पाइन्छ । त्यसै गरी अवकाशको उमेर साबिकभन्दा घटाएको, पुराना कर्मचारीको लागि पनि साबिकमा आवश्यक नपर्ने शैक्षिक योग्यतालाई बढुवाको लागि आवश्यक बनाएको, बढुवा र स्तरवृद्धिको लागि पहिला नरहेको सेवा अवधिको व्यवस्था गरेको र यसबाट कनिष्ठ पनि लाभान्वित भई वरिष्ठलाई मर्का परेको, पहिले सबै समूहमा उम्मेदवार पाउने व्यवस्था रहेकोमा नियमले समूह सीमित गरेको जस्ता मर्का, असुविधा र असजिलोलाई यस अदालतले राज्यको प्रशासनिक नीतिभित्रको विषय मानी रिटबाट हस्तक्षेप गर्न इन्कार गरेको देखिन्छ ।

१४. निवेदन जिकिरको मागहरूलाई ती नजिरहरूले यसभन्दा पहिले उठेको विवादहरूमा पटकपटक सम्बोधन गरी निरूपण गरेको देखिन्छ । यसमा निरूपित भैसकेको विषय बारम्बार उठाएर निवेदकहरूले अदालतको समय र राष्ट्रको श्रम तथा स्रोतको व्यर्थ खर्च गरेको देखिन्छ । वास्तविक पीडितहरूलाई समयमा न्याय प्रदान गर्नका लागि अत्यन्त दबाबमा रहेको यस अदालतलाई सानातिना असुविधा भएको बहानाबाजी गरी अलमल गर्ने काम सहा हुन सक्तैन । यस्ता ससाना गुनासा सुन्नका लागि रिट उपचारको व्यवस्था भएको होइन । यसमा निवेदकहरूको कानून व्यवसायीहरूको अहम् भूमिका रहन्छ ।

१५. यस अदालतलाई कानून बदर गर्ने अधिकार मात्र छ । त्यसमा थपघट गरी संशोधन गर्ने अधिकार छैन । यो अदालतले मसौदाकारको काम गर्न सक्दैन । त्यसको लागि अदालतको निर्माण भएको होइन । यो अदालतले कानूनको शासनको सम्मान गर्नुपर्ने हुँदा यसले शक्ति पृथक्कीकरणको दायरा नाघ्न सक्तैन । निवेदन जिकिरबमोजिम स्तरवृद्धिसम्बन्धी भएको कानून बदर गर्दा झन् निवेदकलगायत कर्मचारीहरूलाई झन् मर्का पर्ने देखिन्छ । अर्को कानून कहिले बन्ने ठेगान हुँदैन तर भएको कानून बदर भैसक्यो । अन्याय वृद्धि हुने गरी यो अदालत आदेश गर्न असमर्थ छ ।

१६. कर्मचारीहरूमा सेवा गर्ने भावनामा धेरै हास भएको पाइन्छ । आफूलाई खासै मर्का नपरेको र उन्नतिको बाटो अवरुद्ध नभएको अवस्थामा समेत कर्तव्यपालनभन्दा अधिकार प्राप्तिमा बढी ध्यान केन्द्रित रहेको देखिनु चिन्ताको विषय हुन पुगेको छ ।

१७. माथि उल्लेख भएबमोजिम नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), धारा १३(१)(२) र धारा १९ को हकमा कुन संशोधनले के कसरी आघात पुर्यायो त्यसलाई यस इजलासको सन्तुष्टि हुने गरी निवेदकहरूबाट विवेकसम्मत र स्पष्ट तर्क आउन सकेको छैन । संविधानसँग ती धाराहरू बाझिएको भन्ने कुरा प्रमाणित गर्ने भारलाई निवेदकहरूले पूरा गर्न नसक्नु भएकोले निवेदकहरूको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या. सुशीला कार्की

न्या. जगदीश शर्मा पौडेल

इजलास अधिकृत: विश्वनाथ भट्टराई

इति संवत् २०७२ साल असोज ७ गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं. १५३९

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।५।३१।५
०६९-CF-०००५

मुद्दा : हातहतियार तथा खरखजाना

पुनरावेदक / प्रतिवादी : धनुषा जिल्ला, जनकपुर
नगरपालिका वडा नं. २ बस्ने संजयकुमार साह
विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : प्र.नि. मोहनकुमार शेर्पाको प्रतिवेदन
तथा रामजीवनप्रसाद गुप्ताको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मुद्दाको निर्णय नै गरेको नभई प्रमुख जिल्ला अधिकारी अनुपस्थित रहेको अवस्थामा बकपत्रका लागि उपस्थित गराइएका साक्षीको बकपत्र गराई मुद्दाको कारवाही अगाडि बढाएकोसम्म देखिएको छ । त्यसरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अनुपस्थितिमा सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारीले गराएको बकपत्र प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट अनुमोदन गराउनै पर्ने अनिवार्य कानूनी व्यवस्था देखिँदैन । मूलतः बकपत्र भएको हो, होइन र बकपत्र गराइँदा इच्छाविपरीत गराइएको छ, छैन भन्ने कुरा हेरिनु पर्ने ।
- अनुचित प्रभाव नपारी सहजरूपमा बकपत्र

भएको अवस्थामा मुद्दाको कार्यविधिगत कुरामा निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीले साक्षीको बकपत्रसम्म गराएको देखिन्छ । बकपत्र गर्ने र गराउनेले कुनै आपत्ति गरेको देखिँदैन । प्रतिवादीले बकपत्रमा जिरह गर्न पाउने नै हुन्छ । बकपत्र गर्ने व्यक्ति उही हो र गराउने निकाय पनि उही भएको अवस्थामा प्रतिवादीले जिरह लिई आफ्नो प्रतिरक्षा गर्न पाउने नै भएकोमा अन्यथा कुरा झिकी त्यस्तो बकपत्रलाई शून्यकृत गर्न मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू शम्भु थापा, लभकुमार मैनाली र विद्वान् अधिवक्ता जयनारायण पौडेल
प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता सुरेन्द्र थापा
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा निर्णय गर्ने :
प्र.जि.अ. श्री रेवतीराज काफ्ले
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :
मा.न्या. श्री भोलाप्रसाद खरेल
मा.न्या. श्री गिरीराज पौड्याल
सर्वोच्च अदालतमा फैसला गर्ने :
मा.न्या.श्री अवधेशकुमार यादव
मा.न्या.श्री कमलनारायण दास

फैसला

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : यस अदालतको संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशहरूबिच रायमा मतक्यैता नभई सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९

को नियम ३ को उपनियम (१) को खण्ड (क) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:-

धनुषा जिल्ला, सरखुवा महेन्द्रनगर गा.वि.स. वडा नं.१ स्थित सडकमा स्थानीय व्यक्तिहरूले घेराउ गरी राखेको अवस्थामा अनिल भन्ने निर्मलकुमार सिंह, उमाशंकर अरगरीया, राजकुमार पुर्वे, राजकरण यादव, ओमप्रकाश यादव, धर्मेन्द्र पाठक, सन्तोषकुमार साह, श्याम शर्मा, शम्भु यादव, रामविनोद यादव, रामबाबु भन्ने विन्देश्वर साह र संजयकुमार साहसमेतलाई प्रक्राउ गरी शरीर तलासी गर्दा संजय साहको हातमा भोजपुर लेखेको काठको बिँड भएको १५ इन्च लम्बाई भएको खुकुरी थान-१ र निजले सर्टभित्र कम्मरमा लुकाई राखेको अवस्थामा कक भएको अवस्थामा अङ्ग्रेजीमा अटोमेटिक पेस्तोल ९ एम.एम.११ राउन्ड पेस्तोल नं.१७४० लेखेको पेस्तोल नाल-१ गोली लोड भएको अवस्थामा फेला परेको र कालोदापसहित २७^१/_२ इन्च लम्बाई भएको तरवार थान-१ समेत बरामद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी तथा खानतलासी मुचुल्का ।

मिति २०६०।२।३ गतेका दिन ११.०० बजेको समयमा जिल्ला धनुषा, जनकपुर नगरपालिका वडा नं.२ मा बस्ने उमाशंकर यादव, ऐ. बस्ने टकला भन्ने संजयकुमार साह, ऐ. बस्ने सन्तोषकुमार साह, ऐ. बस्ने शम्भु यादव, ऐ. बस्ने विनोद यादव, ऐ.बस्ने रामबाबु भन्ने विन्देश्वर साह, ऐ. वडा नं.१६ बस्ने राजकरण यादव, ऐ.बस्ने राजकुमार पुर्वे, ढल्केवर गा.वि.स.वडा नं.३ बस्ने श्याम शर्मा, ऐ. वडा नं.६ बस्ने धर्मेन्द्र पाठक, ऐ.जनकपुर नगरपालिका वडा नं.२६ बस्ने निर्मल सिंहसमेत भई जिल्ला धनुषा, सरखुवा महेन्द्रनगर गा.वि.स. वडा नं.१ स्थित महेन्द्रनगर बजारमा हातहतियार खुकुरीसमेत बोकी होहल्ला अशान्ति गरी हिँडेको अवस्थामा स्थानीय जनताहरू मिली निजहरूलाई घेराउ गरी राखेको छ

र निजहरूले गोलीसमेत फायर गरेका छन् भन्ने खबर प्राप्त हुनासाथ यस कार्यालयबाट मसमेतको टोली खटी गई उल्लिखित मानिसहरूलाई प्रक्राउ गरी निजहरूको शरीर तलासी गर्दा संजय साहको साथबाट खुकुरी थान-१ र कक भएको ९ एम.एम.११ राउन्ड लेखेको नं.१७४० लेखेको पेस्तोल थान-१ गोली लोड भएको अवस्थामा फेला परेको, उक्त पेस्तोल कार्यालयमा ल्याई मेकानिकबाट लोड भएको गोलीसमेत निकाली हेर्दा गोली राउन्ड ३ लोड अवस्थामा फेला परेको हुँदा संजय साहसमेतलाई प्रक्राउ गरी बरामद भएको हात हतियारसमेत बोकी अशान्ति मच्चाएको, शान्ति भङ्ग गरेको हुँदा निजहरूमध्ये संजयकुमार साहउपर हातहतियार खरखजाना ऐनअन्तर्गत तथा अन्य विनोद यादवसमेत उपर केही सार्वजनिक अपराध ऐनअन्तर्गत कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरीको प्रतिवेदन ।

म जाहेरवालासँग भुस्साको दोहोरो कर लिनसम्बन्धमा टकला भन्ने संजयकुमार साहसँग रिसइवी थियो । मिति २०६०।२।३ गते सबैलाबाट ट्रकमा भुस्सा लोड गरी आउँदा संजय साहसमेतले वीरेन्द्र बजारमा मेरो ट्रक रोकी चालकलाई धाक धम्की दिई छाडी दिए, सोही दिन संजयकुमार साहसमेत हातहतियार लिई महेन्द्रनगर चोकस्थित सुरेन्द्र गिरीको घरमा गई घर प्रवेश गरी निजको श्रीमतीलाई जथाभावी गाली गलौज गरी धम्की दिएको, सोही दिन ९ बजेको समयमा स.ई.विश्वनाथ गुप्ता मेरो घरमा आई तपाइँउपर संजय साहले उजुरी गरेको छ सोधपुछ गर्नु छ भनी थानामा लागी कुटपिटसमेत गरी सोही दिन ११ बजेतिर ती व्यक्तिहरू महेन्द्रनगरको मूल सडकमा आई संजय साहले हातमा पेस्तोल लिएको अरु विपक्षीहरूले हातमा तरवार, खुकुरीसमेत लिई सडकमा बिचबिचै फायरिङ गर्दै गएकोले त्यहाँ भएको स्थानीय व्यक्तिहरू आतङ्कित भई लखेट्न खोज्दा निजहरू भागेर ईलाका प्रहरी कार्यालय, महेन्द्रनगरमा प्रवेश गरेबाट

जनताहरू आक्रोशित भई घेराउ गर्दा सोही समयमा सेनासमेत आएको र संजय साहको साथबाट पेस्तोल र तरवार खुकुरीसमेत बरामद भएको हुँदा निजहरूउपर केही सार्वजनिक अपराध र हातहतियार खरखजाना ऐनअनुसार कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रामजीवन प्रसाद गुप्ताको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६०।२।३ गते अं.११ बजेको समयमा म आफ्नै घरमा थिएँ । मिति २०६०।२।२ गते राति अं.७ बजेको समयमा इलाका प्रहरी कार्यालय, महेन्द्रनगरको प्रहरीहरू आउनु भई मेरो पति सुरेन्द्र गिरीलाई खोज्दै हुनुहुन्थ्यो । मिति २०६०।२।३ गते बिहान ९.०० बजेको समयमा पनि स.ई.साव विश्वनाथ गुप्ता, हाल प्रक्राउमा परेका संजय साहसमेत १२ जना मेरो घरमा आई सुरेन्द्र गिरीलाई खोजी मलाईसमेत संजय साहले गाली गरी धम्कीसमेत दिई गएका थिए । त्यसपछि रामजीवन प्रसाद गुप्तलाई प्रक्राउ गरी ल्याएको कुरा सुने र सोही कारण समाजका मानिसहरूले चक्काजामसमेत गरे, अं.११.०० बजेको समयमा संजय साहसमेत १२ जनालाई प्रक्राउ गरी संजय साहको साथबाट पेस्तोल, खुकुरी र विनोद यादवको साथबाट तरवारसमेत बरामद भएको कुरा मैले सुनेको हुँ र पछि बुझ्दा जाहेरवाला रामजीवन प्रसाद गुप्ता र संजय साहको पूर्व रिसइवी भएको कारण त्यसप्रकारको घटना भएको भन्ने थाहा पाएँ भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएकी गीता गिरीले गरेको कागज ।

मिति २०६०।२।३ गते बिहान अ.९.०० बजेको समयमा बजारतर्फ जान लागेको अवस्थामा इलाका प्रहरी कार्यालय, महेन्द्रनगरको स.ई. सावले रामजीवन प्रसाद गुप्तलाई प्रक्राउ गरी लाँदै गरेको देखेँ, निजलाई कार्यालयभित्र लगेपछि रोए कराएको आवाज सुनेँ, रामजीवन प्रसाद गुप्तलाई किन प्रक्राउ गरी लगेका हुन मलाई थाहा भएन, त्यस्तैमा अं.११.०० बजेको समयमा बजारतर्फ होहल्ला हुन थाल्यो गोली फायरसमेत हुन् थाल्यो, स्थानीय जनताहरू

आतङ्कित भई गोलीसमेत फायर गर्ने संजय साहसमेतलाई घेरी लखेट्दै आएका र संजय साहले गोली फायर गर्दै मेरो अगाडि कोही आएमा मारी दिन्छु भनेको, इलाका प्रहरी कार्यालयतर्फ प्रवेश गर्न खोज्दा प्रहरीले पक्राउ गरी हातहतियार तथा पेस्तोलसमेत संजय साह र विनोद यादवको साथबाट बरामद गरी आतङ्क गर्ने १२ जनालाई पक्राउ गरी ल्याएको हो। निजहरूले त्यसप्रकारको गोलीसमेत फायर गरी अशान्ति मच्चाउने काम किन गरे सो कुरा मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका रमेश काफ्लेले गरिदिएको कागज।

मिति २०६०।२।३ गते शनिबारको दिन सखुवा महेन्द्रनगरअन्तर्गत सखुवा बजारसमेत भएकोले म सखुवा महेन्द्रनगर बजारतर्फ नै थिएँ। दिनको ११.०० बजेको समयमा बजारतर्फ होहल्ला हुन थाल्यो। त्यस्तैमा उत्तरतर्फबाट मानिसहरूको भिड आएको देखेँ र सो ठाउँतर्फ गोलीसमेत फायर हुन थाल्यो। सोही क्रममा स्थानीय जनताहरूले हाल पक्राउमा परेका संजय साह, विनोद यादव, शम्भु यादवसमेत १२ जनालाई लखेट्दै आएका, संजय साहले मेरो अगाडि कोही नआइज आएमा गोली ठोकी मारी दिन्छु भन्दै गोली फायर गरी भाग्दै आई रहेको अवस्थामा देखेको हुँ। त्यसपछि प्रहरीले निजहरूलाई पक्राउ गरी संजय साहको साथबाट पेस्तोलसमेत बरामद भएको देखेको हुँ। निजहरूले के कुन कारण बजारमा गोली फायर गरी अशान्ति गरी हो हल्ला गरेका हुन् सो कुरा मलाई थाहा भएन र रामजीवनप्रसाद गुप्तासँग के कुन रिसइवी छ छैन मलाई थाहा भएन भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका मो.नेजाम अन्सारीले गरेको कागज।

बरामद भई आएको हतियार पेस्तोल तथा गोली राउन्ड ३ र खुकुरी मेरो साथबाट बरामद भएको हो। उक्त पेस्तोल आजभन्दा २ महिना अगाडि भारतको पटनाबाट भा.रू.६,५००।- मा खरिद गरी ल्याएको

हो। उक्त हतियार आफू धनुषा जिल्लाको जि.वि.स. को ठेकेदार भएको र बरमझियातर्फ कर उठाउन जाँदा माओवादीहरूबाट चन्दा मागी धम्कीसमेत दिने गरेको हुँदा आफ्नो सुरक्षाको लागि राखेको थिएँ। गोली ५ राउन्ड थियो। २ राउन्ड फायर भयो बाँकी ३ राउन्ड हो। मेरो बालुवा गिटीसम्बन्धी कर उठाउने ढाट धनुषा सखुवा महेन्द्रनगरमा पनि छ, उक्त ठाउँमा मेरा कर्मचारीहरू बस्ने गरेका छन्। महेन्द्रनगरका मानिसहरूले गिटी तथा बालुवाको कर दिँदैनौं भनी जबरजस्ती कर नतिरी लाने गरेकोले र मिति २०६०।२।२ गतेका दिन पनि मेरा कर्मचारी रामचन्द्र दास र हुलास पूर्वसमेतलाई राजु गुप्ता र निजकै भाई रामजीवन गुप्तले कुटपिटसमेत गरी जबरजस्ती गिटी बालुवा लगेको, तेरो ठेकेदारलाई बोलाउ भनी भनेका रहेछन् उक्त कुरा टेलिफोनबाट जानकारी पाएपछि इलाका प्रहरी कार्यालयमा गई मौखिकरूपमा जानकारी गराएँ। रामजीवन गुप्तले प्रहरीमा किन उजुरी गर्नुहुन्छ, मिति २०६०।२।३ गते आउनुहोस्, छलफल गरौंला भनेकाले मैले हुन्छ भने। प्रहरी कार्यालयमा लिखित निवेदन दिइन। जनकपुरतर्फ आउने क्रममा रातो रंगको जिपबाट मलाई लखेटेको हुँदा मिति २०६०।२।३ गते बिहान पुनः इलाका प्रहरीमा जानकारी गराएँ। मेरा कर्मचारीहरूलाई कुटपिट गरेको सम्बन्धमा छलफल गर्न बोलाउँछन् होला भनी आफ्नो ढाटमा बसिरहेको थिएँ। त्यस्तैमा बजारमा रामजीवनप्रसाद गुप्तलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको भन्ने हल्ला भयो। निजलाई पक्राउ गरेको हामीले देखेनौं, सोही सम्बन्धमा जनताले १० बजेको समयमा चक्काजाम गरिसकेका थिए। अ.११ बजेको समयमा हामीहरू बसिरहेको अवस्थामा १५,१६ सय मानिसहरू हातहातमा लाठी ढुङ्गा, खुकुरीसमेत लिई हामी बसेको ठाउँमा आई ढुङ्गा प्रहार गर्नका लागि हामीलाई घेराउ गर्न लागेकोले मेरो साथमा भएको पेस्तोल निकाली हवाई फायर गरी हामी ज्यान बचाउनको लागि इलाका प्रहरी कार्यालयतर्फ

जाने क्रममा प्रहरीले पक्राउ गरी मेरो साथमा भएको पेस्तोल तथा खुकुरी र विनोद यादवको साथमा भएको तलवारसमेत बरामद गरेको हो। हामीलाई पक्राउ गरी इलाका प्रहरी कार्यालयमा लाँदा रामजीवन गुप्तालाई हामीले देखेनौं। निजलाई पक्राउ गरेको थियो थिएन मलाई थाहा छैन। हामीहरूलाई स्थानीय जनताले मार्छन् भन्ने डरले हवाई फायर गरी खुकुरी देखाई भागेकोसम्म हो। मैले कुनै अशान्ति गरेको होइन। मैले यसभन्दा अगाडि कुनै मुद्दाहरूमा सजाय पाएको छैन। निरजराज निरौलाको जाहेरीले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धनुषामा चलेको मिति २०५८।८।२९ गतेको वारदातको केही सार्वजनिक अपराध मुद्दा कारवाहीयुक्त अवस्थामा छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी संजयकुमार साहको बयान।

मिति २०६०।२।३ गते अं.११ बजेको समयमा म महेन्द्रनगर बजारमा थिएँ। बजारमा होहल्ला भइरहेको थियो। उक्त दिन बजारसमेत भएकोले धेरै मानिसहरूको भिडभाड थियो। एक्कासी उत्तरतर्फ संजयकुमार साहको बालुवा गिटीको कर उठाउने ढाटतर्फ गोली फायर भएको आवाज आयो। स्थानीय जनताहरूले हाल पक्राउमा परेका १२ जनालाई लखेट्दै आएको देखी संजय साहले गोली फायर गर्दै कोही पनि मेरो अगाडि आएमा मारी दिन्छु भन्दै हिँडेको देखेको हुँ। प्रहरीहरूले संजय साहसमेत १२ जनालाई पक्राउ गरी पेस्तोल तथा खुकुरीसमेत बरामद गरेको हो। निजहरूले के कुन कारण त्यस प्रकारको अशान्ति गरे मलाई थाहा भएन, जाहेरवाला रामजीवन गुप्तासँग के कुन झैझगडा थियो मलाई थाहा भएन भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका अमरनाथ मण्डलले गरेको कागज।

यसमा हालसम्म सङ्कलन भएका सबुद प्रमाणको आधारमा प्रतिवादी संजयकुमार साहले अवैध हातहतियार खरखजाना ल्याई आफ्नो साथमा राखी प्रयोगसमेत गरेको पुष्टि हुन आएकोले निजले

हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ को दफा ३(२), ४(२) तथा दफा ५ अनुसारको कसुर गरेको पुष्टि भएकोले सोही ऐनको दफा २० को उपदफा २ को (क), (ख), (ग) अनुसार कार्यवाही र सजाय हुनका साथै बरामद भएको पेस्तोल र गोली दफा १६ बमोजिम जफत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दायर भएको अभियोगपत्र।

मैले अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर अपराध गरेको छैन। बरामद भएको हतियार पेस्तोल, खुकुरी, तरवार मेरो होइन। बरामद भएको हतियारमध्ये पेस्तोल राजु गुप्ताको हो। खुकुरी र तरवार कसको हो मलाई थाहा छैन। निज राजु गुप्ताले ५०/६० जना मानिसहरूका साथ हात हतियार लाठी, भाला, खुकुरीसमेत ल्याई घेराउ गरी जबरजस्ती कुटपिट गरी हात बाँधी कम्मरमा पेस्तोल घुसारिदिएका हुन्। मैले गोली फायर गरेको छैन। बरामदी मुचुल्कामा भएको सहिष्ठाप मेरै हो। प्रहरी निरीक्षक मोहन शेराले मउपर किन जाहेरी प्रतिवेदन दिनुभयो मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी संजयकुमार साहले सुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा गरेको बयान।

वादी पक्षका साक्षी जितेन्द्रकुमार साह, रमेश काफ्लेले जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी संजयकुमार साहले तोकिएका तारेख गुजारी बसेको, साक्षी सबुद प्रमाण पेस गर्न नसकेको साथै यसै लगाउको फौ.नं. ३२।८७ को केही सार्वजनिक अपराध र सजाय मुद्दामा निजले अभियोग पत्रअनुसार कसुर अपराध गरेको ठहरी आजै मुद्दा फैसला भएको स्थितिमा निज प्रतिवादी संजयकुमार साह निर्दोष हुन् भनी भन्न नमिल्ने हुँदा अभियोग पत्रअनुसार हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ को दफा ३(२), ४(२) तथा दफा ५ अनुसारको कसुर अपराध गरेको अभियोगमा ऐनको दफा २० को उपदफा २ को (क), (ख), (ग) ले १ वर्ष ९ महिना कैद र नगद रु. ५,०००।- जरिवाना हुने ठहर्छ भन्ने जिल्ला

प्रशासन कार्यालय, धनुषाको मिति २०६१।३।३० को फैसला।

संजयकुमार साहको साथबाट पेस्तोल बरामद भएको भन्ने कुरा पुष्टि हुन सकेको छैन। वादी पक्षकै साक्षीहरूको बकपत्रबाट पनि बरामदी मुचुल्का झुट्टा रहेको प्रमाणित भइरहेको अवस्थामा अभियोग दाबीबाट मलाई सफाइ दिनुपर्नेमा जबरजस्ती सजाय गर्ने मनसायबाट अभिप्रेरित भई कैद तथा जरिवाना गर्ने गरी गरिएको फैसला तथ्य एवं कानूनविपरीत भएकोले बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी संजयकुमार साहको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा परेको पुनरावेदन पत्र।

स्पष्ट किटानी जाहेरी, जाहेरी तथा प्रतिवेदनलाई पुष्टि गर्ने गरी मौकामा बुझिएका व्यक्तिको कागज एवं बकपत्र, वस्तुस्थिति तथा बरामदी मुचुल्का, प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानसमेतका आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीले हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ को दफा ३(२), ४(२) तथा दफा ५ को कसुर गरेको प्रमाणबाट स्थापित हुँदा ऐ. को दफा २० को उपदफा २ को (क), (ख), (ग) ले १ वर्ष ९ महिना कैद तथा रु. ५,०००- जरिवानासमेत हुने ठहर्याई गरेको सुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धनुषाको निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६३।२।३० को फैसला।

पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा चित्त बुझेन। म निवेदक प्रतिवादीको साथबाट बरामद भएको भनिएको पेस्तोल तथा खुकुरी प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ बमोजिम प्रतिवेदकसमेतको बकपत्रबाट पुष्टि हुन सकेको छैन। जाहेरवालाको जाहेरी व्यहोरा र मिसिल संलग्न अन्य तथ्य फरक परेको तथा हातहतियार बरामद गर्दा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको १७२ नं. को प्रक्रिया तथा

सकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ८ र ९ को प्रक्रिया पालन गरिएको छैन। अन्य स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि नभएकोमा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको साबितीलाई आधार मानी दोषी ठहर गर्न कानूनतः मिल्दैन। फौजदारी मुद्दामा वादी दाबी प्रमाणित गर्ने भार प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ ले वादी पक्षको हुनेमा प्रतिवादीले प्रमाण पेस गर्न नसकेको भनी कसुर ठहर गरेको सुरुको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसला प्रतिपादित सिद्धान्त एवं कानून प्रतिकूल भएको हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को खण्ड (क) र (ख) को आधारमा मुद्दा दोहोर्याई हेरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी संजयकुमार साहको यस अदालतमा पर्न आएको निवेदन।

यसमा प्र.नि.मोहनकुमार शर्पाको सुरु प्रतिवेदन (जाहेरी) मा सखुवा महेन्द्रनगरमा वारदातस्थल देखाएको छ भने पछिबाट जाहेरी दिने रामजीवन प्रसाद गुप्तले इलाका प्रहरी कार्यालय, महेन्द्रनगरमा प्रहरीले सर्च गर्दा केही हातहतियार बरामद नभएको सोही ठाउँमा आर्मीले सर्च गर्दा प्रतिवादीबाट हातहतियार बरामद गरी मुचुल्का तयार गरेको भन्ने भनाइ रहेकोबाट २ वटा जाहेरीमा देखाएको वारदातस्थल नै फरकफरक रहेको भन्ने देखिन आयो। निज दुवै जाहेरवालाहरू अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र नगरेको अवस्थामा निजहरूको भनाइलाई प्रमाणमा ग्रहण गरेको तथा निमित्त प्र. जि.अ.समक्ष जितेन्द्रकुमारले गरेको बकपत्रलाई समेत प्रमाणमा ग्रहण गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ एवं अ.बं. ३५ तथा १८४ नं. को कानूनी त्रुटि हुनुका साथै ने.का.प. २०४६ अंक ४ नि.नं. ३७८८ पृष्ठ ३९० र ने.का.प. २०४१ नि.नं. १९१७ अंक २ पृष्ठ १८७ मा प्रतिपादित नजिरको पालना नभएको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२

को उपदफा १ को खण्ड (क) र (ख) को आधारमा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६३।४।२८ को आदेश।

यसमा यस अदालतबाट मिति २०६३।४।२८ को मुद्दा दोहोर्याउने निस्सा प्रदान गर्दा जाहेरवाला नबुझेको भन्ने आधारमा निस्सा दिएको र सुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालयले जाहेरवाला झिकाउँदा त्यतिबेला जाहेरवाला रामजीवनप्रसाद गुप्ता एपेन्डिसाइटिसको अपरेसनको उपचार गरी ठिक भएपछि उपस्थित गराउने भन्ने जवाफ दिएको मिति २०६१।३।१४ को इलाका प्रहरी कार्यालय, महेन्द्रनगर, धनुषाको पत्रबाट देखिएको, तर तत्पश्चात् पनि निजलाई बुझ्ने अर्को आदेश भएको देखिएन। तसर्थ निस्सा प्रदान गर्दा गरिएको आदेशअनुसार जाहेरवाला निज रामजीवनप्रसाद गुप्ता तथा मोहनकुमार शेर्पालाई बकपत्रको लागि झिकाई बकपत्र गराई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।६।१९ को आदेश।

मैले जाहेरी दरखास्त जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषामा दिएको छैन तर सेनाले भनेअनुसार जाहेरी दरखास्तमा सही गरेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला रामजीवनप्रसाद गुप्तले यस अदालतमा मिति २०६७।७।१६ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६०।२।३ गते मानिससमेत पक्राउ गरी बरामदी मुचुल्का तथा बरामद भएको हतियारसमेत दाखिल गरेको विषयको प्रतिवेदन मैले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषामा दिएको हो। प्रतिवेदनमा भएको सही मेरै हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवेदन जाहेरवाला प्रहरी निरीक्षक मोहनकुमार शेर्पाले यस अदालतमा मिति २०६८।१।२३ मा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी संजयकुमार साहले हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ को दफा ३(२), ४(२) तथा दफा ५ को कसुर गरेको प्रमाणबाट स्थापित हुँदा ऐ. ऐनको दफा २० को उपदफा २ को खण्ड क, ख, ग ले

१ वर्ष ९ महिना कैद तथा रु.५,०००/- जरिवानासमेत हुने ठहर्याई गरेको सुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धनुषाको निर्णयलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६३।२।३० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री अवधेशकुमार यादवको राय।

प्रतिवादीहरूउपरको आरोपित कसुर प्रमाणित हुन नआएको, गिट्टी, बालुवा, कवाडको सामानमा कानूनबमोजिम उठाउन पाउने करको ठेक्का लिएको व्यक्ति प्रतिवादी संजयकुमार साहसँग सो कर उठाउने सम्बन्धमा स्थानीय व्यक्तिहरूसँग विवाद परी स्थानीय व्यक्तिहरूको भिडले घेराउ गरेको कारणबाट भागी उम्की ई.प्र.का. महेन्द्रनगरमा लुकी बसेको अवस्थामा सेनाको टोली आई कानूनविपरीत आफ्नो निर्देशनमा अनधिकृत रूपले बरामदी मुचुल्का खडा गराई मुद्दा सिर्जना गरेको देखिएकोले प्रतिवादीहरूले झुट्टा आरोपबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री कमलनारायण दासको छुट्टै राय।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन प्रतिवादी संजयकुमार साहका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री शम्भु थापा, श्री लभकुमार मैनाली र विद्वान् अधिवक्ता श्री जयनारायण पौडेलले जाहेरवाला रामजीवन प्रसाद गुप्ता र प्रतिवेदन प्रहरी निरीक्षक मोहनकुमार शेर्पालाई वादी पक्षले मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष उपस्थित गराई जाहेरी र प्रतिवेदनको व्यहोरालाई पुष्टि गराउन सकेको अवस्था छैन। सर्वोच्च अदालतको आदेशानुसार निजहरूले सर्वोच्च अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गर्दा यी पुनरावेदन प्रतिवादीका साथबाट कुनै हातहतियार बरामद भएको आफूले नदेखेको भनी लेखाइदिएका छन्। त्यसमा पनि बरामदी मुचुल्का रितपूर्वक तयार

भएको नदेखिँदा त्यस्तो बरामदी मुचुल्काको व्यहोरा निजका विरुद्धमा प्रमाणमा लाग्न सक्दैन । बरामदी मुचुल्काका जितेन्द्रकुमार साह र मौकामा कागज गर्ने रमेश काफ्लेको बकपत्र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष नभई निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष भएको देखिन्छ । निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई मुद्दा मामिलामा बकपत्रलगायतका काम कारवाही गर्ने अधिकार कुनै कानूनले प्रदान गरेको नदेखिँदा अनधिकृत व्यक्तिले गराएको बकपत्र पुनरावेदकका विरुद्धमा प्रमाणमा लाग्न सक्दैन । यसप्रकार वादी पक्षले अभियोग दाबीबमोजिमको वारदात नै पुष्टि गर्न नसकेको अवस्थामा निजलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने गरी माननीय न्यायाधीश श्री कमलनारायण दासले व्यक्त गर्नुभएको राय सदर हुनुपर्छ भनी र प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सुरेन्द्र थापाले प्रतिवादी संजयकुमार साहले हातहतियारसमेत लिई सार्वजनिक स्थानमा अशान्ति मच्चाएको र निजबाट हतियार बरामद भएको कुरामा निज मौकामा साबित रहेका छन् । वादी पक्षका साक्षी जितेन्द्रकुमार साह र रमेश काफ्लेको बकपत्रबाट समेत बरामदी मुचुल्काको व्यहोरा पुष्टि भएको छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अनुपस्थितिमा निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष भएको निजहरूको बकपत्रलाई अनधिकृत भन्न मिल्दैन । सर्वोच्च अदालतसमक्ष बकपत्र गर्दा प्रतिवेदक मोहनकुमार शेरपाले बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो भनी र जाहेरवाला रामजीवनप्रसाद गुप्ताले जाहेरी दरखास्तको सहिष्णुता आफ्नो भएको कुरा स्वीकार गरिरहेको देखिँदा निज प्रतिवादीले अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर गरेको कुरा पुष्टि भइरहेको हुँदा पुनरावेदन अदालत, जनकपुरले गरेको फैसला सदर हुने गरी माननीय न्यायाधीश श्री अवधेशकुमार यादवले व्यक्त गर्नुभएको राय सदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्तबमोजिम विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू, विद्वान् अधिवक्ता तथा विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताले गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिल कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा, पुनरावेदक प्रतिवादी संजयकुमार साहलाई कसुरदार कायम गरी सजायसमेत हुने ठहर्याई सुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालयले गरेको फैसला सदर हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसला सदर हुने गरी माननीय न्यायाधीश श्री अवधेशकुमार यादवले व्यक्त गरेको राय र निज प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने गरी माननीय न्यायाधीश श्री कमलनारायण दासले व्यक्त गरेको रायमध्ये कसको राय सदर हुने हो भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी संजयकुमार साहले अवैध हातहतियार खरखजाना ल्याई आफ्नो साथमा राखी प्रयोगसमेत गरेको हुँदा निजलाई हातहतियार तथा खरखजाना ऐन, २०१९ को दफा ३(२), ४(२) तथा दफा ५ अनुसारको कसुरमा ऐ. को दफा २० को उपदफा २ को (क), (ख), (ग) अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग दाबी भएको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धनुषाले निजलाई १(एक) वर्ष, ९(नौ) महिना कैद तथा रु. ५०००१- जरिवाना हुने ठहर्याई गरेको फैसला पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट सदर हुने ठहरी फैसला भएको देखियो । पुनरावेदन अदालतको उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम दोहोर्याई हेरी अभियोग दाबीबाट सफाइ दिलाई पाउँ भनी प्रतिवादी संजयकुमार साहको यस अदालतमा निवेदन परेकोमा मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा संयुक्त इजलाससमक्ष पेस हुँदा माननीय न्यायाधीश श्री अवधेशकुमार यादवले पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुने राय व्यक्त गर्नुभएको र माननीय न्यायाधीश श्री कमलनारायण

दासले निज प्रतिवादी संजयकुमार साहलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने गरी राय व्यक्त गर्नु भई मतैक्य हुन नसकेकाले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३ को उपनियम (१)(क) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको देखियो ।

३. प्रस्तुत मुद्दासँग सम्बद्ध मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा, प्रहरी निरीक्षक मोहनकुमार शेरपाको प्रतिवेदन र रामजीवनप्रसाद गुप्ताको जाहेरी दरखास्तबाट प्रस्तुत मुद्दाको उठान भएको देखिन्छ । प्रहरी निरीक्षक मोहनकुमार शेरपाको प्रतिवेदन हेर्दा, प्रतिवादी संजयकुमार साहसमेतले धनुषा जिल्ला सखुवा महेन्द्रनगर गा.वि.स. स्थित महेन्द्रनगर बजारमा हातहतियारसमेत बोकी हो-हल्ला अशान्ति गरी गोलीसमेत फायर गरेको भन्ने खबर प्राप्त भएकोले प्रहरी टोली खटी गई निजहरूलाई पक्राउ गरी शरीर तलासी लिँदा संजयकुमार साहको साथबाट खुकुरी थान-१, पेस्तोल थान-१ गोली लोड भएको अवस्थामा फेला परेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ । त्यस्तै रामजीवनप्रसाद गुप्ताको जाहेरी हेर्दा, मिति २०६०।२।३ गते दिनको ११.०० बजेको समयमा महेन्द्रनगरको मूलसडकमा प्रतिवादी संजयकुमार साहले हातमा पेस्तोल र अन्य व्यक्तिहरूले हातमा तरवार खुकुरीसमेत लिई सडकमा फाइरिड गर्दै गएकाले त्यहाँका स्थानीय मानिसहरू आतङ्कित भई लखेट्न खोज्दा निजहरू भागेर इलाका प्रहरी कार्यालय, महेन्द्रनगरमा प्रवेश गरेकाले जनताहरू आक्रोशित भई घेराउ गरेका र संजयकुमार साहको साथबाट पेस्तोल, खुकुरीसमेत बरामद भएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

४. सुरु मिसिल संलग्न मिति २०६०।२।३ को बरामदी मुचुल्का हेर्दा, भोजपुर लेखेको काठको बिँड भएको १५ इन्च लम्बाई भएको खुकुरी थान-१ र मेड इन जर्मन लेखिएको ९ M.M. ११ राउन्ड, नं. १७४० को गोली लोड भएको अटोमेटिक पेस्तोल

थान-१ समेत संजयकुमार साहको साथबाट बरामद भएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । प्रतिवादी संजयकुमार साहले अनुसन्धानको क्रममा आफू बालुवा गिट्टीसम्बन्धी कर उठाउने ठेकेदार भएको र स्थानीय मानिसहरूसँग करसम्बन्धमा विवाद भई जनताहरूले घेराउ गर्न लागेकोले साथमा भएको पेस्तोल निकाली हवाई फायर गरी ज्यान बचाउनका लागि इलाका प्रहरी कार्यालय जाने क्रममा प्रहरीले पक्राउ गरी मेरो साथमा भएको पेस्तोल तथा खुकुरी बरामद गरेको हो भनी आफूसँग हतियार रहेको कसुरजन्य तथ्यमा साबित रहेको देखिन्छ । तर जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बयान गर्दा हतियार आफ्नो नभएको राजु गुप्तले घुसारी दिएको भन्ने निजको भनाइ रहेको छ । यसप्रकार निजबाट हतियार बरामद भएको तथ्यमा विवाद रहेन ।

५. निज पुनरावेदक प्रतिवादीले बरामदी मुचुल्का सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ८ र अ.बं. १७२ नं. को रित पुर्याई तयार भएको छैन, सरकारी कर्मचारीलाई रोहवरमा नराखिएको हुँदा त्यस्तो बरामदी मुचुल्का प्रमाणयोग्य छैन भनी पुनरावेदनमा जिकिर लिएको देखिन्छ । सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को उक्त दफा ८ मा वस्तुस्थिति मुचुल्का तयार गर्दा तथा कुनै व्यक्ति, वस्तु वा ठाउँको खानतलासी लिँदा त्यस्तो ठाउँमा भएका कम्तीमा दुईजना स्थानीय व्यक्तिहरू र सम्बन्धित गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाका एकजना सदस्य वा त्यस्तो सदस्य नभए कुनै सरकारी कार्यालयको एकजना कर्मचारीलाई रोहवरमा राख्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीले अ.बं. १७२ नं. को पनि जिकिर लिएको देखिन्छ । उक्त कानूनी प्रावधानहरूले अनुसन्धान र तहकिकातको सिलसिलामा खानतलासी लिँदाको कार्यविधिलाई व्यवस्थित गर्न खोजेको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा अनुसन्धान र तहकिकातको सिलसिलामा पूर्वतयारीका साथ खानतलासीको कार्य गरिएको देखिँदैन । अपितु

अपईट वारदातको प्रकृतिबाट नै तत्कालै बरामद भएको हतियारको बरामदी मुचुल्का तयार गर्नुपर्ने परिस्थिति सिर्जना भएको अवस्था छ । यसरी तत्काल बरामद गर्नुपर्ने अवैध सामान बरामद गर्दा अनुसन्धान गर्दा जस्तो चाहिने व्यक्तिहरू खोज्नतर्फ लाग्दा पेस्तोलसहित समाउन पनि नसकिने हुन जान्छ । कानूनको व्यवस्था समाजमा अमनचयन गर्नको लागि हो । कानूनको गलत व्याख्या गरी अपराध हुन दिनु होइन । सरकारले कुनै कार्य गर्दा कसैको अधिकार कुण्ठित नहोस् भन्ने अवधारणाबाट अनुसन्धानको कार्यविधि व्यवस्थित गरिएको हुन्छ । यी सामान्य अवस्थाका कुरा हुन् । तर कोही बन्दुक पड्काउँदै अघि बढिरहेको छ भने त्यसलाई पक्राउ नगरी बरामदीलाई अनुसन्धान गर्दा जस्तो गरी अमुक मानिसहरू रोहवरमा चाहिन्छ वा अमुक दर्जाको व्यक्ति बरामदी मुचुल्कामा हुनुपर्छ भनी मानिस खोज्नतर्फ लाग्ने कुरा गर्नु पूर्ण अव्यावहारिक हुनुको साथसाथै समाजमा अमनचयन गर्न आएको कानूनको अवान्छित अर्थ लाग्न जान्छ । अतः उक्त कानूनी व्यवस्थालाई निरपेक्ष रूपमा ग्रहण गरी सरकारी कर्मचारीलाई बरामदी मुचुल्काको रोहवरमा नराखिएको भन्ने आधारमा मात्र स्थानीय मानिसहरूलाई रोहवरमा राखी जिम्मेवार प्रहरी कर्मचारीहरूले अन्य कुराको रित पुर्‍याई तयार गरेको बरामदी मुचुल्काको वैधता शून्य हुन्छ भनी अर्थ गर्नु पनि उपयुक्त हुने देखिँदैन ।

६. प्रतिवेदक मोहनकुमार शेरपाले यस अदालतमा बकपत्र गर्दा बरामदी मुचुल्का तथा बरामद भएको हतियारसमेत दाखिल गरेको विषयको प्रतिवेदन आफूले नै जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा दिएको, प्रतिवेदनमा भएको सही आफ्नै भएको तथा बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित व्यहोरा सही साँचो हो भनी बरामदी मुचुल्का र मौकामा आफूले दिएको प्रतिवेदनसमेतलाई सनाखतसमेत गरिदिएको देखिन्छ । त्यसै गरी जाहेरवाला रामजीवनप्रसाद गुप्ताले

जाहेरी दरखास्तमा लागेको सहिछाप आफ्नो भएको कुरा स्वीकार गरी बकपत्र गरी प्रस्तुत मुद्दाको मूल विषय यी पुनरावेदक प्रतिवादीका साथबाट अबैध पेस्तोल बरामद भएको कुरा समर्थित भएको देखिँदा बकपत्रमा उल्लिखित अन्य सहायक भाषिक कुराका आधारमा निजबाट हतियार बरामद भएन भनी मान्न मिल्दैन । अपितु, वास्तवमा हतियार बरामद भएको हो वा होइन भनी विचार गर्नुपर्ने हुन्छ । यी पुनरावेदक प्रतिवादीले अनुसन्धानको सिलसिलामा आरोपित कसुरमा साबित भई मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा पनि पेस्तोल आफ्नो नभई राजु गुप्ताले जबरजस्ती कम्मरमा घुसारी दिएको भनेबाट निजबाट पेस्तोल बरामद भएको तथ्य स्वीकार गरेको नै देखियो । केवल सो पेस्तोल अरु कसैले घुसारी दिएको कारणबाट निजसँग रहन गएको हो वा निजले आफैँले राखेका हुन भन्नेसम्मको विवाद रहेको देखिन्छ । आफूबाट अवैध हतियार बरामद भएको अवस्थामा अन्यथा जिकिर लिएमा सोको पुष्टि जिकिर लिनेले नै गर्नुपर्ने हुन्छ । निजले सो कुराको प्रमाण पेश गरी पुष्टि गर्न सकेको देखिँदैन । आफूबाट अवैध पेस्तोल बरामद भएको कुरा स्वीकारै गरेको अवस्थामा आफूसँग रहनु पर्ने कारण प्रमाणबाट पुष्टि गर्न सकेको नदेखिँदा सो हतियार निजले जानी बुझी गैरकानूनीरूपले धारण गरेका हुन् भनी मान्नुपर्ने हुन्छ । यसरी सार्वजनिक स्थलमा पेस्तोल जस्तो अवैध सङ्गिन हतियार बोकी अरुतर्फ देखाई हवाई फायर गरेकोबाट अशान्ति मच्चिएको र शान्ति भङ्ग भएको देखिन्छ । तसर्थ जाहेरी दरखास्त, यी पुनरावेदक प्रतिवादीले मौकामा र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष गरेको बयान तथा मौकामा कागज गर्ने रमेश काफ्ले र बरामदी मुचुल्काका जितेन्द्रकुमार साहले गरेको बकपत्रसमेतबाट निजले अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर अपराध गरेको कुरा पुष्टि भइरहेको देखिँदा आफूबाट पेस्तोल बरामद नभएको भन्ने निजको पुनरावेदन जिकिर र निजतर्फका कानून व्यवसायीको

बहससँग सहमत हुन सकिएन ।

७. अब बरामदी मुचुल्काका मानिस जितेन्द्रकुमार साह र मौकामा बुझिएका व्यक्ति रमेश काफ्लेको बकपत्र अनधिकृत व्यक्ति निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष भएको र सो बकपत्र प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट अनुमोदनसमेत नभएको हुँदा त्यसले वैधता प्राप्त गर्न सक्दैन, त्यसरी बकपत्र गराउने अधिकार निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई नभएको हुँदा सो बकपत्र ने.का.प २०४१ अङ्क २ नि.नं. १९१७ मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेत विपरीत छ भनी पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको जिकिरसम्बन्धमा विचार गर्दा, हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ अन्तर्गतको मुद्दा हेर्ने अधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई भएकोमा विवाद छैन । प्रस्तुत मुद्दामा बरामदी मुचुल्काका जितेन्द्रकुमार साह र मौकामा बुझिएका व्यक्ति रमेश काफ्लेको बकपत्र निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष भएको देखिन्छ । उल्लिखित प्रतिपादित सिद्धान्त भएको मुद्दाको रोहमा प्रमुख जिल्ला अधिकारी कार्यालयमा मौजुद रहेको अवस्थामा निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीले प्रतिवादीको बयान गराएको भई बयान अनधिकृत व्यक्तिले गराएको भनी सो बयानले कानूनी मान्यता नपाउने गरी फैसला भएको देखिन्छ । तर, प्रस्तुत मुद्दामा प्रमुख जिल्ला अधिकारी कार्यालयमा हाजिर रहेको अवस्थामा निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीले प्रतिवादीहरूको बयान गराएको नभई निजको अनुपस्थितिमा साक्षीहरूको बकपत्रसम्म गराएको देखिन्छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारी कार्यालयमा मौजुद नै रहेको अवस्थामा निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीले साक्षीको बकपत्र भनी प्रतिवादीले जिकिर लिनसकेको पनि देखिँदैन । यसरी निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीले मुद्दाको निर्णय नै गरेको नभई प्रमुख जिल्ला अधिकारी अनुपस्थित रहेको अवस्थामा बकपत्रका लागि उपस्थित गराइएका साक्षीको बकपत्र

गराई मुद्दाको कारवाही अगाडि बढाएकोसम्म देखिएको छ । त्यसरी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अनुपस्थितिमा सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारीले गराएको बकपत्र प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट अनुमोदन गराउने पर्ने अनिवार्य कानूनी व्यवस्था देखिँदैन । मूलतः बकपत्र भएको हो, होइन र बकपत्र गराइँदा इच्छाविपरीत गराइएको छ, छैन भन्ने कुरा हेरिनु पर्दछ । बकपत्र भएको तथ्यमा विवाद छैन । बकपत्र हुँदा अनुचित प्रभाव पारियो भन्ने जिकिर पनि रहेको छैन । अनुचित प्रभाव नपारी सहजरूपमा बकपत्र भएको अवस्थामा मुद्दाको कार्यविधिगत कुरामा निमित्त प्रमुख जिल्ला अधिकारीले साक्षीको बकपत्रसम्म गराएको देखिन्छ । बकपत्र गर्ने र गराउनेले कुनै आपत्ति गरेको देखिँदैन । प्रतिवादीले बकपत्रमा जिरह गर्न पाउने नै हुन्छ । बकपत्र गर्ने व्यक्ति उही हो र गराउने निकाय पनि उही भएको अवस्थामा प्रतिवादीले जिरह लिई आफ्नो प्रतिरक्षा गर्न पाउने नै भएकोमा अन्यथा कुरा झिकी त्यस्तो बकपत्रलाई शून्यकृत गर्न मिल्ने देखिएन । अन्ततः निर्णय भने प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट नै भएको देखिँदा उल्लिखित नजिर प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुन सक्ने देखिएन । तसर्थ न्यायिक तथा व्यावहारिक दृष्टिबाट समेत उक्त बहस जिकिरसँग पनि सहमत हुन सकिएन ।

८. तसर्थ माथि उल्लिखित आधार प्रमाणबाट यी पुनरावेदक प्रतिवादी संजयकुमार शाहले अवैध हतियार पेस्तोल आफ्नो साथमा राखेको र बरामदी मुचुल्कामा उल्लेख भएअनुसार उक्त हतियार निजको साथबाट बरामद भएको कुरा पुष्टि हुन आएकोले निजलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने गरी संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री कमलनारायण दासले व्यक्त गर्नुभएको रायसँग सहमत हुन सकिएन । अतः यी प्रतिवादी संजयकुमार साहलाई अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर अपराधमा १(एक) वर्ष ९(नौ) महिना कैद र रु. ५०००।- जरिवाना हुने

ठहर्याई सुरु जिल्ला प्रशासन कार्यालय, धनुषाले मिति २०६९।३।३० मा गरेको फैसला सदर हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६३।२।३० को फैसला सदर हुने ठहर्याई संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री अवधेशकुमार यादवले व्यक्त गरेको राय मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउनुपर्दछ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी फैसलाको जनाउ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई नियमानुसार मिसिल बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा हामीहरू सहमत छौं ।
न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत : सन्तोषप्रसाद पराजुली
इति संवत् २०७२ साल भदौ ३१ गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं. १५४०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७२।८।२०।१
०६८-CI-०६९१

मुद्दा : बन्डा बदर, दर्ता बदर दर्ता कायम

पुनरावेदक / वादी : रौतहट जिल्ला, सोनरनीया
गा.वि.स.वडा नं. ३ बस्ने महिन्द्र ठाकुर लोहार
विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : रौतहट जिल्ला, सोनरनीया
गा.वि.स.वडा नं. ३ बस्ने लालबाबु प्रसाद
यादवसमेत

- मुद्दामा प्रतिवादीहरूका पितासमेतले २०२२ सालमा नै वादीका पितालाई राजीनामा गरी दिएको जग्गा प्रतिवादीका पिताले आफ्नै नाममा नापी दर्ता गराई आफू र छोराहरूका बिचमा बन्डापत्र पारित गरेको कार्य दूषित प्रकृतिको भै सो दूषित कार्यले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्ने देखिएन । तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा जग्गा पजनीको २क नं. बमोजिमको हदम्याद आकर्षित हुन नसक्ने भनी हदम्यादको आधारमा फिराद खारेज हुने ठहर्याएको सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं. ६)

- पुनरावेदक वादीका बाबुले प्रतिवादीका

बाबुसमेतबाट मिति २०२२।८।१९ मा गरिएको राजीनामा लिखतलाई प्रतिवादीहरूका बाबुले लिखितरूपमा स्वीकार गरिरहेको एवम् दाबीको जग्गामा वादीको घरबास रहेको कुरा अंश मुद्दाको तायदातीबाट देखिइरहेको तथा उक्त जग्गा नामसारी दाखिल खारिज गरिलिन पाउने वादीको हक सुरक्षित नै रहेको हुँदासमेत वादी दाबी पुग्ने गरी ठहर निर्णय गर्नुपर्नेमा वादीको फिराद हदम्यादका आधारमा खारेज हुने ठहर्याई सुरु जिल्ला अदालतले गरेको फैसला सदर हुने ठहर्याएको पुनरावेदनको फैसला त्रुटिपूर्ण देखिँदा उल्टी भई वादी दाबीको कि.नं. ६८ को ०-२-१० जग्गामध्ये पश्चिमतर्फबाट ०-१-५ जग्गाको प्रतिवादीहरूका बिचमा मालपोत कार्यालय, रौतहटबाट मिति २०५८।६।३ मा पारित भएको बन्डापत्र र सोका आधारमा भएको प्रतिवादी प्रमोदकुमार यादवका नामको सो हदसम्मको दर्तासमेत बदर भई वादीका नाममा दर्ता कायम हुने ।
(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू मात्रिका निरौला, नवराज उपाध्याय र उद्धव चौलागाई

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०६७ अंक २ नि.नं. ८३९२
- ने.का.प.२०६८ अंक १० नि.नं. ८७०२

सम्बद्ध कानून :

- न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) र (ख)

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री पुरुषोत्तमप्रसाद ढकाल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री पुरुषोत्तम पराजुली

मा.न्या. श्री विदुर विक्रम थापा

फैसला

न्या.देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६७।९।१८ को फैसला न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ:-

पिता बंगाली ठाकुर लोहारको एक श्रीमती स्व.रेश्मी देवी र दुई छोरोमा जेठा जोगिन्द्र ठाकुर र कान्छो म वादी हौं । पिताको मिति २०४२।४।१० मा मृत्यु भई निजको हक खाने हामी दाजुभाइ छौं । पिताले विपक्षीका पिता चोवालाल राय यादवबाट निजका नाम दर्ताको तत्कालीन गा.पं. सोनरनीया वडा नं. २ को साबिक कि.नं. २००३ को ०-२-१६ जग्गामध्ये उत्तरतर्फबाट ०-१-८ जग्गा निज चोवालालले र.नं. ४४२ मिति २०२२।८।१९ बाट र विपक्षीका काका गंगाराम रायले कि.नं.२००३ को ०-२-१६ मध्ये दक्षिणतर्फबाट ०-१-८ जग्गा र.नं. ४४३ मिति २०२२।८।१९ मा मालपोत कार्यालय, बाराबाट राजीनामा लिखत पारित गरी लिई जोत आवाद गर्दै आएकोमा सभै नापीमा कि.नं. २००३ बाट कि.नं. ६८ कायम भएको र नरघटी भई ०-२-१० क्षेत्रफल कायम भई भोगी आएकोमा दा.खा. दर्ता नगराउँदै पिताको मृत्यु भयो । मेरो दाजु योगेन्द्र ठाकुर वादी भई मलाई प्रतिवादी बनाई २०५७ सालको दे.नं. १४६९ को अंशदर्ता मुद्दा दिएकोमा आधीआधी अंश पाउने ठहरी मिति २०५८।३।१८ मा फैसला भई हाल कि.नं. ६८

को उक्त जग्गामध्ये पश्चिमतर्फबाट आधा ०-१-५ जग्गा मैले भोग चलन गर्दै आएको छु, मेरो हक स्थापित भएको उक्त जग्गा र.नं. १७१० मिति २०५८।६।३ मा मालपोत कार्यालय, रौतहटबाट विपक्षीहरूले आफ्नो बन्डापत्रमा पारी पारित गराएको कुरा मिति २०६४ साल फागुनमा मालपोत कार्यालयबाट नक्कल लिई थाहा पाएकोले कि.नं. ६८ को ०-२-१० जग्गामध्ये पश्चिमतर्फबाट मेरो हक जति ०-१-५ जग्गाको हदसम्म बन्डापत्र बदर दर्ता बदर गरी मेरो नाममा दर्ता कायम गरिपाउँ भन्ने फिरोदपत्र ।

दाबीको कि.नं. ६८ को ०-२-१० जग्गा हाम्रो बाबु चोवालाल रायको भोग चलनको भई नापी फिल्डबुकमा निजकै नाममा दर्ता कायम भएको जग्गा हो, कथित २०२२ सालमा पारित गरेको जग्गा नापी हुँदा आफ्नो नाममा किन नापी नगराएको हो, साबिक दर्तावालाका नाममा नापी भएको भए जग्गा नाप जाँच ऐन, २०१९ को दफा ८क ले तोकेको १२० दिनभित्र जग्गा यकिन गर्नुपर्ने र सो समयभित्र पनि खोजमेल नगरे तत्कालीन मुलुकी ऐन, जग्गा पजनी १७ नं. ले एकाको जग्गा अर्काले दर्ता गराएकोमा थाहा पाएको ६ महिनाभित्र र जग्गा मिच्नेको १८ नं. ले काम भए गरेको मितिले २ वर्षभित्र उजुर गर्नु पर्ने गरी तोकेको हदम्यादको विपरीत दाबी गरेको फिरोद हदम्याद र अ.बं.८२ नं. को हकद्वैयाविपरीत हुँदा झुठ्ठा दाबी अ.बं.१८० नं. बमोजिम खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिउत्तर पत्र ।

वादीको हकमा जग्गा पजनीको २क को कानूनी व्यवस्था क्रियाशील हुन नसक्नुका साथै प्रस्तुत विवादको सम्बन्धमा तत्कालीन जग्गा पजनीको १७ नं. ले काम भए गरेको मितिले २ वर्षभित्र नालेस गर्नुपर्ने भन्ने हदम्याद आकर्षित हुने भई वादीले हाल उल्लेख गरेको विद्यमान जग्गा पजनीको १७ नं. को हदम्याद आकर्षित नहुने हुँदा हदम्यादको आधारमा प्रस्तुत फिरोद खारेज हुने ठहर्छ भन्ने सुरु रौतहट

जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१२।२६ को फैसला ।

मेरा पिताले विपक्षीका पिताबाट खरिद गरेको उक्त जग्गा पिताको जीवनकालसम्म चोवालालकै नाममा रहेको भन्ने म तथा दाजुबिच चलेको प्रमाणको अंश मुद्दाबाट देखिएको छ । उक्त राजीनामा लिखतअनुसारको जग्गा मिति २०२२।८।१९ देखि नै पिताले भोगी आएको र पिताको शेषपछि मैले भोग चलन गरी आएको हो । सो जग्गा दर्तावालाकै नाममा साबिकअनुसार दर्ता रहेकोमा दा.खा. का लागि ढिलो माग गरेको कारणबाट उक्त लिखत बदर वा निष्क्रिय भएको भन्न मिल्दैन । मेरो पिताले खरिद गरेको लिखतबमोजिमको कि.नं. ६८ को जग्गा प्रतिवादीहरूले बन्डापत्र गर्न कानूनले मिल्ने पनि होइन । जग्गा पजनीको २क को सुविधा मैले नपाउने भनि आत्मनिष्ठ आधारमा भएको सुरु फैसला तथ्य, कानून र प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको आधारमा त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी फिरोद दाबीबमोजिम इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा परेको पुनरावेदन पत्र ।

विवादित जग्गा वादीका बाबु बंगाली ठाकुरले चोवालाल रायबाट मिति २०२२।८।१९ मा राजीनामा पारित गरी लिएकोमा विवाद नभएको स्थितिमा मुलुकी ऐन, जग्गा पजनीको महलको २क नं. मा भएको कानूनी व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा सुरु रौतहट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।१२।२६ मा भएको फैसला फरक पर्ने हुँदा छलफलका निमित्त प्रत्यर्थी झिकाई पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।१२।१५ को आदेश ।

वादीका पिताले नै आफ्नो हकको परित्याग गरेको मान्नु पर्ने भई आफ्नो अधिकारप्रति सुतेर बस्ने पक्षका हकमा अदालतले कुनै मद्दत गर्न नसक्ने हुँदा हदम्यादको आधारमा फिरोद दाबी खारेज हुने ठहर्याएको सुरु फैसलालाई अन्यथा मान्नु पर्ने

देखिएन। तसर्थ सुरु रौतहट जिल्ला अदालतले दाबी खारेज हुने ठहर्‍याई गरेको मिति २०६५।१२।२६ को फैसला मुनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६७।१।१८ को फैसला।

पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाले गरेको फैसलामा चित्तबुझेन। मेरा पिताले मिति २०२२।८।१९ मा विपक्षीहरूका पिताबाट लिखत पारित गरी लिएको विवादित कि.नं. ६८ को जग्गामध्ये उत्तरतर्फको ज.वि. ०-१-८ जग्गा मेरै हकभोगको जग्गा हो भनी विपक्षीका पिताले लिखितरूपमा स्वीकार गरेको अवस्था छ। जहाँसम्म दा.खा. को प्रश्न हो, बिक्रेताकै नाममा रहेको जग्गा खरिदकर्ताले दश रूपैयाँ जरिवाना तिरी जहिलेसुकै दा.खा. गराउन पाउने व्यवस्था मुलुकी ऐन, जग्गा पजनीको २क नं. मा रहेको छ। दा.खा. को निम्ति मालपोत कार्यालय, रौतहटमा मिति २०५४।५।३० मा कारवाही चलाएकोमा विपक्षीका बाबु चोवालाल रायले मिति २०५४।१०।२० मा जवाफ लगाउँदा प्रस्तरूपमा मेरा बाबुको नाममा पारित भएको लिखत एवम् भोगलाई स्वीकार गरेका छन्। उक्त जग्गा खरिद गरेदेखि नै मेरा पिताले घर निर्माण गरी बसोबास गरिरहेको घरबासको जग्गा हो। अनवरत भोगलाई जग्गा मिच्नेको १७ नं. को हदम्याद नाघेको भनी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। मालपोत कार्यालयमा दा.खा. को प्रक्रिया चल्दा चल्दैको अवस्थामा विपक्षीहरू बिच बन्डा भएको भन्ने तथ्यलाई अस्वीकार गरी फैसला गरिएको छ। अतः पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याई हेरी उक्त त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी वादी दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको यस अदालतमा परेको निवेदन।

यसमा मिति २०२२।८।१९ को राजीनामा गरिदिने चोवालालले यही साबिक २००३ हाल कि.नं.

६८ को जग्गाबाट वादीका पिता बंगाली ठाकुरलाई बिक्री गरेको स्वीकारी मालपोत कार्यालयमा निवेदन गरेको तथा २०५७ सालको नं. १४६१ को बंगालीका छोराबिच चलेको अंश मुद्दामा २००३ को जग्गा तायदातीमा पर्नुका अतिरिक्त घर बसोबास रहेकोसमेत लेखिएको अवस्थामा हदम्यादको प्रश्न उठाई खारेज गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा अ.बं. १८४क नं., प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, ५४ तथा ने.का.प. २०६७ नि.नं. ८३१२ को त्रुटि रहेको देखिँदा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६८।८।१९ मा भएको आदेश।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री मात्रिका निरौला, श्री नवराज उपाध्याय र श्री उद्धव चौलागाईले दाबीको कि.नं. ६८ को जग्गा साबिक कि.नं. २००३ बाट कायम भएको भन्ने कुरामा विवाद छैन। उक्त जग्गा वादीका पिता बंगाली ठाकुरले विपक्षीका पिता चोवालाल र काका गंगारामबाट मिति २०२२।८।१९ मा गरिलिएको राजीनामाभित्रको जग्गा भएको तथा वादी र निजका दाजुसमेत दुई अंशियार भएकोले उक्त जग्गाको आधारमा वादीको हक रहेको कुरा स्पष्ट छ। विपक्षीका पिता चोवालालले उक्त जग्गा निजले वादीका पितालाई गरिदिएको लिखतभित्रको भएको र सो जग्गामा वादीको भोगमा रहेको कुरा स्वीकार गरेका छन्। यसरी दाबीको जग्गा वादीको हक भोगमा रहेको हुँदा जग्गा पजनीको महलको २क नं. बमोजिम जहिलेसुकै पनि दाखिल खारिज नामसारी गरी लिन पाउनेमा हदम्यादका आधारमा फिराद खारेज हुने ठहर्‍याएको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर भई वादी दाबीबमोजिम विपक्षीका नामको दर्ता बदर गरी वादीका नाममा दर्ता कायम हुनु पर्दछ भनी बहस गर्नुभयो।

उपर्युक्तबमोजिम विद्वान् अधिवक्ताहरूले

गर्नुभएको बहस सुनी पुनरावेदनसहितका मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा, वादीको फिराद खारेज हुने ठहर्याई सुरु रौतहट जिल्ला अदालतले गरेको फैसला सदर हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ र वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, पिता बंगाली ठाकुरले विपक्षीका पिता चोवालालसमेतबाट मिति २०२२।८।११ मा राजीनामा गरिलिई भोगचलन गरी आएको जिल्ला रौतहट गा.वि.स. सोनरनीया वडा नं. २ को साबिक कि.नं. २००३ को ०-२-१६ जग्गा नापीमा कि.नं. ६८ मा ०-२-१० कायम भएकोमा उक्त जग्गा दा.खा. दर्ता नगराउँदै पिताको मृत्यु भएको, पिताका म र दाजु योगेन्द्र ठाकुर दुई छोरा हुँदा दाजु योगेन्द्र ठाकुरले दायर गरेको अंश मुद्दामा मैले उक्त जग्गाबाट समेत आधी अंश पाउने ठहरी मिति २०५८।३।१८ मा फैसला भएको र सो कि.नं. ६८ को जग्गामध्ये पश्चिमतर्फबाट आधा ०-१-५ जग्गा मैले भोग चलन गरी आएको छु । विपक्षीहरूले उक्त जग्गा आफ्ना भागमा पारी मिति २०५८।६।३ मा बन्डापत्र पास गरेको हुँदा सो कि.नं. ६८ को जग्गामध्ये पश्चिमतर्फबाट मेरो हक जति ०-१-५ जग्गाको उक्त बन्डापत्र बदर गरी विपक्षीका नामको दर्तासमेत बदर गरी मेरा नाममा दर्ता कायम गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी भएको प्रस्तुत मुद्दामा वादीको फिराद हदम्यादभित्रको नभएको भनी सुरु रौतहट जिल्ला अदालतले फिराद खारेज हुने ठहर्याई गरेको फैसला पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट समेत सदर हुने ठहरी फैसला भएको देखियो । उक्त फैसलामा चित्त नबुझाई मुद्दा दोहोर्याई हेरी दाबीबमोजिम इन्साफ पाउँ भनी वादीको यस अदालतमा निवेदन परेकोमा यस अदालतबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको

रोहमा प्रस्तुत मुद्दा यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको देखियो ।

३. यसमा प्रस्तुत मुद्दासँग सम्बद्ध मिसिल कागजातहरूको अध्ययनबाट रौतहट जिल्ला सोनरनीया गा.वि.स. वडा नं. २ को साबिक कि.नं. २००३ को ०-२-१६ जग्गामध्ये उत्तरतर्फबाट ०-१-८ जग्गा प्रतिवादीहरूका पिता चोवालालबाट र सोही जग्गाको दक्षिणतर्फबाट ०-१-८ जग्गा प्रतिवादीहरूका काका गंगारामबाट वादीका पिता बंगाली ठाकुरले मिति २०२२।८।११ मा राजीनामा गरी लिएको र सोही जग्गा नापीमा कि.नं. ६८ को ०-२-१० जग्गा कायम भै नापी दर्ता भएको भन्ने देखियो । उक्त जग्गा तत्कालीन अवस्थामा वादीका बाबु बंगाली ठाकुरले आफ्ना नाममा दा.खा. दर्ता नगराई दाता चोवालालकै नाममा नापी दर्ता भएको देखियो । वादीका पिताको परलोक भएपश्चात् वादीले २०५४ सालमा उक्त जग्गा आफ्ना नाममा दा.खा. दर्ता गरिपाउँ भनी मालपोत कार्यालय, रौतहटमा निवेदन गरेकोमा प्रतिवादीहरूका बाबु चोवालालले मिति २०५४।१०।२० मा लिखितजवाफ फिराउँदा दाबीको जग्गा वादीका बाबु बंगाली ठाकुरलाई राजीनामा गरिदिएको कुरा स्वीकार गरेको देखिन्छ । त्यस्तै वादीका दाजु योगेन्द्र ठाकुरले यी पुनरावेदक वादी महिन्द्र ठाकुरउपर रौतहट जिल्ला अदालतमा दायर गरेको २०५७ सालको दे.नं. १४६१ को अंशदर्ता मुद्दामा यी पुनरावेदकले पेस गरेको तायदातीमा उक्त जग्गा उल्लेख भएको र उक्त जग्गासमेतबाट दुई भागको एक भाग अंश पाउने ठहरी उक्त अदालतबाट मिति २०५८।३।१८ मा भएको फैसला अन्तिम भएर बसेको देखियो । तत्पश्चात् सोही कि.नं. ६८ समेतका जग्गा प्रतिवादीमध्येका प्रमोदकुमार यादवका अंश भागमा पर्ने गरी मिति २०५८।६।३ मा प्रतिवादीहरूका पिता चोवालाल र प्रतिवादीहरूका बिचमा बन्डापत्र पारित गरेको देखियो ।

४. यसप्रकार वादी दाबीको कि.नं. ६८

को जग्गा वादीका बाबु बंगाली ठाकुरले प्रतिवादीका बाबु चोवालालसमेतबाट मिति २०२२।८।११ मा गरिलिएको राजीनामाभित्रको जग्गा हो भन्ने कुरा प्रतिवादीहरूकै बाबु चोवालालले लिखितरूपमा स्वीकार गरेको देखिँदा त्यसतर्फ थप केही विवेचना गरिरहनु परेन । विवादित जग्गा दाताले आफ्नै नाममा नापी दर्ता गराएको देखिएको र उक्त जग्गा यी पुनरावेदक वादीकै भोगमा रहेको कुरा उल्लिखित अंश मुद्दाको तायदातीबाट पनि देखिइरहेको छ । आफूले राजीनामाबाट खरिद गरिलिएको जग्गा खरिदकर्ताले नापी दर्ता गराउनु पर्ने हो तापनि आफूले बिक्री गरेको जग्गा खरिदकर्ताको नाममा नापी दर्ता दाखिल खारिज गराई दिनुपर्ने दायित्वबाट बिक्रीकर्ता पन्छिन र आफूले बिक्री गरेको कुरा बिसेर बिक्री गरेको जग्गा आफ्नै नाममा नापी दर्ता गरी दर्ता कायम राखी राख्न मिल्ने हुँदैन । यसरी साबिक दर्तावालाले आफूले बिक्री गरेको जग्गा पूर्ववत् रूपमा आफ्ना नाममा दर्ता कायम राखी राख्न खोज्नु दूषित प्रकृतिको व्यवहार हुन जान्छ ।

५. अब सुरु तथा पुनरावेदन अदालतले प्रस्तुत मुद्दामा मुलुकी ऐन, जग्गा पजनीको २क नं. को हदम्याद आकर्षित नहुने भनी हदम्यादको आधारमा फिराद खारेज हुने ठहर्याई गरेको फैसला र सो सम्बन्धमा पुनरावेदकले लिएको जिकिरतर्फ विचार गर्दा, जग्गा पजनीको उक्त २क नं. मा “आफ्नो हक हुन आई दाखिल खारेज गर्नुपर्ने भएको र दर्तावाला मरी हकवालाको नाममा सर्नेमा समेत पैतिस दिनभित्र दाखिल दर्ता नगराई म्याद गुजारी बसेकोमा पछि दाखिल दर्ता गराउन दरखास्त दिएमा जतिसुकै अवधि व्यतित भए पनि दश रूपैयाँ दस्तुर लिई नामसारी दाखिल खारिज गरी दिनुपर्छ । यो ऐन लागू हुनुभन्दा पहिले जग्गाको नामसारी दाखिल खारिज गर्ने म्याद गुज्रेका कलमहरूमा समेत सोबमोजिम दस्तुर लिई नामसारी दाखिल खारिज गरिदिनुपर्छ” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार आफ्नो हक

हुन आएको जग्गा दाखिल खारिज गर्दा र दर्तावालाको शेषपछि हकवालाको नाममा नामसारी दाखिल खारिज गर्नु पर्दासमेत पैतिस दिनभित्र गर्नु पर्ने तर उक्त म्याद गुज्रेमा दश रूपैयाँ दस्तुर तिरी जहिलेसुकै पनि नामसारी दाखिल खारिज गर्न सकिने र साबिकमा कुनै कारणले नामसारी दाखिल खारिज गर्ने म्याद गुज्रेकोमा समेत सोबमोजिम नै दश रूपैयाँ दस्तुर तिरी नामसारी दाखिल खारिज गर्न सकिने देखिन्छ । वस्तुतः उक्त कानूनी व्यवस्थाले कुनै जग्गामा हक पुग्नेले वा निजको शेषपछि हक हुनेले साबिक हकवालाको नाममा रहेको जग्गा नामसारी दाखिल खारिज गर्नका लागि कुनै अवधि निश्चित नगरी सम्बन्धित हकवालाको स्वेच्छामा छोडेको देखिन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम पिताले राजीनामा गरिलिएको दाबीको जग्गा साबिकमा जुनसुकै कारणले दाखिल खारिज नामसारी गराउन नसकी म्याद गुज्रन गएको भएपनि यी पुनरावेदक वादीलाई जहिलेसुकै पनि आफ्ना नाममा नामसारी दाखिल खारिज गरिलिन पाउने हक सुरक्षित नै रहेको देखियो ।

६. यसै सन्दर्भमा पुनरावेदक श्यामकला बानियासमेत र प्रत्यर्थी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाँकेसमेत भएको परमादेश मुद्दा (ने.का.प.२०६७ अंक २ नि.नं. ८३१२) मा नामसारी दाखिल खारिजका लागि यति अवधिभित्र सम्बन्धित निकायमा जानु पर्ने गरी कानूनले सीमित गरेको नपाइँदा निश्चित अवधिभित्र नामसारी दाखिल खारिज नगर्नेमा त्यस्तो सम्पत्तिमाथिको हक समाप्त हुने अवस्था नदेखिने भनी तथा पुनरावेदक रामप्रसाद राना र प्रत्यर्थी लालबहादुर बुढा भएको दूषित दर्तासमेत मुद्दा (ने.का.प.२०६८ अंक १० नि.नं. ८७०२) मा एकपटक कानूनबमोजिम राजीनामा पास गरी हक हस्तान्तरण गरिसकेको जग्गा पुनः नापीमा आफ्नो नाममा गैरकानूनी तवरबाट नापी दर्ता गराएको अवस्थामा त्यस्तो हक नपुग्ने हदको दर्तालाई दूषित दर्ता मान्नुपर्ने हुँदा त्यस्तो

कार्यलाई मान्यता दिइनु उपयुक्त नहुनुका साथै दूषित दर्ताबाट प्राप्त गर्नेको हक सिर्जना हुन नसक्ने भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको देखिँदासमेत प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूका पितासमेतले २०२२ सालमा नै वादीका पितालाई राजीनामा गरी दिएको जग्गा प्रतिवादीका पिताले आफ्नै नाममा नापी दर्ता गराई आफू र छोराहरूका बिचमा बन्डापत्र पारित गरेको कार्य दूषित प्रकृतिको भै सो दूषित कार्यले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्ने देखिएन । तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा जग्गा पजनीको २क नं. बमोजिमको हदम्याद आकर्षित हुन नसक्ने भनी हदम्यादको आधारमा फिराद खारेज हुने ठहर्याएको सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको देखिन आएन ।

७. अतः यी पुनरावेदक वादीका बाबुले प्रतिवादीका बाबुसमेतबाट मिति २०२२।८।११ मा गरिएको राजीनामा लिखतलाई प्रतिवादीहरूका बाबुले लिखितरूपमा स्वीकार गरिरहेको एवम् दाबीको जग्गामा वादीको घरबास रहेको कुरा अंश मुद्दाको ताथदातीबाट देखिइरहेको तथा उक्त जग्गा नामसारी दाखिल खारिज गरिलिन पाउने वादीको हक सुरक्षित नै रहेको हुँदासमेत वादी दाबी पुग्ने गरी ठहर निर्णय गर्नुपर्नेमा वादीको फिराद हदम्यादका आधारमा खारेज हुने ठहर्याई सुरु रौतहट जिल्ला अदालतले मिति २०६५।१२।२६ मा गरेको फैसला सदर हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६७।९।१८ को फैसला त्रुटिपूर्ण देखिँदा उल्टी भई वादी दाबीको कि.नं. ६८ को ०-२-१० जग्गामध्ये पश्चिमतर्फबाट ०-१-५ जग्गाको प्रतिवादीहरूका बिचमा मालपोत कार्यालय, रौतहटबाट मिति २०५८।६।३ मा पारित भएको बन्डापत्र र सोका आधारमा भएको प्रतिवादी प्रमोदकुमार यादवका नामको सो हदसम्मको दर्तासमेत बदर भई वादीका नाममा दर्ता कायम हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम वादीको फिराद हदम्यादका आधारमा खारेज हुने ठहर्याएको सुरुको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला उल्टी भै वादी दाबीको कि.नं. ६८ को ०-२-१० जग्गामध्ये पश्चिमतर्फबाट ०-१-५ जग्गाको प्रतिवादीहरूका बिचमा मालपोत कार्यालय, रौतहटबाट मिति २०५८।६।३ मा पारित भएको बन्डापत्र र सोका आधारमा भएको प्रतिवादी प्रमोदकुमार यादवका नामको सो हदसम्मको दर्तासमेत बदर भई वादीका नाममा दर्ता कायम हुने ठहरेकाले सोबमोजिम गरिपाउँ भनी ऐनका म्यादभिन्न वादीको दरखास्त परे फैसलाबमोजिम गरी दिनका लागि मालपोत कार्यालयमा लेखी पठाउनु भनी सुरु रौतहट जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु १
वादीले फिरादसाथ राखेको कोर्ट फी रु.३००।-, पुनरावेदन अदालतमा राखेको कोर्ट फी रु.४५।- र यस अदालतमा राखेको कोर्ट फी रु.४५।- समेत जम्मा कोर्ट फी रु.३९०।- वादीले प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूबाट भरी पाउने हुँदा उक्त कोर्ट फी रकम भराइपाउँ भनी पुनरावेदक वादीको दरखास्त पर्न आए कानूनबमोजिम भराइदिनु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु १
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी नियमानुसार मिसिल बुझाइदिनु १

उक्त रायमा सहमत छु ।

स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ

इजलास अधिकृतः सन्तोषप्रसाद पराजुली
इति संवत् २०७२ साल मङ्सिर २० गते रोज १ शुभम् ।

निर्णय नं. १५४१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७२।१०।१९।२

मुद्दा : सम्पत्ति शुद्धीकरण

०७०-CR-१३४१

पुनरावेदक / वादी : सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान
विभागको तर्फबाट अनुसन्धान अधिकृत
ओमप्रसाद अधिकारीसमेतको प्रतिवेदन
जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ६ स्थायी ठेगाना भई
काठमाडौं जिल्ला, जोरपाटी गा.वि.स.वडा
नं. १ बस्ने सरिता गिरी राईसमेत

०७०-CR-१७२२

पुनरावेदक / प्रतिवादी : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ६ स्थायी ठेगाना भई
हाल काठमाडौं जिल्ला, जोरपाटी गा.वि.स.वडा
नं. १ बस्ने सरिता गिरी राई

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान
विभागको तर्फबाट अनुसन्धान अधिकृत
ओमप्रसाद अधिकारीसमेतको प्रतिवेदन
जाहेरीले नेपाल सरकार

०७१-CR-१४२९

पुनरावेदक / प्रतिवादी : सिन्धुपाल्चोक जिल्ला,

पाल्चोक गा.वि.स.वडा नं.२ घर भई हाल
काठमाडौं जिल्ला, जोरपाटी गा.वि.स.वडा
नं. १ बस्ने सेति गिरी

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान
विभागको तर्फबाट अनुसन्धान अधिकृत
ओमप्रसाद अधिकारीसमेतको प्रतिवेदन
जाहेरीले नेपाल सरकार

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ)
निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३०(५)
मा “यस ऐनअन्तर्गतको कसुर गर्न उद्योग
गर्ने, गर्न मद्दत गर्ने वा दुरुत्साहन दिनेलाई
कसुरदारलाई हुने सजायको आधा सजाय
हुनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको
देखिन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार
सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरमा
प्रत्यक्षरूपमा संलग्न नरही त्यस्तो कसुर
गर्न उद्योग गर्ने, मद्दत गर्ने वा त्यस्तो
कसुर गर्न दुरुत्साहन गर्नेलाई सम्पत्ति
शुद्धीकरणको कसुर गर्ने मुख्य कसुरदारलाई
हुने सजायको आधी सजाय हुने देखिन्छ ।
प्रतिवादी सरिता गिरीका नाममा अद्यापि
विभिन्न बैंकमा नगद मौज्जात तथा जग्गा
रहेको र निजले आफ्नो पति निर्मल राईको
मृत्यु भएको भनी मृत्युदर्ता प्रमाणपत्र
बनाई निर्मल राईका नाममा रहेको सम्पत्ति
आफ्ना नाममा नामसारी गराई आफ्ना
नजिकका नातेदार बाबु, आमा, दाजु,
भाउजूका नाममा कुनै रकम नलिई तहतह
हक हस्तान्तरण गरिदिएको देखिन्छ । उक्त
सम्पत्ति निजले आफ्नै प्रयत्नबाट आर्जन
गरेको नदेखिनुका साथै वादी नेपाल
सरकारले पनि निजले सो सम्पत्ति आफैँले

आर्जन गरेको भनी दाबी लिन सकेकोसमेत देखिँदैन । यसप्रकार यी पुनरावेदक प्रतिवादी सरिताले आफ्नो पति निर्मल राईले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर अपराध गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति प्राप्त गरेको तथा निजका नामको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारी गरी तहतह हस्तान्तरण गरी पतिले गरेको कसुर अपराधको कार्यमा सहयोगीको भूमिका निभाएको देखिने ।

(प्रकरण नं.४)

- प्रतिवादी सरिताका नाममा रहेका नगद, घरजग्गा तथा निजले अन्य प्रतिवादीहरूलाई हक हस्तान्तरण गरिदिएका सम्पत्तिहरू निजले आफैँले कुनै कार्य गरी आर्जन गरेको भन्ने नदेखिँई निजले निर्मल राईको श्रीमतीका नाताले प्राप्तसम्म गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी अन्य प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूले आफ्नी छोरी, बहिनी तथा नन्द नाताकी प्रतिवादी सरिताको आग्रहमा निजका नामको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारीसम्म गराई लिएको देखिन्छ । प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरू सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरजन्य कार्यमा प्रत्यक्ष संलग्न रहेको मिसिल प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा निजहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम कसुरदार ठहर गरी सजाय गर्नु न्यायोचित हुने नदेखिने ।

(प्रकरण नं.५)

- प्रतिवादी सरिता गिरी राईले आफ्ना नाममा रहेको नगद, जग्गालगायतका सम्पत्ति आफ्नो वैध आर्जनको हो भनी देखाउन नसकेको, निजले प्रतिवादी निर्मल राईका नाममा रहेको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारी गराई अन्य प्रतिवादीहरूका

नाममा तहतह हस्तान्तरण गरी प्रतिवादी निर्मल राईलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर अपराध गर्ने कार्यमा सहयोगीको भूमिका निभाएको देखिँदा निजलाई २ वर्ष कैद र रु.२,२५,९९,९५३१- जरिवाना हुने र निजका नामको सम्पत्ति जफत हुने तथा अन्य प्रतिवादीहरूले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहर्याएको विशेष अदालत, काठमाडौँको मिति २०७०।९।१९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ।

(प्रकरण नं.७)

वादीका तर्फबाट :

प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता
महादेवप्रसाद यादव र विद्वान् अधिवक्ता
कमलमणि श्रेष्ठ

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

अध्यक्ष मा.न्या.श्री केदारप्रसाद चालिसे
सदस्य मा.न्या.श्री मोहनरमण राई
सदस्य मा.न्या. श्री भूपेन्द्रप्रसाद राई

फैसला

स.प्र.न्या. कल्याण श्रेष्ठ : विशेष अदालत,
काठमाडौँको मिति २०७०।९।१९ को फैसलाउपर
न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस
अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको
संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :

मिति २६ अगस्त २०१९ (वि.सं.०६८/५/९)
मा भारतीय राजदूतावासले श्री सम्पत्ति शुद्धीकरण
अनुसन्धान विभाग, काठमाडौँलाई भारतीय नागरिक
निरन्जन होजाईले नेपालमा निर्मल राई भन्ने झुठो

परिचय बनाई ४१५९३९४ नम्बरको पासपोर्ट ०३-०८-२००८ (बि.सं.०६५/४/१९) मा लिई विभिन्न देश भ्रमण गरेको साथै नेपालमा विभिन्न कारोबार गरेको र विभिन्न सम्पत्ति जम्मा गरी बैंक खाताहरूसमेत सञ्चालन गरेकोले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरमा कारबाही हुन भन्ने उजुरी पत्र ।

मिति ०८/११/२०११ (वि.सं. ०६८/०७/२२) मा श्री एस.बी.आई. बैंक हात्तिसार, काठमाडौंले निर्मल राई हाउजिड एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स प्रा.लि.को नाममा २२५२५२४०२०००११ नं. को खाता खोली कारोबार गरेको र हाल सो खातामा रु.१०,२११/- रहेको भन्ने व्यहोराको पत्रसाथ कारोबारसम्बन्धी कागजातहरू ।

मिति २०६८/०७/२७ मा एभरेष्ट बैंक लि.बानेश्वरले प्रतिवादी सरिता गिरी राईको नाममा उक्त बैंकमा भएको हि.नं.००१००५१८२००२८७ मा रु.१,४३,८८,९९१/७५ मौज्जात रहेको भन्ने व्यहोराको पत्रसाथ कारोबारसँग सम्बन्धित कागजातहरू ।

मिति २०६८/०८/१४ गते प्रतिवादी सेति गिरीको घरबाट बा.८ च.४४५९ नम्बरको प्राडो जिप, ल्यापटप, चेकबुक, नागरिकता प्रमाणपत्रहरू समेतका कागजातहरू बरामद भएको खानतलासी बरामदी मुचुल्का ।

ऐ.ऐ. मितिमा प्रतिवादी सरिता गिरी राईसँग रु.१,४३,८८,९९१/७५ धरौटी माग गरिएको पत्र र सो पत्रमा धरौटी राख्न सकिदैन भन्ने प्रतिवादी सरिता गिरी राईको हस्ताक्षरसमेत भएको पत्र ।

मेरो ससुराबाट अंशबन्डा भई आएको सम्पत्तिले जेनतेन खान पुग्छ । जिल्ला काठमाडौं गा.वि.स. जोरपाटी वडा नं.१ नारायणटारमा मेरो नाममा दर्ता भएको १२ आना जमिनमा बनेको अढाई तले पक्की घर मेरो ज्वाइँ निर्मल राईले किनेको हो । पछि सो घर छोरी सरिता गिरी राईले नामसारी गरी

लिएकोमा छोरी सरिता गिरीले करकाप गरी मेरो नाममा नामसारी गरी दिएको मात्र हो । यसबापत मैले कुनै रकम तिरेको छैन भन्ने प्रतिवादी सेति गिरीले सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा गरेको बयान ।

मैले मेरी छोरीको विवाह निर्मल राईसँग गरिदिएको हो । बिहेको समयमा र बिहेपछि पनि मैले छोरीलाई कुनै दाइजो वा सम्पत्ति दिएको छैन । मेरो छोरी सरिता गिरी राईको नाममा नामसारी भई आएको बा.८ च ४४५९ नम्बरको प्राडो जिप छोरीले करकाप गरी मेरो माईलो छोरा राजु गिरी र छोराबाट मेरो नाममा नामसारी गरेको मात्र हो, रकम तिरे भरेको छैन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी रामचन्द्र गिरीले सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा गरेको बयान ।

मिति २०६८/८/१३ गतेको प्रतिवादी सरिता गिरी राईको नाममा भएको खाता नं. ००१००५१८२००२८७ मा निर्मल राईको सिङगापुरस्थित CITI Bank को खाता बाट USD १,८३,२०९।- जम्मा हुन आएको भन्ने व्यहोराको एभरेष्ट बैंक लि.मुख्य कार्यालयको पत्र ।

मिति २०६८/८/२० गतेको निर्मल राई र सरिता गिरी राईको विवाह दर्ता कार्यालयको अभिलेखमा नभएको भन्ने गा.वि.स.को कार्यालय, जोरपाटी काठमाडौंको पत्र ।

मिति ६ डिसेम्बर २०११ (०६८/८/२०) गते Nabil Bank ले निर्मल राईको नामको १६०१०१७५००२४२ खातामा मौज्जात नरहेको, साथै रामचन्द्र गिरीको नाममा ०२१००१७५५६६३९ नम्बरको बैंक खाता रहेको सो खातामा रु.५००/- मौज्जात रहेको भनी सो खाताहरूको कारोबारको स्टेटमेन्ट संलग्न कागजातहरू पठाएको ।

मेरो कुनै चल अचल सम्पत्ति छैन । पहिले किनेको बा. २ ख ५२५४ नं.को भाडा बस बेचेर मैले मेरो श्रीमतीको नाममा जोरपाटी-१ मा करिब २.५ आनामा बनेको १ तले घर किनेको हो । बा. ८ च ४४५९ नं.

को प्राडो जिप बहिनी सरिता गिरी राईले जिद्दी गरेकोले मैले मेरो नाममा नामसारी गरिलिएको थिएँ। पछि म विदेश जाने सोच बनाएकाले बाबु रामचन्द्र गिरीको नाममा नामसारी गरिदिएको हो। सोबापत रकमको लेनदेन भएको छैन भन्ने प्रतिवादी राजु गिरीले सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा गरेको बयान।

मिति २०६८/८/२१ गतेको सरिता गिरी राईको नामबाट नामसारी हुँदै हाल रामचन्द्र गिरीको नाममा रहेको बा.८ च ४४५९, सरिता गिरी राई र राजु गिरी हुँदै हाल पेमा दोर्जे शेर्पाको नाममा रहेको बा.१ ज ३८१८, सरिता गिरी राई र राजु गिरी हुँदै हाल नेपाल गुरुङको नाममा रहेको बा.६ च २४५२, सरिता गिरी राई र राजु गिरी हुँदै हाल सरोजकुमार खड्काको नाममा रहेको बा.७ च ६५२३ र सरिता गिरी राई र राजु गिरी हुँदै हाल रामचन्द्र नेपालको नाममा रहेको बा.१च ४७०३ नम्बरको सवारी साधनहरू रोक्का राखिएको भन्ने यातायात व्यवस्था कार्यालय, बाम्मतीको पत्र।

भिन्न मितिमा जोरपाटी-१ स्थित कि.नं.७९ को क्षेत्रफल ३७९.८० ब.मी., कि.नं. २४२ को क्षेत्रफल ९०.०७ ब.मी., कि.नं.२०२ को क्षेत्रफल ९३.४० ब.मी. (घरसमेत रहेको), कि.नं.२१४ को क्षेत्रफल २३.८५ ब.मी., कि.नं.२१६ को क्षेत्रफल ७०८.०० ब.मी. र कि.नं. ११२ को क्षेत्रफल १११.२० ब.मी. (घरसमेत रहेको) को जग्गा रोक्का राखिएको भन्ने मालपोत कार्यालय चाबहिलको पत्र।

विभिन्न मितिमा चपली भद्रकालीस्थित कि.नं.२०८२ क्षेत्रफल ०-४-३-२ र कि.नं. २०८४ क्षेत्रफल ०-०-२-२ (घरसमेत रहेको) घरजग्गा तथा चपली भद्रकालीस्थित कि.नं.२०८३ क्षेत्रफल ०-०-०-२ र कि.नं. २०८५ क्षेत्रफल ०-५-१-२ को जग्गा रोक्का राखिएको भन्ने मालपोत कार्यालय, चाबहिलको पत्र।

मिति २०६८/१/०४ मा जिल्ला सुनसरी धरान न.पा.७ स्थित कि.नं.१०४९ क्षेत्रफल

०-१-० (एक कठ्ठा) मा बनेको घरसहितको जग्गा रोक्का राखिएको भन्ने मालपोत कार्यालय, सुनसरीको पत्र।

मिति २०६८/८/२० गतेको सेति गिरीको घरबाट बा. ३३ प २५०२ नम्बरको स्कुटर र विभिन्न कागजातहरू बरामद गरिएको खानतलासी बरामदी मुचुल्का।

मेरो चल अचल सम्पत्तिको हकमा काठमाडौं जिल्ला जोरपाटी गा.वि.स. -१ मा करिब ०-२-२-० आनामा बनेको १ तले पक्की घर छ सो घर मेरो बाबु चन्द्रबहादुर गिरीले दिएको दाइजो रकम र मेरो भाइ तथा भाउजूले वैदेशिक रोजगारबाट आर्जित रकम पठाएकोमा सो पैसासमेतले जम्मा मूल्य रु.१९,००,०००/- मा नन्द सरिता गिरी राईबाट किनेको हो र मसँग भएको २ तोला सुन मेरो श्रीमान् राजु गिरी र ससुरा रामचन्द्र गिरीले किनिदिएको हो भन्ने प्रतिवादी सिता गिरीले सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा गरेको बयान।

मिति २०६८/८/२२ गतेको निर्मल राई र सरिता गिरी राईको विवाह दर्ता यस कार्यालयमा भएको नदेखिएको र निर्मल राईको मृत्यु दर्ता यसै कार्यालयमा भएको भन्ने व्यहोराको पत्र संलग्न राखी निर्मल राईको मृत्यु दर्ताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि साथ पठाएको महानगरपालिका कार्यालय, काठमाडौंको पत्र।

मेरो विवाहभन्दा अगाडि म आमाबुबाका साथ सिन्धुपाल्चोकमा बस्थेँ। परिवारको पेसा खेतीपाती थियो। खेतीपातीबाट जेनतेन गुजारा चलेको थियो। २०५८ सालमा पुरै परिवार काठमाडौं आएका हौं। बाबुआमाको पेसा ज्यामी, मजदुरी हो। मैले ०६५ साल मङ्सिरमा निर्मल राईसँग हिन्दु परम्पराअनुसार गुह्येश्वरी मन्दिरबाट विवाह गरेकी हुँ। विवाहमा मलाई कुनै दाइजो दिएको थिएन। मेरो श्रीमान्को जीवनस्तर आर्थिकरूपले उच्चस्तरको थियो। निजको काठमाडौं सुकेधारामा निर्मल राई हाउजिड एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स

प्रा.लि. नामको कम्पनी थियो । निज निर्मल राईको जिल्ला काठमाडौं, जोरपाटी गा.वि.स वडा नं.१ नारायणटारमा ०-१२-० (१२ आना) जग्गामा बनेको अढाई तले घर, ऐ.ऐ. सुकेधारामा १ वटा घर छ भन्ने सुनेको तथा सवारी साधनमा कार-१ र ट्याक्सी-२ वटा थियो । नेपाल एस.बि.आई.बैंकबाट L/C खोलेर निर्मल राई हाउजिड एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स प्रा.लि.को नाममा ल्याएको बा.४ च ४४५९ नम्बरको प्राडो जिप पछि मैले सो प्रा.लि.बाट आफ्नो नाममा नामसारी गरिलिएको हुँ । उल्लिखित घर र सवारी साधनहरू मैले निर्मल राई करिब डेढ वर्षअघि बेपत्ता भएपछि निजको मृत्यु भएको भन्ने झुठ्ठा व्यहोरा लेखाई मृत्यु दर्ता गरी निजको हकदारको हैसियतले आफ्नो नाममा नामसारी गरी लिएकी हुँ । आफूले नामसारी गरी लिएका सवारी साधन र घर मैले पछि आमा, बुबा र दाजुको नाममा नामसारी गरिदिएकी हुँ । निर्मल राई बेपत्ता भएपछि निजको साथी हुँ भन्ने मानिसले भारतबाट मलाई फोन गरी पैसा आउँदै छ, खाता खोल्नु भनेकाले मैले बानेश्वरको एभरेष्ट बैंकमा खाता खोलेको थिएँ । सो खातामा रु.१,४३,८८,९९१/७५ आएको छ । सो पैसा छोराको लागि भनेर निर्मलको साथी हुँ भन्ने मान्छेले नै मलाई फोनबाट जानकारी गराएको थियो । मसँग भएको सम्पूर्ण सम्पत्ति निज निर्मल राईबाट नै आएको हो । निजको कारोबार, व्यवसाय र सम्पत्तिको स्रोतको बारेमा मलाई थाहा छैन । निजको श्रीमती भएको कारणले निजको सम्पत्तिमा मेरो हकदाबी छ प्रतिवादी सरिता गिरी राईले सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा गरेको बयान ।

मिति २०६८/८/२३ गतेको निर्मल राईको नाममा निर्मल राई हाउजिड एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स प्रा. लि. र निर्मल ट्रेडर्स प्रा.लि. दर्ता रहेको व्यहोराको कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको पत्र ।

मिति ०६८/८/२५ गते प्रतिवादी सरिता गिरी राईको नाममा एभरेष्ट बैंक चाबहिलमा रहेको

लकरको खानतलासी लिँदा लकर खाली रहेको तथा कुनै पनि सामान बरामद नभएको खानतलासी बरामदी मुचुल्का ।

मिति ०६८/८/२३ गतेको निर्मल राई र सरिता गिरी राईको नाममा खाता भएको तथा निर्मल राईको खाता नं.०१८००५०१२००७०८ मा रु.५४६५।५० र सरिता गिरीको खाता नं.०१०८००५०१२०३८३७ मा रु.३७०९७।४३ मौज्जात रहेको खाताहरूको विवरण र बैंक स्टेटमेण्टसहित एभरेष्ट बैंक चाबहिल शाखाले पठाएको पत्र ।

मिति ९ डिसेम्बर २०११ को निर्मल राई र सरिता गिरी राईको नाममा खाता भएको तथा निर्मल राईको धरान शाखाको खाता नं.०१६७९३१७-०१ मा रु.४७।३४ र सरिता गिरी राईको नयाँबानेश्वर शाखाको खाता नं.१७२२७३८६१-०१ मा रु.१०,४८,९०५।१४ मौज्जात रहेको खाताहरूको विवरण र बैंक स्टेटमेण्टसहित स्ट्याण्डर्ड चार्टर्ड बैंकले पठाएको पत्र ।

मिति ०६८/८/२० गतेको निर्मल राईको नाममा यस कार्यालयबाट ना.प्र.नं. ३२५५६/०६३/०६४ को नागरिकता जारी भएको हो । सो नागरिकता लिँदा निजको बुबा जगतबहादुर राई, जिल्ला सुनसरी धरान- ८ बस्ने सन्तोष लामा तामाडले निज निर्मल राईको सनाखत गरेका हुन् भन्ने व्यहोराको पत्र संलग्न राखी नागरिकता प्रमाणपत्रको लागि निर्मल राईले दिएको निवेदन फाराम, जगतबहादुर राई र सन्तोष लामा तामाडको समेत नागरिकता प्रमाणपत्रको छायाँप्रतिसहित इलाका प्रशासन कार्यालय, धरान, सुनसरीले पठाएको पत्र ।

मिति २०६८/८/२६ गतेको निर्मल राईले उक्त कार्यालयबाट ३२५५६/२१३ नम्बरको नागरिकता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि लिँदा पेस गरेका निवेदन फाराम नागरिकता प्रमाणपत्रको छायाँकपी, धरान-

८ बाट काठमाडौं बसाइँसरी आएको भन्ने काठमाडौं महानगरपालिकाको दर्ता नम्बर ७९४ बसाइँ सराईको प्रमाणपत्र तथा इलाका प्रशासन कार्यालय, धरानले निजले धरानबाट लिएको नागरिकता प्रमाणपत्रको विवरण उल्लिखित पत्रको छायाँकपीसमेत जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले पठाएको ।

मिति २०६८/८/२७ गतेको निर्मल राईको नाममा यस कार्यालयबाट बसाइँसराईको प्रमाणपत्र जारी नभएको तथा द.नं.७९४, मिति २०६५/४/७ मा रामशरण पन्थको बसाइँसराई दर्ता भएको भन्ने व्यहोराको काठमाडौं महानगरपालिकाको पत्र ।

मिति २०६८/८/२६ गतेको कम्फोर्ट बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडले निर्मल राईको व्यक्तिगत र निर्मल राई हाउजिङ एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स प्रा.लि.को नाममा यस संस्थामा खाता रहेको भनी खाता खोल्दा पेस गरेका कागजातहरू र बैंक स्टेटमेन्टहरू (हाल रकम मौज्दात नरहेको) संलग्न राखी पठाएको पत्र ।

मिति २०६८/८/२० गतेको निर्मल राईको नाममा ४९५९३९४ र सरिता गिरी राईको नाममा ४३९४८९२ नम्बरको राहदानी जारी भएको तथा निर्मल राईको पासपोर्ट नम्बर ३७५९०५५ र ३३९९८४७ हरू यस कार्यालयबाट जारी नभएको भनी जारी भएका पासपोर्टको अभिलेखको छायाँकपीसहित जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले पठाएको पत्र ।

मिति २०६८/८/२७ गतेको प्रतिवादी सरिता गिरी राईको नाममा उक्त बैंकमा भएको खाता नम्बर ००९००५०९८२००२८७ मा रु.९,४३,८८,९९९।७५ मौज्दात रहेको बैंक स्टेटमेन्ट र खाता खोल्दा पेस गरेको कागजातहरू सहित Everest Bank बानेश्वरले पठाएको पत्र ।

१२ डिसेम्बर २०११ (मिति २०६८/८/२६) मा NABIL Bank LTD ले निर्मल राईको खाता नम्बर ९६०९०९७५००२४२ मा मौज्दात नरहेको,

सरिता गिरी राईको खाता नं.०२९००९७५४८४९९ मा रु.५,०४,५५४।२६ र रामचन्द्र गिरीको खाता नं.०२९००९७५५६६३९ मा रु.५००।- मौज्दात रहेको र उक्त नम्बरको खाताहरू रोक्का राखी सो खाताहरूको बैंक स्टेटमेन्ट र अन्य कागजात पठाएको पत्र ।

मिति २०६८/९/४ गतेको इलाका प्रहरी कार्यालय, धरानले निर्मल राईको नागरिकता प्रमाणपत्र सम्बन्धमा निजको बाबु जगतबहादुर राई, सनाखत गर्ने सन्तोष लामा तामाङ र बुझिएका मानिसहरूको कागज पठाएको ।

मेरो १ जना श्रीमती र २ जना छोराहरू मानबहादुर राई र राजकुमार राईमात्र हुन् । २०६३ सालमा सन्तोष लामा तामाङले मलाई १ जना राई थरको केटाको बाबुआमा कोही पनि छैनन्, तपाईं बाबु बनी नागरिकता निकाल्न पर्यो भनेर मलाई अनुरोध गरी कोही कसैले सोधेमा छोरा हो भन्नु भनी सिकाएर इलाका प्रशासन कार्यालय, धरानमा लगी सहिछाप गराई नागरिकता बनाइदिएको हो । सोबापत मैले रु.९५००।- पाएको हुँ । वास्तवमा निर्मल राई मेरो छोरा होइन भन्ने निर्मल राईको बाबु जगतबहादुर राईले इलाका प्रहरी कार्यालय, धरानका प्रहरी निरीक्षक देवीप्रसाद फागोसमक्ष गरेको कागज ।

म निर्मल राईलाई चिन्दिन । २०६३ साल मङ्सिर महिनातिर भारतमा बस्ने मेरो बहिनी ज्योति तामाङले एकजना भाइको नागरिकता निकाली दिनु, पैसा खर्च गर्छ भनेर निर्मल राईलाई लिएर आएकोमा मैले जगतबहादुर राईलाई बाबु हुन अनुरोध गरी निजलाई झुठो बाबु बनाई आफूले समेत निर्मल राई जगतबहादुरकै जेठो छोरो हो भनी सनाखत गरी नागरिकता प्रमाणपत्र बनाइदिएको हो । नागरिकता प्रमाणपत्र बनाइदिएबापत मैले रु.५०००।- लिएको हो । सोही पैसाको लोभमा परी नागरिकता बनाइदिएको मात्र हो वास्तवमा निर्मल राई जगतबहादुर राईको

छोरा नै होइनन् भन्ने सन्तोष लामा तामाडले इलाका प्रहरी कार्यालय, धरानका प्रहरी निरीक्षक देवीप्रसाद फागोसमक्ष गरेको कागज ।

मिति २०६८/१/३ गते जिल्ला सुनसरी धरान-८ बस्ने जगतबहादुर राईको १ मात्र श्रीमती हरिमाया राई हुन् । सोबाहेक निजको दोस्रो कोही श्रीमती छैन । निजको २ छोरा र १ छोरीमात्र छन् । निर्मल राई जगतबहादुर राईको छोरा होइन भन्ने एकै व्यहोराको बुझिएका मानिसहरूको कागज ।

मिति २०६८/१/१ मा श्री निर्वाचन आयोगले पठाएको पत्र संलग्न धरान-८ को मतदाता नामावलीमा जगतबहादुर राईको २ जना छोराहरू मानबहादुर राई र राजकुमार राईको मात्र नाम देखिएको । निर्मल राईको नाम समावेश नभएको ।

18 December 2011 (मिति २०६८/१/३) मा श्री हिमालयन बैंक लि. चाबहिलले निर्मल ट्रेडर्स प्रा.लि. को नाममा भएको खाता नं.०२३-०२३०९७२००१७ मा रु.९९५४०।- रहेको बैंक स्टेटमेन्ट र सम्बन्धित कागजातहरू पठाएको ।

मिति २०६८/८/२८ गतेको निर्मल राईको नाममा ३७५९०५५ नम्बरको राहादानी यस कार्यालयबाट २०६४/८/९ मा जारी भएको हो भन्ने व्यहोराको इलाका प्रशासन कार्यालय, धरानको पत्र ।

22 December, 2011 मा नेपाल SBI बैंकले निर्मल राई हाउजिङ् एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स प्रा.लि. को नाममा बौद्ध शाखामा भएको खाता नं.२०५२५२४०२०००३७ मा रु.२९,७९५।९८ र कमर्सियल शाखा लैनचौरको खाता नं.२२५२५२४०२०००९९ मा रु.९०,२९९।- मौज्दात रहेको, सरिता गिरी राईको नाममा भएको खाता नम्बर २०५९५२४९४०९२७३ मा मौज्दात रकम रु.८५७/४३ भएको बैंक स्टेटमेन्टसमेत संलग्न अन्य कागजातहरू पठाएको ।

मिति २०६८/१/५ गतेको निर्मल राईको

नाममा ३३९९८४७ नम्बरको राहादानी यसै कार्यालयबाट जारी भएको हो भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सुनसरीको पत्र ।

मिति २०६८/१/१४ मा हामीले निर्मल राईसँग घर तथा जग्गाहरू मूल्य तिरेर किनेका हौं । निर्मल राईलाई हामीले चिनेको जानेको पनि थिएन र निजको कारोबार र व्यवसायको बारेमा हामीलाई केही थाहा पनि छैन । हामीले निर्मल राईको गैरकानूनी कारोबारको बारेमा थाहा नपाईकन घर जग्गाहरू खरिद गरेका हौं भन्ने एकै व्यहोराको बुझिएका मानिसहरूको कागज ।

मिति २०६८/१/२० मा मैले जिल्ला काठमाडौं गा.वि.स. चपली वडा नं.९ को कित्ता नं. २०८२,२०८३,२०८४ र २०८५ को जम्मा क्षेत्रफल ११ आनामा बनेको घर कान्तिपुर दैनिकमा उक्त घरजग्गा बिक्रीसम्बन्धी विज्ञापन पढेर निर्मल राईसँग किनेको हो मैले उक्त घरजग्गा मेरो बानेश्वर-१० मा भएको घरजग्गा बिक्री गरेर किनेको हो । निर्मल राईको गैरकानूनी कारबाही र व्यवसायको बारेमा मलाई केही पनि थाहा छैन भन्ने व्यहोराको शारदा श्रेष्ठले गरेको कागज ।

मैले बा.७ च ६५२३ नम्बरको कार सरिता गिरी राईबाट रु.१८,००,०००।- मा खरिद गरिलिएको हो । म निर्मल राईलाई चिन्दिन र उसको गैरकानूनी कारबाही र व्यवसायको बारेमा मलाई केही पनि थाहा छैन भन्ने व्यहोराको मिति २०६८/१/२४ मा सरोजकुमार खड्काले गरेको कागज ।

मैले बा.६ च २४५२ नम्बरको कार कान्तिपुर हार्डवेयर प्रा.लि.को नामबाट रु.६०,००,०००।- मा खरिद गरिलिएको हो । म निर्मल राईलाई चिन्दिन र उसको गैरकानूनी कारबाही र व्यावसायको बारेमा मलाई केही पनि थाहा छैन भन्ने व्यहोराको मिति २०६८/१/२४ गते नेपाल गुरुडले गरेको कागज ।

मैले बा.९ ज ३८९८ नम्बरको भाडा कार

राजु गिरीबाट रु.१२,५०,०००।- मा खरिद गरी लिएको हो । म निर्मल राईलाई चिन्दिन र उसको गैरकानूनी कारोबार र व्यावसायको बारेमा मलाई केही पनि थाहा छैन भन्ने व्यहोराको मिति २०६८/९/२४ गते पेमा दोर्जे शेर्पाले गरेको कागज ।

मिति २०६८/९/२५ गतेको सरिता गिरी राई र निर्मल राईको सम्बन्धमा यस कार्यालयबाट समेत अनुसन्धान गर्नुपर्ने भएकोले तहाँ विभागबाट चलेको मुद्दामा छुटी जाने भएमा यस कार्यालयमा पठाइदिनु भन्ने व्यहोराको महानगरीय प्रहरी परिसर काठमाडौंको पत्र ।

मिति २०६८/०९/२६ गतेको निर्मल राईको सम्बन्धमा नागरिकता ऐन तथा राहदानी ऐनलगायतमा अनुसन्धान गर्नुपर्ने भएकोले कागजातहरूको सक्कल प्रतिहरू यस कार्यालयमा पठाइदिनु भन्ने व्यहोराको महानगरीय प्रहरी परिसर, काठमाडौंको पत्र ।

मेरो काठमाडौं जोरपाटीमा किराना पसल थियो । सोही पसलमा निर्मल राई आएको बेला मेरो भेटघाट र चिनजान भएको हो । निजले पछि मलाई घरजग्गा किन्ने, घरको मर्मत गर्ने तथा बिक्री गर्ने काम लगाएकोले उक्त काममा कमिसन लिई सोही कमिसनको लोभमा गरेको हो, निजको गैरकानूनी कारोबार र व्यवसायको बारेमा मलाई थाहा पनि छैन र म निजको गैरकानूनी कारोबारमा संलग्न छैन भन्ने अनुसन्धानको क्रममा कुलबहादुर विष्टले गरेको कागज ।

मिति २०६८/१०/३ गते बिमा समितिलाई निर्मल राई, सरिता गिरी राई, रामचन्द्र गिरी, सेति गिरी, राजु गिरी, निर्मल ट्रेडर्स प्रा.लि. र निर्मल राई हाउजिड एन्ड प्रपर्टी डिलर्स प्रा.लि. को नाममा कुनै बिमा कम्पनीहरूमा सेयरहरू छन्, छैनन्? छन् भने कुनै प्रकारले धितो वा बन्धक दिन र बिक्री वितरण गर्न नपाउने गरी रोक्का राखी दिनको लागि लेखिएकोमा बिमा कम्पनीहरूमा सेयर नभएको भन्ने विभिन्न

मितिमा बिमा कम्पनीहरूले पत्र पठाएको ।

मिति २०६८/१०/३ गते नेपाल राष्ट्र बैंकलाई निर्मल राई, सरिता गिरी राई, रामचन्द्र गिरी, सेति गिरी, राजु गिरी, निर्मल ट्रेडर्स प्रा. लि. र निर्मल राई हाउजिड एन्ड प्रपर्टी डिलर्स प्रा.लि. को नाममा कुनै बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा सेयरहरू छन्, छैनन्? छन् भने कुनै प्रकारले धितो वा बन्धक दिन र बिक्री वितरण गर्न नपाउने गरी रोक्का राखिदिनको लागि लेखिएकोमा सेयर नभएको भन्ने विभिन्न मितिमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले पत्र पठाएको ।

मिति २०६८/१०/३ गते नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लि.लाई निर्मल राई, सरिता गिरी राई, रामचन्द्र गिरी, सेति गिरी, राजु गिरी, निर्मल ट्रेडर्स प्रा. लि. र निर्मल राई हाउजिड एन्ड प्रपर्टी डिलर्स प्रा. लि. को नाममा कुनै बैंक, वित्तीय संस्था, कम्पनी वा फर्महरूमा सेयरहरू छन्, छैनन्? छन् भने कुनै प्रकारले धितो वा बन्धक दिन र बिक्री वितरण गर्न नपाउने गरी रोक्का राखिदिनको लागि लेखिएको पत्र ।

मिति २०६८/१०/४ गते परराष्ट्र मन्त्रालयमार्फत भारतीय राजदुतावासबाट भारत सरकारले जारी गरेको निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईको फोटोसमेत स्पष्ट देखिने परिचयपत्रको सक्कल वा प्रमाणित प्रतिलिपि र निजको वर्तमान अवस्थासमेत खुलाई पठाई दिनको लागि लेखेको पत्र ।

विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित प्रतिवादी निरन्जन होजाई भन्ने निर्मल राई विदेशी नागरिक हुँदाहुँदै झुठा विवरण दिई नेपाली नागरिकता लिएकोले नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१(१) बमोजिम सजाय गरिपाउन र उक्त नागरिकता लिनको लागि झुठो विवरण तयार पार्ने कार्यमा संलग्न जगतबहादुर राई, सन्तोष लामा तामाङ, नुनुलाल उराँव र अशोककुमार ओझासमेतलाई सोही ऐनको दफा २१(२) बमोजिम सजाय हुन मागदाबी लिई जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय, सुनसरीबाट सुनसरी जिल्ला अदालतमा

अभियोगपत्र पेस गरिएको भन्ने देखिएको ।

बा.२ ख ५२५४ नं. को गाडी श्याम लामाबाट निजकै स्वामित्वमा रहेको लालुपाते फाइनान्सबाट ऋण लिई खरिद गरेको र उक्त गाडी पछि राकेश गुरुडलाई फाइनान्समा भएको ऋण निजले नै तिर्ने भर्ने गरी बेचिदिएको हुँ । मैले उक्त गाडी बेचेर मेरी बहिनीको नाममा रहेको ट्याक्सीहरू २ वटा एकमुष्ट रु.१६,००,०००।- (सोह लाख रुपैयाँ) मा खरिद गरी लिएको र सो ट्याक्सीहरू मध्ये बा.१ ज ३८१८ रु.१२,१०,०००।- (बाह्र लाख दश हजार रुपैयाँ) मा पेमा दोर्जे शेर्पालाई र बा.१ ज ४७०३ नं.को ट्याक्सी गंगा भण्डारीलाई रु.१२,१५,०००।- (बाह्र लाख पन्ध्र हजार रुपैयाँ) मा बेचेको हुँ । सो रकममध्येबाट मैले मेरो श्रीमतीको नाममा जिल्ला काठमाडौं जोरपाटी गा.वि.स. मा कि.नं.२०२ को जग्गा किन्दा लिएको ऋण तिरिदिएको हो भन्ने प्रतिवादी राजु गिरीले मिति २०६८/१०/११ मा गरेको पूरक बयान ।

मिति २०६८/१०/३ गतेको सरिता गिरी राईको घरबाट बरामद भएको Ienevo 300Y400 model (CPU-1.66GHZ Intel core Z RAM 512 MB Hard disk 150GB HDD) Laptop को मूल्याङ्कन करीब रु.१२,०००।- अनुमान गरिएको आन्तरिक राजश्व विभाग सूचना प्रविधि शाखाको पत्र ।

२०६५ सालतिर यकिन मिति थाहा भएन सो समयमा मेरो अफिसमा निर्मल राई र अन्य केही व्यक्ति जग्गाको बैनाबट्टाको कागज लेखाउनका लागि आएका थिए, सोही समयमा निजसँग देख भेट भएको थियो । पछि पुनः निर्मल राई अफिसमा आई कम्पनी दर्ता गर्नुछ भनी भनेकाले कानून व्यवसायीको हैसियतले निजको दुईवटा कम्पनीको नियमावली र प्रबन्धपत्रको मस्यौदा तयार गरी निजबाट अख्तियारनामा लिई निर्मल ट्रेडर्स प्रा.लि. र निर्मल राई हाउजिड एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स प्रा.लि. नामक कम्पनी दर्ता गराई दिएको र केही कागजातसमेत प्रतिलिपि प्रमाणित

गरिदिएको थिएँ । यसबापत रु.१५,०००।- (पन्ध्र हजार रुपैयाँ) पारिश्रमिक लिएको थिएँ । निर्मल राईसँग त्यसपछि भेटघाट भएको छैन । निजसँग कुनै सम्बन्ध, लेनदेन, कारोबार छैन र निजको गैरकानूनी कारोबार र व्यवसायको बारेमा मलाई केही थाहा थिएन, छैन भन्ने अधिवक्ता भिमप्रसाद पौडेलले मिति २०६८/१०/१७ मा अनुसन्धानको क्रममा गरेको कागज ।

मेरो आफ्नो नाममा भएको का.जि. जोरपाटी-१ को कि.नं.२०२ को जग्गा मेरो भाइले मलेसियाबाट र भाउजूले कुबेतबाट पठाएको पैसा जुन पछि तिर्ने सर्तमा लिएको, दाइजो, विवाहमा टीकाटाला गरेको पैसा र श्रीमान्ले गाडी बेचेर आएको पैसा साथीभाइलाई ऋण दिएकोमा सो पैसा उठाई सो र अन्य केही ऋणसमेत गरी किनिदिनुभएको हो । मेरो श्रीमान्ले निजको नाममा भएको २ वटा ट्याक्सीहरू बेचेर आएको पैसाले सो घरजग्गा किन्दा लिएको ऋण तिरिदिनु भएको हो । हाप्रो कारोबार आफ्नै नातागोतामा मात्र भएकोले कुनै कागजात तयार नै नगरी कारोबार भएको थियो । सो घरजग्गाबाहेक मेरो नाममा अन्य कुनै सम्पति छैन भन्ने प्रतिवादी सिता गिरीले मिति २०६८/१०/२० मा गरेको पुरक बयान ।

मिति ६ फेब्रुअरी २०१२ (बि. सं.२०६८/१०/२३) मा नेपालस्थित भारतीय दूताबासले निरन्जन होजाइ मिति ०१-०७-२०१० मा भारतमा पक्राउ परी १२-०८-२०११ सम्म हिरासतमा रहेर हाल उच्च अदालत गुहावटी भारतद्वारा अन्तरिम धरौटीमा छुटेको भन्नेसमेतको व्यहोराको पत्र संलग्न निज निरन्जन होजाईको PAN Card र फोटोहरू प्रमाणित प्रतिलिपिहरू मिसिल संलग्न रहेको ।

नेपालस्थित भारतीय राजदूताबासको पत्रसाथ प्राप्त भारतीय नागरिक निरन्जन होजाईको फोटो र भारत सरकार कर विभागबाट जारी भएको निजकै नामको PAN card मा भएको निरन्जन होजाईको फोटो प्रतिवादी सरिता गिरी राईलाई सनाखत

गरिदिनको लागि देखाई सोध्दा उक्त फोटोहरू हेर्दै देखेँ, फोटोमा भएको व्यक्तिलाई म राम्ररी चिन्दछु, निज मेरा श्रीमान् निर्मल राई हुन् । जोरपाटी गा.वि.स. वडा नं. १ स्थित कि.नं. २०२ को जग्गा र सो जग्गामा भएको घर रु. १८,१३,५००।- (अठार लाख तेह्र हजार पाँच सय) मा बेचेकी हुँ, उक्त जग्गा बेचेर आएको पैसा घर खर्च र निर्मल राई बेपत्ता भएपछि निजको खोजतलासमा खर्च गरें । मेरो श्रीमान् बेपत्ता भएपछि अब आउँदैन होला भन्ने लागेर काठमाडौं महानगरपालिकामा निजको मृत्यु भैसकेको भन्ने झुठा विवरण दिई मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र बनाई जोरपाटी-१ मा रहेको कि.नं. ७९ को जग्गा र सो जग्गा बनेको अढाई तले घर आफ्नो नाममा ल्याई मेरो उमेर बाँकी नै रहेकोले मेरो छोरालाई दिनुहुनेछ भनी फकाई आमा सेति गिरीको नाममा बकसपत्र गरिदिएको हुँ । मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्रकै आधारमा निर्मल राईको नाममा रहेका २ वटा ट्याक्सीहरू दाजु राजु गिरीलाई बेचेको, बा. ८ च ४४५९ नं.को प्राडो जिप निर्मल राई नेपालमै छँदा एल.सी. खोलेर मगाएको र निज नभएका बखत मेरो नाममा आउने गरी कागज बनाएकोले बेपत्ता भएपछि मेरो नाममा आएको हो । पछि सो गाडी मेरो नामबाट दाजु राजु गिरी हुँदै बुबा रामचन्द्र गिरीको नाममा नामसारी गरिदिएको हो, सोबापत मैले कुनै रकम लिएको छैन । मेरो अन्य तिनवटा बैंकमा पनि खाताहरू छन्, अनुसन्धानको क्रममा थाहा नहोस् भनेर लुकाउने उद्देश्यले नभनेकी हुँ । विभिन्न बैंकहरूमा भएको पैसा गाडी घर बेचेर आएको हो । मौज्जात रकमबाहेक रकम मैले घर खर्च र श्रीमान् निर्मल राईको खोजीमा खर्च भएको हो भन्ने प्रतिवादी सरिता गिरी राईले मिति २०६८।१०।२६ मा गरेको पूरक बयान ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन, २०६४ को दफा २२ र सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३१ को प्रयोजनार्थ जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाडौंमा निर्णयका लागि फाइल पठाइएको ।

जिल्ला सरकारी वकिल, काठमाडौंबाट

निरन्जन होजाई र सरिता गिरी राईलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन २०६४ को दफा ३०(२) अनुसार र राजु गिरी र सिता गिरीलाई सोही ऐनको दफा ३०(५) अनुसारको सजायको मागदाबी लिई मुद्दा चलाउने गरी २०६८।११।१५ मा भएको निर्णय ।

प्रस्तुत विषयमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागबाट भएको अनुसन्धान तथा सरकारी वकिल कार्यालयबाट प्राप्त निर्णयपत्रसमेतको आधारमा विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित प्रतिवादीहरूले निम्नअनुसारको कसुरजन्य कार्य गरेको कुरा तथ्य र प्रमाणको आधारमा पुष्टि भएकोले निम्नानुसारको मागदाबी लिई पेस भएको अभियोगपत्र :-

१. प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईको हकमा :

निज प्रतिवादीले भारत तथा नेपालमा गैरकानूनी कार्य गरी आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई कानूनीरूपमा शुद्धीकरण गर्न निर्मल हाउजिड र निर्मल ट्रेडर्स जस्ता संस्थाबाट कारोबार गरी विभिन्न बैंकहरूमा रहेको निज तथा निजले सञ्चालन गरेको संस्थाको नामको बैंक खाताहरूको नगद रु. १,९२,४४३।७२, निजको लगानीमा खरिद गरी सरिता गिरी हुँदै सेति गिरीको नाममा राखिएको जोरपाटी गा.वि.स.को १२ आना जग्गाको मूल्य रु. १,१०,००,०००।-, सरिता गिरीको नाममा रहेको कि.नं. २४२ को मूल्य रु. १५,००,०००।-, सरिता गिरी हुँदै सिता गिरीको नाममा जोरपाटी गा.वि.स.को २.२ आना जग्गा र सोमा बनेको घरको रु. ३०,००,०००।-, निजले निर्मल राईबाट विभिन्न व्यक्तिहरूलाई बिक्री गरेको जोरपाटीको जग्गाको मूल्य रु. १,६४,००,०००।-, निर्मल राईले चपलीको जग्गा शारदा श्रेष्ठलाई बिक्री गर्दाको जग्गाको मूल्य रु. २,०६,३३,१७१।४४, निर्मल राईको धरानको घरजग्गाको मूल्य रु. ३९,३९,५५२।८४, सरिता गिरीले राजु गिरी हुँदै

बिक्री गरेको बा. १ ज. ३८१८, बा. ६ च. २४५२, बा. ७ च. ६५२३, बा. १ ज. ४७०३ का गाडीहरू बिक्री गरेको जम्मा मूल्य रु. ९०,७०,०००।- तथा लुकाएको प्राडो गाडी बा. ८ च. ४४५९ को मूल्य रु. ४५,००,०००।- , सरिता गिरी राईको विभिन्न बैंकका खाताको रकम रु. १,५९,८०,४०६।०९ तथा स्कुटरको मूल्य रु. १,१९,९००।- र ल्यापटपको रु. १२,०००।- समेत गरी जम्मा रु. ८,६३,४७,४७४।०९ को कानूनीरूपमा स्रोत नखुलेको सम्पत्तिको कारोबार गरेको देखिएको हुँदा निज प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईको उक्त कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ ले निषेधित र दफा ४, २८ र २९ बमोजिमको कसुर अपराध भएकोले निज प्रतिवादीलाई सोही ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम सजाय गरी र निजको स्वामित्वमा भएका सम्पूर्ण सम्पत्तिहरू दफा ३४ बमोजिम जफत गरिपाउँ ।

२. सरिता गिरी राईको हकमा :-

निज प्रतिवादी सरिता गिरी निर्मल राईसँग विवाह गर्नुअघि निजहरू सामान्य ज्याला मजदुरी गरी खाने व्यक्ति भएको, निर्मल राईसँग विवाह गरेपश्चात् निर्मल राईलाई पतिको रूपमा राखी नागरिकता लिएको, सोपश्चात् विभिन्न बैंकमा खाता खोली उक्त बैंक खातामा गैरकानूनी रूपमा निर्मल राइले आर्जन गरेको रकमहरू जम्मा गरेको, विभिन्न ठाउँमा घर जग्गाहरू खरिद गरी भाउजू, आमाको नाममा नामसारी गरी लुकाउने कार्य गरेको, विभिन्न ५ थान गाडीहरू खरिद गरी कुनै बिक्री गरिएको र कुनै नामसारी गरिएको, निर्मल राईलाई मृत्यु भएको भनी मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र बनाएको र निजलगायतका प्रतिवादीहरूले बयान गर्दा आफ्नो बैध स्रोतबाट उक्त सम्पत्ति आर्जन गरेको हो भनी खुलाउन नसकेको हुँदा निज प्रतिवादी सरिता गिरी राइको बैंक खातामा रहेको नगद

रु. १,५९,८०,४०६।०९, निजको नामबाट भाउजूको नाममा नामसारी गरिएको जग्गाको रु. ३०,००,०००।- आमाका नाममा नामसारी गरिएका घर जग्गाको रु. १,१०,००,०००।- र निजकै नाममा रहेको जग्गाको मूल्य रु. १५,००,०००।- , निजको नाममा रहेको स्कुटर र ल्यापटपको मूल्य रु. १,३९,९००।- , निजको नाममा रहेको तथा दाजुको नाम हुँदै विभिन्न व्यक्तिहरूलाई बिक्री गरिएका ४ थान गाडीको तथा बुबाको नाममा नामसारी गरिएको गाडीको मोल बिगो रु. १,३५,७०,०००।- समेत जम्मा मोल बिगो रु. ४,५९,८२,३०६।०९ कानूनीरूपमा स्रोत नखुलेको सम्पत्तिको सञ्चित तथा कारोबार गरेको देखिएको हुँदा निज प्रतिवादी सरिता गिरी राईको उक्त कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ ले निषेधित र दफा ४, २८ र २९ बमोजिमको कसुर अपराध भएकोले निजलाई सोही ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम सजाय र निजको स्वामित्वमा भएका सम्पूर्ण सम्पत्तिहरू दफा ३४ बमोजिम गरिपाउँ ।

३. प्रतिवादीहरू रामचन्द्र गिरी, सेति गिरी, राजु गिरी र सिता गिरीको हकमा

निज प्रतिवादीहरूमध्ये रामचन्द्र गिरी, राजु गिरी, सिता गिरी, सेति गिरीले सरिता गिरीको निर्मल राईसँग विवाह गराउन पूर्व निजहरू सामान्य मजदुरी गरी जीवन गुजारा गर्दै आएकोमा छोरी तथा बहिनी सरिता गिरीको विवाह निर्मल राईसँग गराएपश्चात् प्रतिवादी सरिता गिरीको नाममा जम्मा हुन आएका सम्पत्तिहरूमध्ये मूल्य रु. ४५,००,०००।- पर्ने बा. ८ च ४४५९ नं.को गाडी सरिता गिरी राईबाट राजु गिरी हुँदै प्रतिवादी रामचन्द्र गिरीको नाममा नामसारी गरिएको, का.जि.जोरपाटी गा.वि.सको १२ आना जग्गा र सो जग्गामा बनेको साढे दुई तल्ले घरको मूल्य रु. १,१०,००,०००।- पर्ने प्रतिवादी सरिता गिरीको नामबाट प्रतिवादी सेति गिरीको नाममा नामसारी

गरिएको, का.जि.जोरपाटी गा.वि.स.को २.२ आना जग्गामा रहेको १ तले घरको मूल्य रु.३०,००,०००।- पर्ने प्रतिवादी सरिता गिरीको नामबाट सिता गिरीको नाममा नामसारी गरिएको र प्रतिवादी सरिता गिरीको नाममा रहेको बा.१ज ३८१८, बा.६च २४५२, बा. ७ च ६५२३ र बा.१ज ४७०३ नं.को गाडीहरूको मूल्य रु.९०,७०,०००।- पर्ने गाडी प्रतिवादी राजु गिरीले आफ्नो नाममा नामसारी गरी पुनः आफ्नो नामबाट अन्य व्यक्तिहरूलाई बिक्री वितरण गरेको तथ्य पुष्टि भएको देखिँदा निज प्रतिवादीहरूको उक्त कार्यले प्रतिवादीहरू निर्मल राई र सरिता गिरी राईको गैरकानूनीरूपमा आर्जित सम्पत्तिलाई लुकाउने छिपाउने कार्यमा मद्दत पुर्याएको देखिएको हुँदा निजहरूको सो कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ ले निषेधित गरेको र दफा ४, २८ र २९ अनुसार कसुर भएको हुँदा निज प्रतिवादीहरूलाई सोही ऐनको दफा ३०(५) अनुसार सजाय गरी र निजहरूको नाममा कायम रहेको सम्पत्ति दफा ३४ अनुसार जफत हुने गरिपाउँ ।

मेरा श्रीमान् र मसमेत हडकडबाट मिति थाहा भएन आउने क्रममा पासपोर्ट नक्कली रहेछ भनी सिभिल ड्रेसमा रहेका व्यक्तिले गौशाला प्रहरी कार्यालयमा ल्याई मलाई छोडिदियो र श्रीमान्लाई त्यहाँ राखी सार्वजनिक केश चलायो । सो मुद्दामा रु.५,०००।- (पाँच हजार) धरौटीमा रिहा भएपछि त्यसको ८/१० दिनपछि सिभिलमा १५/१६ जना प्रहरी आई पछाडि हात बाँधी हतकडी लगाई कन्चटमा पेस्तोल ताकेर आफ्नै बलेरो जीपमा राखी श्रीमान्लाई लगेको हो । २ घन्टापछि निजले मलाई फोन गरी मलाई टाढाटाढा लगिसक्यो भन्दै गर्दा अब राखराख भनेकोसम्म सुनेको हुँ । त्यसपछि एकचोटि भारतबाट अरु नै व्यक्तिले फोन गरी हिन्दीमा तपाईंको बुढाको केश छ, सकिएपछि आउँछ भनेको थियो । पछि मैले सोही नम्बरमा फोन गर्दा तेरो बुढा यहाँ छैन, अब आउँदैन मरिसक्यो भनी हिन्दीमा नै भनेको थियो । त्यसैले मैले फोन गर्न छाडेर

त्यतिकै बसेको हुँ भन्ने व्यहोरासमेत भनेको थिएँ । सो व्यहोरा नलेखी अन्य मैले भन्दै नभनेका कुरा मात्र लेखाएको रहेछ । त्यसमध्ये निर्मल राईसँग विवाह भएको, सुकेधाराको घर राईकै नाममा थियो र मैले बेचन पाउने भएकोले अधिकृत वारेसनामा मेरो नाममा भएको हुँदा मैले सो घर एक करोड उनान्सय लाखमा श्रेष्ठ थरको व्यक्तिलाई बिक्री गरी नेपालको एस.वि. आई.बैंकमा राखी सो पैसा बैंकबाट झिकी सिंगापुरमा राख्न दिएको, सम्पत्तिको स्रोत घरजग्गा कारोबारबाट कमाएको र कम्पनीमा निर्मल राई हाउजिड प्रोपर्टी डिलर्स र अर्को पनि कम्पनीको नाम भनेको, निजको मृत्यु भएको भन्ने कुरा सुनेको आधारमा कानूनबमोजिम नै मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र बनाएको भनेको, निर्मल राईको सम्पत्तिमा मेरो र मेरो नाबालक छोराको पुरै हक लाग्ने हो भनेकोमा सो सबै बयान होइन भनी भनेको भन्ने लेखिएको रहेछ । विवाहपूर्व मसँग सम्पत्ति थिएन, आमाबाबुसँग मात्र थियो र बैंक खाता पनि थिएन । विवाह भएपछि निर्मल राईको सम्पत्तिमा हकप्राप्त हुने भएबमोजिमको हुन गएको हो । निर्मल राईसँग मैले विवाह गर्नु अगाडिदेखि उसँग सुकेधारामा बंगला (१२ आनामा बनेको) नारायणटारमा १२ आनामा बनेको २ वटा बंगला र १६ आना जति जग्गा पनि सोही ठाउँमा थियो । Ravu गाडी र २ वटा ट्याक्सी तथा एउटा बाइक पनि थियो । बैंक खाता कहाँकहाँ थियो, मलाई थाहा भएन । पछि पतिको बेपत्ता भएको भनी मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र गराई नारायणटारको १२ आनामा बनेको घर, २ वटा ट्याक्सी, गेस गाडी मेरो नाममा नामसारी गराई ल्याएको हो भने बाँकी सम्पत्ति निर्मलले नै बिक्री गरेर गैसकेको थियो । मेरो श्रीमान्ले व्यापार व्यवसाय गरी कानूनी प्रक्रियाद्वारा नै प्राप्त गरेको सम्पत्ति हो । खाता खोलेको मिति याद छैन । त्यसमध्ये एक करोड त्रिचालिस लाख सिंगापुर बैंकबाट मेरो खातामा आएको हो । अन्य पैसा भाउजूलाई घर बिक्री गरेको, २ वटा ट्याक्सी र १ वटा गेस गाडी बिक्री गरेको पैसाबाट र

ट्याक्सी भाडासमेत जम्मा भै सो रकम जम्मा भएको हो । घर खर्च चलाउन श्रीमान् नभएको, म २ जिउको भई अप्रेसनसमेत गर्नु परेकोसमेत कारणबाट पैसाको जरूरी परेकोले गाडी, ट्याक्सी बिक्री गरेको हो । घरजग्गा म बिरामी परेको बेला सेवा गरेको र पछि पनि एकलो हुने भई सेवा गर्नुपर्ने भएकोले पछिको लागि भनी आमाको नाममा बकसपत्र गरी दिएको हुँ । घर परिवारको नाम सोध्दा घर धरान भन्दथे, बाबु विदेशको लाहुरे हो र सोही ठाउँमा मरिसकेको, आमा अरूसँग बिहे गरिसकेको र दाजुभाई पनि छैन भनी भन्दथे । तर मलाई विश्वास लागेको थिएन । सम्पत्तिको स्रोतको बारेमा सोध्दा पनि पतिले घरजग्गाको काम गरी कमाएको हो, भनेका थिए । मसँग विवाहमा माइती र अन्य नातेदारसमेतबाट टिका लगाएर दिएको ३०।४० हजार दक्षिणा मात्र हो । बिहे भएपछि २ वर्षसम्म सँगै बस्यौँ । त्यसपछि कहाँ गए मलाई थाहा छैन । निर्मलको खाता सिंगापुरमा थियो । मेरो नाममा विदेशमा खाता छैन । सिंगापुरमा गएको बखत मलाई बैंकको डकुमेन्ट देखाएका थिए । अरू मान्छेले पनि कुरा गर्दा पैसा बैंकमा भएको जानकारी पाएको हुँ । मैले राजीखुसीले मेरो श्रीमान्को कुनै अत्तापत्ता नभएको र मृत्यु भैसकेको भन्ने आधारमा म एकलो मान्छे बच्चा सानै भएको र म बिरामी भइरहने हुँदा आमाको नाममा घरजग्गा र गाडी दाजुको नाममा गरेपछि दाजु विदेश जानुभएकाले पुनः बुबाको नाममा सारिएको हो । मैले नारायणटारकै अर्को एउटा घर करिब रु.१८,१३,०००।- (अठार लाख तेह हजार) मा भाउजूलाई बिक्री गरेको हुँ । भाउजूको स्रोत वहाँको भाइ विदेशमा भएकोले सो पैसाबाट किन्नु भएको हो । विवाह दर्ताको प्रमाणपत्र निर्मललाई पत्रे भारत लग्दा सबै उसँगै गएकोले मसँग छैन । नबिल बैंकमा रु.५,००,०००।- (पाँच लाख), स्टाण्डर्ड चार्टर बैंकमा रु.११,००,०००।- (एघार लाख) र एभरेष्ट बैंकमा रु.११००।- (एक हजार एक सय) र सोही बैंकको अर्को खातामा करिब १,४३,००,०००।-

(एक करोड त्रिचालिस लाख) छ । निर्मल राईले नै पठाएको हुनुपर्छ । के कसरी कमाएको हो मलाई थाहा छैन । म २ जिउको भएकाले सो खर्चका लागि पठाएको होला । जग्गा, घर तथा गाडीहरू खरिद बिक्री गरेका लिखतहरू पछि पेस गर्नेछु भन्ने प्रतिवादी सरिता गिरी राईले अदालतमा गरेको बयान ।

दाबीको घरजग्गा नन्द सरिता गिरीबाट रु.१९,००,०००।- (उन्नाइस लाख) मा पास गरी लिएको हो । पास गर्दाको खर्चसमेत गर्दा करिब रु.२०,००,०००।- (बिस लाख) परेको हो । विदेशमा (मलेसिया) हुने भाई रामचन्द्र गिरीले रु.२,००,०००।- (दुई लाख), भाउजू निरू गिरीले रु.२,५०,०००।- (दुई लाख पचास हजार) माइतीका बुबा आमाले दिएको ९५,०००।- (पन्चानब्बे हजार) र अरू श्रीमान् राजु गिरीले जोरजाम गरी किनेको जग्गा हो । उक्त घर सानो भएकोले मेरो श्रीमान्समेतले भनेकाले बुढाबुढी भइसकेका सासू ससुरालाई राखी हामी घर बहालमा बसेका छौँ । उक्त जग्गा नन्दले के कसरी प्राप्त गरेकी हुन् थाहा भएन । मैले प्रतिवादीहरू निर्मल राई तथा सरिता गिरी राईको गैरकानूनी भनिएको सम्पत्तिलाई लुकाउने छिपाउने कार्य नगरेकोले अभियोग दाबीबमोजिम मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन । म निर्दोष हुँदा सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी सिता गिरीले अदालतमा गरेको बयान ।

म तथा मेरो परिवारमा हाल म, मेरो श्रीमती र २ छोरा छौँ । हाम्रो नाममा कुनै बैंक खाता छैन । श्रीमती सिता गिरीको नाममा का.जि.जोरपाटी-१ कि.नं.२०२ मा बनेको १ तल्ले पक्की घर र २ तोला सुन मात्र छ । उक्त घर एउटा बा.२ ख ५३५४ नं. को बस किनेकोमा सो बेची अन्य नपुग ऋणसमेत खोजी उक्त घर किनेको हो । खेतीपातीबाट अन्य आर्जन भएबाहेक अन्य पैतृक सम्पत्ति परेको छैन । साथै उक्त सुन १ तोला विवाहमा तथा १ तोला पछि किनेको हो । म र मेरा दाजु गणेश गिरी मिली साथीभाइसँग सरसापट गरी रु.१२ लाखमा बस किस्ताबन्दीमा तिर्ने गरी लिएकोमा

रुटमा चलाई आएको पैसाबाट किस्ता तिरेको हो । उक्त बसको जम्मा मूल्य रु.२७ लाख ९० हजार हो र बेच्दा २८ लाखमा बेचेको हो । गाडी बहिनी सरिता गिरीका नामबाट मेरो नाममा हुँदै अन्य व्यक्तिका नाममा गएको सही सत्य हो । गाडीमध्ये बा.१ज ३८१८ र बा.१ ज ४७०३ का गाडीहरू मैले एकमुष्ट रु.१६ लाखमा खरिद गरी लिएकोमा मैले एउटालाई रु.१२ लाख १५ हजार र अर्कोलाई १२ लाख १० हजारमा केही समयपछि बिक्री गरेको हो । अन्य बा.६ च.२४५२ र बा.७ च.६५२३ नं. का गाडीहरू बहिनी ज्वाइँले नै बेचेका हुन् । के कसरी बेचे थाहा छैन । मैले उक्त गाडी एकजना मेरो मोबाइलका अधिकृतले गाडी भाडामा चाहियो भन्ने जानकारी पाएर मेरो नाममा नामसारी गरी राखी केही समयपछि भाडामा नगई म रोजगारको सिलसिलामा विदेश जान लागेको हुँदा बुबाको नाममा नामसारी गरिदिँ । उक्त गाडी बहिनी सरिता गिरीलाई भनेर म आफैँले हेरविचार गरिदिनु पर्ने भएकोले पैसा नदिई नामसारी मात्र गरेको हुँ । बा.८ च ४४५९ को गाडी सरिता गिरीले जिद्दी गरी नामसारी भएको भनी लेखिएको रहेछ । उक्त कुरामध्ये जिद्दी शब्दबाहेक अन्य मेरो बयान व्यहोरा ठिक छन् । मेरो कुनै कसुरको कार्य नगरेकोले मागदाबीबमोजिम मलाई सजाय हुने होइन, सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी राजु गिरीले अदालतमा गरेको बयान ।

ज्वाइँ बेपत्ता भएपछि हाल बसोबास गर्दै आएको छोरी सरिताको घरमा आई श्रीमान्, म र छोरी सँगै बस्दथ्यौं । हाल हामी बसोबास गर्दै आएको १२ आना जग्गामा बनेको साढे दुई तलाको घर छोरी सरिताले राजीनामा वा बकसपत्र के कसो गरेको हो, मेरो नाममा नामसारी गरिदिएको हो । उक्त घरजग्गा नामसारी गर्दा कुनै लेनदेन भएको छैन । सायद उसले मेरा नाममा जग्गाघर नामसारी गर्दा आमाबुबासँगै बस्नुहोला, एउटा सानो छोरा छ भनी गरेको हुनसक्छ । ज्वाइँ निर्मल राईलाई घरबाटै कन्चटमा

गोली ताकी लगेपछि उसलाई हनुमान ढोका लग्ने भनिएकोमा त्यहाँ नलगिएको र अन्यत्रैबाट यहाँ छ भनी एकपटक फोन छोरीलाई आएकोमा दुई / तिन दिनपछि त्यही नम्बरमा फोन गर्दा तेरो श्रीमान् मरिसक्यो फोन नगर् भनी जवाफ आएकोमा मरिसकेछन् भनी छोरीले आफ्नो नाममा गराई मेरो नाममा नामसारी गरिदिएको हो । ज्वाइँ पहिला घरजग्गाको काम गर्नुहुन्थ्यो । उहाँको पहिलादेखिको सम्पत्ति हो वा पछि कमाएको के हो थाहा भएन भन्ने प्रतिवादी सेति गिरीले अदालतमा गरेको बयान ।

राजु गिरीका नाममा दर्ता रहेको प्राडो जिप मेरो नाममा छ । अरु मेरो गाउँमा पैतृक सम्पत्ति छ । पहिला ज्वाइँले गाडी लिने गरी कारबाही अगाडि बढाएका रहेछन् । सो गाडी छोरी सरिताको नाममा नामसारी भै आएको थियो । छोरी सरिताको सानो बच्चा काखमा भएको र महिला मान्छे यताउता गर्न कठिन हुन्छ भनी गतसाल दाजु राजु गिरीको नाममा राखेको थियो । तर पछि छोरा राजु गिरी विदेश जाने भनी तयार गर्न लागेकाले मेरा नाममा आयो । म अनपढ भएकाले कुन व्यहोराबाट आयो मलाई थाहा भएन । म सोझो मान्छे भएको हुँदा त्यसरी गैरकानूनीरूपमा आर्जन गरी मेरा नाममा आएको कुरा थाहा नभएकोले सो गाडी पनि जफत हुने होइन भनी प्रतिवादी रामचन्द्र गिरीले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी सिता गिरी दिदी नाताकी चिनजानकी मानिस हुन् । अन्य कारोबार रिसइवी केही छैन । उहाँ पहिला गाउँमा बस्ने आफ्नो दुःखसुख गरी खाने व्यक्ति भएकोले पनि अपराध गरेको होइन । निज प्रतिवादी सिता गिरीले केही रकम निजले मेरो दिदी तथा दाजुसँग सहयोग लिनुभएको हो । निजको दिदी र दाजु विदेशमा कमाउन जानुभएको थियो । सिता गिरी निर्दोष हुँदा निजले सफाइ पाउनु पर्दछ भन्ने प्रतिवादी सिता गिरीको साक्षी विष्णु गिरीले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीसँग चिनजान छ, नाता लेनदेन

कारोबार रिसइवी केही पनि छैन। प्रतिवादी राजु गिरीले सरिता गिरी र निर्मल राईका नाउँमा भएको सम्पत्ति लुकाउने छिपाउने कार्य गरेको छैन। निज पहिलेदेखि नै गाडी व्यवसाय गरी आएका व्यक्ति हुन्। राजु गिरीले २०६३।०६।४ सालदेखि गाउँबाट खसी बोका ल्याई महिनाको ८ वटा जति बेच्नुहुन्थ्यो। सोबाट घरखर्च कटाएर महिनाको २५।३० हजार जति आम्दानी हुन्थ्यो। त्यसपछि काठमाडौं मेलम्ची रूटको बस किनेका र उक्त बस बेचेर बा.१ ज ३८१८, बा. ६ च २४५२ नम्बरको गाडी किनेको हो। पछि सो गाडीहरू पनि लगत्तै बेचेको हो। निजले कारोबारबाट कमाएको पैसा तथा म आफूले पनि निजलाई केही रकम सहायता गरेको थिएँ, सोही रूपैयाँबाट तथा निजले जग्गाको किनबेचको काम पनि गरेको हुनाले निजले आफ्नै रकमबाट सो गाडीहरू किनेको हो। निर्मल होजाई र सरिता गिरीलाई सघाएको होइन। प्रतिवादी राजु गिरीले कसुर नगरेकाले सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने प्रतिवादी राजु गिरीको साक्षी दिपक खड्काले गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी सरिता गिरी राईसँग चिनजान छ, लेनदेन, कारोबार, रिसइवी केही पनि छैन। प्रतिवादीले निर्मल राई नेपाली भनी घरजग्गा र गाडीको व्यवसाय गरी बसेका व्यक्तिसँग निजले विवाह गरेको हुँदा सो विवाहपश्चात् निजको नाममा आएको घर जग्गाहरू, सम्पत्तिहरू सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने उद्देश्यले आएका होइनन्। किनकि सरिता गिरीको सामान्य क्षमता, शैक्षिक योग्यता र पारिवारिक अवस्थाले पनि सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने हैसियत राख्दिनन्। सरिता गिरीको निर्मल राईसँग होटलमा चिनजान भई निर्मल राईले विवाहको प्रस्ताव राखेपश्चात् घर सल्लाहले विवाह गरिदिएको हुँदा सरिता गिरीको कुनै पनि दोष छैन। प्रतिवादी सरिता गिरीका नाउँको बैंक खातामा देखाएर नै रकम आएकोले शुद्धीकरण गरेको होइन, शुद्धीकरण गर्ने उद्देश्यले पठाएको भए हुण्डीमार्फत नै आउन

सक्थ्यो होला। निर्मल होजाईले काठमाडौंमा घर, जग्गा बेचेका, सोही घरजग्गा किनबेचको कार्य नै स्रोत देखिएको हुँदा सरिता गिरी राईले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादी सरिता गिरी राईको साक्षी बाबुराम गिरीले गरेको बकपत्र।

प्रतिवादीहरू एकै गाउँ बस्ने भएकोले चिनजान राम्रै छ। नाता, लेनदेन, रिसइवी केही छैन। निजहरू अशिक्षित र आफ्नो दुःखसुखमा नै रमाई गाउँको खेती किसानी गर्ने व्यक्तिहरू भएकोले निजहरूबाट यस्तो कार्य हुनै सक्दैन। रामचन्द्र गिरी पनि गाउँको केही पैतृक सम्पत्ति बेचबिखन गरी मजदुरी, ठेक्का पट्टा गर्दै काठमाडौं बस्दै आएका छन। छोरी सुत्केरी हुँदा सम्पूर्ण स्याहार सुसार पनि आमाबाबुले गरेका छन्। छोरी र बच्चाको संरक्षण गरेकोले छोरीले सघाएकी होलिन्। निर्मल राई (होजाई) को सम्पत्ति लुकाउन छिपाउन सघाउन सक्ने अवस्थाका मानिस पनि होइनन्। प्रतिवादी रामचन्द्र गिरी तथा सेति गिरी निर्दोष हुँदा सफाइ पाउनु पर्दछ भन्ने प्रतिवादी रामचन्द्र गिरीको साक्षी गोविन्द भारतीले गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईको हकमा निज फरार रहेको देखिएको साथै निज गैहनेपाली नागरिक देखिएको, निजले झुठ्ठा विवरण दिई २०६३ सालमा निर्मल राईको नामबाट नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्रसमेत लिई २०६४ सालदेखि नै नेपालमा घरजग्गा खरिद गरी मिति २०६५।२।१ मा निर्मल राई हाउजिड एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स र मिति २०६५।१।७ मा निर्मल ट्रेडर्स प्रा.लि. नामको एकल सेयरधनी भएको क्रमशः रु.७५ लाख र रु.५० लाखको चुक्ता पुँजी रहेका व्यावसायीक फर्महरू कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा दर्ता गरी आफ्नो र ती फर्महरूको नामबाट घरजग्गा एवं सवारी साधनसमेत करोडौं रूपैयाँको कारोबार गरेको देखिएको, त्यसरी कारोबारमा लगानी गरेको रकमको आयस्रोत निज निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईसँग वैवाहिक सम्बन्ध

कायम गरी बसेकी प्रतिवादी सरिता गिरी राईसमेतबाट खुल्न सकेको नदेखिएकोले प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईले गरेको घरजग्गा कारोबारमा, सवारी साधनहरूमा, निज र निजको नामको व्यावसायीक फर्म र निजकी श्रीमती सरिता गिरी राईको नाममा विभिन्न बैंकमा रहेको मौज्जात रकम, सिंगापुर सिटी बैंकबाट पठाएको सरिता गिरी राईको बैंक खाताको रकम तथा निजको साथमा रहेको स्कुटर र ल्यापटपसमेतमा गरेको लगानीसमेतको जम्मा बिगो रु.८,६३,४७,४७४।०९ (आठ करोड त्रिसठ्ठी लाख सत्वालिस हजार चार सय चौहत्तर रूपैयाँ एक पैसा) सम्पत्ति प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईले सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ र २८ अन्तर्गतको कसुर गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको ठहराई निजका नाममा रहेका घर जग्गा र निज तथा निजका नामको निर्मल राई हाउजिङ एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स, निर्मल ट्रेडर्स प्रा.लि. का नाममा विभिन्न बैंकमा रहेको नगद मौज्जातसमेत ऐ. ऐनको दफा ३४(१) अनुसार जफत हुने र निजलाई उक्त ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम कैद वर्ष ४ र बिगो बमोजिम रु.८,६३,४७,४७४।०९ (आठ करोड त्रिसठ्ठी लाख सत्वालीस हजार चार सय चौहत्तर रूपैयाँ एक पैसा) जरिवाना हुने, **प्रतिवादी मध्येकी सरिता गिरी राईको हकमा** निजले आफ्नो बैद्य स्रोतको आय हो भनी आफ्नो जिम्मा भएको र आफूले हक हस्तान्तरण गरेको घरजग्गा एवं सवारी साधन तथा बैंक मौज्जातसमेतको स्रोत देखाउन नसकेको, निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाई र निजको नाममा खोलिएको निर्मल राई हाउजिङ एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स, निर्मल ट्रेडर्स प्रा.लि. समेतको नाउँबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण गरी आर्जन गरेको रु.४,५९,८२,३०६।०९ को घरजग्गा र सवारी साधनसमेत आफ्नो नाममा नामसारी गर्ने, हक हस्तान्तरण गर्नेसमेतको कार्य गरी प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न मद्धत एवं दुरुत्साहन गरी निज प्रतिवादी सरिता गिरी

राईले सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३०(५) अन्तर्गतको कसुर गरेको ठहराई निजलाई सोही दफा ३०(५) बमोजिम प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईलाई भएको कैद वर्ष ४ को आधा कैद वर्ष २ र निजले सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न दुरुत्साहन गरेको बिगो रु.४,५९,८२,३०६।०९ को आधा रु.२,२५,९१,१५३।- (दुई करोड पच्चिस लाख एकानब्वे हजार एक सय त्रिपन्न रूपैयाँ) जरिवाना हुने र निजको नाउँमा भएको जग्गा, बैंक मौज्जात, स्कुटर र ल्यापटप सोही ऐनको दफा ३४(१) बमोजिम जफत हुने तथा प्रतिवादीहरू **राजु गिरी, सेती गिरी, रामचन्द्र गिरी, सिता गिरीका हकमा** निजहरू उपरको अभियोग दाबी पुन नसकी सफाई पाउने ठहराई विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०७०।९।१९ को फैसला।

प्रतिवादीहरू सरिता गिरी र निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाई बिच वैवाहिक सम्बन्ध स्थापित भएपछि प्रतिवादी सरिता गिरीको नाममा अभियोग दाबीबमोजिम रु.४,५९,८२,३०६।०९ बराबरको चलअचल सम्पत्ति प्राप्त भई निजले धारण, भोग चलन र मुनाफासहित हस्तान्तरण गरेको, आफ्नो पति निर्मल राईको मृत्यु भएको भन्ने झुठ्ठा विवरण दिई मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्र प्राप्त गरी तत् समयसम्म प्रतिवादी निर्मल राईका नाममा रहेको सम्पत्ति पनि आफ्ना नाममा नामसारी गरी गराई धारण, भोगचलन र लुकाउने नियतले आफ्नै माइतीपट्टिका सहोदर दाजु, भाउजू, आमा र बाबुसमेतका नाममा हस्तान्तरण गर्नेसम्मका काममा प्रत्यक्षतः संलग्न रहेको तथ्य अनुसन्धानबाट स्पष्ट खुलिरहेको र अदालतले स्वीकार गरेको अवस्थामा आरोपित कसुर गर्न गराउनमा सहयोगीसम्मको भूमिका निर्वाह गरेको भनी मान्न मिल्दैन। निज प्रतिवादी सरिता गिरीले विवाहकै कारणले मात्र सम्पत्ति प्राप्त गरेको देखिँदैन बरु नागरिकता कित्ते, राजश्व छली जस्ता कसुरहरूमा प्रत्यक्ष संलग्न भई सम्पत्ति शुद्धीकरणको मुख्यकर्ता भएको देखिइरहेको अवस्थामा अमुक

व्यक्तिको दुरुत्साहनकर्ता मात्र हो भनी कल्पना गरी भएको फैसलाले संगठित कसुरमा एकमात्र मुख्य कसुरदार हुन्छ भन्ने आत्मगत मान्यता राखेको र निजलाई दाबीभन्दा कम सजाय गरिएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । प्रतिवादीहरू रामचन्द्र गरी, सेति गिरी, राजु गिरी र सिता गरी मूल प्रतिवादी निर्मलका ससुरा, सासू, जेठान, जेठानी नाताका व्यक्ति भएको, प्रतिवादी निर्मलसँग नाता सम्बन्ध हुनुपूर्व निजहरूको हैसियत निम्नस्तरको रहेको देखिन्छ । प्रतिवादी निर्मल सरिता हुँदै राजु, सिता, रामचन्द्र, सेतिका नाममा सम्पत्ति हस्तान्तरण भएको देखिन्छ । यी प्रतिवादीहरू सरिता गिरीको अवैध सम्पत्ति लुकाउने कार्यमा मनसायपूर्वक संलग्न भई सोको प्रतिफलसमेत प्राप्त गरिरहेको देखिँदा मुख्य कसुर गर्ने निरन्जन र सरिताका सहयोगी मतियार मान्नु पर्नेमा सोविपरीत निजहरूलाई सजाय नगरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सबै प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा पर्न आए पुनरावेदन पत्र ।

विशेष अदालतले गरेको फैसलामा चित्त बुझेन । मैले अधिकारप्राप्त अधिकारी र अदालतमा बयान गर्दा इन्कार रही बयान गरेकी छु । भएको सम्पूर्ण सम्पत्ति मेरो श्रीमान्ले कहाँबाट कसरी आर्जन गरे भन्ने बारेमा मलाई केही थाहा छैन । मैले निर्मल राईसँग विवाह गरी श्रीमतीको नाताले निजको सम्पत्ति नामसारी गर्नु कुनै कसुर हुन सक्दैन । निर्मल राईको मृत्यु भयो भन्ने खबर आएपछि निजको नामको सम्पत्ति नामसारी गरी बिक्री तथा हक हस्तान्तरण गरेकोसम्म हो । निज निर्मल राईसँग चिनजान तथा विवाह हुनुभन्दा अघिदेखि नै निजले निर्मल हाउजिङ एन्ड प्रोपर्टी डिलर्स तथा निर्मल ट्रेडर्स प्रा.लि.सञ्चालन गरी कारोबार गरी आय आर्जन गरी आएको अवस्थामा मलाई निर्मल राईलाई कसुर गर्न सहयोगीको भूमिका निभाई दुरुत्साहन गर्ने कार्य गरेको भनी ठहर गर्न

मिल्दैन । अतः विशेष अदालतले कसुरदार ठहराई गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सरिता गिरीको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र ।

विशेष अदालतले गरेको फैसलामा चित्त बुझेन । हामीहरूका नामको घर जग्गा र सवारी साधन निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाइले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर गरी आर्जन गरेको देखिएको भनी जफत हुने ठहर फैसला भएको छ । जबकि बा.८च ४४५९ नं. को गाडी र काठमाडौं जिल्ला जोरपाटी गा.वि.स.वडा नं.१ को कि.नं. ७९ को घरजग्गा निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईको नाममा दर्ता नै छैन । निर्मल राईका नाममा दर्ता नभई हामी प्रतिवादीहरूका नाममा दर्ता रहेको सवारी साधन र घर जग्गा जफत गर्ने गरेको हदसम्मको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ बमोजिमको हामी कसुरदार कायम हुन नसकी अभियोग दाबीबाट सफाई पाएको अवस्थामा दफा ३४(१) बमोजिम हामीहरूका नामको सवारी साधन र घरजग्गा जफत गर्न नमिल्नेमा जफत गर्ने गरी भएको हदसम्मको उक्त फैसला बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू सेति गिरी र रामचन्द्र गिरीको यस अदालतमा पर्न आएको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेवप्रसाद यादव र विद्वान् अधिवक्ता श्री कमलमणि श्रेष्ठले प्रतिवादी सरिता गिरीलाई निर्मल राईको श्रीमती भएको नाताले मात्र कसुरदार ठहर गर्न मिल्दैन । प्रतिवादी निर्मल राईले सरिता गिरीसँग विवाह गर्नुभन्दा अगाडि नै विभिन्न कम्पनीहरू सञ्चालन गरी आय आर्जन गरी आएको र निजका नामको सम्पत्ति प्रतिवादी सरिताले आफ्ना नाममा नामसारीसम्म गरेको अवस्थामा प्रतिवादी सरिताले निर्मल राईलाई

सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर गर्नमा दुरुत्साहनकर्ताको भूमिका निर्वाह गरेको भनी कसुरदार ठहर गरी सजाय गरेको विशेष अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । त्यस्तै अरू पुनरावेदक प्रतिवादीहरू सेति गिरी र रामचन्द्र गिरीले आरोपित कसुरमा सफाइ पाएको अवस्थामा निजहरूका नामको सम्पत्ति जफत गर्ने गरी भएको विशेष अदालतको फैसलासमेत त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउनु पर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्तबमोजिम विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस सुनी पुनरावेदनसहितका मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदक प्रतिवादीहरू सरिता गिरी, सेती गिरी र रामचन्द्र गिरीका हकमा विशेष अदालत, काठमाडौंले गरेको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ तथा वादी नेपाल सरकार तथा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईले स्रोत नखुलेको रु. ८,६३,४७,४७४।०९ बराबरको अवैधानिक सम्पत्तिको कारोबार गरेको र प्रतिवादी सरिता गिरी राईले रु.४,५९,८२,३०६।०९ बराबरको स्रोत नखुलेको सम्पत्ति सञ्चित तथा कारोबार गरेको देखिएको र निजहरूको उक्त कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ) ऐन, २०६४ को दफा ३, ४, २८, २९ बमोजिमको कसुर अपराध भएकोले निजहरूलाई ऐ. ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम सजाय गरी दफा ३४ बमोजिम निजहरूका नामको सम्पत्ति जफत गरिपाउनु तथा प्रतिवादीहरू रामचन्द्र गिरी, सेति गिरी, राजु गिरी, सिता गिरीले प्रतिवादीहरू निर्मल राई र सरिता गिरीले गैरकानूनी रूपमा आर्जन गरेको सम्पत्ति लुकाउने छिपाउने कार्यमा मद्दत पुर्याएको देखिएको र निजहरूको उक्त कार्य ऐ. ऐनको ३, ४, २८, २९

अनुसारको कसुर अपराध हुँदा निजहरूलाई ऐ. ऐनको दफा ३०(५) बमोजिम सजाय गरी निजहरूका नामको सम्पत्ति ऐ. दफा ३४ अनुसार जफत गरिपाउँ भन्ने अभियोग मागदाबी भएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाईका हकमा अभियोग दाबीबमोजिम नै कसुर अपराध गरेको ठहर गरी ४ वर्ष कैद रु.८,६३,४७,४७४।०९ जरिवानासमेत हुने र प्रतिवादी सरिता गिरी राईको हकमा निजले निर्मललाई सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न मद्दत एवं दुरुत्साहन गरी ऐ. ऐनको दफा ३०(५) अनुसारको कसुर गरेको ठहर गरी निजलाई २ वर्ष कैद र रु. २,२५,९९,९५३।- जरिवाना हुने र निजका नामको जग्गा बैंक मौज्दात, स्कुटर, ल्यापटपसमेत जफत हुने तथा प्रतिवादीहरू राजु गिरी, सेती गिरी, रामचन्द्र गिरी र सिता गिरीले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहराई विशेष अदालत, काठमाडौंबाट फैसला भएको देखिन्छ । उक्त फैसलाउपर प्रतिवादीमध्ये सरिता गिरीलाई दुरुत्साहनकर्ता मात्रको कसुरदार ठहर गरी घटी सजाय गरेको र अरू प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिने गरी भएको फैसला बदर गरी सबै प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको तथा विशेष अदालतले दुरुत्साहनकर्ता ठहर गरी सजाय गरेको फैसला बदर गरी अभियोग दाबीबाट सफाइ दिलाइपाउँ भनी प्रतिवादी सरिता गिरी राईको र हामीहरूका नामको सवारी साधन, घरजग्गा जफत गर्ने ठहर्याएको फैसला बदर गरिपाउँ भनी प्रतिवादीहरू सेती गिरी र रामचन्द्र गिरीको यस अदालतमा छुट्टाछुट्टै पुनरावेदन परी पेस हुन आएको देखियो ।

३. प्रस्तुत मुद्दासँग सम्बद्ध मिसिल कागजातको अध्ययनबाट मुख्य प्रतिवादी निर्मल राई भन्ने निरन्जन होजाई अदालतबाट जारी भएको म्याद गुजारी फरार रहेका र निजलाई अभियोग दाबीबमोजिम कसुरदार ठहर गरी कैद तथा जरिवानाको सजाय

गरी निजले शुद्धीकरण गरेको सम्पत्ति जफतसमेत हुने ठहर्याई विशेष अदालत, काठमाडौंबाट फैसला भएको देखियो । यी पुनरावेदक प्रतिवादी सरिता गिरी निज प्रतिवादी निर्मल राईको पत्नी भएको कुरामा विवाद रहेको देखिँदैन । निज प्रतिवादी सरिताका नाममा विभिन्न बैंकमा नगद मौज्जात रहनुका साथै निजका नाममा जग्गासमेतका सम्पत्ति रहेको र निजले ती सम्पत्तिहरूको बैध स्रोत देखाउन खुलाउन सकेको पाइँदैन । त्यसका अलावा निजले प्रतिवादी निर्मल राईका नाममा रहेका घरजग्गा तथा सवारी साधनलगायतका सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारी गराई आफ्ना माइतीतर्फका नजिकका नाताका बाबु, आमा, दाजु, भाउजूहरू रामचन्द्र गिरी, सेती गिरी, राजु गिरी, सिता गिरीसमेतका नाममा हक हस्तान्तरण गरिदिएको देखिन्छ । निज प्रतिवादी सरिता गिरीबाट आफ्ना नाममा घरजग्गा गाडीलगायतका सम्पत्ति हक हस्तान्तरण गरी लिने प्रतिवादीहरू रामचन्द्र गिरी, सेती गिरी, राजु गिरी, सिता गिरीले अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष समेत बयान गर्दा ती सम्पत्तिहरू सरिता गिरीलाई रकम तिरेर लिएको भन्न नसकी सरिताले भनेबमोजिम नामसारीसम्म गराएको भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी सरिताले आफ्ना बाबु, आमा, दाजु, भाउजूका नाममा हक हस्तान्तरण गरेको सम्पत्ति आफूले निर्मल राईको श्रीमतीको नाताले प्राप्त तथा नामसारी गरिलिएको भन्नुबाहेक ती सम्पत्तिको समेत वैध स्रोत खुलाउन सकेको देखिँदैन ।

४. निज प्रतिवादी सरिता गिरीले आफूले प्रतिवादी निर्मल राईको श्रीमतीको नाताले निजका नामको सम्पत्ति प्राप्त तथा नामसारीसम्म गरेकै आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको दुरुत्साहनकर्ताको कसुरदार ठहर गरेको विशेष अदालतको फैसला मिलेको छैन भनी लिएको जिकिरका सम्बन्धमा विचार गर्दा, सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३०(५) मा “यस ऐनअन्तर्गतको कसुर

गर्न उद्योग गर्ने, मद्दत गर्ने वा दुरुत्साहन दिनेलाई कसुरदारलाई हुने सजायको आधा सजाय हुनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरमा प्रत्यक्षरूपमा संलग्न नरही त्यस्तो कसुर गर्न उद्योग गर्ने, मद्दत गर्ने वा त्यस्तो कसुर गर्न दुरुत्साहन गर्नेलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर गर्ने मुख्य कसुरदारलाई हुने सजायको आधी सजाय हुने देखिन्छ । प्रतिवादी सरिता गिरीका नाममा अद्यापि विभिन्न बैंकमा नगद मौज्जात तथा जग्गा रहेको र निजले आफ्नो पति निर्मल राईको मृत्यु भएको भनी मृत्युदर्ता प्रमाणपत्र बनाई निर्मल राईका नाममा रहेको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारी गराई आफ्ना नजिकका नातेदार बाबु, आमा, दाजु, भाउजूका नाममा कुनै रकम नलिई तहतह हक हस्तान्तरण गरिदिएको देखिन्छ । उक्त सम्पत्ति निजले आफ्नै प्रयत्नबाट आर्जन गरेको नदेखिनुका साथै वादी नेपाल सरकारले पनि निजले सो सम्पत्ति आफैँले आर्जन गरेको भनी दाबी लिन सकेकोसमेत देखिँदैन । यसप्रकार यी पुनरावेदक प्रतिवादी सरिताले आफ्नो पति निर्मल राईले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर अपराध गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति प्राप्त गरेको तथा निजका नामको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारी गरी तहतह हस्तान्तरण गरी पतिले गरेको कसुर अपराधको कार्यमा सहयोगीको भूमिका निभाएको देखिँदा निजले लिएको उक्त पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

५. अब प्रतिवादी सरिता गिरीलाई अभियोग मागदाबी बमोजिम मुख्य प्रतिवादीसरह सजाय गर्नुपर्नेमा निजलाई दुरुत्साहनकर्तासम्मको कसुरदार ठहर गरेको र अन्य प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिएको विशेष अदालतको फैसला मिलेको छैन भनी वादी नेपाल सरकारले लिएको पुनरावेदन जिकिरसम्बन्धमा विचार गर्दा, प्रतिवादी सरिताका नाममा रहेका नगद, घरजग्गा तथा निजले

अन्य प्रतिवादीहरूलाई हक हस्तान्तरण गरिदिएका सम्पत्तिहरू निजले आफैँले कुनै कार्य गरी आर्जन गरेको भन्ने नदेखिई निजले निर्मल राईको श्रीमतीका नाताले प्राप्तसम्म गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी अन्य प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूले आफ्नी छोरी, बहिनी तथा नन्द नाताकी प्रतिवादी सरिताको आग्रहमा निजका नामको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारीसम्म गराई लिएको देखिन्छ । प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरू सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरजन्य कार्यमा प्रत्यक्ष संलग्न रहेको मिसिल प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा निजहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम कसुरदार ठहर गरी सजाय गर्नु न्यायोचित हुने नदेखिँदा वादी नेपाल सरकारको उक्त जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

६. त्यसैगरी आफूहरूलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिएपछि आफ्ना नामको सवारी साधन तथा घरजग्गा जफत गर्न मिल्दैन भनी प्रतिवादीहरू रामचन्द्र गिरी र सेती गिरीले लिएको पुनरावेदन जिकिरका सम्बन्धमा विचार गर्दा, यी पुनरावेदक प्रतिवादी रामचन्द्र गिरीका नाममा रहेको बा ८च ४४५९ नं. को गाडी र सेती गिरीका नाममा रहेको कि.नं. ७९ को जग्गा र सोमा बनेको घरसमेत प्रतिवादी निर्मल राईले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर गरी आर्जन गरेको ठहरी फैसला भएको देखिन्छ । उक्त गाडी तथा घरजग्गा प्रतिवादी निर्मल राईको नामबाट निजकी पत्नी प्रतिवादी सरिता गिरीले आफ्ना नाममा नामसारी गराई यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूका नाममा हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ । उक्त गाडी तथा घरजग्गा यी पुनरावेदक प्रतिवादीले कुनै रकम दिएर खरिद गरेको भन्ने नदेखिई छोरीको आग्रहमा आफ्ना नाममा राखेकोसम्म हो भनी निजहरूले अनुसन्धानको क्रममा र अदालतसमक्ष समेत बयान गरिरहेको देखिँदा ती सम्पत्ति निजहरूको आफ्नो आर्जनको नभई अर्काले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर अपराध गरी आर्जन गरेको भन्ने देखिँदा निजहरूको उक्त जिकिरसँग पनि सहमत

हुन सकिएन ।

७. अतः माथि उल्लिखित आधार कारणबाट प्रतिवादी सरिता गिरी राईले आफ्ना नाममा रहेको नगद, जग्गालगायतका सम्पत्ति आफ्नो वैध आर्जनको हो भनी देखाउन नसकेको, निजले प्रतिवादी निर्मल राईका नाममा रहेको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारी गराई अन्य प्रतिवादीहरूका नाममा तहतह हस्तान्तरण गरी प्रतिवादी निर्मल राईलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर अपराध गर्ने कार्यमा सहयोगीको भूमिका निभाएको देखिँदा निजलाई २ वर्ष कैद र रु.२,२५,९९,९५३।- जरिवाना हुने र निजका नामको सम्पत्ति जफत हुने तथा अन्य प्रतिवादीहरूले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहर्याएको विशेष अदालत, काठमाडौँको मिति २०७०।९।१९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीहरू सरिता गिरी राई, रामचन्द्र गिरी, सेती गिरी तथा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसला सदर हुने ठहरेकाले पुनरावेदक प्रतिवादी सरिता गिरी राईले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा जेथा जमानत दिई रोक्का रहेको जग्गा निजलाई लागेको कैद तथा जरिवाना असुल भएपछि फुकुवा गरिदिनु भनी विशेष अदालत, काठमाडौँमा लेखी पठाइदिनु ----- १ यस अदालतको मिति २०७१।१२।१९ को आदेशानुसार प्रतिवादी सरिता गिरी राईलाई प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम किनारा नभएसम्मका लागि मासिक खर्च रु.३०,०००।- उपलब्ध गराउनु भनी भएका आदेशानुसारको रकम अब निजलाई उपलब्ध हुन नसक्ने भएकोले सोको जानकारी सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा लेखी पठाइदिनु ----- १ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी फैसलाको

जनाउ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई
नियमानुसार मिसिल बुझाइदिनु ----- १

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. जगदीश शर्मा पौडेल

इजलास अधिकृत: सन्तोषप्रसाद पराजुली
इति संवत् २०७२ साल माघ ११ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. १५४२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७२।२।३२।२
०६९-CI-०१४८

मुद्दा: लेनदेन ।

पुनरावेदक / प्रतिवादी : काठमाडौं जिल्ला, का.म.न.पा.
वडा नं. ३० ठमेल बस्ने संजीव तुलाधर
विरूद्ध
प्रत्यर्थी / वादी : भक्तपुर जिल्ला, नंखेल गा.वि.स. वडा
नं. ९ बस्ने शम्भूलालदेव प्रधान

- सुरु जिल्ला अदालतले फैसला गर्दा
वादीको वारेसले दिएको निवेदन र सो

निवेदनमा निमित्त स्त्रेस्तेदारले गरेको
तोक आदेशतर्फ न्यायिक मनको प्रयोग
गर्न सकेको अवस्था देखिँदैन । वादीको
वारेसले दिएको निवेदन व्यहोराबाट र
निमित्त स्त्रेस्तेदारको तोक आदेशको
व्यहोराबाट वादीको वारेसले जानाजान
तारेख गुजारी बसेको भन्ने देखिँदैन । वादी
अमेरिकामा बस्ने गरेका हुँदा निजलाई
उपस्थित गराउनको लागि समय माग
गरी तारेख रही मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न पाउँ
भनी वादीको वारेसले दिएको निवेदनमा
निवेदन मागबमोजिम पक्षलाई उपस्थित
गराउने समय प्रदान गरी तारेखमा राखी
राख्न मिलेन भनी नि. स्त्रेस्तेदारबाट आदेश
भएको कारण वादीको वारेस तारेखमा
नबसेको भन्ने देखिँदा यस्तो अवस्थालाई
वादी पक्ष स्वयंले जानाजान तारेख गुजारी
बसेको भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन । अदालतकै
आदेशअनुसार वादीको वारेस तारेखमा
नबसेको र प्रतिवादीले रकम तिर्न बाँकी
नरहेको भनी तारेखमै बसिराखेको भन्ने
आधारमा मुद्दा डिसमिस गरिएकोलाई
तथ्यको विश्लेषण गरी भएको भन्न
नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. २)

- वादी अमेरिकामा बस्ने गरेको र वादी वारेस
तारेखमा बस्न खोज्दाखोज्दै निजलाई
तारेखमा राखी राख्न परेन भनी आदेश
गरिदिएको कारणले तारेखमा नबसेको
देखिनुलाई वादीको वारेसले जानीजानी
तारेख गुजारी थाम्ने थमाउने म्यादसमेत
गुजारी बसेको भन्न नमिल्ने ।
- पक्षलाई उपस्थित गराउन समय माग गरी
तारेखमा रहन पाउँ भनी निवेदन दिएपछि

पक्ष उपस्थित गराउन समय दिन नपर्ने कानूनबमोजिमको कारण भए सोही कुरा स्पष्ट खुलाई आदेश गरिनुपर्नेमा तारेखमै बस्छु भनी रहेको वारेसलाई तारेखमा राखि राख्न मिलेन भनी आदेश दिनुलाई न्यायसम्मत भन्न नमिल्ने ।

- पक्षलाई उपस्थित गराउन समय दिन नपर्ने कानूनबमोजिमको कुनै कारण नै रहे पनि सो कारणले वारेसलाई तारेखमा राख्न नपर्ने भन्ने हुँदैन । वादीले पैसा लिन बाँकी छ भनिरहेको र प्रतिवादीले पैसा तिरिसकेको छु भनेको अवस्थामा विवादको निराकरण गर्नको लागि पनि वादी स्वयंलाई उपस्थित गराई जो बुझ्नुपर्ने हुन्छ त्यतापट्टि लाग्नुको सट्टा वादीको वारेसकै तारेख टुटाउने कार्य हुन गएको देखिदा नि. स्नेस्तेदारको आदेश नै गलत देखिन्छ । त्यस्तो गलत आदेशको भर गरी वादीको वारेसले तारेख छोडेको भन्ने अर्थ गरी भएको डिसमिस फैसलालाई न्यायको रोहबाट हेर्दा त्रुटिपूर्ण भन्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले सुरुको डिसमिस फैसलालाई रितपूर्वकको भन्न नमिल्ने भई सुरुको फैसला बेरितको ठहर्याई पक्षहरूलाई तारेख तोकी पुनः इन्साफका लागि मिसिलसमेत सुरुमा पठाएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेकै देखिई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ३)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट :
प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा.जि.न्या.श्री बलभद्र बास्तोला

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री एकराज आचार्य

मा.न्या.श्री प्रकाशचन्द्र गजुरेल

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।०९।१०।१ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतसमक्ष पुनरावेदन दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवं ठहर देहायबमोजिम रहेको छ :

तथ्य खण्ड

फिराद दाबीको सङ्क्षिप्त व्यहोरा

विपक्षीले म फिरादीबाट मिति २०५६।०८।०९।१४ मा लिएको साँवा रु.१२,००००।- (बाह्र लाख) र सोको फिराद दायर गर्दासम्म ८ वर्ष ६ महिना २ दिन अवधिको १० प्रतिशतको दरले हुने ब्याज रकम रु.१०,२०,६६८।- (दश लाख बिस हजार छ सय अठसठ्ठी रूपैयाँ) समेत गरी जम्मा रु.२२,२०,६६८।- (बाइस लाख बिस हजार छ सय अठसठ्ठी रूपैयाँ) र फैसला भई लेनदेन रकम असुलउपर नभएसम्मको ब्याज र कोर्ट फीलगायतका दस्तुरसमेत विपक्षीबाट भराइपाउँ ।

प्रतिवादी संजीव तुलाधरले पेस गरेको प्रतिउत्तरको सङ्क्षिप्त व्यहोरा

विपक्षीको फिरादपत्र स्वतः खारेजभागी छ । मिति २०५६।०८।०९ मा विपक्षी र मेरो बिचमा भएको तमसुकको सक्कलप्रति निज विपक्षीका मानिस उमेशमान अमात्यले मलाई फिर्ता गरेका

हुन् । म प्रतिउत्तर पत्रवालासँग रकम बुझी लिई सकेको अवस्थामा पनि मलाई दुःख दिने नियतले दायर गरेको विपक्षीको फिराद दाबी खारेजभागी हुँदा अ.बं. १८० नं. बमोजिम खारेज गरिपाउँ ।

प्रतिवादीका वारेस लक्ष्मणप्रसाद फुँयालले अ.बं. ७८ नं. बमोजिम गरेको बयान

वादीले पेस गरेको मिति २०५६।०८।०१ को रु. १२,००,०००।- (बाह्र लाख रुपैयाँ) को सक्कल तमसुक व्यहोरा साँचो भएपनि वादीले पेस गरेको तमसुक प्रतिवादीले बनाउँदा एक प्रति मात्र बनाई वादीलाई दिएको र उक्त सक्कल तमसुक वादीका भानिज नाताका उमेशमान अमात्यमार्फत रकम चुक्ता गरी सक्कल तमसुक वादीबाट प्रतिवादीले फिर्ता लगेकोले सो फिर्ता लिएको तमसुक प्रतिवादीबाट यसै अदालतमा पेस भएकै छ । वादीले पेस गरेको सक्कल तमसुक प्रतिवादीले लेखाइदिएको होइन । सो लिखत व्यहोरा ठिक हो । सोमा भएको ल्याप्चे र सहीछाप प्रतिवादी संजीव तुलाधरको नभई कित्ते हुँदा जाँच गरिपाउँ ।

वादीका वा. राजेन्द्र श्रेष्ठले अ.बं. ७८ नं. बमोजिम गरेको बयान

प्रतिवादीले पेस गरेको रकम बुझाएको भर्पाई सद्धे नभई कित्ते खडा गरेका हुन् । मैले पेस गरेको सक्कल तमसुक प्रतिवादी वारेसले व्यहोरा साँचो भएपनि सोमा लागेको ल्याप्चे र सही कित्ते हो भनी गरेको बयान झुठ्ठा हो । लिखत सद्धे नै हुँदा साँवा र ब्याज प्रतिवादीबाट भराई पाउनुपर्छ ।

वादीका साक्षी रामलाल प्रधानले गरेको बकपत्र

लेनदेन कारोबार भएको हो । प्रतिवादीले साँवा ब्याज दिनुपर्ने हो ।

वादीका साक्षी रामलाल प्रधानले गरेको बकपत्र

लेनदेन कारोबार यी दुवै बिच भएको हो । अरु थाहा भएन । साँवा ब्याज दिनुपर्ने हो ।

प्रतिवादीका साक्षी रजत गुरुवाचार्यले गरेको बकपत्र

प्रतिवादीले वादीबाट उक्त मितिमा रु. ९,००,०००।- रुपैयाँ लिई बाह्र लाख रुपैयाँ ब्याजसमेत गरी कागज गरेको हो । उक्त सबै रकम वादीलाई दिइसकेका छन् । प्रतिवादीले वादीका भान्जा उमेशमान अमात्यले सबै रकम बुझी भरपाईसमेत गरी पुरानो तमसुक फिर्ता ल्याएर दिएका हुन् । सबै रकम चुक्ता भइसकेको छ । वादीले उमेशमान अमात्यलाई चिनाई दिई लिएर आई पैसा बुझी भरपाई गरिदिएको हो । मिति २०६५।२।३१ मा सबै चुक्ता भएको हो । सोही अनुसार कागजसमेत गरिदिएको हो । वादी शम्भूलालदेव प्रधान आफैँ आई उमेशमानलाई चिनाएर बाँकी पैसा उहाँलाई नै दिनु भनी भनेको हुँदा पैसा दिएको हो तमसुकसमेत उमेशमान अमात्यसँग नै थियो ।

लिखत अन्तर साक्षी बट्टीनारायण फैजुले गरेको बकपत्र

उक्त मितिको लिखतकागज देखाउँदा देखेँ सुनेँ । सोमा भएको व्यहोरा ठिक साँचो हो । लिखत उल्लेख भएबमोजिम दुवै पक्ष बिच लेनदेन भएको हो । सोमा साक्षीको रूपमा मैले सहीसमेत गरेको ठिक साँचो हो । सो सही मेरै हो । लेनदेन कारोबार पहिले नै लिइसकेको हुनाले पछि सो कागज तयार गरी सहीछाप गरेकोसमेत हो । म लेनदेन भएको बेलामा थिइन । सुरुमा मेरो अगाडि १०(दश) लाखको कारोबार भएको हो । पछि कागज गर्दा खेरी बाह्र लाखको कागज गरेको हो । २(लाख) बढी के कसरी ब्याजसमेत उल्लेख गरी लेखाएको होला सो कागज गर्दा बाह्र लाखको लेनदेन

कारोबार भएको थिएन । पहिले भएको कारोबारको व्यहोरा लेखी कागज भएको हो ।

लिखत भरपाइमा उल्लिखित व्यक्ति उमेशमान अमात्यले सुरुमा गरेको बकपत्र

मिति २०६४।११।५ र २०६५।०२।३१ गतेको दुवै मितिको भरपाई कागज देखाउँदा देखेँ सोमा भएको व्यहोरा मैले लेखी भरपाई गरी सही गरेको हो । उक्त भरपाई जमलको नबिल बैंकको अगाडिको क्याफेमा गरिदिएको हुँ । उक्त देखाइएको भरपाईको पछाडि उल्लिखित व्यहोरा मैले लेखेको होइन । उक्त कुनै व्यहोरा मैले भरपाई गर्दा लेखिएको थिइन । मैले सादा कागजमा लेखी भरपाई गरी सही गरेको हो । व्यहोरा मैले नै लेखेकोसमेत साँचो हो । दुवै पक्षबिचको अगाडि पछाडिको कारोबार सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन । मलाई चिनाएपश्चातको वादीले सक्कल तमसुक दिएको र तमसुक दिनुअगाडि मलाई प्रतिवादी संजीव तुलाधरसँग चिनाई दिएको र संजीवले पनि अब शम्भू दाई तपाईँ आउनु पर्दैन पैसा म तपाईँको भान्जालाई नै दिन्छु भनी भनेको हुँदा तमसुकमा उल्लिखित रकम केही मैले लिईसकेँ बाँकी रु.३,२५,०००।- तिमी निज प्रतिवादीसँगै लिनु भनी मलाई सक्कल तमसुक दिनुभयो सोहीअनुसार म उक्त बाँकी रु. ३,२५,०००।- पैसा लिनको लागि प्रतिवादी संजीव तुलाधरको घरमा बारम्बार गई रहेँ २ वर्ष लगाएर उक्त रकम मैले पाएँ अब सो लिखतमा उल्लिखित रकम लिनदिन बाँकी नभएको हुँदा उक्त सक्कल लिखत प्रतिवादी संजीव तुलाधरलाई दिएकोसमेत साँचो हो ।

सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६७।३।३१।५ को डिसमिस फैसला

वादी वाराजेन्द्र श्रेष्ठले मिति २०६६।११।१८ देखि तारेख गुजारी मिति २०६६।१२।१३ मा वादीले

वारेस बदली गोपालबहादुर श्रेष्ठलाई राखी निजले दिन २५ गुज्रेको तारेख थामी पाउँ भनी निवेदन दिई पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।१।३१ को आदेशले गुज्रेको म्याद थाम्ने आदेश भएको र पछि पुनः यिनै वारेसले मिति २०६७।२।३० देखि आजका मितिसम्म तारेख गुजारी अ.बं. ५९ नं. तथा ६२ नं. बमोजिम थाम्ने थमाउने म्यादसमेत भुक्तान भैसकेको र प्रतिवादीले वादी दाबीलाई स्वीकार नगरी प्रतिउत्तर फिराई तारेखमा रही रहेको स्थिति हुँदा प्रस्तुत मुद्दा अ.बं. १८५(क) नं. बमोजिम डिसमिस हुने ठहर्छ ।

वादी शम्भुलाल देव प्रधानले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा गरेको पुनरावेदन पत्र

सुरु अदालतबाट तोकेको तारेख मेरा वारेसले गुजारी बसेको नभई स्वयं सुरु अदालतले झुक्यानमा पारी तारेख टुटाएको पक्षलाई उपस्थित गराउने मनासिब माफिकको समय पाउँ भनी दिएको निवेदनमा कुनै समय नै उपलब्ध नगराई पक्षको वारेस निवेदनसहित अदालतमा उपस्थित हुँदाहुँदै सोही दिनबाट तारेख छाडेको भनी तारेख पर्चामा जनाई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।३।३१ मा डिसमिस हुने ठहराएको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी र मबिच १२ लाख लिनु दिनु गरिसकेपछि प्रतिवादीबाट आजका मितिसम्म कुनै रकम प्राप्त नगरेको म पुनरावेदकका तर्फबाट उमेशमान अमात्य नाम गरेका व्यक्तिलाई कुनै रकम बुझी लिन अख्तियारी एवं मन्जुरी नदिएको र निजको तर्फबाट रकम प्राप्त नगरेकोले फिरादमा उल्लिखित रकम दिलाई भराई पाउँ ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।११।२ को विपक्षी झिकाउने आदेशः

वादीको वारेसले वादी अमेरिकामा भएकोले

निजलाई उपस्थित गराउन अन्दाजी २ महिनाको समय माग गरी मिति २०६७।२।३० मा निवेदन गरेकोमा निवेदन मागबमोजिम पक्षलाई उपस्थित गराउने समय प्रदान गरी तारेखमा राखिरहन मिलेन भनी नि. स्त्रेस्तेदारबाट सोही मितिमा तोक आदेश गरेको देखिँदा उक्त आदेशबमोजिम वादी वा. तारेखमा नरहेको, नबसेकोमा सोही मितिदेखि तारेख गुजारी बसेको भनी मुद्दा डिसमिस गर्ने गरी सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६७।३।३१ को डिसमिस फैसला फरक पर्ने हुँदा छलफलका लागि अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु।

पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।०९।१०।१ को फैसला:

वादीको वारेस मिति २०६७।२।३० मा अदालतसमक्ष उपस्थित भएको भन्ने कुरा देखिँदादेखिँदै वादीले मिति २०६७।२।३० देखि आजको तारेख गुजारी अ.बं. ५९ नं. तथा ६२ नं. बमोजिम थाम्ने थमाउने म्यादसमेत भुक्तान भैसकेको र प्रतिवादीले वादी दाबीलाई स्वीकार नगरी प्रतिउत्तर फिराई तारेखमा रहिरहेको स्थिति हुँदा प्रस्तुत मुद्दा अ.बं. १८५(क) नं. बमोजिम हुने ठहर्याई सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतले मिति २०६७।३।३१ मा गरेको डिसमिस फैसला बेरितको देखिँदा बदर हुने ठहर्छ। पक्षहरूलाई तारेख तोकी जे जे बुझ्नुपर्ने हो बुझी पुनः कानूनबमोजिम इन्साफ गर्नु भनी मिसिल सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतमा पठाइदिनु।

इन्साफ खण्ड:

नियमबमोजिम निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन पत्रसहितका मिसिल संलग्न

प्रमाण कागजहरूको अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ, छैन र पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्नेसम्बन्धमा विचार गरी निर्णय गर्नु परेको छ।

यसमा वादीको मुख्य फिराद दाबीमा प्रतिवादीले लिएको ऋण रकम म्यादभित्र नबुझाएकोले साँवा ब्याजसमेत भराई पाउँ भन्ने देखिन्छ। प्रतिवादीको प्रतिउत्तर जिकिर हेर्दा सोमा तमसुकअनुसारको रकम वादीले बुझिसकेको हुँदा फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने रहेको देखिन्छ। सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतले वादी पक्षले तारेख गुजारी बसेको आधारमा मुद्दा डिसमिस हुने फैसला गरेको र पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट सुरुको फैसला बेरितको देखिएको भनी बदर गरी पुनः इन्साफको लागि मिसिलसमेत सुरुमा पठाउने ठहर्याई फैसला भएकोमा सो फैसलाउपर प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पुनरावेदन पर्न आएको देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा सुरु जिल्ला अदालतले फैसला गर्दा वादीको वारेसले दिएको निवेदन र सो निवेदनमा निमित्त स्त्रेस्तेदारले गरेको तोक आदेशतर्फ न्यायिक मनको प्रयोग गर्न सकेको अवस्था देखिँदैन। वादीको वारेसले दिएको निवेदन व्यहोराबाट र निमित्त स्त्रेस्तेदारको तोक आदेशको व्यहोराबाट वादीको वारेसले जानाजान तारेख गुजारी बसेको भन्ने देखिँदैन। वादी अमेरिकामा बस्ने गरेका हुँदा निजलाई उपस्थित गराउनको लागि समय माग गरी तारेख रही मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न पाउँ भनी वादीको वारेसले दिएको निवेदनमा निवेदन मागबमोजिम पक्षलाई उपस्थित गराउने समय प्रदान गरी तारेखमा राखी राख्न मिलेन भनी नि. स्त्रेस्तेदारबाट आदेश भएको कारण वादीको वारेस तारेखमा नबसेको भन्ने देखिँदा यस्तो अवस्थालाई वादी पक्ष स्वयंले जानाजान तारेख गुजारी बसेको भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन। अदालतकै आदेशअनुसार वादीको वारेस

तारेखमा नबसेको र प्रतिवादीले रकम तिर्न बाँकी नरहेको भनी तारेखमै बसिराखेको भन्ने आधारमा मुद्दा डिसमिस गरिएकोलाई तथ्यको विश्लेषण गरी भएको भन्न मिल्दैन।

३. वादी अमेरिकामा बस्ने गरेको र वादी वारेस तारेखमा बस्न खोज्दाखोज्दै निजलाई तारेखमा राखी राख्न परेन भनी आदेश गरिदिएको कारणले तारेखमा नबसेको देखिनुलाई वादीको वारेसले जानीजानी तारेख गुजारी थाम्ने थमाउने म्यादसमेत गुजारी बसेको भन्न मिल्दैन। पक्षलाई उपस्थित गराउन समय माग गरी तारेखमा रहन पाउँ भनी निवेदन दिएपछि पक्ष उपस्थित गराउन समय दिन नपर्ने कानूनबमोजिमको कारण भए सोही कुरा स्पष्ट खुलाई आदेश गरिनुपर्नेमा तारेखमै बस्छु भनिरहेको वारेसलाई तारेखमा राखिराख्न मिल्दैन भनी आदेश दिनुलाई न्यायसम्मत भन्न मिल्दैन। पक्षलाई उपस्थित गराउन समय दिन नपर्ने कानूनबमोजिमको कुनै कारण नै रहे पनि सो कारणले वारेसलाई तारेखमा राख्न नपर्ने भन्ने हुँदैन। वादीले पैसा लिन बाँकी छ भनिरहेको र प्रतिवादीले पैसा तिरिसकेको छु भनेको अवस्थामा विवादको निराकरण गर्नको लागि पनि वादी स्वयंलाई उपस्थित गराई जो बुझ्नुपर्ने बुझ्न पर्ने हुन्छ त्यतापट्टि लाग्नुको सट्टा वादीको वारेसकै तारेख टुटाउने कार्य हुन गएको देखिँदा नि. स्त्रेस्तेदारको आदेश नै गलत देखिन्छ। त्यस्तो गलत आदेशको भर गरी वादीको वारेसले तारेख छोडेको भन्ने अर्थ गरी भएको डिसमिस फैसलालाई न्यायको रोहबाट हेर्दा त्रुटिपूर्ण भन्नुपर्ने हुन्छ। त्यसैले सुरुको डिसमिस फैसलालाई रितपूर्वकको भन्न नमिल्ने भई सुरुको फैसला बेरितको ठहर्याई पक्षहरूलाई तारेख तोकी पुनः इन्साफका लागि मिसिलसमेत सुरुमा पठाएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेकै देखिँदै अन्यथा भन्न मिल्दैन।

४. अतः पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।०९।०१।०१ को फैसला मिलेकै देखिँदा

सदर हुने ठहर्छ। प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृत: बाबुराम सुवेदी
इति संवत् २०७२ साल जेठ ३२ गते रोज २ शुभम्।

निर्णय नं. १५४३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७१।१०।२०।३
०६८-CI-०१६६

मुद्दा : सार्वजनिक पोखरी जग्गा खिचोला चलन
सार्वजनिक दर्ता कायमसमेत

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला सप्तरी, सारस्वर
गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने गंगाधर साहसमेत
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/ वादी : जिल्ला सप्तरी, सारस्वर गा.वि.स. वडा
नं. ६ बस्ने रामदेव खंग मरी निजको मु.स.गर्ने
रुन्दी खंग खल्वे

- निजीरूपमा प्रयोग गरेको भन्नेमात्र आधारले विवादित जग्गा प्रतिवादीहरूको निजी हो भन्ने प्रमाणित हुँदैन। निजी

हुनलाई जग्गा आफ्नो नाउँमा नाप नक्सा गराई स्रेस्तामा समेत आफ्नो नाउँ कायम गराएको हुनुपर्ने ।

- भूमिसुधार लागू हुँदा ७ नं. फाराम भरेको र २०२८ सालसम्म जमिनदार कचहरीमा मालपोत बुझाउँदै आएको भनेपनि प्रतिवादीहरूले हाल सर्वे नापी हुँदा फिलडबुकमा जग्गाधनी महल खाली रहेकोलाई तत्कालै आफ्नो स्वामित्वको प्रमाण पेश गरी जग्गा दर्ता गराउन सकेको देखिँदैन । समयमै जग्गा दर्ता गर्नपट्टि नलागी यतिका वर्षपछि जग्गा निजी हो भनी खिचोला गर्न आएकोबाट विवादका जग्गामा प्रतिवादीहरूको हक स्वामित्व नभएको भन्ने स्पष्ट हुने ।

(प्रकरण नं.२)

- विवादित जग्गाहरू प्रतिवादीहरूका निजी स्वामित्वभित्रका जग्गा हुन्थे भने नापजाँच हुँदा नै आफ्नो नाउँमा नापजाँच गराउन सक्नुपर्नेमा सो गर्न सकेको देखिँदैन । नापजाँचपश्चात् पनि नापजाँच ऐनले तोकेको प्रक्रियाबमोजिम आफ्ना नाउँमा दर्ता गराउनेतर्फ नलागी चुप लागेर बसेको देखिएबाट विवादका जग्गाहरू प्रतिवादीहरूका निजी स्वामित्वभित्रका जग्गा हुन् भन्न नमिल्ने ।
- मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख३) मा गरिएको “सार्वजनिक जग्गा” को परिभाषामा “कुनै व्यक्तिले मात्र नभई सार्वजनिकरूपमा प्रयोग गर्न पाउने परापूर्व कालदेखि प्रचलनमा रहेको बाटो, कुवा, पानी, पँधेरो, पानीघाट, इनार, पोखरी तथा सोको डिल, धार्मिक उपासना गर्ने स्थल, स्मारक, मठ मन्दिर, चोक, डबली,

ढल, चौतारो, हाट, मेला लाग्ने ठाउँ, सार्वजनिक मनोरञ्जन गर्ने तथा खेलकुद गर्ने ठाउँ र नेपाल सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक जग्गा भनी तोकिदिएको जग्गासमेत सम्झनुपर्छ” भनी परिभाषित गरेअनुसार पनि विवादित जग्गाहरू सार्वजनिक जग्गा हुन् भन्ने देखिएको र विवादित जग्गाहरूलाई प्रतिवादीहरूले आफ्नो निजी स्वामित्वभित्रका जग्गा हुन् भनी प्रमाणित गराउन नसकेको पाइएबाट विवादका कि.नं. ३३ र ३४ का जग्गाहरू सार्वजनिक जग्गाहरू नै रहे भएको प्रमाणित भएको देखिने ।

(प्रकरण नं.४ र ५)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट: विद्वान् अधिवक्ताहरू
सनद देवकोटा र सुमनकुमार पौडेल

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री किरणकुमार पोखरेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री हरिकुमार पोखरेल

माननीय न्यायाधीश श्री थीरबहादुर कार्की

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६६।०३।२७।२ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर देहायबमोजिम छ :

तथ्य खण्ड

फिराद दाबीको सङ्क्षिप्त व्यहोरा

जिल्ला सप्तरी, सारस्वर गा.वि.स. वडा नं. ५ अन्तर्गत पर्ने पोखरी पानी झाउ र सोको महार साबिक सनातन तथा परापूर्व कालदेखि सर्वसाधारणले सार्वजनिकरूपमा भोगचलन गर्दै आएकोमा सो पोखरी सर्वे नापी हुँदाको बखत कसैको नाउँमा नापी नभई सार्वजनिकरूपमा रहन गएको सर्वे नापीमा जिल्ला सप्तरी, सारस्वर गा.वि.स. वडा नं. ५ कि.नं. ३३ को ०-१७-१६ पोखरी पानी झाउ र ऐ. कि.नं. ३४ को ०-९-८^१/_३ पोखरीको डिल महार नापी भई जिल्ला सप्तरी, सारस्वर गा.वि.स. वडा नं. ५ र ६ का जनताहरू र मसमेतले सार्वजनिकरूपमा भोग चलन गरी आएका छौं। उल्लिखित कि.नं. ३३ र ३४ को पोखरी र डिलको जग्गाको जोताहा तथा जग्गाधनीको महल खाली भइरहेको उक्त जग्गामा गाउँले समाजहरूको सहयोगमा रा.प्रा.वि. गौरा नामक विद्यालय स्थापना गरी सञ्चालन गरी आएका छौं। उल्लिखित पोखरीको वरिपरिको डिलको जग्गाहरू साबिकदेखि हालसम्म विद्यालयको भवन बनाई विद्यालयले नै उपभोग गर्दै आएको छ। त्यसैगरी उल्लिखित कि.नं. ३३ को पोखरीमा रहेको पानीमा मलगायत गाउँका सर्वसाधारण सबैले सार्वजनिकरूपबाट नुहाउने भाँडा वर्तन सफा गर्ने गाई वस्तुलाई पानी खुवाउनेसमेतको कार्य गरी मसमेतले उल्लिखित दुवै कि.नं.का जग्गामा सार्वजनिकरूपमा भोग चलन गर्दै आएको थिएँ। कसैले कुनै प्रकारको टन्टा खिचोला थिएन। मिति २०६३।३।१५ गतेका दिन उक्त पोखरीमा गाई वस्तुहरू पानी खुवाउन भनी सो दिनको बिहान ८ बजेको समयमा गएकोमा विपक्षीहरूले अब सो पोखरीमा कसैले नुहाउने तथा गाई गोरुलाई पानीसमेत खुवाउन पाउँदैनौं। उक्त पोखरी तथा सोको डिलसमेत हाम्रो हो भनी जवाफ दिएकोले जग्गा मिच्नेको १ नं. जग्गा आवाद गर्नेको ४ नं. समेतको प्रतिकूल कार्य गरेको हुँदा उक्त कि.नं. ३३

र ३४ को पोखरी सार्वजनिक गरी खिचोलासमेत मेटाई पाउँ।

गंगाधर साहसमेतले प्रस्तुत गरेको प्रतिउत्तर पत्र

दाबीको जग्गा साबिक कि.नं. २७९, ३३८, ३८९ र ४८७ भई हाल कि.नं. ३३ को ०-१७-१६ हाल कि.नं. ३४ को ०-९-८^१/_३ जग्गा २०२८ सालदेखि २०५९ सालसम्म निजी पोखरीको दस्तुर बुझी मालपोत रसिद गा.वि.स. कार्यालय सारस्वरबाट प्राप्त गरेको तथा हामी प्रतिवादीहरू र साबिकदेखि हालसम्म भोगचलन गरी सो कुरा गा.वि.स. कार्यालयले समेत स्वीकार गरी सो जग्गामा रा.प्रा.वि., गौरा, सप्तरीको स्कुल निर्माण गरी स्वीकृति प्रदान गरी गराई दिएको अवस्थासमेतबाट विपक्षी वादीले गलत मनसाय लिई अदालतलाई झुक्यानमा पार्ने उद्देश्यले दिएको फिराद दाबी खारेज गरिपाउँ।

प्रतिवादी गणेशकुमार साहले यस अदालतबाट जारी भएको म्यादमा प्रतिउत्तर पत्र नफिराई सुरु म्यादै गुजारी बसेका रहेछन्।

मुलुकी ऐन, अ.ब. को १३९ नं. बमोजिम बुझिएका व्यक्तिहरूको बयान

हामीले वादीको निवेदन मागबमोजिम अदालतका अवहेलना गरेको होइन। रिसइबीको कारण यस्तो निवेदन दिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको रून्दी मण्डल, घुर्न मण्डल, मधुरी मण्डल, सवुरी मण्डल, रतन मोची, विन्देश्वर मण्डल, चरितर मण्डल, विनोद मण्डल, देवरूप मण्डल, तेजनारायण मण्डलको बयान।

सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६६।१२।१०।३ को फैसला

विवादित जग्गा सार्वजनिक, सरकारी वा निजी के हो बोल्न मिल्ने देखिएन। साथै खिचोलासम्बन्धमा

विचार गर्दा उक्त स्थानमा सार्वजनिक विद्यालय भवन स्थापना भई सञ्चालन भइरहेको देखिएको र सो जग्गा सार्वजनिक नेपाल सरकारको नाममा दर्ता नै भई नसकेको अवस्था हुँदा प्रतिवादीहरूले खिचोला गरेको भन्न मिल्ने अवस्था नभएकोले वादी दाबी पुग्न सक्दैन । अदालतको आदेशको अवहेलनासम्बन्धमा समेत दाबी पुग्न सक्दैन ।

वादीको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा परेको पुनरावेदन पत्र

नापी शाखाबाट प्राप्त फिल्डबुकमा कसैको नाम उल्लेख नभएको, कि.नं. ३४ को पोखरीको महार हो भनी उल्लेख भएको, नेपाल सरकारको नाममा दर्ता कायम रहेको उक्त कि.नं. ३३ र ३४ को जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जा पेस गरेको, मालपोत कार्यालयले पठाएको दर्ता उतारमा श्री ५ को सरकारको नाम उल्लेख भएको अवस्थामा वादी दाबी नपुग्ने भनी गरेको सप्तरी जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेकोले सो फैसला बदर गरी कि.नं. ३३ र ३४ को जग्गालाई सार्वजनिक घोषित गरी प्रतिवादी प्रत्यर्थीहरूको खिचोला मेटाई सार्वजनिक चलन चलाई इन्साफ गरिपाउँ ।

पुनरावेदन अदालत, राजविराजको अ.बं. २०२ नं. बमोजिम भएको आदेश

यसमा फिल्डबुक उतारको प्रतिलिपिबाट विवादित कि.नं. ३३ र ३४ को जग्गा नापी हुँदाको अवस्थामा पोखरी जनिएर नापी भएको र जग्गाधनी महल खाली रहेको देखिन्छ । मालपोत कार्यालयबाट प्राप्त भएको जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जामा उल्लिखित कि.नं. ३३ र ३४ को जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता रहेको पाइन्छ । वादीको फिराद पत्रबाट हेर्दा सार्वजनिक पोखरी बिना कुनै आधार प्रमाण प्रतिवादीले कब्जा गरी सार्वजनिक प्रयोगमा खिचोला

गरेकोले सार्वजनिक जग्गामा विपक्षीबाट भएको खिचोला मेटाई सार्वजनिकरूपमा प्रयोग हुने गरी चलन चलाई माग्न वादी अदालत प्रवेश गरेको देखिन्छ । अतः जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जाबाट विवादित जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता रहेको अवस्थामा उक्त जग्गा नेपाल सरकारको नाम दर्ता नै भई नसकेको भन्ने आधारमा वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्याई सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला लिखत प्रमाणको मूल्याङ्कनसमेतको आधारमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम विपक्षी झिकाई उपस्थित हुन आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु ।

प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा पेस गरेको लिखित जवाफ

दाबीको जग्गा रैती नं. ३२ को स्व. मैनी साहुनीले १९९१ साल जेठ ५ गते रैती नं. १३२ को रैती हामी प्रत्यर्थी प्रतिवादीको बाबु काका स्व. बासुदेव साहुलाई घरसारको सुक्री बिक्री राजीनामा गरी दिएको थियो । १९९१।१।५ मा मालपोत बुझी २ नं. रसिदसमेत प्रदान गरी राखेको स्व. बासुदेव साहुले २०२८ सालसम्म गौरा नानकारको चलन वाला जमिनदार कचहरीमा मालपोत बुझाई आई राखेको सो कुराको प्रमाण पेस गरेको छु । उक्त प्रमाणको आधारमा सो पोखरी सार्वजनिक होइन । उक्त साबिक कित्ताको जग्गा हाल सास्वर गा.वि.स. वडा नं. ५ को कि.नं. ३३ को ०-१७-१६ पानी झाउ तथा कि.नं. ३४ को ०-९-८^१/_३ पोखरी डिल नापी भएको २०२९ सालदेखि साबिक कि.नं. २७९, ३३८, ३८९, ३८७ हाल कि.नं. ०-१७-१६ हाल कि.नं. ३४ को ०-९-८^१/_३ जग्गाको सास्वर गा.वि.स. को कार्यालयबाट निजी पोखरीको

मालपोत बुझी रसिदसमेत प्रदान गरेको सो पोखरी र पोखरीको डिल सार्वजनिक नभई निजी भएको हुँदा सप्तरी जिल्ला अदालतको फैसला न्यायोचित भएकोले सदर गरिपाउँ ।

पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६६।०३।२७।२ को फैसला

कुनै जग्गा कसैको हो होइन भनी निक्क्यौल गर्दा फिल्डबुक र दर्ता स्वेस्तालाई नै मूल आधार मान्नु पर्दछ भनी कानूनले निर्दिष्ट गर्दछ । प्रस्तुत मुद्दामा विवादमा ल्याइएको जग्गा आफ्नो हो भनी प्रतिवादीले जिकिर लिए पनि सो जग्गा प्रतिवादीको नाममा दर्ता भएको पाइँदैन । सो जग्गाको गाउँ विकास समितिमा मालपोत तिरेको भने पनि सोउपर कित्ते जालसाज मुद्दा चली हाल सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेको देखिँदा ती रसिदलाई आँखा चिम्लेर प्रमाणमा लिई ती जग्गा प्रतिवादीको हकाधिकारभित्रका जग्गा छन् भन्न सकिने अवस्था छैन । २०२६।१२।१७ मा ती जग्गा नापजाँच हुँदा प्रतिवादीले आफ्नो नाममा दर्ता नगराएको र पछि पनि जग्गा नाप जाँच ऐनले तोकेको प्रक्रियाबमोजिम दर्ता गराएको नदेखिँदा ती जग्गा प्रतिवादीका जग्गा हुन् भन्न सकिएन । मालपोत ऐन, जग्गा नाप जाँच ऐनमा गरिएको सार्वजनिक जग्गाको परिभाषा हेर्दा ती जग्गालाई सो परिभाषाले समेटेको देखिँदा ती जग्गा कसैको निजी नभई सार्वजनिक जग्गाको परिभाषाभित्र पर्ने देखियो । यसरी सार्वजनिक जग्गालाई प्रतिवादीहरूले खिचोला गरी सार्वजनिक जनसमुदायलाई प्रयोग गर्न वा वञ्चित गरेको अवस्थामा ती जग्गा प्रतिवादीले गरेको खिचोला मेटाई दाबीको दुवै कित्ता जग्गालाई सार्वजनिक ठहर गर्नुपर्नेमा सो नठहराएको सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६६।१२।१० को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई दुवै कित्ता जग्गा सार्वजनिक हुने ठहर्छ ।

प्रतिवादी गंगाधर साहसमेतको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र

विवादका जग्गाहरू २०२८ सालको सर्वे नापीमा नापी दर्ता छुट हुन गएको छुट जग्गा हुन् । यस्तो जग्गाको हाम्रो नाउँको फिल्डबुक र दर्ता स्वेस्ता नभएको भनी प्रश्न उठाई निर्णयमा पुग्नु गलत छ । वर्तमान फिल्डबुक र दर्ता स्वेस्ता मौन छ भने साबिक दर्ता स्वेस्ता र जग्गाधनीको स्वामित्व पुष्टि गर्ने अन्य प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन गर्न अनिवार्य हुन्छ । हाम्रा पुर्खाका दाता मैनी साहुनी नाउँको १९७८ सालको साबिक स्वेस्ता र हाम्रा पुर्खा बासुदेव साहु नाउँको १९९१ सालको हदमुनिको राजीनामा एवम् मिति २०६३।११।०९ मा सप्तरी जिल्ला अदालतलाई लेखेको पत्रसमेतका प्रमाणले उक्त जग्गा हाम्रो निजी भन्ने स्पष्ट भएको छ । उक्त जग्गामा हाम्रा पुर्खाले पोखरी बनाएकोमा सा. कि.नं. २७९, ३३८, ३८९ र ४८७ का पोखरी जग्गा उल्लेख गरी बासुदेव साहले २०२१ सालमा ७ नं. फाँटवारी भरेको र २०२८ सालसम्म तिरो तिरेको प्रमाणहरूको विद्यमानतामा फिल्डबुक खाली रहेको र दर्ता नभएको भनी सुरु उल्टी गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा प्रमाण मूल्याङ्कनको गम्भीर त्रुटि छ । छुट जग्गा दर्ता गर्नेसम्बन्धमा राज्यले हदसम्म समेत निर्धारण गरेको छैन । साबिक स्वेस्ताबाट निजी देखिएको सम्पत्ति राज्यले अपहरण गर्न मिल्दैन । पारिवारिक परिस्थितिका कारणले हालसम्म छुट जग्गा दर्ता नगराइएको कारणले सम्पत्ति अपहरण हुन सक्दैन । गा.वि.स. ले सार्वजनिक भनेको भरमा साबिक दर्ता तिरोसमेतको आधार मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) अनुसार नाप नक्सा भएको जग्गा दर्ता गर्न छुट भएकोमा सार्वजनिक हुन सक्दैन । त्यसैले सुरुको उल्टी गरेको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसलामा न्यायिक मनको समेत अभाव रहेकोले उक्त फैसला उल्टी गरी सुरुकै फैसला सदर कायम गरिपाउँ ।

इन्साफ खण्ड

नियमबमोजिम निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री सनद देवकोटा र श्री सुमनकुमार पौडेलले गर्नुभएको बहस जिकिरसमेत सुनी पुनरावेदन पत्रसहितका मिसिल संलग्न प्रमाण कागजहरूको अध्ययन गरी सुरुको उल्टी गरेको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसला मिलेको छ छैन र पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुन सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा हेरी निर्णय गर्नु परेको छ ।

यसमा वादी पक्षको मुख्य फिराद दाबीमा सर्वे नापीमा सार्वजनिकरूपमा रहन गएको कि.नं. ३३ र ३४ को जग्गामा पोखरी रहेको र पोखरीको डिलसमेतको जग्गामा विद्यालयसमेत सञ्चालन भई पोखरी सार्वजनिकरूपमा प्रयोग हुँदै आएको छ । मिति २०६३।०३।१५ गते प्रतिवादीहरूले एककासी उक्त जग्गामा रहेको पोखरीमा नुहाउन, लुगा धुन, गाईवस्तुलाई पानी खुवाउनसमेत पाउँदैनौं भनी खिचोला गर्न आई मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको १ नं. र जग्गा आवाद गर्नेको ४ नं. समेतको प्रतिकूल प्रतिवादीहरूले कार्य गरेको हुँदा प्रतिवादीहरूले गरेको खिचोला मेटाई विवादका जग्गाको पोखरीसमेत सार्वजनिक गरिपाउँ भन्ने देखिन्छ । प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तर जिकिरमा वादीदाबीको जग्गामा रहेको पोखरी र पोखरीको डिलका जग्गा हाम्रो पुर्खाको दर्ता स्वेस्ताको जग्गा हो । सर्वे नापीमा हाम्रा नाउँमा नापी दर्ता हुनमात्र छुट भएको हो । साबिक दर्ता स्वेस्ता, तिरोसमेतका प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन गरी वादी दाबी खारेज हुने गरी इन्साफ गरिपाउँ भन्ने देखिन्छ । सुरुबाट वादीदाबी नपुग्ने भनी भएको फैसलाउपर वादी पक्षको पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालत, राजविराजले सुरुको फैसला उल्टी गरी फिराद दाबीका जग्गा सार्वजनिक हुने ठहर्याई फैसला

भएकोमा उक्त फैसला नमिलेकोले बदर गरिपाउँ भनी प्रतिवादीहरूको तर्फबाट यस अदालतमा प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

२. इन्साफतर्फ विचार गर्दा, विवादित कि.नं. ३३ र ३४ का जग्गाको मिसिल संलग्न रहेको फिल्डबुक उतार हेर्दा उक्त जग्गा पोखरी जनिई नापी भई जग्गाधनीको महल खाली रहेको देखिन्छ । मालपोत कार्यालय, सप्तरीबाट प्राप्त भएको जग्गाधनी प्रमाण पुर्जामा उक्त विवादका जग्गाहरू नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता रहेको देखिन्छ । जग्गाको स्वामित्वसम्बन्धी प्रश्न उठेकोमा त्यसको निराकरण गर्ने आधिकारिक प्रमाण भनेको नापीको फिल्डबुक र दर्ता स्वेस्ता नै हो । विवादका जग्गा १९९१ सालमा मैनि साहुनीबाट घरसारमा प्रतिवादीहरूका काका बासुदेव साहुले खरिद गरी लिएको भने पनि कानूनबमोजिम दा.खा. दर्ता भएको देखिँदैन । पुनरावेदकहरूले पेस गरेको रसिद विवादित जग्गासँगै सम्बद्ध रहेको भन्नेपनि स्पष्ट प्रमाण देखिँदैन । निजीरूपमा प्रयोग गरेको भन्नेमात्र आधारले विवादित जग्गा प्रतिवादीहरूको निजी हो भन्ने प्रमाणित हुँदैन । निजी हुनलाई जग्गा आफ्नो नाउँमा नाप नक्सा गराई स्वेस्तामा समेत आफ्नो नाउँ कायम गराएको हुनुपर्दछ । भूमिसुधार लागू हुँदा ७ नं. फाराम भरेको र २०२८ सालसम्म जमिनदार कचहरीमा मालपोत बुझाउँदै आएको भन्नेपनि प्रतिवादीहरूले हाल सर्वे नापी हुँदा फिल्डबुकमा जग्गाधनी महल खाली रहेकोलाई तत्कालै आफ्नो स्वामित्वको प्रमाण पेस गरी जग्गा दर्ता गराउन सकेको देखिँदैन । समयमै जग्गा दर्ता गर्नपट्टि नलागी यतिका वर्षपछि जग्गा निजी हो भनी खिचोला गर्न आएकोबाट विवादका जग्गामा प्रतिवादीहरूको हक स्वामित्व नभएको भन्ने स्पष्ट हुन्छ ।

३. विवादित जग्गाको दर्ता छुट भएको हो भने तत्कालै छुट जग्गामा दर्ता गरिपाउन माग गर्न गएको देखिनुपर्नेमा सो गर्न सकेको देखिँदैन । चीरकाल पर्यन्त

सर्वसाधारण जनताबाट सार्वजनिकरूपमा प्रयोग हुँदै आएको जग्गा आधिकारिक प्रमाणको अभावमा निजी हुन सक्दैन । विवादका जग्गाको मालपोत गा.वि.स. मा तिरेको भने पनि गा.वि.स. सचिवसमेतका उपर जालसाज मुद्दा चलेकोसमेत देखिन्छ । गा.वि.स. सचिवसमेतका उपर चलेको कित्ते जालसाज मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, राजविराजबाट फैसला हुँदा तिरो तिरेको साबिक रसिद देखाएको आधारमा गा.वि.स. सचिवले मालपोत बुझिदिएको र फिल्डबुक र स्नेस्ता देखाएको आधारमा विवादित जग्गालाई सार्वजनिक भनी सिफारिस गरेको देखिएकोले विवादका जग्गा सार्वजनिक वा नम्बरी के हुन् भन्नेसम्बन्धमा जिल्ला अदालतमा चलिरहेको सा.दे.नं. २२०७ समेतका मुद्दाबाट न्याय निरूपण हुने नै हुने भनी कित्ते जालसाजीतर्फको वादी दाबी नपुग्ने भनी फैसला भएको र सो फैसलाउपर यस अदालतमा पुनरावेदन परी सो मुद्दासमेत प्रस्तुत मुद्दासँग लगाउको रूपमा पेस हुन आएको र आजै यसै इजलासबाट सो मुद्दामा पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुने ठहरी फैसला भएको देखिन्छ ।

४. प्रस्तुत मुद्दाको मुख्य विवाद भनेको विवादित कित्ता जग्गाहरू निजी वा सार्वजनिक के हुन् भन्ने नै रहेको देखिन्छ । विवादित जग्गाहरू प्रतिवादीहरूका निजी स्वामित्वभित्रका जग्गा हुन्थे भने नापजाँच हुँदा नै आफ्नो नाउँमा नापजाँच गराउन सक्नुपर्नेमा सो गर्न सकेको देखिँदैन । नापजाँचपश्चात् पनि नापजाँच ऐनले तोकेको प्रक्रियाबमोजिम आफ्ना नाउँमा दर्ता गराउनेतर्फ नलागी चुप लागेर बसेको देखिएबाट विवादका जग्गाहरू प्रतिवादीहरूका निजी स्वामित्वभित्रका जग्गा हुन् भन्न मिलेन । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख३) मा गरिएको “**सार्वजनिक जग्गा**” को परिभाषामा “कुनै व्यक्तिले मात्र नभई सार्वजनिकरूपमा प्रयोग गर्न पाउने परापूर्व कालदेखि

प्रचलनमा रहेको बाटो, कुवा पानी, पँधेरो, पानीघाट, इनार, पोखरी तथा सोको डिल, धार्मिक उपासना गर्ने स्थल, स्मारक, मठ मन्दिर, चोक, डबली, ढल, चौतारो, हाट, मेला लाग्ने ठाउँ, सार्वजनिक मनोरञ्जन गर्ने तथा खेलकुद गर्ने ठाउँ र नेपाल सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक जग्गा भनी तोकिदिएको जग्गासमेत सम्झनुपर्छ” भनी परिभाषा गरिएको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूले हकको आधिकारिक प्रमाण दिन नसकेको र विवादको जग्गामा पोखरी रही पोखरीको डिलका जग्गामा विद्यालयको भवनसमेत रही विद्यालय सञ्चालन भइरहेको देखिन्छ ।

५. विवादित जग्गाहरूको नापजाँच मिति २०२६।१२।१७ मा भएको देखिन्छ । नापीको फिल्डबुक उतारमा जग्गाधनीको महल खाली रहेको र मालपोत कार्यालयबाट प्राप्त भएको जग्गाधनी प्रमाण पुर्जामा विवादित जग्गाहरू नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता कायम रहेको देखिन्छ । उल्लिखित परिभाषाले परिभाषित गरेअनुसार पनि विवादित जग्गाहरू सार्वजनिक जग्गा हुन भन्ने देखिएको र विवादित जग्गाहरूलाई प्रतिवादीहरूले आफ्नो निजी स्वामित्वभित्रका जग्गा हुन् भनी प्रमाणित गराउन नसकेको पाइएबाट विवादका कि.नं. ३३ र ३४ का जग्गाहरू सार्वजनिक जग्गाहरू नै रहे भएको प्रमाणित भएको देखिँदा पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसलालाई अन्यथा भन्न मिलेन ।

६. अतः उल्लिखित विवेचनाबाट विवादित कि.नं. ३३ र ३४ का जग्गा सार्वजनिक भन्ने देखिएकोले उक्त जग्गामा प्रतिवादीले गरेको खिचोला मेटाई दाबीको दुवै कित्ता जग्गालाई सार्वजनिक ठहर गर्नुपर्नेमा सो नठहर्याएको सुरुको फैसला उल्टी गरेको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६८।०३।२७।२ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर

हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत : बाबुराम सुवेदी
इति संवत् २०७१ साल माघ २० गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं.१५४४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
आदेश मिति : २०७२।५।३ १।५
०६९-WO-०१५६

विषय:- प्रतिषेध / उत्प्रेषण

निवेदक: काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका
व.डा. नं. ११ त्रिपुरेश्वर बस्ने वर्ष ५७ को
अधिवक्ता मिथिलेशकुमार सिंहसमेत
विरुद्ध

विपक्षी : सम्माननीय प्रधानमन्त्री, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

■ त्रिशुली १ जलविद्युत् आयोजनाको उत्पादन अनुमतिपत्र सम्बन्धमा राष्ट्रियस्तरमा प्रसार प्रचार भएको देखिएको तथा उक्त आयोजना विद्युत् विकाससम्बन्धी परियोजना भएको र वैदेशिक लगानीको माध्यमबाट विद्युत् उत्पादन गर्ने उद्देश्यसमेत रहेको भन्ने देखिँदा प्रस्तुत विषय निवेदक कानून व्यवसायीहरूको व्यक्तिगत हक हित मात्र सन्निहित रहेको भनी मान्न मिल्ने देखिएन । जल विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ समेतको प्रयोग गलत ढङ्गले गरेको भनी दाबी लिएको देखिँदा निवेदक कानून व्यवसायीहरूले उठाउनुभएको प्रस्तुत विषयवस्तु सार्वजनिक सरोकारअन्तर्गतकै रहेको देखिने ।

(प्रकरण नं. ३)

■ राज्यका प्रमुख उद्देश्यभित्र नागरिकको हक, हित, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय र लैङ्गिक जस्ता विविध पक्षहरूमा राष्ट्र र नागरिकहरूको हितार्थ कानूनको निर्माण गर्ने कार्य गर्छ । तथापि जीवन र जगत्लाई यदाकदा कानूनले नसमेट्ने वा कानूनको निर्माणभन्दा नागरिकको गति अघि बढिरहेको अवस्थामा कानूनद्वारा समग्र व्यवस्थापन नहुनु स्वाभाविक हुन्छ । यस्तो अवस्थामा कानूनको अभावमा पनि आवश्यकताको सिद्धान्तभित्र प्राकृतिक कानूनलाई परिपालना गर्ने तौर तरिकाबाट नागरिकको हितकै लागि सकारात्मक सोच र कानूनको अभावमा आपूर्तिको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

■ आवश्यकताले कानून चिन्दैन

(Necessity Knows No Law) ।

यो सिद्धान्तले बाध्यतावश गरिनुपर्ने कार्यको संरक्षणसमेत गर्दछ (Necessity Defends or Justifies what is Comples) । कानूनमा भएको व्यवस्था लागू हुन नसकेमा वा कानूनमा कुनै स्पष्ट व्यवस्था नभएको अवस्थामा कुनै काम कारवाही गर्नु परेमा वा सो कार्य नगरेमा मुलुकलाई अत्यधिक हानि वा नोक्सानी हुने अवस्था देखियो भने त्यस्तो अवस्थामा हुन जाने हानि नोक्सानीबाट बचाउन आवश्यकताको सिद्धान्तबमोजिम काम कारवाही गर्न नमिल्ने भनी अर्थ गर्न नहुने ।

- आर्थिकरूपले मजबुत र अनुभवी सेयर लगानीकर्ताहरूले सेयर लगानी गर्न स्वीकृति जनाई संयुक्त लगानी सम्झौता तथा सेयर खरिद बिक्री सम्झौता र विश्व बैंकको IFC समेतलाई सामेल गराई Joint Development Agreement समेत सम्पन्न भई नेपाल सरकारको उद्योग विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंकसमेतबाट स्वीकृति तथा सहमति लिई हालसम्म करिब रु. १५ करोड लगानी गरिसकेको भन्ने विपक्षी नेपाल वाटर एण्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीको लिखित जवाफ व्यहोराबाट देखिएको अवस्थामा निवेदकले दाबी लिए जस्तो उक्त कम्पनीलाई उत्पादन अनुमतिपत्र नदिने हो भने उक्त लगानी त्यसै खेर जाने मात्र नभई विद्युत् उत्पादन गरी लोडसेडिङ अन्त्य गर्ने सरकारको योजनासमेत धराशयी बन्न जाने ।
- असामान्य अवस्थामा राज्य संयन्त्रबाट गरिएको कुनै कार्यको न्यायिक उपयुक्तताको आधारमा अदालतले परीक्षण गर्न सक्ने

नै देखिँदा र सोही सिद्धान्तसमेतलाई आधार मानी विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले दिएको अधिकारअन्तर्गत रही उक्त कम्पनीलाई करार गरी उत्पादन अनुमतिपत्र दिने गरी भएको निर्णय कानूनसम्मत नै देखिने ।

(प्रकरण नं. १३)

निवेदकका तर्फबाट : वरिष्ठ विद्वान् अधिवक्ता मिथिलेशकुमार सिंह र विद्वान् अधिवक्ता अमरजीवि घिमिरे

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता संजिव रेग्मी, विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू शम्भु थापा, अनिलकुमार सिंहा, सुशीलराज पन्त तथा विद्वान् अधिवक्ताहरू परशुराम कोइराला र अनुप उप्रेती

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०५१, अङ्क ४, नि.नं. ४८९५

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.गोपाल पराजुली : नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३२, १०७(२) अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर आदेश यसप्रकार छ:-

हामी निवेदक अधिवक्ताहरू नेपाली नागरिक हौं । हामी निवेदकहरू लामो समयदेखि सर्वोच्च अदालतमा वकालत गरिआएका छौं । यसअघि पनि विभिन्न सार्वजनिक महत्त्वका विषयहरूमा रिट निवेदनहरू दिइआएका छौं । आफैँले काम गरेको क्षेत्र भएको हुँदा यस क्षेत्रमा कानूनविपरीत भएका र हुने काम कारवाहीलाई निरूत्साहित गरी कानूनको राज्य स्थापना गर्न तथा समग्र जलविद्युत् क्षेत्रको विकासमा आफूले सकेको योगदान दिनु आफ्नो कर्तव्य र

अधिकार ठानी निम्न व्यहोरा निवेदन गर्दछौं ।

२१६ मेगावाटको माथिल्लो त्रिशूली-१ जलविद्युत् आयोजनाको उत्पादन अनुमतिपत्र पाउँ भनी विपक्षी नं. ७ ले मिति २०६८।०९।०८ मा पेस गरेको दरखास्तसमेत कारवाही भई विपक्षी नं. ६ बाट २०६९।०९।१८ मा आवश्यक नपुग विवरणहरू पेस गर्नु, पेस नगरे नियमानुसार कारवाही हुने व्यहोराको स्पष्टीकरणको पत्र विपक्षी नं. ७ लाई पठाई सोही आधारमा मिति २०६९।०३।२९ मा विपक्षी नं. ३ बाट निर्णय भई यसअघि सोही मन्त्रालयले जारी गरेको अनुमतिपत्रसहित उत्पादन अनुमतिपत्रको दरखास्तसमेत रद्द भएको हुँदा सो रद्द भएकोसम्बन्धमा पत्रपत्रिकालगायत विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट थाहा हुन आयो । साथै यसैबिचमा नेपाल सरकारका काम चलाउ प्रधानमन्त्रीले आफूखुसी उक्त खारेज भएको अनुमतिपत्र विपक्षी नं. ७ लाई नै पुनः दिनको लागि प्रस्ताव पेस गर्नको लागि सचिवलाई निर्देशन दिएको र सोहीबमोजिम मिति २०६९।०४।१७ मा मन्त्रालयले मन्त्रिपरिषद्मा प्रस्ताव पेस गरेको हुँदा सोसम्बन्धमा थप छलफल गर्न भनी मन्त्रिपरिषद्ले आफूअन्तर्गतको आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा पठाएको बुझिएको र सो कार्य अनुमतिपत्र होल्ड (निश्चित व्यक्ति र निश्चित कम्पनीको कब्जामा राख्ने) गर्ने प्रवृत्तिको भएको र त्यस्तो प्रवृत्ति अन्त्य गर्नेसम्बन्धमा नेपाल सरकारले सार्वजनिक गरेको आर्थिक समृद्धिको कार्यक्रम, त्यस्तो प्रवृत्ति अन्त्य गर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले दिएको निर्देशन र विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ र ५ समेत विपरीत भएको छ । विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५(१) बमोजिम दिइएको अनुमतिपत्र रद्द खारेज सकेपछि सोही व्यक्ति वा कम्पनीलाई पुनः नवीकरण गर्ने विपक्षीलाई अधिकार छैन ।

विपक्षी नं. ७ लाई सरकार आफैँले असक्षम भनी निर्णय गरी माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको उत्पादन अनुमतिपत्रको दरखास्तसमेत

रद्द गरिसकेको परिप्रेक्ष्यमा पुनः सोही कम्पनीलाई उक्त आयोजनाको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दिँदा वा अनुमतिपत्रको अवधि थप गर्दा सोही परम्पराअनुसार यसअघि रद्द भएका २ दर्जनभन्दा बढी विभिन्न आयोजनाहरूसमेतलाई सर्वेक्षण अनुमतिपत्र जारी गर्नुपर्ने अवस्था आउने र यस्तो प्रक्रियाबाट नेपालको जलविद्युत् क्षेत्र कहिल्यै अन्त्य नहुने गोल चक्करमा फस्न जाने र जनताले ऊर्जाको सङ्कटबाट वर्षौंसम्म प्रताडित हुनुपर्ने भएको हुँदा २१६ मेगावाटको माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्र पुनः विपक्षी नं. ७ लाई दिनेसम्बन्धमा हुन लागेको निर्णय रोक्न तथा यो निवेदन विचाराधीन भइरहेको अवस्थामा अनुमतिपत्र दिने कार्य भएमा सो बदर गरी कानूनबमोजिम गर्नको लागि सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट हस्तक्षेप गरी कानूनको शासन कायम गराइ जलविद्युत् क्षेत्र सही दिशामा अघि बढोस् भन्नका खातिर प्रचलित कानूनमा अन्य वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था नभएको हुँदा र निवेदनको विषयवस्तुसँग निवेदनहरूको अर्थपूर्ण सरोकार रहेकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) अनुसार यो निवेदन लिएर आएका छौं ।

विद्युत् ऐन, २०४९ ले जलविद्युत् आयोजना विकास गर्नेसम्बन्धमा तिनवटा मूलभूत व्यवस्था गरेको छः- १) कुनै पनि व्यक्ति वा सङ्गठित संस्थाले आयोजनाको पहिचान गरी ऐनको दफा ४(१) अनुसार दरखास्त पेस गरेमा त्यस्तो व्यक्ति वा सङ्गठित संस्थालाई अनुमतिपत्र जारी गर्दा त्यस्ता व्यक्ति वा सङ्गठित संस्थामार्फत आयोजनाको विकास गरेर, वा २) नेपाल सरकार आफैँले पहिचान गरेका वा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आएका आयोजनाको हकमा ऐनको दफा ३४ बमोजिम नेपाल सरकार आफैँले आयोजनाको निर्माण वा विकास गरेर, वा ३) नेपाल सरकार आफैँले पहिचान गरेर वा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आएका आयोजनाको हकमा

ऐनको दफा ३५ बमोजिम करार गरी आयोजनाको निर्माण वा विकास गरेर । यस निवेदनमा उल्लेख गरेको विषय नेपाल सरकारले दफा ३५ बमोजिम २१६ मेगावाटको माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्र पुनः विपक्षी नं. ७ लाई दिन लागेकोसम्बन्धमा हुन लागेको निर्णय रोकी पाउनको लागि भएको हुँदा सोसम्बन्धमा निम्न जिकिरहरू प्रस्तुत गर्न चाहन्छौं।

दफा ३५ ले नेपाल सरकारले सम्झौता गरी विद्युत् उत्पादन गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको भए पनि यसरी गर्दा के कस्तो प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने भन्नेसम्बन्धमा विद्युत् नियमावली, २०५० मा कुनै प्रक्रिया वा कार्यविधि तय गरिएको छैन । न त सोसम्बन्धमा सरकारले अन्य कुनै कार्यविधि वा निर्देशिका नै तयार गरेको छ । न त सुशासन ऐन, २०६४ को दफा १४ ले मार्ग निर्देशन गरेको कार्यविधि नै अपनाएको छ ।

हालसम्मको अभ्यासमा दफा ३५ अन्तर्गत रही सम्झौता गरी भएका अभ्यासहरूमा (क) विशुद्ध आयोजना मात्र विकास गर्न सम्झौता गरेर, (ख) महसुलमा आधारित बोलपत्र आह्वान गरेर, (ग) सरकारलाई तत्काल कसले बढी रकम भुक्तान गर्नसक्छ भन्ने (Upfront payment) आधारमा बोलपत्र आह्वान गरेर आयोजनाको विकासको जिम्मा लगाउने कार्य भएको पाइन्छ । यी अभ्यासअन्तर्गत जिम्मा लगाइएका आयोजनाहरूमध्ये कुनै पनि आयोजना हालसम्म निर्माणमा जान सकेको छैन र सबै आयोजनाहरू सर्वेक्षणको चरणमा नै रुमल्लिएका छन् । यही सिलसिलाको पछिल्लो कडीको रूपमा माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्र पुनः विपक्षी नं. ७ लाई दिन लागिएको प्रकरणलाई लिन सकिन्छ ।

नेपाल सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०६९ को अनुसूची २ अनुसार अनुमतिपत्र जारी

गर्नेलगायत जलविद्युत् क्षेत्रको विकासको जिम्मेवारी ऊर्जा मन्त्रालयलाई सुम्पिएको र सोअनुसार विपक्षी नं. ७ ले माग गरेको विवरण पेस नगरेको भनी माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको उत्पादन अनुमतिपत्रको दरखास्तसमेत रद्द गर्ने निर्णय गरेको अवस्थामा सोही कम्पनीलाई सोही आयोजनाको अनुमतिपत्र दिनको लागि मन्त्री परिषद्मा प्रस्ताव पेस गर्नु विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४, ५, ८ र विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १२ तथा सुशासन ऐन, २०६४ को दफा १८ को विरुद्ध छ । साथै विना प्रतिस्पर्धा र अन्य कानूनी आधारहरू विना नै विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ अनुसार उक्त आयोजनाको अनुमतिपत्र पुनः उल्लिखित कम्पनीलाई नै दिँदा सचिवबाट भएको रद्द गर्ने निर्णयको पुनरावलोकन हुन जाने भई विद्युत् ऐनको दफा ३९ को व्यवस्था निष्प्रभावीसमेत हुन जाने स्पष्ट छ । यदि रद्द गरेकोसम्बन्धमा विपक्षी नं. ७ लाई चित्त नबुझेको थियो भने ऐनको दफा ३९ बमोजिम रद्द गर्ने निर्णयउपर पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन नै लाग्ने कानूनी उपचारको मार्ग अवलम्बन गर्न सक्ने थियो । विपक्षी नं. ७ को सो हदम्याद पनि समाप्त भैसकेको छ । प्रमाण ऐनको दफा ३४ ले विपक्षी नं. ७ बिबन्धित हुनुहुन्छ । कानूनबमोजिम बाहेक अन्य कुनै तरिकाबाट त्यस्ता निर्णयको पुनरावलोकन गराउनु हुँदैन र दफा ३५ को व्यवस्थाले सरकारलाई आफ्नै मातहत निकायले गरेको निर्णयउपर पुनरावलोकन गर्ने तथा त्यस्ता निकायलाई विद्यायिकाले दिएको अधिकारमा आघात पुर्याउने गरी अनुमति दिँदैन र ऐनका अन्य दफाहरूमा भएका व्यवस्थालाई निस्तेज पार्नलाई विद्यायिकाले दफा ३५ को व्यवस्था नगरेको स्पष्ट छ ।

विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ अनुसार सम्झौता गरी आयोजनाको विकासको जिम्मेवारी सुम्पिए पनि दफा ४, ५ र ८ अनुसारको व्यवस्था त्यस्तो जिम्मेवारी लिने प्रवर्द्धकका हकमा समेत लागू

हुने र यहीअनुसार नै हुँदै आएको छ। माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रको पुनः विपक्षी नं. ७ लाई दिएको खण्डमा उक्त ऐनको दफा ४, ५ र ८ तथा सुशासन ऐन, २०६४ को दफा ७ (१) (घ) को विरुद्ध हुने स्पष्ट छ।

विपक्षी नं. ७ ले विभागबाट माग भएका विवरणहरू तोकिएको समयमा पेस गर्न नसकी असक्षम भएको कारण अनुमतिपत्रसम्बन्धमा रद्द गर्ने निर्णय गरेको अवस्थामा पुनः विपक्षी कम्पनीलाई अनुमतिपत्र दिने कुनै कानूनी र नैतिक अधिकार सरकार र यसका मातहतका निकायहरूमा छैन। असक्षमतालाई नै पुनः अनुमतिपत्र दिन लाग्नु सुशासन ऐन, २०६४ को दफा ६ (क) (ग) (ङ) (च) र (छ) का व्यवस्थासमेतको विपरीत हुने मात्र नभई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को दफा ३३(ण) ले तोकेको दायित्वको समेत विपरीत हुने स्पष्ट छ।

अतः माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रको पुनः विपक्षी नं. ७ लाई दिनका लागि विपक्षी नं. ३ समेतले पेस गरेको प्रस्ताव, सो प्रस्तावउपर विपक्षी नं. २ ले मिति २०५९।०५।०३ मा गरेको निर्णय (सिफारिस) र सोको सम्बन्धमा हुने काम कारवाही कानूनको शासनको मर्म र भावनाको अनुरूप नभई स्वेच्छाचारी हुनुको साथै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३, १९, २७ बाट प्रदत्त संवैधानिक हक तथा माथि उल्लिखित कानूनी हकको हनन् भएकोले विपक्षी नं. २ ले गरेको मिति २०५९।०५।०३ को निर्णय (सिफारिस) उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरिपाउँ र सो सिफारिसको आधारमा विपक्षी नं. ७ लाई अन्य विपक्षीले कुनै पनि समय खारेज भएको लाइसेन्स पुनः दिनसक्ने भएकोले विपक्षीहरूबाट भएका सम्पूर्ण काम कारवाही तथा टिप्पणी निर्णय आदेश, छलफलहरू यथास्थितिमा रोक्नु रोकाउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा अन्तरिम आदेशसहितको प्रतिषेधसमेत जारी

गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदन दाबी।

निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नु नपर्ने आधार कारण भए बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीले आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिमार्फत तथा अन्य विपक्षीहरूले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा म्याद सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु।

निवेदकले माग गरेको अन्तरिम आदेशसम्बन्धमा विचार गर्दा विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनी प्रा.लि. को सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको बहाल रहने अवधि समाप्त भैसकेको हुँदा विद्युत् उत्पादनको अनुमतिपत्र प्रदान गर्न नसकिने भएकोले नेपाल सरकार ऊर्जा मन्त्रालय (सचिवस्तर) को मिति २०६९।३।१५ को निर्णयअनुसार दरखास्त रद्द गरिएको भनी ऊर्जा मन्त्रालय विद्युत् विकास विभागको मिति २०६९।३।१९ को पत्रबाट देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा विपक्षी बनाइएका सरकारी निकायहरू समेतको कुरा सुनी अन्तरिम आदेशसम्बन्धमा आदेश गर्नु उचित र आवश्यक देखिएकोले सम्बन्धित लिखतहरू समेत भएको फायलसहित अन्तरिम आदेशसम्बन्धी छलफलमा उपस्थित हुनु भनी आज छलफलमा सम्मिलित भैसकेको विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनी र अन्य सरकारी निकायहरूको नाउँमा ७ दिनको सूचना जारी गर्नु र सोको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिनु। तर सोही समयभित्र यस निवेदनमा उल्लेख गरिएको विषयमा नेपाल सरकार वा सोसँग सम्बद्ध अन्य निकायबाट निर्णय गर्ने कार्य सम्पन्न भएमा यस रिट निवेदनको प्रयोजन नै समाप्त हुन जाने अवस्था देखिएकोले अन्तरिम आदेशसम्बन्धमा अर्को सुनवाइ नभएसम्मका लागि यससम्बन्धी काम कारवाही जे जस्तो अवस्थामा छ सोही अवस्थामा यथास्थितिमा राख्नु भनी

विपक्षीहरूका नाउँमा अल्पकालीन अन्तरिम आदेश पनि जारी गरिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको मिति २०६९।५।६ को आदेश।

प्रत्यर्थी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनी प्रा.लि.लाई मिति २०६३।०९।२४ मा माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् परियोजनाको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र दिएकोमा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ र ५ मा तोकिएको ५ वर्षको अवधि मिति २०६९।०९।२३ मा समाप्त हुनुअगावै सो कम्पनीले उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि विभिन्न कागजातसहित निवेदन दिएकोमा ऊर्जा मन्त्रालयका सचिवबाट विभिन्न कारण देखाई मिति २०६९।०३।१५ गते दरखास्त रद्द गरिएको भनी निर्णय गरेको पाइन्छ। सोपश्चात् प्रत्यर्थी कम्पनीले प्रधानमन्त्रीसमक्ष उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि निवेदन दिएबमोजिम ऊर्जा मन्त्रालयका सचिवबाट मिति २०६९।०४।१४ मा विद्युत् विकास विभाग तथा कानून शाखासमेतको राय लिई “विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम हुन” भनी मन्त्रपरिषद्मा टिप्पणी पेस गरेकोमा सो “दफा ३५ को अधीनमा रही आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने गरी” मन्त्रपरिषद्बाट प्रस्ताव स्वीकृत गरिएको छ। सोबमोजिम मन्त्रपरिषद्अन्तर्गत रहेको आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिले सर्वेक्षण सम्पन्न गरेको प्रत्यर्थी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीलाई “विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता (PPA) वा Connection Agreement, प्रवर्द्धकले लगानीकर्तासँग Financial Agreement गरी वित्तीय व्यवस्थापन (Financial Closure) गर्ने कार्यलगायतका काम १ वर्षभित्र तथा उद्योग दर्ता गर्ने काम ६ महिनाभित्र सम्पन्न गर्ने गरी माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् परियोजना निर्माण गर्न प्रवर्द्धक नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीसँग विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम ऊर्जा मन्त्रालय र

उक्त कम्पनीबिच करार गर्ने स्वीकृति प्रदान गर्ने” भनी निर्णय गरेको भन्नेसमेत मन्त्रपरिषद्बाट प्राप्त सक्कल फाइलबाट देखिन आउँछ।

यसरी प्रत्यर्थी कम्पनीले नै माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् परियोजनाको सर्वेक्षणको कार्य सम्पन्न गरेको र उक्त परियोजनाको उत्पादन अनुमतिको लागि विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ को अधिकार प्रयोग गरी सोही कम्पनीसँग करार गर्ने भनी नेपाल सरकारबाट विद्युत् आयोजना सम्पन्न गर्ने कार्य अगाडि बढाइएको देखिएको छ। सो दफा ३५ मा “यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी सोही करारमा उल्लिखित सर्तहरूको आधारमा विद्युत् उत्पादन, प्रसारण वा वितरण गर्न गराउन सक्नेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोले सो कानूनी व्यवस्थाबमोजिम विद्युत् उत्पादनको लागि अनुमति दिन कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग नेपाल सरकारले करार गर्न सक्ने नै हुँदा प्रचलित कानूनी व्यवस्थाबमोजिम भएको कार्यबाट प्रथमदृष्टिमा नै नेपाल कानून उलङ्घन भएको नदेखिएको र विद्युत् उत्पादनसम्बन्धी आयोजनाको कार्यका सम्बन्धमा गरिएको काम कारवाहीबाट राष्ट्र, नागरिक एवं सर्वसाधारणलाई अपूरणीय क्षति हुने अवस्था नभएको तथा अन्तरिम आदेश जारी गर्दा आम नागरिक एवं सर्वसाधारणलाई अपूरणीय क्षति हुने अवस्था नभएको तथा अन्तरिम आदेश जारी गर्दा आम नागरिक एवं सर्वसाधारणमा बढी क्षति वा असुविधा हुनसक्ने अवस्था भएकोले सुविधा सन्तुलन निवेदकको पक्षमा नरहेकोसमेत देखिएकोले निवेदकको मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिरहनु पर्ने अवस्था नहुँदा यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०६९।०५।०६ मा जारी भएको अल्पकालीन अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता प्रदान गर्न मिलेन। साथै निवेदकको माग विद्युत् उत्पादनसँग सम्बन्धित रहेकोले प्रस्तुत रिट छिटो निर्णय हुन उपयुक्त हुने

देखिँदा प्रत्यर्थीहरूबाट लिखित जवाफ परेपछि रिट निवेदनलाई पेसीमा अग्राधिकार दिई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको संयुक्त इजलासको मिति ०६१।०५।१५ को आदेश ।

यो कम्पनी विद्युत् उत्पादनसमेतको उद्देश्य राखी दर्ता भएको कम्पनी हो । कम्पनी दर्ता हुँदाको अवस्थामा कम्पनीमा एकजना मात्र सेयरधनी रहेकोमा नेपाल सरकारको उद्योग विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंकको समेत स्वीकृति लिई हाल विदेशी लगानीकर्ताहरू समेत सेयरधनी रहेका छन् । हाल कम्पनीमा Korea south-East Power Co., Ltd. को ५० प्रतिशत, विकेश प्रधानाङ्गको २५ प्रतिशत Daelim Industrial Co., Ltd. को १५ प्रतिशत र Kyeryong Construction Industrial Co., Ltd. को १० प्रतिशत सेयर स्वामित्व रहेको छ ।

विकेश प्रधानाङ्गबाहेकका अन्य सबै सेयरधनीहरू कोरियाली कम्पनीहरू हुन् । ता. २२ मार्च २०१२ को Joint Development Agreement मा सहमति भएबमोजिम १५ प्रतिशत सेयर विश्व बैंकको अन्तर्राष्ट्रिय वित्त नियम (IFC) ले लिने हुँदा विकेश प्रधानाङ्गको सेयर १० प्रतिशत कायम हुनेछ । हालसम्मको सहमतिअनुसार विकेश प्रधानाङ्गको सट्टा नेपाली नागरिकताको रूपमा जेड पावर प्रा.लि. हुनेछ ।

कम्पनीले माथिल्लो त्रिशूली-१, जलविद्युत् आयोजनाबाट विद्युत् उत्पादन गर्ने कार्यको सर्वेक्षण गर्नको लागि साबिकको जलस्रोत मन्त्रालय (हाल ऊर्जा मन्त्रालय) बाट सर्वेक्षण अनुमतिपत्र पाएको थियो । अनुमतिपत्र जारी हुँदा उक्त अनुमतिपत्रको अवधि मिति २०६३।०९।२४ देखि मिति २०६५।०३।२३ सम्म रहेकोमा कम्पनीले गरेको सर्वेक्षणको कार्यप्रगति र कार्य योजनाको आधारमा सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधि थप भई मिति २०६८।०९।२३ सम्म बहाल रहेको थियो । सर्वेक्षण गर्दै जाँदा उक्त आयोजनाबाट

बढी विद्युत् उत्पादन हुने देखिएकोले सोहीबमोजिम आयोजनाको क्षेत्र र क्षमता संशोधनको माग गरिएको थियो । विद्युत् विकास विभागले ऊर्जा मन्त्रालयको निर्णयबमोजिम आयोजनाको क्षेत्र संशोधन गरी आयोजनाको क्षमतासमेत वृद्धि गरी साबिकको ७५ मे.वा. बाट २१६ मे.वा बनाइएको थियो । कम्पनीले वृद्धि भएकै क्षमता अर्थात् २१६ मे.वा. क्षमताको माथिल्लो त्रिशूली-१ जलविद्युत् आयोजनाको सर्वेक्षण पुरा गरी सर्वेक्षण अवधिभित्रै अर्थात् मिति २०६८।०९।०७ मा उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दरखास्त दिएको थियो । कम्पनीले Draft Project Development Agreement माग गरेको र आयोजना स्थलसम्म जानेआउने बाटो निर्माण गर्नको लागि जग्गा प्राप्ति गर्ने सहमतिसमेत माग गरेको थियो ।

विद्युत् विकास विभागले मिति २०६९।०९।१८ मा कम्पनीलाई पत्र लेखी केही विवरण पेस गर्न माग गरेकोमा समयमै अर्थात् मिति २०६९।०२।२१ मा जवाफसहितका विवरणहरू पेस गरिएको थियो । विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १२ ले उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि निवेदन गर्दा के कस्ता कागजात तथा विवरणहरू पेस गर्नुपर्ने हो स्पष्ट व्यवस्था गरेबमोजिम नै सम्पूर्ण विवरणहरू विद्युत् विकास विभागमार्फत ऊर्जा मन्त्रालयमा कम्पनीले पेस गरिसकेको छ । माथिल्लो त्रिशूली-१, आयोजना २१६ मे.वा. को ठूलो आयोजना भएकोले यो आयोजना बनाउन करिब ५०० मिलियन अमेरिकी डलर अर्थात् करिब रु. ४५ अरब (रु. ४,५०० करोड) लाग्ने भएकोले त्यसको आवश्यक बन्दोबस्तसमेत गरी उत्पादन अनुमतिपत्र पर्खिएर बसेको बेला एकाएक विद्युत् विकास विभागबाट मिति २०६९।०३।१९ मा कम्पनीलाई पत्र लेखी ऊर्जा मन्त्रालय सचिवस्तरको मिति २०६९।०३।१५ को निर्णयबमोजिम भन्दै उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दिएको दरखास्त नै रद्द गरेको जानकारी गराइयो । यस कम्पनीको तर्फबाट

लगत्तै मिति २०६९।०३।२४ मा ऊर्जा मन्त्रालयका सचिवलाई सम्बोधन गरी सम्माननीय प्रधानमन्त्रीलाई बोधार्थ तथा कार्यार्थ र विद्युत् विकास विभागका महानिर्देशकलाई बोधार्थ दिई ऊर्जा मन्त्रालयको उक्त निर्णय विद्युत् ऐन, नियमविपरीत भएको व्यहोरा खुलाई यस्तो गलत प्रशासनिक निर्णय सच्याई उत्पादन अनुमतिपत्र दिनेतर्फ आवश्यक कारवाही गर्न तथा Draft Project Development Agreement र आयोजना स्थलसम्म जानेआउने बाटो निर्माण गर्नको लागि जग्गा प्राप्ति गर्ने सहमतिसमेत माग गरेका थियौं । सोपश्चात् सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूलाई नै ता. १५ जुलाई २०१२ (मिति २०६९।०३।३१) मा पत्र लेखी सो अवस्थासम्म भएका आयोजना विकाससम्बन्धी प्रगतिहरू खुलाई आयोजना विकास गर्न पाउँ भनी निवेदन गरेका थियौं । सोही मुताबिक ऊर्जा मन्त्रालयको कार्यभारसमेत सम्हाल्नु भएका प्रधानमन्त्रीज्यूले भनेबमोजिम ऊर्जा मन्त्रालयका सचिव स्वयम्ले कम्पनीलाई विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी माथिल्लो त्रिशूली -१ जलविद्युत् आयोजनाको विकास निर्माण गर्न दिने गरी नेपाल सरकारको निर्णयार्थ मिति २०६९।०४।१७ मा मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेस गरेको र सोही आधारमा मन्त्रपरिषद्को मिति २०६९।०४।२४ को निर्णयबमोजिम आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल भई मिति २०६९।०५।०३ मा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी कम्पनीलाई माथिल्लो त्रिशूली -१ जलविद्युत् आयोजना विकास निर्माण गर्न दिने गरी निर्णय भएको भन्ने जानकारीमा आएकोले उक्त क्रिया ऐ. ऐनको दफा ३५ अन्तर्गत नै सीमित रहेको प्रस्ट छ ।

विपक्षी रिट निवेदकहरूले उक्त रिट निवेदन लिई आउने आफ्नो हकदैया नै स्थापित गर्न सक्नुभएको छैन । जलस्रोत विषय सार्वजनिक सरोकारको विषय हो भन्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन । जलविद्युत्बाहेक अन्यत्र

क्षेत्रमा जलस्रोतको उपयोग गरिनु पर्दथ्यो भन्ने पनि विपक्षीहरूको जिकिर होइन । माथिल्लो त्रिशूली-१ आयोजना बन्नै हुँदैन भन्ने पनि विपक्षीहरूको जिकिर छैन । माथिल्लो त्रिशूली-१ आयोजना निर्माण गर्ने कार्य कम्पनीलाई दिने वा नदिने भन्ने विषय सार्वजनिक हक वा सरोकारको विषय नै नरहेको र उक्त आयोजना कम्पनीलाई दिँदा वा नदिँदा वा तेस्रो व्यक्तिलाई दिँदा के कस्तो र कसरी सार्वजनिक हक वा हित हुन्छ भन्ने विषयमा रिट निवेदन उल्लेख नै नहुँदा विपक्षीहरूको रिट निवेदन प्रथम दृष्टिमा नै हकदैयाविहीन भै खारेजयोग्य छ ।

विद्युत् उत्पादनको कार्य राज्यले कानूनअन्तर्गत निर्देशित र नियन्त्रित गर्ने हो । विपक्षी स्वयम्ले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम सम्झौता गरी विद्युत् उत्पादन गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्थालाई स्वीकार गर्नुभएको छ । सम्झौता गर्ने प्रक्रिया निर्धारण नभएको भन्ने आधारमा मात्रै निवेदकहरूको निवेदन गर्ने हकदैया सिर्जना हुन सक्दैन । उक्त दफा ३५ बमोजिम करार गरेर विद्युत्को उत्पादन, प्रशासन गर्न दिने अधिकार नेपाल सरकारसँग भएको कानूनी प्रावधान रहेको र सो दफामा यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि भन्ने वाक्यांशबाट सुरु भएबाटै करार गरेर विद्युत् उत्पादन, प्रशासन गर्ने नेपाल सरकारको अधिकार विशेष अधिकारको रूपमा रहेको छ ।

विपक्षीहरूको मागदाबी नै गलत तथ्यमा आधारित छ । निवेदनपत्रको विभिन्न प्रकरणहरूमा खारेज भैसकेको लाइसन्स पुनः नवीकरण गरी दिन लागिएको भन्ने उल्लेख छ । कम्पनीको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र (लाइसन्स) खारेज भएको छैन । उत्पादन अनुमतिपत्र पाइसकेको अवस्था नै नभएकोले खारेज हुने प्रसङ्ग आउँदैन । निवेदकहरूले कम्पनीको कुन मितिको कस्तो लाइसन्स खारेज वा रद्द भएको भन्नुभएको हो, सो कहीं कतै खुल्दैन । कम्पनीको

नाममा मिति २०६३।०९।२४ देखि लागू हुने गरी मिति २०६३।११।२९ मा जारी भएको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधि मिति २०६८।१०।२३ सम्म बहाल रहेको थियो। सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधिभित्रै सर्वेक्षणको सबै कार्य समाप्त गरी मिति २०६८।१०।२५ मा सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन (Feasibility study Report) र २०६८।१०।१९ मा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन (EIA Report) विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १० बमोजिम पेस गरेका हौं भने सोही नियम १२ बमोजिम अनुमतिको लागि दरखास्त दिइसकिएकोले सर्वेक्षण अनुमतिको औचित्य र प्रयोजन नै समाप्त भैसकेको छ। त्यस्तो सर्वेक्षण अनुमतिपत्र नवीकरण गर्नुपर्ने वा अनुमतिपत्रको म्याद थप गर्नुपर्ने वा नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र अर्थात् नयाँ लाइसेन्स दिनुपर्ने अवस्था पनि छैन। कम्पनीले सर्वेक्षण अनुमतिपत्र माग गरेको नभई उत्पादन अनुमतिपत्र माग गरेको हुँदा विपक्षीहरूले भने जस्तो नेपाल सरकारले सर्वेक्षण अनुमतिपत्र नै नवीकरण गर्न लागेको होइन। ऊर्जा मन्त्रालयका सचिवले उत्पादन अनुमतिपत्र जारी गर्नुअगाडि आयोजना निर्माण तथा विद्युत्को उत्पादन र बिक्रीको लागि आवश्यक पर्ने केही कार्यहरू सम्पन्न गर्नको लागि १८ महिनाको अवधि तोक्ने गरी कम्पनीसँग सम्झौता गर्न प्रस्ताव गरेको र सोही आधारमा नेपाल सरकारबाट निर्णय भएको भन्ने जानकारी हुन आएको छ। गलत तथ्यमा आधारित रिट निवेदन खारेजभागी छ। पत्रपत्रिकामा आएको जानकारीलाई आधार मानी दायर भएको रिट निवेदन आफैँमा अपरिपक्व, अस्पष्ट र सन्देहात्मक छ। विना स्पष्ट आधार प्रमाण सुने सुनाएको भरमा रिट निवेदन लिइएकोबाट यस्तो रिट निवेदन तथ्यभन्दा बाहिरको भई प्रथमदृष्टिमाै खारेजभागी छ। विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले विद्युत् उत्पादनको लागि सर्तहरू तोकी करार गरी दिनसक्ने भएको र यो दफा विद्युत् ऐन, नियमका अन्य दफा, नियमहरूभन्दा

अलग र विशेष प्रकृतिको भएकोले साबिकमा उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दिएको दरखास्त र रद्द भएको कम्पनीलाई दिन नहुने भन्ने होइन। सो दफाले कम्पनीसँग करार गर्न निषेध गरेको छैन।

कम्पनीको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रलाई ऊर्जा मन्त्रालय वा ऊर्जा मन्त्रालयका सचिवले खारेज नै नगरेको हुँदा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३९ अन्तर्गत पुनरावेदन गर्ने कुरै आउँदैन। जबकि उक्त दफा ३९ को सम्बन्ध ऐ. को दफा ८ सँग मात्र छ। उक्त दफा ८ अन्तर्गत खारेजी नभएकाले दफा ३९ आकर्षित नै हुने होइन। ऊर्जा मन्त्रालयका सचिवले उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दिएको दरखास्त रद्द गर्ने गरी मिति २०६९।१०।३।१५ मा निर्णय गरेकोमा सो निर्णयउपर पुनरावेदन लाग्ने कुनै कानूनी व्यवस्था नै नभएकोले पुनरावेदन नगरिएको हो। निज ऊर्जा सचिव स्वयंले दरखास्त रद्द गर्न आफूले गरेको निर्णय तथा कम्पनीले दिएको निवेदनको प्रसङ्ग उल्लेख गरी विभिन्न प्राविधिक तथा तथ्यगत कारण आधारहरू खुलाई माथिल्लो त्रिशूली-१ जलविद्युत् आयोजना कम्पनीले नै विकास निर्माण गर्नसक्ने ठहर गरी कम्पनीसँग विद्युत् ऐनको दफा ३५ अन्तर्गत करार गर्न स्वीकृति माग गरी मन्त्रिपरिषद्समक्ष प्रस्ताव पेस गरेको र सोही आधारमा नेपाल सरकारको आर्थिक तथा पूर्वधार समितिले निर्णय गरेको जानकारी हुन आएको अवस्थामा कानूनबमोजिम नै उक्त आयोजनाको सर्वेक्षणको कार्य पूरा गरेको कम्पनीलाई कानूनबमोजिम नै उत्पादन अनुमतिपत्र दिनेतर्फ गरिएको कारवाही तथा हुन लागेको सम्झौता, करार तथा सोसम्बन्धमा पेस भएको प्रस्ताव तथा भएको र हुने निर्णय आदिसमेत सार्वजनिक हक वा सरोकारको विवाद भनी न्यायिक निरोपणको विषय हुन सक्दैन। नेपाल सरकारको यस्तो कार्यले सार्वजनिक हक वा हितलाई असर पारेको छैन। बरु विद्युत् उत्पादन गर्नेतर्फ आवश्यक कारवाही भएकोले विद्युत् अभावलाई कम गर्ने भएकोले

सर्वसाधारण सबैको हक हितमै छ ।

ऊर्जा मन्त्रालयका सचिवले दरखास्त रद्द गरेको भनिएको मिति २०६९।०३।१५ को निर्णय आफैँमा कानूनविपरीतको थियो । पहिलो कुरा त विद्युत् ऐन, नियमले दरखास्त नै रद्द गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको छैन । विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ (३) ले विद्युत् उत्पादनको दरखास्त परेको मितिले १२० दिनभित्र दरखास्तवालालाई अनुमतिपत्र दिनुपर्ने भन्ने बाध्यात्मक व्यवस्था गरेबाट कम्पनीले मिति २०६८।०९।०७ मा दरखास्त गरेको हुँदा सो मितिले १२० दिनभित्र अर्थात् मिति २०६९।०९।०७ गतेभित्रमा ऊर्जा सचिवले अनिवार्यरूपमा विद्युत् उत्पादनको अनुमतिपत्र दिनुपर्नेमा १३१ औँ दिनमा आएर मिति २०६९।०९।१८ मा पत्र लेखी विद्युत् विकास विभागले केही विवरण माग गरेकोमा जवाफसहितका विवरणहरू पेस गरेका थियौँ । नेपाल सरकारले सर्वेक्षणको लागि समग्रतः दफा ३५ अन्तर्गत करार गर्न लागेको नभई उत्पादनको लागि हो भने समयवाधि तोकिएका विषयहरू केवल प्रक्रियागत कुराहरू मात्र हुन् । नेपाल सरकारलाई विद्युत् उत्पादन, प्रसारण आदिको लागि विशेष व्यवस्था गरी करार गर्न दिने दफा भएकोले सो दफाअन्तर्गत हुन लागेको करार संविधान, कानून, न्याय, सुशासन आदिको विरुद्धमा छैन ।

विपक्षीहरूले प्रतिषेध मिश्रित उत्प्रेषणको आदेश माग गरी रिट दिनुभएको छ । प्रतिषेध मुख्यतः अधिकारक्षेत्रको अभावमा जारी हुने रिट हो । विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ अन्तर्गत नेपाल सरकारलाई करार गरी विद्युत्को उत्पादन गर्न दिने अधिकारक्षेत्र भएको कुरामा विपक्षीहरूको पनि विवाद छैन । विपक्षीहरूले वास्तवमा रिट निवेदनमा अधिकारक्षेत्रको कुरालाई उठाउनुभएको समेत छैन । त्यसैगरी न्यायिक वा अर्धन्यायिक निकायले प्रत्यक्ष कानूनी त्रुटि हुने गरी वा अधिकारक्षेत्रको उलङ्घन गरी निर्णय गरेको र अन्य

उपचारको व्यवस्था नभएको अवस्थामा निर्णयबाट असर पर्ने पक्षले उत्प्रेषणको आदेश माग गरी निवेदन दिनसक्ने हो । यस्तो अवस्था पनि रिट निवेदनमा देखिँदैन ।

स्वदेशमै खपत हुने आयोजना भएको र यसको लागि विद्युत् खरिदकर्ता नेपाल विद्युत् प्राधिकरणले विद्युत् खरिद गर्न आशयपत्र दिई ता. १८ जुन २०१२ मा Energy Table सहितको Technical MOU समेत भैसकेको छ । ता. २२ मार्च २०१२ मा विश्व बैंक समूहको अन्तराष्ट्रिय वित्त निगम (International Finance Corporation अर्थात् IFC) सँग Joint Development Agreement समेत भैसकेको छ । IFC ले कम्पनीको १५ प्रतिशत सेयरमा लगानी गर्ने र कम्पनीलाई आवश्यक पर्ने ऋण जुटाउने सहमति भैसकेको छ । अन्तराष्ट्रिय जगत्का ख्यातिप्राप्त वित्तीय लगानीकर्ताहरू IFC, ADB, Proparco, DEG आदिले आयोजनालाई ऋण दिनको लागि सन् २०११ को अक्टुबर र नोभेम्बर महिनामै इच्छा देखाई सहमति दिइसकेका छन् भने हिमालयन बैंक लिमिटेडले समेत जुन ९, २०११ मा पत्र लेखी आयोजनामा लगानी गर्ने इच्छा देखाइसकेको छ । यसरी सेयर लगानी तथा ऋण लगानीसमेत जुटिसकेको आयोजनालाई उत्पादन अनुमतिपत्र नदिँदा देशमा विद्युत् अभाव घट्ने नभई बढ्ने निश्चित छ । बन्न लागेको आयोजना बन्न नदिने प्रयत्नस्वरूप दायर गरिएको रिट निवेदनका निवेदकहरूले सार्वजनिक हक वा सरोकारलाई प्रतिनिधित्व नगरी निहित स्वार्थलाई प्रतिनिधित्व गर्ने र देशलाई अँध्यारोतर्फ धकेल्ने हुँदा दुराशयमुक्त भावना (Malafide Intention) विपक्षीहरूले लिएको देखिन्छ ।

आर्थिकरूपले मजबुत र अनुभवी सेयर लगानीकर्ताहरूले सेयर लगानी गर्न स्वीकृति जनाई संयुक्त लगानी सम्झौता तथा सेयर खरिद बिक्री सम्झौता र विश्व बैंकको IFC समेतलाई सामेल गराई

Joint Development Agreement समेत सम्पन्न भई नेपाल सरकारको उद्योग विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंकसमेतबाट स्वीकृति तथा सहमति लिई हालसम्म करिब रु. १५ करोड लगानी नै गरिसकेको अवस्थामा यस्तो आयोजना निर्माण गर्न नदिन रिट निवेदन दायर भएको अवस्था छ । आयोजना तथा यसका लगानीकर्ताको पृष्ठभूमि, बचनबद्धता तथा हालसम्म भएको कार्य प्रगतिको स्थितिबाटै विपक्षीहरूले भनेजस्तो झोलामा खोला रहेको अवस्था होइन भन्ने स्पष्ट हुन्छ । लगानीकर्ताहरूको हैसियत तथा अनुभव र सर्वेक्षणको कार्य पुरा गरिसकेको अवस्थासमेतलाई मध्यनजर गरी आयोजना बनाउन सक्ने कम्पनीलाई दफा ३५ बमोजिम करार गर्न लागेको कार्य कानून र न्यायसङ्गत छ ।

अतः रिट निवेदन तथ्यगतरूपमै त्रुटिपूर्ण भएको र निवेदकहरूले उठाएको विषयमा निजहरूको सारभूत र अर्थपूर्ण सम्बन्ध नभएकोले निजहरूलाई रिट निवेदन गर्ने हकद्वैय नै नभएको, निवेदकहरूले उठाएको विषय सार्वजनिक हक वा सरोकारको विषय नै नभएको र त्यस्तो विषयमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट निरूपण गर्नुपर्ने कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न भएको देखाउन र पुष्टि गर्न नसकेको, प्रतिषेध तथा उत्प्रेषणको आदेश जारी हुने पूर्वावस्था नै नरहेको र अस्तित्वमै नभएको निर्णय बदर गराउन तथा त्यस्तो निर्णयबाट हुने काम कारवाही रोक्का गर्न माग गरेकाले सम्मानित अदालतबाट निवेदकहरूको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नसक्ने अवस्था नहुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी न्याय इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी नेपाल वाटर इनर्जी डेभलपमेन्ट बैंक प्रा.लि.को तर्फबाट ऐ.का अधिकार प्राप्त कर्मचारी अध्यक्ष Kim KYeeng-Sik को लिखित जवाफ ।

विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ को उपदफा (२) तथा विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम ८ बमोजिम नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीको

नाममा माथिल्लो त्रिशूली-१ जलविद्युत् आयोजना २१६ मेगावाट क्षमताको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र (वि.वि.वि. ०६३/६४, वि.उ.स. २६५) मिति २०६३।०९।२४ मा जारी गरिएको थियो । विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिम सो कम्पनीले प्राप्त गरेको अनुमतिपत्रको पाँच वर्षको अवधि मिति २०६८।०९।२३ सम्म मात्र रहेकोमा विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १९ बमोजिम कम्पनीले अनुमतिपत्रको म्याद बहाल रहेको समयभित्र नै मिति २०६८।०९।०८ मा विद्युत् उत्पादनको अनुमतिपत्रको लागि दरखास्त दिएको थियो । तर कम्पनी (प्रवर्द्धक) ले विद्युत् उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दरखास्तसाथ पेस गर्नुपर्ने वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, कनेक्सन एग्रिमेन्ट, विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता र वित्तीय व्यवस्थापनसम्बन्धी कागजात विवरणहरू पेस नगरेको र सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको म्यादसमेत समाप्त भइसकेकोले कम्पनीले मिति २०६८।१।८ मा पेस गरेको दरखास्त मिति २०६९।०३।१५ को निर्णयानुसार रद्द भएको हो ।

कम्पनीले उक्त आयोजनाको विकासको लागि विश्व बैंक र कोरियन साउथ इस्ट पावर कम्पनी जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट लगानी जुटाउने कार्य तथा आयोजनाको निर्माणको लागि डिटेल इन्जिनियरिङ कार्य भइरहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि वातावरण मन्त्रालयमा पेस गरिसकेको र विद्युत् खरिदबिक्री सम्झौताका लागि पनि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणमा निवेदन दिई वार्ता भइरहेको व्यहोरा उल्लेख गरी मिति २०६९।०३।१५ को निर्णय सच्याई आयोजना निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने मौका पाउँ भनी प्रधानमन्त्रीसमक्ष मिति २०६९।०३।३१ गते दिएको निवेदनउपर कारवाहीको प्रक्रिया थालनी गरिएको हो ।

कोरियन डेभलपमेन्ट बैंक तथा विश्व बैंकले दिएको आशयपत्रहरू पेस गरी आयोजनाको निर्माणमा

वैदेशिक लगानी जुटाउनसक्ने पर्याप्त आधार र सम्भावना देखिएको डिटेल इन्जिनियरिङ डिजाइन गर्दै रहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि वातावरण मन्त्रालयमा पठाएको तथा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग कनेक्सन एग्रिमेन्ट र विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता गर्नेसम्बन्धमा कारवाही अगाडि बढेको हुनाले सोही कम्पनी (प्रवर्द्धक) लाई विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी आयोजनाको विकास गर्दा उक्त आयोजना छिटो निर्माण हुनसक्ने देखिएकोले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम सो कम्पनीसँग करार गर्न स्वीकृतिका लागि ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६९।०४।१७ मा नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) मा प्रस्ताव पेस भएको हो।

नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६९।०४।२४ मा बसेको बैठकबाट मन्त्रिपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने निर्णय भएबमोजिम उक्त समितिको मिति २०६९।०५।०३ मा बसेको बैठकले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम ऊर्जा मन्त्रालय र उक्त कम्पनीबिच करार गर्न स्वीकृति प्रदान गर्ने र करारमा हस्ताक्षर गर्ने अख्तियारी विद्युत् विकास विभागका महानिर्देशकलाई दिने निर्णय गरेको छ।

विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले नेपाल सरकारलाई कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी विद्युत् आयोजनाको विकास गर्न गराउन सक्ने अधिकार प्रदान गरेको आधारमा प्रचलित कानूनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले गरेको कानूनसम्मत निर्णयबाट रिट निवेदकको संविधान र कानूनप्रदत्त कुनै पनि मौलिक तथा कानूनी हक अधिकार हनन नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी ऊर्जा मन्त्रीको लिखित जवाफ।

रसुवा जिल्लास्थित माथिल्लो त्रिशूली-१ जलविद्युत् आयोजना २१६ मेगावाट क्षमताको

विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र (वि.वि.वि. ०६३/६४, वि.उ.स. २६५) मिति २०६३।०९।२४ मा नेपाल वाटर एन्ड डेभलपमेन्ट कम्पनीको नाममा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ को उपदफा (२) तथा विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम ८ बमोजिम जारी भएको थियो। विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिमको पाँच वर्षको अवधि मिति २०६८।०९।२३ सम्म मात्र रहेकोमा विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १९ बमोजिम कम्पनीले अनुमतिपत्रको म्याद बहाल रहेको मितिभित्रै मिति २०६८।०९।०८ मा विद्युत् उत्पादनको अनुमतिपत्रको लागि दरखास्त दिएको थियो तर प्रवर्द्धकले विद्युत् उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दरखास्तसाथ पेस गर्नुपर्ने कागजात विवरणहरूमध्ये वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, कनेक्सन एग्रिमेन्ट, विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता र वित्तीय व्यवस्थापनसम्बन्धी कागजात विवरणहरू पेस गर्न नसकेको र सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको म्यादसमेत समाप्त भइसकेको अवस्थामा पाँच वर्षभन्दा बढी अनुमतिपत्र कायम राखिराख्न नमिल्ने हुँदा कम्पनीले मिति २०६८।०९।०८ मा पेस गरेको दरखास्त मिति २०६९।०३।१५ को निर्णयानुसार रद्द भएको हो।

कम्पनीले उक्त आयोजनाको विकासको लागि विश्व बैंक कोरियन साउथ इस्ट पावर कम्पनी जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट लगानी जुटाउने कार्य तथा आयोजनाको निर्माणको लागि डिटेल इन्जिनियरिङ कार्यसमेत भइरहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि वातावरण मन्त्रालयमा पेस गरिसकेको र विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौताका लागि पनि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणमा निवेदन दिइसकेको व्यहोरा उल्लेख गर्दै मिति २०६९।०३।१५ को निर्णय सच्याई आयोजना निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने मौका पाउँ भनी मिति २०६९।०३।३१ गते (जुलाई १५, २०१२) मा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूसमक्ष दिएको निवेदन

कारवाहीका लागि प्राप्त भएकोले अग्रिम कारवाहीको प्रक्रिया थालनी गरिएको यथार्थ हो ।

सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूबाट भएको निर्देशनअनुसार सो आयोजनाको सम्बन्धमा हालसम्म भए गरेका कार्य प्रगतिको बारेमा प्रवर्द्धक (कम्पनी) ले यस मन्त्रालयमा प्रस्तुत गरेको आयोजनाको प्रगतिसम्बन्धी प्रस्तुतीकरण एवं छलफलबाट आयोजनाको निर्माणमा वैदेशिक लगानी जुटाउन सक्ने पर्याप्त आधार र सम्भावना देखिएको जसका लागि कोरियन डेभलपमेन्ट बैंक तथा विश्व बैंकले दिएका आशयपत्रहरू पेस गरेको, डिटेल इन्जिनियरिङ डिजाइन गर्दै रहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि यस मन्त्रालयको सिफारिससहित वातावरण मन्त्रालयमा पठाइएको तथा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग कनेक्सन एग्रिमेन्ट र विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता गर्नेसम्बन्धमा कारवाही अगाडि बढेको हुनाले आयोजनाको अनुमतिपत्र रद्द गर्ने निर्णयलाई कायमै गरिराख्नुभन्दा सोही प्रवर्द्धकलाई विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी आयोजनाको विकास गर्दा उक्त आयोजना छिटो निर्माणमा जानसक्ने देखिएको हुँदा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम सो कम्पनीसँग करार गर्न स्वीकृतिका लागि मिति २०६९।०४।१७ मा नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) मा प्रस्ताव पेस गरिएको हो ।

मिति २०६९।०४।२४ मा बसेको नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को बैठकबाट मन्त्रिपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने निर्णय भएबमोजिम मिति २०६९।०५।०३ मा बसेको उक्त समितिको बैठकको निर्णयअनुसार विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम यस मन्त्रालय र उक्त कम्पनीबिच करार गर्ने स्वीकृति प्रदान गर्ने र करारमा हस्ताक्षर गर्ने अख्तियारी विद्युत् विकास विभागका महानिर्देशकलाई दिने व्यहोरासहितको प.सं. म.प.स.नि/०६९,च.

नं.८९ मिति २०६९।०५।०३ को पत्र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट प्राप्त भएको छ ।

विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले नेपाल सरकारलाई कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी विद्युत् आयोजनाको विकास गर्न गराउन सक्ने अधिकार प्रदान गरेको अवस्थामा प्रचलित कानूनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले गरेको कानूनसम्मत निर्णयबाट विपक्षी रिट निवेदकको संविधान प्रदत्त कुनै पनि मौलिक हक हनन् नभएको हुँदा रिट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने अवस्था नहुँदा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी ऊर्जा मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादन गर्न नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट प्रा.लि.सँग करार गर्ने विषयको ऊर्जा मन्त्रालयको नं. ४/३-०६९।०४।२९ को प्रस्ताव म.प.बै.सं. २८।०६९ मिति २०६९।०४।२४ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा मन्त्रिपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने निर्णय भएअनुसार उक्त विषयमा मिति २०६९।०४।३० को बैठकमा छलफल हुँदा सम्बद्ध प्राविधिक एवं कानूनविद्हरूसमेतको राय लिई उपलब्ध विकल्पहरूसहित मन्त्रालयले थप अध्ययन गरी आगामी बैठकमा पेस गर्ने निर्णय भएका र मिति २०६९।०५।०३ मा बसेको आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको बैठकबाट माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजना विकास निर्माण गर्न प्रवर्द्धक नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनी र ऊर्जा मन्त्रालयबिच विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गर्न स्वीकृति प्रदान गरिएको थियो ।

नेपाल सरकार एवं नेपाल सरकारको कार्यकारी प्रमुखको हैसियतमा म लिखत जवाफ प्रस्तुतकर्ता संविधान तथा प्रचलित नेपाल कानूनको पालना गरी गराई कानूनी राज्यको अवधारणालाई

साकार पर्ने कुरामा कटिबद्ध रहेको व्यहोरा सम्मानित अदालतलाई अवगत गराउँदछु। विद्यमान अवस्थामा मुलुकले भोग्नुपरेको चरम ऊर्जा सङ्कटबाट मुलुकलाई पार लगाउनु विद्युत् उत्पादन र यससँग सम्बन्धित कार्यलाई नेपाल सरकारले उच्च प्राथमिकता प्रदान गरी कार्य गर्दैआएको छ। यसै सन्दर्भमा माथिल्लो त्रिशूली १ मा पनि विद्यमान कानूनको अधीनमा रही नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्(आर्थिक तथा पूर्वाधार समिति) बाट निर्णय भएको हो। विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३४ मा यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी सोही करारमा उल्लिखित सर्तहरूको आधारमा विद्युत् उत्पादन, प्रसारण वा वितरण गर्न गराउन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था छ। सो व्यवस्थाले विद्युत् ऐन, २०४९ का अन्य सबै दफाहरूमा जे जस्तो कुरा उल्लेख भएपनि नेपाल सरकारले कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी विद्युत् उत्पादन, प्रसारण वा वितरण गर्नसक्ने गरी नेपाल सरकारलाई विशेष अधिकार प्रदान गरेको छ। नेपाल सरकारले सोही दफाले प्रदान गरेको विशेष अधिकारअन्तर्गत माथिल्लो त्रिशूलीको सन्दर्भमा प्रवर्द्धक नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनी र ऊर्जा मन्त्रालयबिच करार गर्न स्वीकृति दिएको हो। करारमा के कस्तो सर्त उल्लेख हुनुपर्ने भन्नेसम्बन्धमा समेत मन्त्रिपरिषद्को आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको बैठकले स्पष्ट किटान गरेको छ। प्रवर्द्धक कम्पनीले कुन कार्य कुन समयभित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने भनी मिति किटान गरिएको र सो अवधिभित्र काम सम्पन्न नभएमा करार स्वतः समाप्त भई उक्त आयोजना नेपाल सरकारको बास्केटमा आउने भन्ने सर्तसमेत करारमा रहनुपर्ने उल्लेख छ। यसका साथै सो कम्पनीलाई उत्पादनको अनुमति जारी गर्दा प्रचलित कानूनबमोजिमका अन्य सर्तहरूसमेत राख्ने भनी उल्लेख भएको छ। यस अवस्थामा रिट निवेदकले उल्लेख गरेजस्तो गैरकानूनी ढङ्गले वा मुलुकलाई हानि नोक्सानी पुऱ्याउने गरी

सो कम्पनीलाई उक्त आयोजना दिइएको अवस्था होइन। अतः उपर्युक्त आधार र कारणसमेतबाट मागबमोजिमको आदेश जारी हुन नसक्ने भएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी प्रधानमन्त्री बाबुराम भट्टराईको लिखित जवाफ।

नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीले विद्युत् ऐन, २०४९ तथा विद्युत् नियमावली २०५० अनुसार नै २१६ मेगावाट क्षमताको माथिल्लो त्रिशूली जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त गरी विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण कार्य गरेको र सो कम्पनीलाई प्रदान गरिएको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र (वि.वि.वि. ०६३/६४, वि.उ.सं. २६५) को म्याद मिति २०६८।०९।२३ सम्म कायम रहेको थियो। विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १९ बमोजिम प्रवर्द्धक कम्पनीले अनुमतिपत्रको म्याद बहाल रहेको मितिभित्रै मिति २०६८।०९।०८ मा विद्युत् उत्पादनको अनुमतिपत्रको लागि दरखास्त दिएको थियो।

प्रवर्द्धकले विद्युत् उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दरखास्तका सथ पेस गर्नुपर्ने कागजात विवरणहरूमध्ये स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, कनेक्सन, एग्रिमेन्ट, विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता र वित्तीय व्यवस्थापनसम्बन्धी कागजात विवरणहरू पेस गर्न नसकेको र सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको म्यादसमेत समाप्त भइसकेको अवस्थामा प्रचलित विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिमको म्यादभन्दा बढी अनुमतिपत्र कायम राख्न नमिल्ने हुँदा प्रवर्द्धक कम्पनीले मिति २०६८।०९।०८ मा पेस गरेको दरखास्त ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०६९।०३।१५ को निर्णयअनुसार रद्द भएको थियो।

ऊर्जा मन्त्रालयबाट भएको उक्त निर्णयको सम्बन्धमा प्रवर्द्धकले उक्त आयोजनाको विकासको लागि विश्व बैंक र कोरियन साउथइस्ट पावर कम्पनी

जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट लगानी जुटाउने कार्य तथा आयोजनाको निर्माणको लागि डिटेल इन्जिनियरिङ कार्यसमेत भइरहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि वातावरण मन्त्रालयमा पेस गरिसकेको र विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौताका लागि पनि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणमा निवेदन गरिसकेको व्यहोरा उल्लेख गर्दै ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०६९।०३।१५ को निर्णय सच्याइ आयोजना निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने अवसर प्रदान गरिदिन सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूसमक्ष मिति २०६९।०३।३१ गते मा निवेदन गरेको थियो । प्रवर्द्धकले दिएको उल्लिखित निवेदनका सम्बन्धमा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूबाट भएको निर्देशनअनुसार सो आयोजनाको सम्बन्धमा भए गरेका कार्य प्रगतिको बारेका प्रवर्द्धकले ऊर्जा मन्त्रालयमा पेस गरेको प्रस्तुतीकरण एवं छलफलबाट प्रस्तुत आयोजनाको निर्माणमा वैदेशिक लगानी जुटाउन सक्ने पर्याप्त आधार र सम्भावना देखिएको जसका लागि कोरियन डेभलपमेन्ट बैंक तथा विश्व बैंकले दिएका आशयपत्रहरू पेस गरेको, डिटेल इन्जिनियरिङ डिजाइन गर्दैरहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि ऊर्जा मन्त्रालयको सिफारिससहित वातावरण मन्त्रालयमा पठाएको तथा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग कनेक्सन एग्रीमेन्ट र पि.पि.ए. गर्ने सम्बन्धमा कारवाही अगाडि बढेको हुनाले आयोजनाको अनुमतिपत्र रद्द गर्ने निर्णयलाई कायमै राख्नुभन्दा सोही प्रवर्द्धकलाई विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी आयोजनाको विकास गर्न गराउन लगाउँदा उक्त आयोजना छिटो निर्माणमा जानसक्ने देखिएको हुँदा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम सो कम्पनीसँग करार गर्न स्वीकृतिका लागि ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६९।०४।१७ मा मन्त्रिपरिषद्समक्ष प्रस्ताव पेस गरिएको थियो ।

यससम्बन्धमा मिति २०६९।०४।२४ मा बसेको बैठकबाट मन्त्रिपरिषद् आर्थिक तथा

पूर्वाधार विकास समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने निर्णय भएबमोजिम उक्त समितिको मिति २०६९।०५।०३ मा बसेको बैठकले विद्युत् ऐन २०४९ को दफा ३५ बमोजिम ऊर्जा मन्त्रालय र उक्त कम्पनीबिच करार गर्न स्वीकृति प्रदान गर्ने र करारमा हस्ताक्षर गर्न विद्युत् विकास विभागका महानिर्देशकलाई तोकिएको व्यहोरा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट मिति २०६९।०५।०३ को पत्रमार्फत जानकारी हुन आएको थियो ।

विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले नेपाल सरकारलाई कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी विद्युत् आयोजनाको विकास गर्न गराउन सक्ने विशेषाधिकार प्रदान गरेको अवस्थामा प्रचलित कानूनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले गरेको कानूनसम्मत निर्णयबाट विपक्षीको संविधानप्रदत्त कुनै पनि मौलिक हक अधिकारको हनन् नभएको हुँदा उक्त निर्णय बदर गराउने माग गरी विपक्षीले दिएको रिट निवेदनको कुनै कानूनी आधार र औचित्य देखिँदैन । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी विद्युत् विकास विभागका महानिर्देशक डिल्लीबहादुर सिंहको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न निवेदनसमेतका मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरूको अध्ययन गरी निवेदकतर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ विद्वान् अधिवक्ता श्री मिथिलेशकुमार सिंह र विद्वान् अधिवक्ता श्री अमरजीवि धिमिरेले नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीलाई असक्षम भनी निर्णय गरी माथिल्लो त्रिशूली जलविद्युत् आयोजनाको उत्पादन अनुमतिपत्रको दरखास्त रद्द गरिसकेको अवस्थामा पुनः सोही कम्पनीलाई उक्त आयोजनाको उत्पादन अनुमतिपत्र दिन मिल्दैन । विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले नेपाल सरकारले सम्झौता गरी विद्युत् उत्पादन गर्नसक्ने व्यवस्था

गरिएको भएपनि सो को कार्यविधि तय नगरी हचुवाको आधारमा सम्झौता गरिएको छ । ऊर्जा मन्त्रालयले उत्पादन अनुमतिको दरखास्त रद्द गरिसकेपछि सोही आयोजनालाई विना प्रतिस्पर्धा अनुमतिपत्र प्रदान गर्न मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेस गरेको विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४, ५, ८ तथा ऐ. नियमावली, २०५० को नियम १२ तथा सुशासन ऐन, २०६४ को दफा १८ विपरीत भएको प्रस्ट छ । अतः माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रको पुनः विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीलाई दिनका लागि विपक्षी नं. ३ समेतले पेस गरेको प्रस्ताव, सो प्रस्तावउपर विपक्षी आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिले मिति २०५९।०५।०३ मा गरेको निर्णय (सिफारिस) उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी लाइसेन्स दिने कार्य रोक्न प्रतिषेधसमेत जारी हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री शम्भु थापा, अनिलकुमार सिंहा, श्री शुसिलराज पन्त तथा विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री परशुराम कोइराला र श्री अनुप उप्रेतीले कम्पनीले माथिल्लो त्रिशूली-१, जलविद्युत् आयोजनाबाट विद्युत् उत्पादन गर्ने कार्यको सर्वेक्षण गर्नको लागि प्राप्त अनुमतिपत्रको अवधि मिति २०६३।०९।२४ देखि मिति २०६५।०३।२३ सम्म रहेकोमा कम्पनीले गरेको सर्वेक्षणको कार्यप्रगति र कार्य योजनाको आधारमा सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधि थप भई मिति २०६८।०९।२३ सम्म बहाल रहेको, सर्वेक्षण गर्दै जाँदा उक्त आयोजनाबाट बढी विद्युत् उत्पादन हुने देखिएकोले आयोजनाको क्षेत्र संशोधन गरी आयोजनाको क्षमतासमेत वृद्धि गरी साबिकको ७५ मे.वा. बाट २१६ मे.वा. बनाइएको, वृद्धि भएकै २१६ मे.वा. क्षमताको माथिल्लो त्रिशूली-१ जलविद्युत् आयोजनाको सर्वेक्षण पुरा गरी सर्वेक्षण अवधिभित्रै अर्थात मिति २०६८।०९।०७ मा उत्पादन

अनुमतिपत्रको लागि दरखास्त दिएकोमा एकाएक विद्युत् विकास विभागबाट मिति २०६९।०३।१९ मा उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दिएको दरखास्त रद्द गरेको भए पनि उक्त निर्णय सच्याई उत्पादन अनुमतिपत्र दिनेतर्फ आवश्यक कारवाही गर्न माग गरेकोमा सोअनुसार विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी आयोजनाको निर्माण गर्न दिने गरी मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेस गरेको र सोही आधारमा मन्त्रपरिषद्को मिति २०६९।०४।२४ को निर्णयबमोजिम आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल भई मिति २०६९।०५।०३ मा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी कम्पनीलाई माथिल्लो त्रिशूली -१ जलविद्युत् आयोजना विकास निर्माण गर्न दिने गरी निर्णय भएको विद्युत् ऐनको दफा ३५ अनुकूल नै छ ।

विपक्षी रिट निवेदकहरूले प्रस्तुत रिट निवेदन लिई आउने आफ्नो हकदैया नै स्थापित गर्न सकेको अवस्था छैन । जलस्रोत विषय सार्वजनिक सरोकारको विषय हो भन्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन । जलविद्युत्बाहेक अन्यत्रै क्षेत्रमा जलस्रोतको उपयोग गरिनु पर्दथ्यो भन्ने पनि विपक्षीहरूको जिकिर होइन । माथिल्लो त्रिशूली-१ आयोजना बन्नै हुँदैन भन्ने पनि विपक्षीहरूको जिकिर छैन । माथिल्लो त्रिशूली-१ आयोजना निर्माण गर्ने कार्य कम्पनीलाई दिने वा नदिने भन्ने विषय सार्वजनिक हक वा सरोकारको विषय नै नरहेको र उक्त आयोजना कम्पनीलाई दिँदा वा नदिँदा वा तेस्रो व्यक्तिलाई दिँदा के कस्तो र कसरी सार्वजनिक हक वा हित हुन्छ भन्ने विषयमा रिट निवेदन उल्लेख नै नहुँदा विपक्षीहरूको रिट निवेदन प्रथिमदृष्टिमा नै हकदैयाविहीन भई खारेजयोग्य छ । सार्वजनिक हक वा सरोकारसम्बन्धी मुद्दामा कुनै विषय सार्वजनिक चासोको हो भन्नु मात्रै हकदैयाको लागि पर्याप्त हुँदैन । कुन वर्ग वा समुदाय वा क्षेत्रको कस्तो संवैधानिक हक कसरी हनन् हुन गएको छ र रिट निवेदन लिई आउने व्यक्तिसँग के

तात्त्विक सम्बन्ध छ भन्ने कुरा स्थापित गर्नुपर्दछ । विवादको विषयमा आफ्नो सारभूत र अर्थपूर्ण सम्बन्ध (Substantial and Meaningful Relation) विना दायर गरिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ । विद्युत् उत्पादनको कार्य राज्यले कानूनअन्तर्गत निर्देशित र नियन्त्रित गर्ने हो । विपक्षी स्वयम्ले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम सम्झौता गरी विद्युत् उत्पादन गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्थालाई स्वीकार गर्नुभएको छ । निवेदनमा खारेज भैसकेको लाइसेन्स पुनः नवीकरण गरिदिन लागिएको भन्ने उल्लेख छ । कम्पनीको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र (लाइसेन्स) खारेज भएको अवस्था छैन । उत्पादन अनुमतिपत्र पाइसकेको अवस्था नै नभएकोले खारेज हुने प्रसङ्ग आउँदैन । सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधिभित्रै सर्वेक्षणको सबै कार्य समाप्त गरी मिति २०६८।०७।२५ मा सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन (Feasibility study Report) र २०६८।०८।१९ मा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन (EIA Report) विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १० बमोजिम पेस गरेको हो भने सोही नियमावलीको नियम १२ बमोजिम अनुमतिको लागि दरखास्त दिइसकिएकोले सर्वेक्षण अनुमतिको औचित्य र प्रयोजन नै समाप्त भैसकेको छ । त्यस्तो सर्वेक्षण अनुमतिपत्र नवीकरण गर्नुपर्ने वा म्याद थप गर्नुपर्ने वा नयाँ सर्वेक्षण अनुमतिपत्र अर्थात् नयाँ लाइसेन्स दिनुपर्ने अवस्था पनि छैन । कम्पनीले सर्वेक्षण अनुमतिपत्र माग गरेको नभई उत्पादन अनुमतिपत्र माग गरेको हुँदा विपक्षीहरूले भने जस्तो नेपाल सरकारले सर्वेक्षण अनुमतिपत्र नै नवीकरण गर्न लागेको होइन । विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले विद्युत् उत्पादनको लागि सर्तहरू तोकी करार गरी दिनसक्ने भएको र यो दफा विद्युत् ऐन, नियमका अन्य दफा, नियमहरूभन्दा अलग र विशेष प्रकृतिको भएकोले साबिकमा उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दिएको दरखास्त र रद्द भएको कम्पनीलाई दिन नहुने भन्ने होइन । सो दफाले कम्पनीसँग करार गर्न

निषेध गरेको छैन ।

ऊर्जा सचिव स्वयम्ले दरखास्त रद्द गर्ने गरी आफूले गरेको निर्णय तथा कम्पनीले दिएको निवेदनको प्रसङ्ग उल्लेख गरी विभिन्न प्राविधिक तथा तथ्यगत कारण आधारहरू खुलाई माथिल्लो त्रिशूली-१ जलविद्युत् आयोजना कम्पनीले नै विकास निर्माण गर्नसक्ने ठहर गरी कम्पनीसँग विद्युत् ऐनको दफा ३५ अन्तर्गत करार गर्न स्वीकृति माग गरी मन्त्रिपरिषद्समक्ष प्रस्ताव पेस गरेको अवस्था छ । अतः निवेदन तथ्यगतरूपमै त्रुटिपूर्ण भएको र निवेदकहरूले उठाएको विषयमा निजहरूको सारभूत र अर्थपूर्ण सम्बन्ध नभएकोले निजहरूलाई रिट निवेदन गर्ने हकदैया नै नभएको, निवेदकहरूले उठाएको विषय सार्वजनिक हक वा सरोकारको विषय नै नभएकोले निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षीहरू प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्समेतको तर्फबाट विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री संजीव रेग्मीले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३४ मा यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी सोही करारमा उल्लिखित सर्तहरूको आधारमा विद्युत् उत्पादन, प्रसारण वा वितरण गर्न गराउन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था छ । सो व्यवस्थाले विद्युत् ऐन, २०४९ का अन्य सबै दफाहरूमा जे जस्तो कुरा उल्लेख भएपनि नेपाल सरकारले कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी विद्युत् उत्पादन, प्रसारण वा वितरण गर्नसक्ने गरी नेपाल सरकारलाई विशेष अधिकार प्रदान गरेको छ । नेपाल सरकारलाई सोही दफाले प्रदान गरेको विशेष अधिकार प्रदान गरी माथिल्लो त्रिशूलीको सन्दर्भमा प्रवर्द्धन नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनी र ऊर्जा मन्त्रालयबिच करार गर्न स्वीकृति दिएको हो । करारमा के कस्तो सर्त उल्लेख हुनुपर्ने भन्नेसम्बन्धमा समेत मन्त्रिपरिषद्को आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको बैठकले स्पष्ट किटान गरेको छ । प्रवर्द्धक कम्पनीले कुन

कार्य कुन समयभित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने भनी मिति किटान गरिएको र सो अवधिभित्र काम सम्पन्न नभएका करार स्वतः समाप्त भई उक्त आयोजना नेपाल सरकारको बास्केटमा आउने भन्ने सर्तसमेत करारमा रहनुपर्ने उल्लेख छ। यसका साथै सो कम्पनीलाई उत्पादनको अनुमति जारी गर्दा प्रचलित कानूनबमोजिमका अन्य सर्तहरूसमेत राख्ने भनी उल्लेख भएको छ। यस अवस्थामा रिट निवेदकले उल्लेख गरेजस्तो गैरकानूनी ढङ्गले वा मुलुकलाई हानि नोक्सानी पुऱ्याउने गरी सो कम्पनीलाई उक्त आयोजना दिइएको अवस्था नभएको र विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले नेपाल सरकारलाई कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी विद्युत् आयोजनाको विकास गर्न गराउन सक्ने अधिकार प्रदान गरेको अवस्थामा प्रचलित कानूनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले गरेको कानूनसम्मत निर्णयबाट विपक्षी रिट निवेदकको संविधान प्रदत्त कुनै पनि मौलिक हक हननभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

उल्लिखित बहस जिकिरसमेतको सन्दर्भमा प्रस्तुत निवेदनमा मुख्यरूपमा निम्न प्रश्नहरूको निरूपण गर्नुपर्ने देखियो।

(क) निवेदकले प्रस्तुत निवेदनमा उठाएका विषयवस्तु सार्वजनिक सरोकारको विषयान्तर्गत पर्ने हो होइन?

(ख) निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने हो होइन?

२. निरूपण गर्नुपर्ने पहिलो प्रश्नको हकमा विचार गर्दा माथिल्लो त्रिशूली-१ विद्युत् आयोजना निर्माण गर्ने कार्य कम्पनीलाई दिने वा नदिने भन्ने विषय सार्वजनिक हक वा सरोकारको विषय नै नरहेको र उक्त आयोजना कम्पनीलाई दिँदा वा नदिँदा वा तेश्रो व्यक्तिलाई दिँदा के कस्तो र कसरी सार्वजिक हक वा हित हुन्छ भन्ने विषयमा रिट निवेदनमा उल्लेख

नै नहुँदा विपक्षीहरूको रिट निवेदन प्रथम दृष्टिमा नै हकद्वैयाविहीन भै खारेजयोग्य छ। सार्वजनिक हक वा सरोकारसम्बन्धी मुद्दामा कुनै विषय सार्वजनिक चासोको हो भन्नु मात्रै हकद्वैयाको लागि पर्याप्त हुँदैन। कुन वर्ग वा समुदाय वा क्षेत्रको कस्तो संवैधानिक हक कसरी हनन हुन गएको छ र रिट निवेदन लिई आउने व्यक्तिसँग के तात्त्विक सम्बन्ध छ भन्ने कुरा स्थापित गर्नुपर्दछ। विवादको विषयमा आफ्नो सारभूत र अर्थपूर्ण सम्बन्ध (Substantial and Meaningful Relation) बिना दायर गरिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ भनी विपक्षीहरूले निवेदनमा एवं निवेदक कानून व्यवसायीहरूले बहसको क्रममा उठाउनुभएको देखिन्छ।

३. २१६ मेगावाटको माथिल्लो त्रिशूली -१ जलविद्युत् आयोजनाको उत्पादन अनुमतिपत्र पाउँ भनी विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीले पेस गरेको दरखास्त रद्द भइसकेको अवस्थामा विपक्षी प्रधानमन्त्रीले आफूखुसी उक्त खारेज भएको अनुमतिपत्र सोही विपक्षी कम्पनीलाई नै पुनः दिनको लागि प्रस्ताव पेस गर्न निर्देशन दिई सोहीबमोजिम मिति २०६९।०४।१७ मा मन्त्रालयले मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेस गरेको विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ समेतको विपरीत भएको पुनः सोही कम्पनीलाई उक्त उत्पादन अनुमतिपत्र दिँदा सोही परम्पराअनुसार यसअघि रद्द भएका २ दर्जनभन्दा बढी विभिन्न आयोजनाहरू समेतलाई उत्पादन अनुमतिपत्र जारी गर्नुपर्ने अवस्था आउने र यस्तो प्रक्रियाबाट नेपालको जलविद्युत् क्षेत्र कहिल्यै अन्त्य नहुने गोल चक्करमा फस्न जाने र जनताले ऊर्जाको सङ्कटबाट वर्षौंसम्म प्रताडित हुनुपर्ने भएको हुँदा अदालतबाट हस्तक्षेप गरी कानूनको शासन कायम गराई जलविद्युत् क्षेत्र सही दिशामा अघि बढोस् भन्नका खातिर निवेदनको विषयवस्तुसँग निवेदकहरूको अर्थपूर्ण सरोकार रहेको भनी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२)

अनुसार निवेदन दायर गरेको देखिन्छ । सार्वजनिक हक वा सरोकारको विवादको अर्थ गर्दा यसलाई खास व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत हक वा सरोकारसँग सम्पर्क गराउने गरी अर्थ गर्न मिल्दैन । यसको सम्बन्ध सर्वसाधारण जनता वा कुनै जनसमुदायको सामूहिक हक वा सरोकारसँग रहन्छ । कुनै विवाद सार्वजनिक हक वा सरोकारको विवाद हो होइन यसको निक्यौल विवादको विषय कुनै खास व्यक्ति वा व्यक्तिहरूका व्यक्तिगत हक वा सरोकारसँग सम्बद्ध छ भने यस्तो विवादलाई सार्वजनिक हक वा सरोकारको विवाद भन्न मिल्ने अवस्था रहँदैन । जनसाधारणको सामूहिक हक वा सरोकारमा व्यक्ति विशेषको स्वार्थ वा सन्निहित रहन सक्दछ । सार्वजनिक हक वा सरोकारको विवादमा रिट निवेदन दिने व्यक्तिको सो विवादसँग निजी मुद्दा जस्तो हक वा सरोकार गाँसिनु नै पर्ने आवश्यक छैन । सरकार वा अन्य कुनै सार्वजनिक निकाय वा पदाधिकारीले कानून वा संविधानबमोजिम गर्नुपर्ने कुनै काम गरेन वा गर्न नहुने कुनै काम गर्‍यो र परिणामतः कुनै व्यक्ति वा स्वार्थमा प्रतिकूल प्रभाव परेको छ भने त्यो सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुरो हुन्छ । देशको सुरक्षा, शासन व्यवस्था, शिक्षा, स्वास्थ्य नैतिकता देशको आर्थिक अवस्था, जलस्रोतको विकास, संविधानमा राज्य नीतिका निर्देशक सिद्धान्तको रूपमा व्यवस्थित सामाजिक न्यायका कुरा आदि जनसाधारणको सरोकारको विषय हुन्छ । यस्ता विषयको विवाद कानून वा संविधानमा आधारित छ भने यसलाई सार्वजनिक सरोकारको विवादको रूपमा अदालतले ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ भनी (निर्णय नं. ४८९५ २०५१, ने.का.प. अङ्क ४ गोपाल सिवाकोटी विरुद्ध श्री ५ को सरकार, अर्थ मन्त्रालयसमेत भएको उत्प्रेषणको निवेदनमा) यस अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ । त्रिशुली १ जलविद्युत् आयोजनाको उत्पादन अनुमतिपत्र सम्बन्धमा राष्ट्रियस्तरमा प्रसार प्रचार भएको देखिएको तथा उक्त आयोजना

विद्युत् विकाससम्बन्धी परियोजना भएको र वैदेशिक लगानीको माध्यमबाट विद्युत् उत्पादन गर्ने उद्देश्यसमेत रहेको भन्ने देखिँदा प्रस्तुत विषय निवेदक कानून व्यवसायीहरूको व्यक्तिगत हक हित मात्र सन्निहित रहेको भनी मान्न मिल्ने देखिएन । जल विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ समेतको प्रयोग गलत ढङ्गले गरेको भनी दाबी लिएको देखिँदा निवेदक कानून व्यवसायीहरूले उठाउनुभएको प्रस्तुत विषयवस्तु सार्वजनिक सरोकारअन्तर्गतकै रहेको देखियो ।

४. निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने हो होइन भनी निरूपण गर्नुपर्ने दोस्रो प्रश्नको हकमा विचार गर्दा निवेदकहरूले निवेदनमा मूलतः २९६ मेगावाटको माथिल्लो त्रिशूली-१ जलविद्युत् आयोजनाको उत्पादन अनुमतिपत्र पाउँ भनी विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीले मिति २०६८।०९।०८ मा पेस गरेको दरखास्तउपर कारवाही भई विपक्षी विद्युत् विकास विभागबाट २०६९।०९।१८ मा आवश्यक नपुग विवरणहरू पेस गर्नु, पेस नगरे नियमानुसार कारवाही हुने व्यहोराको स्पष्टीकरणको पत्र नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीलाई पठाई सोही आधारमा मिति २०६९।०३।२९ मा विपक्षी ऊर्जा मन्त्रालयबाट निर्णय भई यसअघि सोही मन्त्रालयले जारी गरेको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रसहित उत्पादन अनुमतिपत्रको दरखास्तसमेत रद्द भएकोमा विपक्षी प्रधानमन्त्रीले आफूखुसी उक्त खारेज भएको अनुमतिपत्र विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीलाई नै पुनः दिनको लागि प्रस्ताव पेस गर्नको लागि सचिवलाई निर्देशन दिएको र सोहीबमोजिम मिति २०६९।०४।१७ मा मन्त्रालयले मन्त्रिपरिषद्मा प्रस्ताव पेस गरेको हुँदा सोसम्बन्धमा थप छलफल गर्न भनी मन्त्रिपरिषद्ले आफूअन्तर्गतको आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा पठाएको बुझिएको छ । नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीले विभागबाट माग भएको विवरणहरू तोकिएको समयमा पेस गर्न नसकी

असक्षम भएको मानी अनुमतिपत्रको दरखास्त रद्द गर्ने निर्णय गरेको अवस्थामा पुनः सोही कम्पनीलाई अनुमतिपत्र दिने कानूनी र नैतिक अधिकार सरकार र यसका मातहत निकायलाई छैन। असक्षमलाई नै पुनः अनुमतिपत्र दिन लाग्नु सुशासन ऐन, २०६४ को दफा ६ (क) (ग) (ङ) (च) र (छ) का व्यवस्थासमेतको विपरीत हुने मात्र नभई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को दफा ३३(ण) ले तोकेको दायित्वको समेत विपरीत हुने स्पष्ट छ। अतः माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् आयोजनाको अनुमतिपत्रको पुनः विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीलाई दिनका लागि विपक्षी ऊर्जा मन्त्रालयले पेस गरेको प्रस्ताव, सो प्रस्तावउपर मन्त्रपरिषद्ले अवलम्बन गरेको कारवाही कानूनको शासनको मर्म र भावनाको अनुरूप नभई स्वेच्छाचारी हुनुका साथै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३, १९, २७ द्वारा प्रदत्त संवैधानिक हकसमेतको हनन् भएकोले विपक्षी आर्थिक तथा पूर्वाधार समिति, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयले गरेको मिति २०५९।०५।०३ को निर्णय (सिफारिस) उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरिपाउँ र सो सिफारिसको आधारमा विपक्षी कम्पनीलाई अन्य विपक्षीले कुनै पनि समय खारेज भएको लाइसेन्स पुनः दिनसक्ने भएकोले सो काम कारवाही प्रतिषेधको आदेशले रोकिपाउँ भनी निवेदन दाबी लिएको देखिन्छ।

५. निवेदकहरूले लिएको उपर्युक्त दाबीलाई इन्कार गरी विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ को उपदफा (२) तथा विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम ८ बमोजिम नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीको नाममा माथिल्लो त्रिशूली-१ जलविद्युत् आयोजना २१६ मेगावाट क्षमताको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र मिति २०६३।०९।२४ मा जारी गरिएकोमा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिम सो कम्पनीले प्राप्त गरेको अनुमतिपत्रको

पाँचवर्षको अवधि मिति २०६८।०९।२३ सम्म रहेकोमा विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १९ बमोजिम कम्पनीले अनुमतिपत्रको म्याद बहाल रहेको समयभित्र नै मिति २०६८।०९।०८ मा विद्युत् उत्पादनको अनुमतिपत्रको लागि दरखास्त दिएको तर कम्पनीले विद्युत् उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दरखास्तसाथ पेस गर्नुपर्ने वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, कनेक्सन एग्रीमेन्ट, विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता र वित्तीय व्यवस्थापनसम्बन्धी कागजात विवरणहरू पेस नगरेको र सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको म्यादसमेत समाप्त भइसकेकोले कम्पनीले मिति २०६८।१।८ मा पेस गरेको दरखास्त मिति २०६९।०३।१५ को निर्णयानुसार रद्द भएको हो। कम्पनीले उक्त आयोजनाको विकासको लागि विश्व बैंक र कोरियन साउथ इस्ट पावर कम्पनी जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट लगानी जुटाउने कार्य तथा आयोजनाको निर्माणको लागि डिटेल इन्जिनियरिङ कार्य भइरहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि वातावरण मन्त्रालयमा पेस गरिसकेको र विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौताका लागि पनि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणमा निवेदन दिई वार्ता भइरहेको व्यहोरा उल्लेख गरी मिति २०६९।०३।१५ को निर्णय सच्याई आयोजना निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने मौका पाउँ भनी प्रधानमन्त्रीसमक्ष मिति २०६९।०३।३१ गते दिएको निवेदनउपर कारवाहीको प्रक्रिया थालनी गरिएको हो। कोरियन डेभलपमेन्ट बैंक तथा विश्व बैंकले दिएको आशयपत्रहरू पेस गरी आयोजनाको निर्माणमा वैदेशिक लगानी जुटाउन सक्ने पर्याप्त आधार र सम्भावना देखिएको डिटेल इन्जिनियरिङ डिजाइन गर्दै रहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि वातावरण मन्त्रालयमा पठाएको तथा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग कनेक्सन एग्रीमेन्ट र विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता गर्नेसम्बन्धमा कारवाही अगाडि बढेको हुनाले सोही कम्पनी (प्रवर्द्धक) लाई

विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी आयोजनाको विकास गर्दा उक्त आयोजना छिटो निर्माण हुनसक्ने देखिएकोले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम सो कम्पनीसँग करार गर्न स्वीकृतिका लागि ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६९।०४।१७ मा नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) मा प्रस्ताव पेस भएको हो ।

६. नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६९।०४।२४ मा बसेको बैठकबाट मन्त्रिपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने निर्णय भएबमोजिम उक्त समितिको मिति २०६९।०५।०३ मा बसेको बैठकले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम ऊर्जा मन्त्रालय र उक्त कम्पनीबिच करार गर्न स्वीकृति प्रदान गर्ने र करारमा हस्ताक्षर गर्ने अख्तियारी विद्युत् विकास विभागका महानिर्देशकलाई दिने निर्णय गरेको छ । विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले नेपाल सरकारलाई कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी विद्युत् आयोजनाको विकास गर्न गराउन सक्ने अधिकार प्रदान गरेको आधारमा प्रचलित कानूनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले कानूनसम्मत निर्णय गरेको हो भनी विपक्षीमध्ये ऊर्जा मन्त्रालयले लिखित जवाफ पेस गरेको देखिन्छ ।

७. मन्त्रिपरिषद्बाट प्राप्त सक्कल फाइल हेर्दा प्रत्यर्थी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनी प्रा.लि.लाई मिति २०६३।०९।२४ मा माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् परियोजनाको सर्वेक्षण अनुमति दिएकोमा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ४ र ५ मा तोकिएको ५ वर्षको अवधि मिति २०६९।०९।२३ मा समाप्त हुनुअगावै सो कम्पनीले उत्पादन अनुमतिका लागि विभिन्न कागजातसहित निवेदन दिएकोमा ऊर्जा मन्त्रालयका सचिवबाट विभिन्न कारण देखाई मिति २०६९।०३।१५ गते दरखास्त रद्द गरिएको भनी निर्णय गरेको पाइन्छ । सोपश्चात् प्रत्यर्थी कम्पनीले प्रधानमन्त्रीसमक्ष उत्पादन अनुमतिका लागि निवेदन

दिएबमोजिम ऊर्जा मन्त्रालयका सचिवबाट मिति २०६९।०४।१४ मा विद्युत् विकास विभाग तथा कानून शाखासमेतको राय लिई “विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम हुन” भनी मन्त्रिपरिषद्मा टिप्पणी पेस गरेकोमा सो “दफा ३५ को अधीनमा रही आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने गरी” मन्त्रिपरिषद्बाट प्रस्ताव स्वीकृत गरिएको छ । सोबमोजिम मन्त्रिपरिषद्अन्तर्गत रहेको आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिले सर्वेक्षण सम्पन्न गरेको प्रत्यर्थी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीलाई “विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता (PPA) वा Connection Agreement, प्रवर्द्धकले लगानीकर्तासँग Financial Agreement गरी वित्तीय व्यवस्थापन (Financial Closure) गर्ने कार्यलगायतका काम १ वर्षभित्र तथा उद्योग दर्ता गर्ने काम ६ महिनाभित्र सम्पन्न गर्ने गरी माथिल्लो त्रिशूली १ जलविद्युत् परियोजना निर्माण गर्न प्रवर्द्धक नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीसँग विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम ऊर्जा मन्त्रालय र उक्त कम्पनीबिच करार गर्ने स्वीकृति प्रदान गर्ने” भनी निर्णय गरेको देखिन्छ ।

८. मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनीले विद्युत् ऐन, २०४९ तथा विद्युत् नियमावली, २०५० अनुसार २१६ मेगावाट क्षमताको माथिल्लो त्रिशूली जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त गरी विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण कार्य गरेको र सो कम्पनीलाई प्रदान गरिएको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधि मिति २०६८।०९।२३ सम्म कायम रहेको तथा विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १९ बमोजिम उक्त कम्पनीले अनुमतिपत्रको म्याद बहाल रहेको अवधिभित्रै मिति २०६८।०९।०८ मा विद्युत् उत्पादनको अनुमतिपत्रको लागि दरखास्त दिएको, कम्पनीले विद्युत् उत्पादन अनुमतिपत्रको लागि दरखास्तसाथ पेस गर्नुपर्ने कागजात विवरणहरूमध्ये

स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, कनेक्सन, एग्रिमेन्ट, विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता र वित्तीय व्यवस्थापनसम्बन्धी कागजात विवरणहरू पेस गर्न नसकेको र सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको म्यादसमेत समाप्त भइसकेको भनी कम्पनीले मिति २०६८।०९।०८ मा पेस गरेको दरखास्त ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०६९।०३।१५ को निर्णयअनुसार रद्द भएको तथ्यलाई विपक्षी विद्युत् विकास विभागको लिखित जवाफबाट देखिँदा सो तथ्यमा कुनै विवाद रहेको देखिएन।

९. कम्पनीले उक्त आयोजनाको विकासको लागि विश्व बैंक र कोरियन साउथ इस्ट पावर कम्पनी जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट लगानी जुटाउने कार्य तथा आयोजनाको निर्माणको लागि डिटेल इन्जिनियरिङ कार्यसमेत भइरहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि वातावरण मन्त्रालयमा पेस गरिसकेको र विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौताका लागि पनि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणमा निवेदन गरिसकेको व्यहोरा उल्लेख गर्दै ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०६९।०३।१५ को निर्णय सच्याई आयोजना निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने अवसर प्रदान गरिदिन विपक्षी प्रधानमन्त्रीसमक्ष मिति २०६९।०३।३१ गते मा निवेदन गरेकोमा सो निवेदनका सम्बन्धमा प्रधानमन्त्रीबाट भएको निर्देशनअनुसार सो आयोजनाको सम्बन्धमा भए गरेका कार्य प्रगतिको बारेका प्रवर्द्धक कम्पनीले ऊर्जा मन्त्रालयमा पेस गरेको प्रस्तुतीकरण एवं छलफलबाट प्रस्तुत आयोजनाको निर्माणमा वैदेशिक लगानी जुटाउन सक्ने पर्याप्त आधार र सम्भावना देखिएको जसका लागि कोरियन डेभलपमेन्ट बैंक तथा विश्व बैंकले दिएका आशयहरू पेस गरेको, डिटेल इन्जिनियरिङ डिजाइन गर्दै रहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि ऊर्जा मन्त्रालयको सिफारिससहित वातावरण मन्त्रालयमा पठाएको तथा

नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग कनेक्सन एग्रिमेन्ट र पि.पि.ए. गर्नेसम्बन्धमा कारवाही अगाडि बढेको हुनाले आयोजनाको अनुमतिपत्र रद्द गर्ने निर्णयलाई कायमै राख्नुभन्दा सोही प्रवर्द्धक कम्पनीलाई विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी आयोजनाको विकास गर्न गराउन लगाउँदा उक्त आयोजना छिटो निर्माणमा जानसक्ने देखिएको हुँदा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम सो कम्पनीसँग करार गर्न स्वीकृतिका लागि ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६९।०४।१७ मा मन्त्रपरिषद्समक्ष प्रस्ताव पेस गरिएको सोसम्बन्धमा मिति २०६९।०४।२४ मा बसेको बैठकबाट मन्त्रपरिषद् आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने निर्णय भएबमोजिम उक्त समितिको मिति २०६९।०५।०३ मा बसेको बैठकले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम ऊर्जा मन्त्रालय र उक्त कम्पनीबिच करार गर्न स्वीकृति प्रदान गर्ने र करारमा हस्ताक्षर गर्ने अख्तियारी विद्युत् विकास विभागका महानिर्देशकलाई दिने भनी निर्णय भएको देखिन्छ।

१०. निवेदकले उल्लेख गरेको विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ मा “यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग करार गरी सोही करारमा उल्लिखित सर्तहरूको आधारमा विद्युत् उत्पादन, प्रसारण वा वितरण गर्न गराउन सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ भने सोही ऐनको दफा ५ को उपदफा (१) मा “विद्युत् सर्वेक्षणको लागि लिइने अनुमतिपत्रको अवधि बढीमा पाँच वर्षसम्मको हुनेछ” भनी उल्लेख भएको छ। त्यसै गरी विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १९ मा “विद्युत् उत्पादन, प्रसारण वा वितरणमध्ये कुनै एक वा सबै कामको सर्वेक्षण गर्न नियम ८ वा ९ बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले आफूले गरेको सर्वेक्षणबमोजिमको विद्युत् उत्पादन, प्रसारण वा वितरणसम्बन्धी निर्माण,

सञ्चालन तथा सम्भार कार्यको लागि पनि सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको म्यादभित्रै नियम १२, १३ र १४ बमोजिमका विवरण खुलाई दरखास्त दिएमा यस नियमावलीको अन्य अवस्थाहरूको अधीनमा रही दरखास्तवालालाई त्यस्तो अनुमतिपत्र दिइनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

११. नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी डेभलपेन्ट कम्पनीले विद्युत् ऐन, २०४९ तथा विद्युत् नियमावली, २०५० अनुसार नै २१६ मेगावाट क्षमताको माथिल्लो त्रिशूली जलविद्युत् आयोजनाको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्र प्राप्त गरी विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण कार्य गरेको र सो कम्पनीलाई प्रदान गरिएको विद्युत् उत्पादनको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको म्याद मिति २०६८।०९।२३ सम्म कायम रहेको अवधिभित्रै विद्युत् नियमावली, २०५० को नियम १९ बमोजिम प्रवर्द्धक कम्पनीले अनुमतिपत्रको म्याद बहाल रहेको मितिभित्रै मिति २०६८।०९।०८ मा विद्युत् उत्पादनको अनुमतिपत्रको लागि दरखास्त दिएकोमा अनुमतिपत्र प्राप्त गर्नको लागि दरखास्तसाथ पेस गर्नुपर्ने कागजात विवरणहरूमध्ये स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, कनेक्सन, एग्रिमेन्ट, विद्युत् खरिद बिक्री सम्झौता र वित्तीय व्यवस्थापनसम्बन्धी कागजात विवरणहरू पेस गर्न नसकेको र सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको म्यादसमेत समाप्त भइसकेको भनी कम्पनीले मिति २०६८।०९।०८ मा पेस गरेको दरखास्त ऊर्जा मन्त्रालयको मिति २०६९।०३।१५ को निर्णयानुसार रद्द गरेको देखिए पनि उक्त कम्पनीले सर्वेक्षण अनुमति बहाल रहेकै अवधिमा अनुमतिपत्रको लागि दरखास्त दिएको देखिएको र कम्पनीले उक्त आयोजनाको विकासको लागि विश्व बैंक र कोरियन साउथ इस्ट पावर कम्पनी जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट लगानी जुटाउने कार्य तथा आयोजनाको निर्माणको लागि डिटेल इन्जिनियरिङ कार्यसमेत भइरहेको, वातावरणीय

प्रभाव मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि वातावरण मन्त्रालयमा पेस गरिसकेको, प्रस्तुत आयोजनाको निर्माणमा वैदेशिक लगानी जुटाउन सक्ने पर्याप्त आधार र सम्भावना देखिएको जसका लागि कोरियन डेभलपमेन्ट बैंक तथा विश्व बैंकले दिएका आशयहरू पेस गरेको, डिटेल इन्जिनियरिङ डिजाइन गर्दै रहेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि ऊर्जा मन्त्रालयको सिफारिससहित वातावरण मन्त्रालयमा पठाएको तथा नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग कनेक्सन एग्रिमेन्ट र पि.पि.ए. गर्नेसम्बन्धमा कारवाही अगाडि बढेको हुनाले आयोजनाको अनुमतिपत्र रद्द गर्ने निर्णयलाई कायमै राख्नुभन्दा सोही प्रवर्द्धक कम्पनीलाई विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गरी आयोजनाको विकास गर्न गराउन लगाउँदा उक्त आयोजना छिटो निर्माणमा जानसक्ने देखिएको हुँदा विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम सो कम्पनीसँग करार गर्न स्वीकृतिका लागि ऊर्जा मन्त्रालयबाट मिति २०६९।०४।१७ मा मन्त्रिपरिषद्समक्ष प्रस्ताव पेस गरिएकोमा मिति २०६९।०४।२४ मा बसेको बैठकबाट मन्त्रिपरिषद्आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने गरी निर्णय भएबमोजिम उक्त समितिको मिति २०६९।०५।०३ मा बसेको बैठकले विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम ऊर्जा मन्त्रालय र उक्त कम्पनीबिच करार गर्न स्वीकृति प्रदान गर्ने र करारमा हस्ताक्षर गर्ने अख्तियारी विद्युत् विकास विभागका महानिर्देशकलाई दिने भनी निर्णय भएको देखिन्छ ।

१२. उत्पादन अनुमतिपत्रको दरखास्त रद्द भएको अवस्थामा सो रद्द भएको कम्पनीलाई नै पुनः त्यस्तो अनुमतिपत्र दिन नमिल्ने भनी विद्युत् ऐन तथा नियमावलीमा कुनै व्यवस्था भएको नदेखिएको र प्रवर्द्धक कम्पनीले उक्त आयोजनाको विकासको लागि विश्व बैंक र कोरियन साउथ इस्ट पावर कम्पनी जस्ता

अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट लगानी जुटाउने कार्य तथा आयोजनाको निर्माणको लागि डिटेल इन्जिनियरिङ कार्यसमेत गरेको, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि वातावरण मन्त्रालयमा पेस गरिसकेको तथा आयोजनाको निर्माणमा वैदेशिक लगानी जुटाउन सक्ने पर्याप्त आधार र सम्भावना देखिएको र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग कनेक्सन एग्रिमेन्ट र पि.पि.ए. गर्नेसम्बन्धमा कारवाही अगाडि बढिसकेको मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट देखिन्छ । निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गरे जस्तो सर्वेक्षण अनुमतिपत्रसमेत खारेज भई उत्पादन अनुमतिपत्रको दरखास्त रद्द भएको अवस्थामा निवेदक कम्पनीलाई पुनः अनुमतिपत्र नदिई उक्त आयोजना बास्केटमा आएको ठानी पुनः प्रतिस्पर्धा गराउने हो भने निवेदक कम्पनीले ५ वर्षको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको अवधिमा उक्त आयोजनाको विकासको लागि विश्व बैंक र कोरियन साउथ इस्ट पावर कम्पनी जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट लगानी जुटाउने कार्य तथा आयोजनाको निर्माणको लागि डिटेल इन्जिनियरिङको कार्य, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन, नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग कनेक्सन एग्रिमेन्ट र पि.पि.ए. गर्नेसम्बन्धमा कारवाही अगाडि बढेको कार्यहरू पुनः प्रारम्भ गर्नुपर्ने र सो गर्दा समय र श्रम धेरै लाग्न गई वैदेशिक लगानीकर्ताहरू समेत पछि हट्ने अवस्था सिर्जना हुन जाने देखिन्छ ।

१३. यस अवस्थामा आवश्यकताको सिद्धान्तको समेत चर्चा गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ । राज्यका प्रमुख उद्देश्यभित्र नागरिकको हक, हित, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय र लैङ्गिक जस्ता विविध पक्षहरूमा राष्ट्र र नागरिकहरूको हितार्थ कानूनको निर्माण गर्ने कार्य गर्छ । तथापि जीवन र जगतलाई यदाकदा कानूनले नसमेट्ने वा कानूनको निर्माणभन्दा नागरिकको गति अघि बढिरहेको अवस्थामा कानूनद्वारा समय

व्यवस्थापन नहुनु स्वाभाविक हुन्छ । यस्तो अवस्थामा कानूनको अभावमा पनि आवश्यकताको सिद्धान्तभित्र प्राकृतिक कानूनलाई परिपालना गर्ने तौर तरिकाबाट नागरिकको हितकै लागि सकारात्मक सोच र कानूनको अभावमा आपूर्तिको व्यवस्था गर्नुपर्छ । आवश्यकताले कानून चिन्दैन (Necessity Knows No Law) । यो सिद्धान्तले बाध्यतावश गरिनुपर्ने कार्यको संरक्षणसमेत गर्दछ (Necessity Defends or Justifies what is Complex) । कानूनमा भएको व्यवस्था लागू हुन नसकेमा वा कानूनमा कुनै स्पष्ट व्यवस्था नभएको अवस्थामा कुनै काम कारवाही गर्नु परेमा वा सो कार्य नगरेमा मुलुकलाई अत्यधिक हानि वा नोक्सानी हुने अवस्था देखियो भने त्यस्तो अवस्थामा हुन जाने हानि नोक्सानीबाट बचाउन आवश्यकताको सिद्धान्तबमोजिम काम कारवाही गर्न नमिल्ने भनी अर्थ गर्न मिल्ने हुँदैन । आर्थिकरूपले मजबुत र अनुभवी सेयर लगानीकर्ताहरूले सेयर लगानी गर्न स्वीकृति जनाई संयुक्त लगानी सम्झौता तथा सेयर खरिद बिक्री सम्झौता र विश्व बैंकको IFC समेतलाई सामेल गराई Joint Development Agreement समेत सम्पन्न भै नेपाल सरकारको उद्योग विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंकसमेतबाट स्वीकृति तथा सहमति लिई हालसम्म करिब रु. १५ करोड लगानी गरिसकेको भन्ने विपक्षी कम्पनीको लिखित जवाफ व्यहोराबाट देखिएको अवस्थामा निवेदकले दाबी लिए जस्तो उक्त कम्पनीलाई उत्पादन अनुमतिपत्र नदिने हो भने उक्त लगानी त्यसै खेर जाने मात्र नभई विद्युत् उत्पादन गरी लोडसेडिङ अन्त्य गर्ने सरकारको योजनासमेत धराशायी बन्न जाने हुन्छ । असामान्य अवस्थामा राज्य संयन्त्रबाट गरिएको कुनै कार्यको न्यायिक उपयुक्तताको आधारमा अदालतले परीक्षण गर्न सक्ने नै देखिँदा र सोही सिद्धान्तसमेतलाई आधार मानी विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ ले दिएको अधिकारअन्तर्गत रही उक्त कम्पनीलाई करार गरी उत्पादन अनुमतिपत्र दिने

गरी भएको निर्णय कानूनसम्मत नै देखियो ।

१४. अतः आयोजना तथा यसका लगानीकर्ताको पृष्ठभूमि, वचनबद्धता तथा हालसम्म भएको कार्य प्रगतिको स्थितिबाटै विपक्षीहरूले भनेजस्तो झोलामा खोला रहेको अवस्था नदेखिएको तथा लगानीकर्ताहरूको हैसियत तथा अनुभव र सर्वेक्षणको कार्य पुरा गरिसकेको अवस्थासमेतलाई मध्यनजर गरी उत्पादन अनुमतिपत्रको दरखास्त रद्द गरिएको भए पनि प्रस्तुत आयोजनाको सन्दर्भमा आयोजना बनाउन सक्ने विपक्षी नेपाल वाटर एन्ड इनर्जी कम्पनीसँग जल विद्युत् ऐन, २०४९ को दफा ३५ बमोजिम करार गर्न लागेको कार्य उपर्युक्त आधार तथा कारणसमेतबाट कानून र न्यायसङ्गत नै देखिएकोले निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिएन । प्रस्तुत निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. सुशीला कार्की

इजलास अधिकृत (उपसचिव) : हरिकृष्ण श्रेष्ठ
इति संवत् २०७२ साल भदौ ३१ गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं.१५४५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
फैसला मिति : २०७२।३।१३।१

मुद्दा: गैरकानूनीरूपमा सम्पत्ति आर्जन गरी भ्रष्टाचार
गरेको

०६७-CR-०३५३

पुनरावेदक / वादी : अनुसन्धान अधिकृत दिनेशहरि
अधिकारीको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार
विरुद्ध

विपक्षी / प्रतिवादी : का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. १०
बुद्धनगर बसोबास गरी तातोपानी भन्सार
कार्यालयमा खरिदार पदमा कार्यरत भरतप्रसाद
घिमिरेसमेत

०६७-CR-१०६२

पुनरावेदक / प्रतिवादी : भरतप्रसाद घिमिरेकी श्रीमती
काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका,
वडा नं. १० बुद्धनगर बस्ने वर्ष ४५ की रमादेवी
घिमिरेसमेत

विरुद्ध

विपक्षी / वादी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान
आयोगका अनुसन्धान अधिकृत दिनेशहरि
अधिकारीको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

०६७-CR-१०६३

पुनरावेदक / प्रतिवादी : चतुर्भुज घिमिरेको छोरा,
भक्तपुर जिल्ला मध्यपुर ठिमी नगरपालिका

वडा नं.९ बस्ने ऐ. को छोरा नारायण प्रसाद
घिमिरेसमेत

विरुद्ध

विपक्षी / वादी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान
आयोगका अनुसन्धान अधिकृत दिनेशहरि
अधिकारीको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

- जसका नाममा बिल बिजक देखिन्छ त्यो वस्तु उसैको हुनेमा त्यसको अनदेखा गरी सोको विपरीत प्रतिवादीको भाइको व्यापारिक कारोबारको घडी छापा मार्दा भरतप्रसाद घिमिरेको घरमा फेला परेको उल्लेख गरी सोको स्रोतसमेत निजले नै पुष्टि गर्नुपर्छ भन्न मिल्ने नदेखिने।

(प्रकरण नं. १२)

- विवादित रकम जसका नाममा रोक्का रहेको छ उसैको हुन्छ । जहाँसम्म बैंकमा रोक्का रहेको रकम प्रतिवादीले गैरकानूनी आर्जन गरी भ्रष्टाचार गरेका हुन् भनी आरोपित गरिसकेपछि बैंकको खातावालालाई पनि प्रतिवादी बनाई मुद्दा चलाउन सक्नुपर्ने हुन्छ । खातावाला व्यक्तिलाई अभियुक्त बनाई मुद्दा दायर पनि नगर्ने र अर्काको खातामा रहेको रकमसमेत यिनै प्रतिवादीको हो भनी सो रकमको समेत स्रोत पुष्टि गर्नुपर्दछ भनी उक्त रकममा समेत यिनै प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको कायम गरी गैरकानूनी आर्जन भनी सजाय ठहर गर्नु न्यायोचित नहुने ।
- अभियोग लगाउने पक्षले आफूले लगाएको अभियोग शंकारहित तवरबाट पुष्टि गर्नुपर्दछ भन्ने फौजदारी न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्त हो । भ्रष्टाचारलगायत कतिपय फौजदारी मुद्दामा प्रमाणको भार

प्रतिवादीले नै पुर्याउनु पर्ने गरी व्यवस्था गरिएको भएपनि अभियोग लगाउने पक्षले अभियोग लगाइसकेपछि आफ्नो दायित्वबाट पुरै पन्छिन मिल्छ भनी अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. १५)

- प्रतिवादीका नाममा रहेको सम्पत्ति निजको कारोबार र सो कारोबारबाट बढे बढाएको छ छैन भन्ने कुराको मापन निजको कारोबारबाट हेर्न सकिने विषय हुन्छ । रु. ३ लाख १० हजारमा आफ्नो पैतृक सम्पत्ति बिक्री गरेको कार्यलाई प्रतिवादीले पेस गरेको गा.वि.स. कार्यालयको कागजलाई अन्यथा नभएपछि सोपश्चात् खरिद भएको जग्गाको सम्पत्तिमा स्रोत नखुलेको भन्न नमिल्ने ।
- तत्कालीन निजामती सेवा ऐनले निजामती कर्मचारीलाई ऋण लिनेदिने कार्य गर्न रोक लगाएको देखिँदैन । मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको २ नं. समेतले त्यसलाई कानूनी बैद्यता दिएको देखिन्छ । ऋण लिनेदिने कानूनी व्यवस्थाको बैद्यतामा वादी पक्षले प्रश्न उठाएको देखिँदैन । कानूनद्वारा रोक नलगाएको कारोबारबाट प्रतिवादीले आर्जन गरेको सम्पत्तिमा गैरकानूनी आर्जन हो भनी अर्थ गर्न नमिल्ने ।
- उद्योगको आय गणना गर्ने कार्यमा प्रतिवादीले दिएको कारोबारको सूचीलाई आयोगले अन्यथा गर्न मिल्दैन । बढी कारोबार र आय बढी देखिएमा त्यसमा कर प्रणालीले प्रतिवादीलाई करको दायित्वतर्फ कानूनबमोजिम असुल गर्न सक्छ र आयोगले त्यसतर्फ सम्बन्धित कर कार्यालयलाई सचेत गर्न र बुझ्न सक्छ

त्यस्तो भएको नदेखिँदा प्रतिवादीले पेस गरेको आयलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।

- छोरीको ट्युसन फी ससुराबाट प्राप्त रकम र दिदीबाट प्राप्त गरेको अंकलाई हेर्दा प्रतिवादीको कारोबार सगोलको अवस्था र निजको हैसियतलाई नसुहाउने प्रकृतिको देखिँदैन । प्रतिवादीले पेस गरेको आयको स्रोतलाई अवैध हो भन्ने कायम गर्दा त्यसलाई पुष्टि गर्ने प्रमाण आधार पनि हुनुपर्ने ।
- प्रतिवादीको भागमा पर्ने कुल सम्पत्ति निजको पैतृकसम्बन्धी त्यसबाट बढे बढाएको सम्पत्ति कृषि आय तथा सगोलका परिवारले गरेको कारोबार र त्यसबाट आर्जन गरेको सम्पत्तिमा प्रतिवादीको के कति हिस्सा पर्न आउने हो सोतर्फ पनि यथेष्ट प्रमाणबाट प्रतिवादीको दान दातव्य उपहार बिलासितापूर्ण जीवन यापन गरेको भन्ने देखिनुपर्ने ।
- आय र व्ययको स्रोत मापन गर्ने मात्रको कार्य त कर प्रणालीले नै सुनिश्चित गरेको हुन्छ । करको दायित्वमा कानून प्रतिकूल भए तत् निकायबाट हेरिने विषयलाई भ्रष्टाचारको अभियोगमा सजाय गर्नु उपयुक्त हुँदैन । प्रतिवादीले गरेको कारोबार निजले कारोबार गरेबापत राज्यलाई बुझाएको कर र निजको आयस्रोत अस्वाभाविक देखिएको हुनुपर्दछ । कर तिर्दैमा भ्रष्टाचारबाट उन्मुक्ति हुन नसक्ने ।
(प्रकरण नं. १७)
- पैतृक सम्पत्तिको आधार विना पनि कसैले आफ्नै उद्यमताले आय आर्जन उपायहरू अवलम्बन गरेको हुन्छन् भने उद्यमता र कारोबारविहीन सम्पत्ति देखिन्छ भने

त्यस्तो अवस्थामा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २० द्वारा अनुमानित गरी कसुरदार ठहर गर्नुपर्ने नै हुन्छ । कुनै निजामती कर्मचारीले उद्योग र आय आर्जन गर्ने कारोबार नै गर्न पाउँदैन भन्न मिल्दैन । जग्गाको किनबेच समयको अन्तरालमा त्यसको मूल्यमा वृद्धि र कारोबार गर्दा मालपोत कार्यालयमा देखाउने मूल्य र वास्तविकरूपमा भएको कारोबारमा धेरै नै अन्तर भने रहेको हुन्छ भनी अनुमान गर्न नसकिने ।

(प्रकरण नं. १८)

वादीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता चन्द्रबहादुर सापकोटा

प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता कृष्णप्रसाद सापकोटा, अधिवक्ता रामप्रसाद भण्डारी, माधवकुमार बस्नेत र यादवप्रसाद ढुंगाना

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.गोपाल पराजुली : विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

तातोपानी भन्सार कार्यालयका खरिदार भरतप्रसाद घिमिरेले भ्रष्टाचार गरी करौडौं रूपैयाँको सम्पत्ति कमाएको भन्ने व्यहोराको रमेश घिमिरेले मिति २०५८।१२।१२ मा रामकृष्णलगायतका व्यक्तिले मिति २०५९।४।२९ मा र उत्तमकुमार श्रेष्ठले मिति २०५८।१०।३ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा आवश्यक कारवाहीको लागि

दिएको निवेदनको आधारमा उक्त आयोगले विस्तृत अनुसन्धान गर्दा निम्न लिखित व्यहोरा भएको देखिन आयो ।

काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १० बुद्धनगर, बुद्ध मार्ग घर नं. ७७१।८२ को भरतप्रसाद घिमिरेको घर मिति २०५९।५।१ मा खानतलासी गर्दा इटालियन प्रयोग नगरेको गुड्ने चार पाङ्ग्रा भएको तिन हजार वाटको थास हिटर, सोफा २ सेट, टेबुल, रिमोट कन्ट्रोल भएको स्पिकरसहितको सि.डि. प्लेयर, सोनियो कम्पनीको ईलेक्ट्रिक हिटर, ८।१२ को गलैँचा र नेपाली कार्पेट टाँसिएको, काठको सिसा भएको सो केस थान-२, तिन खण्ड भएको भित्तामा फीक्स गरिएको लम्बाई १० र चौडाई ८ फिटको काठको दर्राज, रा.वा. बैंक रानी विराटनगरको पास बुक, रमादेवी घिमिरेको नामको ने.बै.लि. विराटनगरको पासबुक र रु.४५,०००।-जम्मा गरेको भौचर, चेकबुक, भरतप्रसाद घिमिरेको रा.वा. बैंक रानी विराटनगरको चेकबुक, रमादेवी घिमिरेको नेपाल अरब बैंक लि.को चेक बुक, मूल्याङ्कन आ.व.२०५८/५९ लेखिएको ३६ पृष्ठको सेतो कागजमा लेखिएको कापी, यु.यस डलर ८३८, भा.रु.८२८१०, ने.रु.१८,७८,५००।- प्रयोगमा रहेको २५ इन्चको सोनी टि.भि. र भि.सि. डि., पेन्टियम श्री कम्प्युटर, सिको जेन्टस, लेडिज सिको, राडो जेन्टस, यामाहा जेन्टस, रोमान्सन जेन्टस, सिटिजन घडीहरू एवं पुरानो र नयाँ विभिन्न खाले घडी थान २२, वाकमेन, पानासोनी टेलिफोन, घरको कागजात भएको फाइल थान -४, डायरी ४ थान, रमादेवी, रिंकु, रूबी र रितेशको पार्सपोर्ट, सुनको बुट्टेवाला थान २ (अन्दाजी २ तोला), सुनको वुट्टे सिक्की थान १ (अन्दाजी १ तोला), सुनका औंठीहरू (अन्दाजी ५ तोला), सुनको चुरा थान ४ (अन्दाजी २ तोला), गिन्नीको नेक्लेस एक सेट (अन्दाजी १ तोला), सुनको नेक्लेस एक सेट (अन्दाजी ३ तोला), सुनको ब्रास्लेट थान २ (अन्दाजी ४ तोला), सुनको बिस्कुट

थान १ (अन्दाजी १५ तोला), सुनको बिस्कुट थान १ (अन्दाजी २ तोला), सुनको चुरा, नेक्लेस थान २ (अन्दाजी ३ तोला), सुनको नेक्लेस सेट थान १ (अन्दाजी ३ तोला), गहनासम्बन्धी बिलहरू, इयालमा फिट गरेको एयर कन्डिसन थान एक, पानासोनि भिडियो क्यामेरा थान एक, ओभन थान १ देखिएकोमा सोमध्ये निम्नबमोजिमका नगद, सुन चाँदी, घडी कागजातहरू बरामद गरेको देखिएको ।

नगद

- (क) भारतीय रुपैयाँ ८२,८१०। -
- (ख) ने.रु. १८,७८,५००। -
- (ग) यु.यस. डलर ८३८।-

सुन र चाँदी

- (क) ५ टेल सुन उल्लेख भएको लामो आकारको बिस्कुट गोटा १
- (ख) १० तोलाको RNA लेखेको सुनको बिस्कुट गोटा १
- (ग) बिचमा प्वाल भएको सुनको टुक्रा (९९९९ लेखेको) थान १

बैंक कारोबारसम्बन्धी कागजात

१. ने.बै.लि.को रमादेवी घिमिरेको नामको पासबुक, चेकबुक, ऐ. नामको नबिल बैंकको चेकबुक ।
२. विष्णुप्रसाद उपाध्यायको रा.वा. बैंकको पास बुक, भौचरहरू, चेकबुक र सही गरिएका चेकहरू ।
३. रा.वा. बैंक रानी विराटनगरको भरतप्रसाद घिमिरेको नामको पास बुक ।
४. नेपाल बंगालादेश बैंकको डिपोजिट स्लिप ।
५. भरतप्रसाद घिमिरेको रा.वा.बैंकको चेक ।
६. कृष्णप्रसाद अधिकारीको नामको नेपाल बंगालादेश बैंकको चेक थान ।

<p>७. नारायण घिमिरेको नामको रु. १५,८०,०००/- सूर्य पस्मिना उल्लेख भएको नबिल बैंकको मिति २०५९/३/२२ उल्लेख भएको चेक थान १ र ऐ.ऐ.को रु. १०,००,२३५/- लेखिएको चेक समेत रहेको विभिन्न टिपोट लेखिएको खाम।</p>	<p>छ. निलो बट्टाभिन्न रहेको सेतो डायल भएको घडी थान १</p> <p>ज कालो बट्टाभिन्न रहेको स्वीस लरिन सेतो डायल भएको घडी थान १</p> <p>झ हरियो बट्टामा रहेको सिको जेन्टस घडी थान १</p> <p>ञ. रातोबट्टामा रहेको सिको लेडिज घडी थान १</p> <p>ट. कालो बट्टाभिन्न रहेको सिटिजन खरानी रंगको थान १</p> <p>ठ. रोमान्सन घडी थान १</p> <p>ड. निलो डेकेम्ब्रिजमा रहेको Charles लेडिज घडी थान १</p>
<p>जग्गासम्बन्धी कागजात</p> <p>जग्गाधनी पुर्जा ५ थान, राजीनामा र बकसपत्र गरी ४ थान।</p>	
<p>अन्य कागजात</p> <p>क. अर्थ मन्त्रालय, भन्सार कार्यालय, बिमा संस्थान र सञ्चय कोषसम्बन्धी फाइल।</p> <p>ख. संगम फाइलमा रहेको १२ थान कागजसहितको फाइल।</p> <p>ग. चार थान पासपोर्ट।</p> <p>घ. ४ थान डायरी।</p> <p>ङ. मूल्याङ्कन टिपोट।</p> <p>च. सादा मेमो टिपोट कागज।</p>	<p>अन्य</p> <p>डिजिटल डायरी २ र सोम्सोनाइट ब्रिफकेस थान १</p>
<p>३१,९००१- मूल्य बराबरको घडीहरू</p> <p>क. रातो बट्टामा रहेका सिटिजन जेन्टस घडी (लेदर बैन्ड) थान १</p> <p>ख. रातो बट्टामा रहेको राडो पहिलो रंग घडी थान १</p> <p>ग. रातो बट्टाभिन्न रहेको लेडिज रोमान्सन चारकुने घडी थान १</p> <p>घ. रातो बट्टाभिन्न रहेको कालो र पहुँलो डायल भएको सिको जेन्टस घडी थान २</p> <p>ङ. रातो बट्टाभिन्न रहेको यामाहा घडी थान १</p> <p>च. निलो बट्टामा रहेको रोमान्सन जेन्टस सेतो डायल घडी थान १</p>	<p>(घ) पारिवारिक स्थिति</p> <p>भरतप्रसाद घिमिरेको पुख्र्यौली घर रामेछाप जिल्ला मन्थली गा.वि.स. मा रहेको र २०३५ सालमा महोत्तरीको खयरमारा गा.वि.स.मा केही वर्ष बसी जनकपुर न.पा. वडा नं. १४ रजौलमा बसोबास गरी २०५१ सालको अन्ततिर का.म.न.पा.वडा नं. १० बुद्ध नगरमा बस्दै आएको देखिन्छ। निजको दाजुभाइहरू बिच आ-आफ्नो व्यवहार अलगअलग रहेको देखिन्छ। भरतप्रसाद घिमिरेको पिता चतुर्भुज घिमिरेको जेठा छोरा भरतप्रसाद घिमिरे, माहिलो मुकुन्दप्रसाद घिमिरे, साँहिलो जनार्दनप्रसाद घिमिरे, काँहिलो नारायणप्रसाद घिमिरे, ठाँहिलो गणेश प्रसाद घिमिरे, कान्छो प्रकाश घिमिरे रहेका र यी सबैको विवाह भएको र सबै भाइका छोराछोरी गरी १४ जना रहेको देखिन्छ। भरतप्रसादका माता पिता दुवै भरतप्रसाद घिमिरेसँग नै बसेका छन्। भरतप्रसाद घिमिरेको</p>

पुर्ख्यौली घर रामेछापमा हाल चतुर्भुज घिमिरेको नाममा जग्गा जमिन रहेको छ । निजकी श्रीमती घर गृहस्थी, माहिलो भाइ मुकुन्द र निजकी श्रीमती जनकपुरमा घर गृहस्थी, साँहिलो भाइ जनार्दन र निजकी श्रीमती महेन्द्रनगर धनुषामा घर गृहस्थी गरी बसेका छन् भने काहिलो भाइ नारायण र निजकी श्रीमती क्रमशः व्यापार र नोकरी, ठाँहिलो भाइ गणेश र निजकी श्रीमती क्रमशः व्यापार र गृहस्थी, तुलो कान्छो भाइ व्यापार र निजकी श्रीमती नोकरी, ठाँहिलो भाइ गणेश र कान्छो भाइ प्रकाश तथा निजकी श्रीमती आ-आफ्नै व्यापार व्यवसाय गरी बसेका छन् । भरतप्रसाद घिमिरेको ३ जना छोरा छोरी रहेका र तीमध्ये १८ वर्षे छोरी रिंकुले निष्ट कलेजबाट आ.एस्सी.सकेकी, १५ वर्षे छोरो रितेश हाल होलिल्यान्ड स्कुल काठमाडौंमा कक्षा १० मा तथा १३ वर्षे छोरी रूवी मोडर्न इन्डियन स्कुल काठमाडौंमा कक्षा ७ मा अध्ययनरत देखिन्छ ।

(ड) वर्तमान सम्पत्ति विवरण

घर

रमादेवी घिमिरेको नामको का.जि. का.म.न.पा.वडानं. १०, कि.नं. २८५,४३७ र ९१ को क्रमशः ०-५-२-०, ०-२-३-२ र ०-३-२-० जग्गामा मूल्य रु.२९,०९,६०७।३१ पर्ने घर निर्माण भएको देखिन्छ ।

जग्गासम्बन्धी विवरण

भरतप्रसाद घिमिरेको नामको जग्गा

- महोत्तरी जिल्लाको खयरमारा गा.वि.स.वडा नं.५ ग को कि.नं. ६१,०-१०-१४ जग्गा २०४१/७/१ मा रु. ५,०००।- मा राजीनामा गरी लिएको । ०-१०-१४ क्षेत्रफलमध्ये ०-३-० जग्गा खोलाले कटान गरेको एवं किनबेच गर्दा रु.३५,०००।- मा किनबेच गर्न सकिने जग्गाको जि.वि.स. कार्यालय,

महोत्तरीको मिति २०५९/७/२६ को पत्रबाट रु. ८५,६००।- मूल्य पर्ने ।

- का.जि.जोरपाटी गा.वि.स.वडा नं.७ (घ) कि.नं.५३३, ०-८-०-० जग्गा गा.वि.स.को कार्यालय, जोरपाटीको मुचुल्काबाट चलनचल्तीमा प्रति रोपनी रु. ६,५०,०००।- पर्ने भनी उल्लेख भएको आधारमा सो जग्गाको मूल्य रु. ३,२५,०००।- पर्ने देखियो ।

रमादेवी घिमिरेको नामको जग्गा

- मोरङ वखरी वडा नं. ६(ग) कित्ता नं. ८४३ को रु. ३,३७,५००।- मूल्य पर्ने ०-१-१० जग्गा ।
- का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. १० अन्तर्गत कि.नं. २९७ क्षे.फ. ०-१-०-०, कि.नं. २५८ क्षे.फ. ०-५-२-० र कि.नं. २३५ को क्षे.फ. ०-४-१-३ समेत गरी ०-१०-३-३ जग्गा । उक्त जग्गाको काठमाडौं महानगरपालिकाको मिति २०५९।७।१२ को प्राप्त मुचुल्काअनुसार चलन चल्तीको मूल्य रु. १२,५७,८१२।५० पर्ने ।
- भक्तपुर बालकोट गा.वि.स. वडा नं.४ कि.नं.८३९ क्षे.फ. ०-४-०-० जग्गा र कि.नं. ८४० को क्षे.फ.०-३-१-० जग्गा । उक्त जग्गाको मूल्याङ्कन सम्बन्धमा गाउँ विकास समितिको कार्यालय, बालकोट भक्तपुरले मिति २०५९।७।७ मा जि.वि.स. भक्तपुरलाई लेखेको पत्र र मुचुल्काअनुसार प्रति रोपनी रु. १० लाखमा किनबेच हुने गरेको भनी लेखी आएको ।
- साबिक बालकुमारी गा.वि.स. वडानं. ३ हाल मध्यपुर ठिमी नगरपालिका १४ मा रहेका कि.नं. ४०९, ४११, २१७, ४१० र २३०

को क्रमशः क्षे.फ. ०-६-१-०, ०-५-०-०, ०-१-१-०, ०-४-२-० र १-१-०-२ जग्गाको मध्यपुर ठिमी नगरपालिकाले जि.वि.स. भक्तपुरलाई मिति २०५१।७।५ मा लेखेको पत्र र संलग्न मुचुल्काअनुसार माथि उल्लिखित जग्गाको आसपासका जग्गाहरू चलन चल्तीमा प्रतिरोपनी रू. ११,००,०००।- मा किनबेच भइरहेको जानकारी आएको।

५. साबिक कालिमाटी वडा नं. १(क) हाल वडा नं. १३ को कि.नं. ४३७ को ०-२-३-२ र कि.नं. ९१ को ०-३-२-० जग्गाको मूल्य सम्बन्धमा काठमाडौं महानगरपालिकाको मिति २०५१।७।१४ को प्राप्त पत्र र मुचुल्काअनुसार चलन चल्तीको मूल्य प्रति आनाको ९५ हजारले ६,०५,६२५।- पर्ने मूल्याङ्कन भै आएको।
६. काठमाडौं जिल्ला गोंगबु गा.वि.स. वडा नं. ६ मा रहेको कि.नं. ९६८ को ०-९-१-० जग्गाको मूल्याङ्कन प्रतिरोपनी सरकारी मूल्य रू. ९,६०,०००।- र चलन चल्तीको मूल्य प्रति रोपनी रू.३२,००,०००।- रहेको भन्ने कुरा गा.वि.स.को कार्यालय गोंगबुको मिति २०५१/६/२५ को मुचुल्कामा लेखी आएको।
- ७ जि.महोत्तरी २५ नं. बहादुरगञ्ज गा.वि.स. वडानं. ३ (ख) कि.नं. ३९५ को क्षे.फ. ०-१-० जग्गा मिति २०४८/१२/२० मा रू. १५,०००।- मा खरिद गरेको र हाल रजिस्ट्रेसन मूल्याङ्कनको लागि रू. ७५,०००।- प्रति कच्चा मूल्याङ्कन भएको एवं हाल उक्त जग्गाको गा.वि.स. र मालपोत कार्यालयले गरेको प्रचलित मूल्य रू.२ लाख प्रति कच्चा रहेको भनी जि.वि.स. महोत्तरीको

मिति २०५१/७/२६ को पत्रमा उल्लेख भएको।

८. ऐ.ऐ. वडा नं. ७(ख) कि.न. ३६२ (हाल माईस्थान) को ०-२-४ जग्गाको रू. ८८,०००।- पर्ने प्रतिवेदनबाट देखिन्छ।

चतुर्भुज घिमिरेको नामको जग्गा

रामेछाप साबिक भलुवाजोर गा.वि.स.मा करिब ९ रोपनी जग्गा।

सेयर

रमादेवी घिमिरेको नाममा साझा स्वास्थ्य सेवा सहकारी संस्था लि.मा रू.१००।- दरका जम्मा मूल्य रू. ५००।- का ५ कित्ता सेयर रहेको।

बैंक ब्यालेन्ससम्बन्धी विवरण

१. रमादेवी घिमिरेको नामको नेपाल बैंक लि. सिटी अफिस, विराटनगरको बचत खाता नं. १४९९४ मा रू. १४९७।३७ रहेको।
२. भरतप्रसाद घिमिरेको नामको रा.वा.बैंक रानी शाखा, विराटनगरको बचत खाता नं. १४९० मा रू. ९३०।२५
३. भरतप्रसाद घिमिरेको नामको रा.वा. बैंक मुख्य शाखा कार्यालय काठमाडौंको बचत खाता नं. ००१८८४ मा रू. ५३,३९९।१६ रहेको। (यस मुद्दाका प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको भनी दाबी लिए तापनि अर्कै भरतप्रसाद घिमिरेको देखिई खाता फुकुवा भएको)
- ४ अनुसन्धानको सिलसिलामा खुल्न आएको कृष्ण पस्मिना आर्ट्सको प्रोप्राइटर कृष्णबहादुर कुँवरलाई ब्याजमा लगाएको रू. २५,००,०००।-

बरामद भएको नगद

भरतप्रसाद घिमिरेको घरबाट मिति २०५९/५/१ मा खानतलासी हुँदा बरामद भएका नगदसम्बन्धी विवरण निम्नानुसार रहेको छ ।

- (क) भारतीय रुपैयाँ ८२,८१०।- (भा.रु. ८२,८१०।- भा.रु. १०० को ने.रु. १६०।- का दरले नेपाली रुपैयाँमा सटही गर्दा हुने रु. १,३२,४९६।-)
- (ख) ने.रु. १८,७८,५००।-)
- (ग) यु.यस. डलर ८३८। (प्रति डलर रु. ७८ का दरले सटही गर्दा हुने ने.रु.६५,३६७।-)

बरामद भएको सुन

मिति २०५९/५/१ मा भरतप्रसाद घिमिरेको घरबाट बरामद हुन आएका सुनको तौल र मूल्याङ्कन गर्नको लागि आयोगबाट अनुरोध गरिएबमोजिम नेपाल सुन चाँदी व्यवसायी संघको मिति २०५९/७/१५ को पत्रबाट सुनको ढिक्का ३ टुक्रा (३४९.३०० ग्राम) को १० ग्रामको बजार दर रु.८,२५०।- का दरले हुने २,८९,५७२।५० भनी उल्लेख भै आएको देखिन्छ । साथै ३९,९००।- मूल्य बराबरको राडो, रोमान्सन, सिंको, सिटिजनलगायतका १४ वटा घडी पनि देखिन्छ ।

प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको नोकरी विवरण

नोकरी विवरण

शैक्षिक योग्यता:- एस.एल.सी.

जन्म मिति :- २०१२/१०/९ हालको वतन:- का.म.न.पा.वडा नं. १० बुद्धनगर, बुद्धमार्ग ।

स्थायी वतन:- जिल्ला, रामेछाप, भलुवाजोर गा.वि.स. वडा नं. ४ मन्थली । घर नं.- ७७१। ८२

सुरु नियुक्ति / पदस्थापना						
कार्यालय	पद	देखि	सम्म	जम्मा अवधि	तलब स्केल	कैफियत
पिंगाना गा.वि.स. महोत्तरी	गा.पं. सचिव	२०३४।३।२९	२०३८।१२।३०	करिब ४ वर्ष ९ महिना	२२५-१५ ३५५-४५	०३८।४।१ देखि ०३८।३।३१ सम्म

सरुवा

कार्यालय	पद	देखि	सम्म	जम्मा अवधि	तलब स्केल	कैफियत
मालपोत कार्यालय महोत्तरी	खरिदार	२०३८।१।१	०४०।१०।१५	करिब २ वर्ष २ महिना	३५५-४४५	

अर्थ मन्त्रालय राजश्व समूह

कार्यालय	पद	देखि	सम्म	जम्मा अवधि	तलब स्केल	कैफियत
नेपालगन्ज भन्सार कार्यालय	खरिदार	०४०१०११६	०४४१६११५	करिब ३ वर्ष ८ महिना	३५५-४४५	
डाईनिया छोटी भन्सार कार्यालय, विराटनगर	„	०४४१६११६	०४७१८१९	करिब ३ वर्ष २ महिना	७५०-९५९	०४५१३१३९ सम्म
विराटनगर भन्सार कार्यालय	„	०४७१८१९०	०४९१८१३०	करिब २ वर्ष	(१२४०-१५२४)	०५४१४१२ देखि
त्रि.वि.भ.कार्यालय	„	०४९१९१९	०५२१५१५	करिब २ वर्ष ८ महिना	१५५०-१८३४	
अर्थ मन्त्रालय	„	०५२१५१६	०५२१८१५	करिब ३ महिना	१५५०-१८३४	
भन्सार विभाग	„	०५२१८१९०	०५४१४१२०	करिब १ वर्ष ८ महिना	१८५०-२१३४	
अर्थ मन्त्रालय	„	०५४१४१२९	०५५१५१२७	करिब १ वर्ष १ महिना	१८५०-२१३४	
भन्सार विभाग	„	०५५१५१२८	०५५१८११५	करिब ३ महिना	२५००-२७८४	
त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालय	„	०५५१८११६	०५८१९१२५	करिब ३ वर्ष १ महिना	२५००-२७८४	०५७१४१९ देखि
तातोपानी भन्सार कार्यालय	„	०५८१९१२६	हालसम्म	करिब ७ महिना	२५००-२७८४ ४१००-५७००	

हाम्रो पुर्ख्यौली घर रामेछाप जिल्ला मन्थली गा.वि.स. वडा नं.४ मा भई हामी २०३५ सालमा जनकपुरको जलेश्वरमा बसाई आएका हौं। महोत्तरी जिल्लाको खयरमारा गा.वि.स. वडा नं.५ मा केही वर्ष बसी त्यहाँबाट पनि जनकपुर नगरपालिका वडा नं.१४ रजौलमा बसोबास गरी २०५१ सालको अन्ततिर का.म.न.पा.वडा नं.१०

बुद्ध नगरमा सगोल परिवारका साथ बसिरहेका छौं । रामेछापमा पिता/काकाको नाममा जग्गा मात्र छ, घर छैन । खयरमारामा सगोलको परिवारमा जग्गा मात्र छ । जनकपुर न.पा.वडा नं. १४, धनुषा महेन्द्रनगर र बुद्धनगरमा समेत घर छ । मेरा पिता चतुर्भुज घिमिरेका नाममा रामेछाप जिल्ला भलुवाजोर गा.वि.स. वडा नं. ४(ङ) कि.नं. ९ मा ४-९-०-२, ऐ.गा.वि.स. वडा नं. ४(छ) कि.नं. १९ मा ३-१२-१-३ जग्गा छ । त्यसैगरी मेरो सहोदर भाइ जनार्दनप्रसाद घिमिरेको नाममा धनुषा हरिहरपुर वडा नं. १(ग) कि.नं. २००८ को ०-१-० जग्गामा बनेको १ तले पक्की पुरानो काठको घर, धनुषा सखुवाको वडा नं. ८ ख.कि.नं. १३२ मा १-०-० धान खेत र महोत्तरी रतवाडा वडा नं. १ कि.नं. ५७३ मा ०-०-७ जग्गा छ ।

मेरो नाममा का.जि.जोरपाटी वडा नं. ७ (घ) कि.नं. ५३३ को ०-८-०-० जग्गा, जिल्ला महोत्तरी खयरमारा गा.वि.स.मा ०-१०-० जग्गा छ । मेरी श्रीमती रमादेवी घिमिरेको नाममा मोरङ वखरी वडा नं. ६ (ग) कि.नं. ८४३ मा ०-१-१-० जग्गा, का.जि. का.म.न.पा.वडा नं. १० कि.नं. २३५ मा क्षे.फ.०-४-१-३ जग्गा, ऐ.को कि.नं. २९७ मा ०-१-०, जग्गा, का.जि.का.न.पा.वडा नं. १० कि.नं. २५८ मा ०-५-२-० घर जग्गा, ऐ. वडा नं. १(क) हाल कि.नं.४३७ मा ०-२-३-२ जग्गा, ऐ.को वडा नं. १(क) कि.नं. ९१ मा ०-३-२-० जग्गा, जिल्ला भक्तपुर बालकुमारी गा.वि.स.वडा नं.३ कि.नं.२३०, ४०९, २१७, ४११, ४१० मा क्रमशः १-१-२-०, ०-६-१-०, ०-१-१-०, ५-०-०, ४-२-० क्षे.फ.का जग्गा, ऐ. बालकोट गा.वि.स.वडा नं ४ कि.नं.८४० र ८३९ मा क्रमशः ०-३-१-० र ०-४-०-० जग्गा, काठमाडौं जिल्ला गोंगबु गा.वि.स. वडा नं.६ कित्ता नं.९६८ मा ०-९-१-० जग्गा, महोत्तरी जिल्ला बहादुर गन्जमा ०-१-० जग्गा छन् । का.जि.नगर वडा नं. १० कि.नं. २३४ को ०-४-१-३ जग्गा बिक्री भइसकेको छ ।

मेरा भाइ नारायण घिमिरेका नाममा जनकपुर न.पा. वडा न. १४ रजौलको ०-१-० मा बनेको पक्की घर, माहिलो भाइ मुकुन्द घिमिरेको नाममा धनुषा सखुवा गा.वि.स. र महोत्तरी खयरमारामा जग्गा छ । मेरो नाममा रा.वा.बैंक विराटनगर रानी शाखामा र मेरी श्रीमती रमादेवी घिमिरेका नाममा नेपाल अरब बैंक विराटनगर, नेपाल बैंक लिमिटेड सिटी अफिस विराटनगरमा बैंक खाता छ । यसबाहेक मेरा परिवारका नाममा अन्य खाता र लकर छैन । मलाई थाहा भएसम्म मेरा एकासगोलका माता, पिता, श्रीमती, छोरा, छोरी, भाइबुहारीसमेतका नाममा सेयर बचत तथा सञ्चित रकम छैन । मैले मेरो नाममा राष्ट्रिय बिमा संस्थानमा २० वर्षे बिमा गरेको छु । मेरा भाइ कुमारप्रसाद घिमिरेको न्युरोडमा घिमिरे ट्रेड एन्ड जनरल सप्लायर्स फर्म छ । प्रकाश घिमिरेको बिजुलीबजारमा प्रकाश इन्टरप्राइजेज सप्लायर्स, नारायण घिमिरेको न्युरोडमा मल्टी प्रिन्टर्स, गणेश घिमिरेको वीरगन्जमा गौरी शंकर इम्पोरियम (हाल काठमाडौं गौशालामा), बुहारी बिनीता घिमिरेको बिजुलीबजारमा एक्स्टेरियर इन्टेरियर नामक व्यापारिक फर्म छ । भाइ नारायण घिमिरेको नामको भ्याली पम्प सर्भिस हाल बन्द छ । म बुद्धनगर बस्ने कृष्ण भट्टराई र अमर थापासमेत मिली हाते र बिजुलीबाट चल्ने पस्मिना तान सञ्चालन गरी आएकोमा हाल बन्द छ । त्यसैगरी मेरा नाममा ७४८६ नं.को मोटरसाइकल र भाइ प्रकाश घिमिरेको नाममा ८११३ नं. को मारुती कार छ । मेरा एकासगोलका परिवारमा माता पिता, दिदी एक, काका एक, श्रीमती, छोरी २, छोरा १, ६ जना भाइहरू, ६ जना भाइ बुहारीहरू, ७ जना भतिजा र ४ जना भतिजीहरू रहेका छन् । किशोरी घिमिरे भाउजू, बत्सला प्याकुरेल माहिलो ससुराकी कान्छी बुहारी, कृष्णप्रसाद अधिकारी मेरो जेठानको छोरी ज्वाइँ हुन् । विष्णुप्रसाद उपाध्यायलाई चिने पनि नाता छैन । सूर्य पस्मिनासँग चिनजान भए पनि कारोबार छैन । कृष्ण पस्मिनाका मालिक कृष्णबहादुर कुँवरलाई

राप्ररी चिन्दछु।

मैले आफ्नो नाममा Life Insurance Corporation of India, Sitamp Bo Muzafarpur मा ४८/४.१९६ पोलिसी नं. ५३१६७०३५३ मा परिपक्व हुने गरी रु. १ लाख भारतीय रुपैयाँको जीवन बिमा गराएको हुँ। सुरुमा जम्मा गरेको रकमबाहेक अन्य रकम जीवन बिमा गराउने व्यक्ति फेला नपरेकोले अरु थप वर्षको रकम बुझाएको छैन। राष्ट्रिय बिमा संस्थानमा मिति २०४८।१०।२३ मा गराएको रु.५० हजारको बिमाको रकम बिमा गरिएको मितिदेखि मेरो तलबबाट बुझाइरहेको छु। मलाई थाहा भएसम्म एकासगोलका परिवारका नाममा जीवन बिमा गराएको छैन। त्रि.वि.स्थल भन्सार कार्यालयको किरणबहादुर र कान्छा उप्रेतीको नामको प्रज्ञापन-पत्र मेरा घरबाट बरामद भएको सम्बन्धमा किरणको हकमा लिलाम बिक्रीबाट प्राप्त २१ इन्चको कलर टि.भी.र कान्छा उप्रेतीको नामबाट हिरो होन्डा जेनेरेटर आफ्नै घरको प्रयोगको लागि खरिद गरी लिएको हो। मेरो साथी गोपाल कर्माचार्य डिल्लीबजारमा बस्दछन्। कृष्णप्रसाद अधिकारीले गोपाल कर्माचार्यलाई ऋण दिएको कागज म साक्षी बसी कागज मेरै घरमा रहेको हो। रकम कृष्ण अधिकारीकै हो। उज्वल प्याकुरेल मेरो जेठानको छोरो हुन्। जीवन अमात्यसँग रु. ३,००,०००।- रकम लेनदेन भएको कागज निजले मेरैमा छोडेकोले बरामद भएको हो।

सूर्य पस्मिनाले काटेको नबिल बैंक, कान्तिपथका चेकहरू मेरो भाइ नारायण र सूर्य पस्मिना बिचको सम्झौताअनुसार नसाटेको हुन सक्छ। भाइ नारायणका नामका ती चेक रकम मेरो होइन। एकासगोलका भाइ भएकोले ती चेकहरू मेरो घरबाट बरामद भएको हो। श्री इन्टरनेशनल न्युरोडको लेटरप्याडमा गरिएको हरहिसाब भएको १ महिनापछि नै सिद्धिएकोले हाल कुनै पनि कारोबार छैन। भूलबस कागजात फाइलमा नै रहन गएको हो। विष्णुप्रसाद

दाहालसँग २०४५। ०४६ सालतिर कर्मचारीको नाताले चिनचान भएको हो। नाता सम्बन्ध र कारोबार छैन। रा.वा.बैंक गौशाला, काठमाडौंमा विष्णुप्रसाद दाहालको नामको खाताको चेक भौचर मेरा कोठाबाट बरामद भएकोसम्बन्धमा निज विष्णुको छोरा र मेरो भाइ प्रकाश साथी हुन् र निज विष्णु दाहालको छोरा विदेश जानुभन्दा अघि रु. ५,६२,०००।-, रु. ८,००,०००।- विदेश जाने प्रयोजनका लागि विभिन्न मानिसहरूसँग सरसापट गरी राखिदिएको र विष्णुप्रसाद दाहालले पठाएको निजहरूको नातामार्फत मलाई पठाइदिने भएकोले उक्त रकम मेरो भन्ने देखिन आए तापनि सो रकम मेरो होइन। मेरा घर कोठाबाट बरामद भएको डायरी मेरो हो। मेरो डायरीमा मेरो हस्ताक्षरबाट लेनदेन कारोबार भएका व्यक्तिमध्ये मैले लिनुपर्ने र दिनुपर्ने व्यक्तिहरूको बारेमा जानकारी भएसम्म ठेगानासमेत उल्लेख गरिदिएको छु। डायरीमा उल्लिखित व्यक्तिहरूमध्ये कृष्ण पस्मिना आर्टसका कृष्ण कुँवरसँग रु. २५ लाख लिन बाँकी छ र सोबाहेक अरूसँग लिन दिन बाँकी छैन। मकवानपुर जिल्लामा मेरो जानकारी भएसम्म मेरो र मेरा एकासगोलका परिवारका नाममा जग्गा जमिन छैन। म र कृष्णप्रसाद भट्टराई मिली सञ्चालन गरेको पस्मिनाको तान दुई वर्षदेखि पस्मिनाको व्यापार मन्दी आएकोले बन्द भएको हो। प्रमाणपत्र लिएर सञ्चालन गरेको होइन। पस्मिना तान सञ्चालन गर्दा १ जना मानिस राखी उसलाई समेत केही प्रतिशत दिई कम गरेकोले २^{१/२} वर्ष सञ्चालन गरेको र आम्दानी खर्च विवरण ७ दिनभित्र पेस गर्नेछु। मैले त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयमा र अर्थ मन्त्रालयमा सम्पत्ति विवरण पेस गर्दा कानूनी ज्ञान नभएकोले मेरा पिता-माता, काका, दिदी, म, मेरा परिवार र भाइ बुहारी भतिजा, भतिजीसमेतको नाम उल्लेख गर्न छुट भएको हो। सरकारलाई डाँट्न खोजेको होइन। माता पितालगायत सम्पूर्ण परिवार एकासगोलमा नै छन्। श्रीमतीको र मेरो खाताको नाममा

भएको रकम न्यून भएकाले उल्लेख नगरेको हो। मिति २०५४/४/४ मा पेस गरेको सम्पत्ति विवरणमा रामेछाप जिल्लाअन्तर्गत भलुवाजोर गा.वि.स. मन्थलीमा मेरा पिता चतुर्भुज घिमिरेको नाममा १० रोपनी मात्र जग्गा भनी भूलले लेखिन गएको हो। तर जग्गा काकासमेतको नाममा ६१ रोपनी भएको पछि २०५७ सालमा आएर सबैलाई वितरण गरी करिब ९ रोपनी पिताको नाममा रहेको छ।

दिदी विवाह भएर गएकी र काका खड्गप्रसाद हामीसँगै बसे तापनि निजहरूको सम्पत्तिमा हाम्रो हक लाग्दैन। अंशियार चाहिँ होइनन्। मदन अग्रवालको श्री इन्टरनेशनलको फर्ममा भाइ नारायणले काम गर्ने गरेको हो। सो फर्मसँग मेरो सम्बन्ध छैन। सो फर्मको प्याड चाहिँ खेसाको रूपमा प्रयोग भएको हो। डायरीमा उल्लिखित गोपाल कर्माचार्य फील्म बनाउने हुँदा बेलाबखत आपसी समझदारीबाट लेनदेन हुने गरेको थियो। हाल निजसँग कुनै पनि किसिमको लेनदेन छैन। डायरीमा उल्लिखित हात्तीवन र रूपैयाँको सम्बन्धमा हात्तीवनमा परिमना तान राखेको र त्यहाँ कार्यरत मिस्त्रीलाई रकम दिन उल्लिखित रकम हो। सूर्य परिमना लक्ष्मण श्रेष्ठको नाममा दर्ता हो कि भन्ने मात्र शंका लाग्छ। पहिले कुरिया गाउँमा बस्दा लक्ष्मण श्रेष्ठको पनि घर कुरिया गाउँमै भएकोले सम्पर्क भएको हो। मेरो सम्पर्क र अभिभावकको नाताले भाइ नारायणलाई चिनाई व्यापारको सिलसिलामा लक्ष्मण श्रेष्ठसँग सम्पर्क गराइदिएको र निजसँगको कारोबारका कागजात मेरो घरबाट बरामद भएको हो। मेरो घरकोठाबाट बरामद भएको ने.रु.१८,७८,५००।- र भा.रु.८२,८९०।- घर खानतलासी गर्नु भन्दा २/३ दिन पहिले भाइ नारायणको व्यापारिक कारोबारको रकम र भाइ प्रकाशको व्यापारिक कारोबारको रकम हो। घरमूलीको नाताले मेरी श्रीमतीलाई राख्न दिने गरेको र उक्त रकम उनीहरूको नै हो। मेरो भाइ गणेश घिमिरेको पसल वीरगन्जमा थियो। ३ लाख

मलाई दिएको र दिनेश अग्रवालले पहिले गरिरहेको गौशालाको दोकान भाइ गणेशले लिएको र सो कुरा मेरो कोठाबाट बरामद भएको Memo डायरीमा उल्लेख भएको हो। Memo डायरीमा कृष्ण घिमिरे, प्रकाश सीताबाट प्राप्त गर्नुपर्ने रकम भनी उल्लेख भएको रकम हात्तीवनमा र कृष्ण भट्टराईको घरमा चलाएको परिमना तानको हिसाब हो। उनीहरू हाल कहाँ छन् चिन्दिन। सोही डायरीको रु.६,७५,७०९।- रकम मैले पाउनु पर्ने नाफाको रकम हो। डायरीमा उल्लिखित अशोक शर्मा मेरा मामा दिलहरी पौडेलको ज्वाइँ हुन्। उनलाई रु.१,३०,०००।- दिनु भनी जनकपुरबाट पैसा पठाएको थियो। सो पैसा दिएको हुँ। सोही डायरीमा गणेशलाई गएको भनी लेखिएको रकमका सम्बन्धमा गणेश मेरो भाइ हो र गौशालामा दोकान सार्दा उसले राख्न दिएको व्यापारको रकम उसैले लगेको हो।

Great Eastern Life १९९७ को फेब्रुअरी ३ देखि ८ सम्मको हिसाब सरसापटको व्यक्तिगत हरहिसाब हो। सोही डायरीको माधब सापकोटा र सुरेशसँगको हरहिसाब पनि सरसापटको हो। डायरीमा उल्लिखित रामकृष्ण श्रेष्ठसँग मेरो परिचय नै छैन। कसरी कुन समयमा नाम लेखियो याद छैन। सोही डायरीको मार्च २०-२३ को पानामा उल्लिखित रकम साथी भाइसँग सरसापट चलिरहने हुँदा उल्लेख गरेको हो। डायरीमा उल्लिखित विष्णु दाहालसँगको रु. १० हजार निज विष्णुले नारायण भाइसँग सापट लगेको रकम हो। सोही डायरीमा उल्लिखित A भन्ने व्यक्ति को हो, लामो समय भएकोले सम्झना छैन। डायरीको मे २९-३१ र जुन १ का पानामा भएको कारोबारका सम्बन्धमा मदनलाल अग्रवाल र कृष्ण अधिकारीको नाममा मेरो रोहवरमा पैसाको लेनदेन भएको हो। सोबापत जग्गा धरौटी राखी जग्गा पास गराएको हो। साक्षीसम्म बसेको छु। उक्त रकम बसन्तबहादुर श्रेष्ठले लगेको र यसबाहेक त्यसमा मेरो संलग्नता छैन। सोही डायरीको गोपाल

कर्माचार्यसँगको हिसाब पुरानो भएकोले सबै कुरा याद छैन। छोरी रिंकुका नाममा जग्गा छैन। जग्गाको विवरण यसअघि नै पेस गरेको छु। डायरीमा उल्लिखित गाडी भाडाका सम्बन्धमा धेरै पुरानो भएकोले सम्झना छैन। सोही डायरीको Income को पानामा उल्लेख भएको सम्बन्धमा शाहीजी र मीन दाइ मेरो पडोसी भएकोले घरयासी लेनदेनको हिसाब हो। हाल लेनदेन छैन। सोही डायरीको Financial Summary को पानाको सम्बन्धमा देवी सर र मीनबहादुर मेरा छिमेकी भएकोले घर नजिकको जग्गाको लेनदेनको हिसाब हो। हाल लेनदेन छैन। माथि उल्लिखित विषयको डायरी हेरी सनाखत गरिदिएको छु।

१९९० जनवरीको Toyota डायरीको पानाको सम्बन्धमा M अग्रवाल पहिले पुरानो बानेश्वरमा बस्दथे हाल विशाल बजारमा बस्छन्। M गोयल र M अग्रवाल एउटै मानिस हुन्। M अग्रवाल भनेको मुन्ना अग्रवाल हो। निजलाई रु.२०,००,०००।- सापट दिएको थिएँ। गोपाल कर्माचार्यसँग भाइहरूको व्यापारको सम्बन्धमा लेनदेन हुन्थ्यो। डायरीको जुलाईको पानामा उल्लिखित हिसाब व्यक्तिगत दाजुभाइको हिसाब हो। अगस्टको पानामा उल्लिखित युनिक राणालाई चिन्दिन। सेप्टेम्बरको पानाको हिसाब पस्मिनाको काम गर्दाको हिसाब हो। डिसेम्बरको पानामा सन्तोष दाहालको पैसाको टिपोट हो। सन्तोष दाहाल कान्छा भाइको साथी हो। डायरीको Feb. २००० को पानाको हिसाबको सम्बन्धमा मुकुन्द रिसाल मेरो माहिलो भाइको मित भएकोले मैले रु.२ लाख सापट लिएको र भाइहरूको व्यापारको सिलसिलामा पुष्प पौडेलसँग पनि रु.३,५०,०००।- सापट लिएको थिएँ। हाल रकम तिरिसकेँ। डायरीको खालीपानामा उल्लेख भएको हिसाब पस्मिना चलाउँदा हिसाब मिलान गर्दा मैले पाउनु पर्ने रकम उल्लेख भएको हो।

Impregilo २००० लेखिएको डायरीको डिसेम्बर २७-३१ सम्ममा उल्लेख भएका

व्यक्तिसँगको कारोबारसम्बन्धमा दाहाल ज्वाइँलाई मैले दिन बाँकी रु.५ लाख रहेको छ। के गुरुडसँग रु. २५ लाख मैले ०५९ वैशाख, जेष्ठ र असारमा ३ पटक गरी लिएको, लेखनाथ शर्मासँग ने.रु.२ लाख सापट दिई लिइसकेको, माधव सापकोटासँग निजको श्रीमतीको जग्गा लिँदा बाँकी रहेको रकम भुक्तानी गरेको, टेलिफोन इन्डेक्स पानाको हिसाबका सम्बन्धमा गोविन्द सुवेदीको सापट लिएको दिनुपर्ने रकम दिएको हो। सोही डायरीको टेलिफोन इन्डेक्स पानामा उल्लेख भएको जीवन मानन्धरको हिसाब सम्बन्धमा जीवन मानन्धरलाई मेरो जेठानको छोरा उज्वल प्याकुरेलले रु. ३ लाख मिति २०५८।१०।१० मा चुक्ता हुने गरी मेरो रोहवरमा दिएको र मेरो रोहवरमा नै चुक्ता भैसकेको छ। टेलिफोन इन्डेक्स पाना उल्लेख भएका कुलबहादुर विष्ट हाल भन्सार विभागमा खरिदार पदमा कार्यरत छन्। निजसँग सरसापटको हिसाब हो। हाल निजसँग लेनदेन छैन। के.वी.गुरुड र के.वि. जी एउटै व्यक्ति हुन्। यसको सम्बन्धमा रु.२५ लाख कारोबार भएकोमा २०५९ असारसम्मको रकम चुक्ता गरिसकेको कुरा यो भन्दा पहिले उल्लेख गरिसकेको छु। सोही डायरीको टेलिफोन इन्डेक्स पानामा उल्लेख भएअनुसारको रु.२९,४०,०००।- रकम अगाडीको कारोबार रकम हो। डायरीको अन्तिम पानाको हिसाब माथि नै उल्लेख भएको हिसाब जस्तो लाग्छ। डायरीको कभरको भित्री पेजमा लिन बाँकी व्यक्तिका हिसाबका सम्बन्धमा हाल ती व्यक्तिहरू कहाँ बस्छन् थाहा छैन। तिनीहरूसँग रकम लिन दिन छैन। ती मध्ये S.B भन्ने व्यक्ति श्यामबहादुर लामा हुन्। निजलाई आफूले सिधै नचिनेका र साथीहरूको माध्यमबाट मात्र चिनजान भएर रकम दिएको हो।

DHI Worldwide Express लेखिएको डायरीको Monthly Objective लेखिएको पानाको हिसाबसम्बन्धमा गोविन्द सुवेदीबाट मैले २ लाख सापटी लिएको र म भन्सारमा भएकोले केही सस्तो

मूल्यमा पाउने हुँदा रु.२ लाख मध्येबाट नै कर्डलेस खरिद गरी दिएको हो । सोही डायरीको २००० जनवरी ७-९ को पानामा जीवन अमात्यसँगको कारोबार उज्वल प्याकुरेलसँग भएको कारोबार हो । डायरीको जनवरी २००० को १३-१६ पानामा कृष्ण कुँवरसँगको कारोबारको सम्बन्धमा रु.५० लाखमध्ये रु.२९ लाख मुन्ना गोयल अग्रवालबाट सापट लिएको रकम हो । बाँकी रु.२१ लाख जनकपुर न.पा. वडा नं.१४ का दीपक घिमिरेबाट लिई दिएको हुँ । सोमध्ये रु.२५ लाख लिइसकेको छु भने २५ लाख बाँकी छ । अग्रवाललाई मैले पहिले दिएको रु.१२,५०,०००।- (रु.२९ लाखमध्ये) प्राप्त गरेको छु । २७-३० को पानामा उल्लिखित रकम विष्णुप्रसाद उपाध्यायको खातामा विष्णुप्रसाद उपाध्यायले नै पठाएर जम्मा गरेको जस्तो लाग्छ । मेरो माता पिता वृद्ध हुनुभएको कारणले र म जेठो छोरो भएको एवं एकासगोलको परिवारको नाताले घर खर्चको बन्दोबस्त संकलन, वितरण र नियन्त्रण कार्य मैले नै गर्ने गरेको छु । २०४५ सालमा चामल, तेल, घ्यू, दाल, आलुसमेत आफ्नो खेतीबाट उत्पादन हुने भएकोले सो कटाउँदा मासिक २७००।-, २०५० सालमा मासिक रु.३,२००।-, २०५५ सालमा रु.९,०००।- र २०५९ सालमा रु. १६,०००।- खर्च हुने गरेको थियो । भाइहरूको आम्दानी व्यापार वृद्धि, महङ्गी वृद्धिसमेतले खर्च घटबढ हुने गरेको छ । हालसम्म खेतीबाट नै चामल, तेल, दाल, आलुसमेत आउँदै छ । मेरो छोरा छोरी, भतिजा भतिजीको मासिक स्कुल फी ५,९००।- जति तिर्ने गरेको छ । म र मेरा परिवारको सदस्य कुनै पनि क्लव वा संस्थामा सदस्य छैनन् । मेरो विवाह २०३५ सालमा, सम्झना भएअनुसार माहिलो भाइको विवाह २०३७ सालमा, जनार्दनको २०३८/३९ सालमा, नारायणको २०४८/४९ सालमा, कुमारको २०५३ सालमा, प्रकाश र गणेशको २०५७ सालमा भएको हो । मेरो विवाह पिताले नै गरिदिएको हो ।

भाइ मुकुन्दको विवाहमा रु.११,६००।-, जनार्दनको विवाहमा रु.१०,५००।-, नारायणको विवाहमा रु. १७,५००।-, कुमारको विवाहमा रु.१९,६००।-, प्रकाशको विवाहमा रु.३०,६००।- र गणेशको विवाहमा रु. ४१,३००।- खर्च भएको छ । मेरो डायरीहरू मेरा हस्ताक्षरबाट लेखिएका हुन् ।

कृष्णप्रसाद भट्टराई र म मिलेर सञ्चालन गरेको पस्मिना व्यवसायको कुनै नाम पनि थिएन र कसैको नाममा दर्ता पनि थिएन । सुरुमा रु.९०,०००।- मा सञ्चालन गरेको थियो । बुद्धनगरमा काठको ८ वटा हाते तान राखेको थियो । प्रत्येक तानमा १ जनाले काम गर्दथे । हात्तीवनमा श्रेष्ठ थर भएको मानिसको घरमा बिजुलीबाट चल्ने ४ वटा तान राखी सञ्चालन गरेको थियो । बुद्धनगरमा कृष्ण भट्टराईको जग्गामा टहरा बनाई करिब २ वर्ष सञ्चालन गरेको र भाडा तिर्नु परेन । हात्तीवनमा प्रतिमहिना रु.२,५००।- भाडा तिर्ने गरेको थियो । पस्मिनाका नाफा नोक्सानको विवरण ७ दिनभित्र पेस गर्नेछु । तान सञ्चालन गरेबापत कर तिरेको छैन । कृष्ण पस्मिनाको प्रो कृष्ण कुँवरसँग म र कृष्ण भट्टराईको चिनजान हो । निजसँगको कारोबारको विषयमा माथि नै उल्लेख गरेको छु । कृष्ण पस्मिनासँग मिलेर हामीले पस्मिनाको काम गरेको होइन । सूर्य पस्मिनाको प्रो.लक्ष्मण श्रेष्ठ वा निजको परिवार होला । मेरो भाइ नारायण, लक्ष्मण श्रेष्ठसँग व्यापारमा संलग्न देखिन्छ । म र मेरो परिवारको सदस्यलाई चिह्ना, अपुताली र आकस्मिक लाभ प्राप्त भएको छैन ।

२०३४ सालभन्दा अगाडि हाम्रो रामेछाप जिल्ला मन्थली गा.वि.स.मा रहेको जग्गा जमिन र पशुपालनबाट वार्षिक रु.३०,०००।- आयस्रोत थियो । म जागिरमा प्रवेश गर्दा वार्षिक उल्लिखित रकम र सुनको हकमा २०/२५ तोला, चाँदी ५१ तोला थियो । करिब ६१ रोपनी जग्गा थियो । हामीले महोत्तरी खयरमारामा २०३५ सालतिर रामेछापको आयस्रोतबाट २ बिगाहा जग्गा खरिद गर्यौं । २०३५

सालदेखि २०४० सालसम्म खेतीपाती, जग्गा जमिन, बाख्रापालन, परेवापालन, माछापालन, टायर गाढासमेतबाट वार्षिक रु.४५,०००।- थप हुँदै गएको र खयरमारामा जग्गा जमिन अरूको बटैयासमेत गरेको कारणले गर्दा घरखर्च सबै कटाई रु.५१,०००।- आम्दानी हुने गरी आय बढ्दै गरेको अवस्थामा ३ जना दाजुभाइको विवाह हुँदा थप ७ तोला सुन र चाँदी २१ तोला थप भएको थियो । २०४० सालमा पहाडबाट आएको आम्दानीमध्येबाट नै ३ जनाको विवाहमा करिब रु. ३१,६००।- खर्चसमेत भएको हो । म २०३४ सालमा सेवा प्रवेश गरेदेखि २०४० सालसम्मको मैले पाउने पारिश्रमिक, २०३८ सालदेखि मेरो भाइ नारायणले जनगणनामा काम गरेको तलब, भत्ता, भाइ मुकुन्दले सुर्ती विकास कम्पनीमा काम गरेको तलब भत्ता एवं निजले उक्त कम्पनीको जग्गा पनि बटैया गरेको थियो । खयरमारामा रु.११,०००।- मा जग्गा खरिद गरी २ वटा घर बनाउँदा रु.७,५००।- लागेको थियो ।

२०४० सालसम्म पहाडबाट आएको आम्दानी र खयरमारामा भएको जग्गा जमिन खेतीपाती जग्गा वटैया, बाख्रापालन, माछापालनसमेतबाट २०४१ सालदेखि २०४५ सालसम्म वार्षिक ६१,५००।- का दरले आम्दानी वृद्धि हुदै गयो । उक्त समयमा मेरो तलब, भत्ता, भाइ मुकुन्दले सुर्ती विकास कम्पनीमा काम गरेको, भाइ नारायणले जनकपुर चुरोट कारखानामा काम गरेको, भाइ गणेशले जनकपुर नगरपालिकामा काम गरेको, भाइ गणेशले जनकपुर नगरपालिकाअन्तर्गत पिडारी चोकमा किराना पसलसमेत गरेको आम्दानीमध्येबाट खयरमारा गा.वि.स.वडा नं.५ मा म र भाइ नारायण घिमिरेको नाममा करिब रु. १० हजारमा १ बिगाहा जग्गा खरिद गरेको हो । भाइ नारायणको नाममा जनकपुर न.पा. वडा नं.१४ मा १५ धुर जग्गा २०४२ सालमा खरिद गरी घर बनाउँदा करिब रु.१,४५,०००।- लागेको

छ । २०४१ सालदेखि २०४५ सालसम्म रामेछापबाट वार्षिक रु.४५,०००।- आम्दानी भएको थियो । साथै जनकपुरमा बनेको घर २०४३ सालदेखि २०४५ सालसम्म प्रतिमहिना ८५०।- का दरले घर भाडासमेत आएको छ । २०४६ देखि २०५० सालसम्म रामेछाप जिल्लाको जग्गाबाट वार्षिक ४९,५००।- का दरले आम्दानी भएको थियो । खयरमाराको घर जग्गाबाट वटैयाबाट, माछापालनबाट, बाख्रापालनबाट, घरखर्च कटाई वार्षिक रु.७५,४००।- का दरले आम्दानी हुने गरेको थियो । भाइ नारायणले साझा स्वास्थ्य सेवा र साझा भण्डारमा काम गरेको र भाइ गणेशले उक्त समयमा जनकपुरमा र काठमाडौं पुतलीसडकमा दोकानसमेत गरी आय आर्जन गरेको सम्पत्तिबाट बालकोटमा ०-७-१-० जग्गा करिब मूल्य रु.१५,०००।- मा खरिद गरेको हो । भाइ र मेरी श्रीमती रमा देवी घिमिरेको नाममा कलंकीमा करिब ०-७-१-० जग्गा खरिद गरेको माथि उल्लिखित आयस्रोतबाटै हो र मेरो ७४८६ नं.को मोटरसाइकल करिब १७,५००।- मा खरिद गरेको हो ।

२०५१ सालदेखि २०५५ सालभित्र रामेछापबाट वार्षिक रु.५२,०००।- का दरले आम्दानी भै रहेको थियो । २०५२ सालसम्म खयरमाराबाट प्रतिवर्ष सबै खर्च कटाएर माथि उल्लिखित भएको आम्दानीबाट वार्षिक रु.९५,०००।-, जनकपुरको घरभाडाबापत प्रतिमहिना २०००।- का दरले, भाइ मुकुन्द र भाइ गणेशको दोकानको नाफा प्रतिवर्ष १,२५,०००।- मलाई दिने गरेका थिए । भाइ कुमार घिमिरेले होटल शेर्पाको काम गरेको तलब, मेरो आफ्नो तलब २०५३ देखि २०५५ सम्मको महेन्द्रनगरको खेतबाट आएको वार्षिक ६५,०००।- का दरले हुने आम्दानी, २०५२ सालमा खयरमारामा भएको २ वटा (काठले बनाएको) घरसमेतबाट प्रति घर रु.१ लाखका दरले हुने आम्दानी र पस्मिनाको आम्दानीसमेतबाट ठिमीमा करिब रु.२ लाखको जग्गा, गोंगबुमा करिब

०-९-१-० जग्गा, बुद्धनगरमा करिब ०-११-०-० जग्गा, जोरपाटीमा करिब ०-८-०-० जग्गा खरिद गरेको हो। महेन्द्रनगरको जग्गा २०५४ सालमा घर परिवारको सरसल्लाहबाट मेरी श्रीमती रमा देवी घिमिरे, भाइ जनार्दनप्रसाद घिमिरे, मुकुन्दप्रसाद घिमिरे र मेरो नामबाट कानूनले दिएका अधिकारक्षेत्रभित्रबाट बकसपत्र प्राप्त गरे पनि कानूनको सुविधा मात्र प्रयोग गरी खरिद गरेकोले र उक्त खरिद भएको जग्गामध्ये २०५२/०५३ मा एकासगोलको परिवारको सल्लाहबाट श्रीमती रमादेवी घिमिरेको नाममा बुद्धनगरमा घर र भाइ नारायणको नाममा २०५४/५५ सालमा १ तले घर बनाएको हो। २०५३ सालदेखि बुद्धनगरको घरबाट मासिक रु.५०००।- का दरले घरभाडा बापत प्राप्त हुँदै आएको छ। माथि उल्लिखित आयस्रोतबाट नै जनकपुर महेन्द्रनगरमा घर बनाएको हो। मेरी श्रीमती रमा देवी घिमिरेको पेवाबाट आएको रकमबाट मोरङ वखरीमा ०-१-१० जग्गा र जिल्ला महोत्तरी बर्दिवास गा.वि.स. मा मेरी श्रीमतीको नाममा जग्गा र नारायण घिमिरेको नाममा मोटरसाइकल पनि खरिद भएको थियो। ठिमीको जग्गाबाट प्रतिवर्ष रु. ५०,०००।- आयस्रोत हुन्छ।

खयरमाराको जग्गामा हाल कोही पनि बस्ने गरेको छैन। २०५६ सालदेखि हालसम्ममा उक्त जग्गाबाट प्रतिवर्ष ५५,०००।- का दरले आयस्रोत हुँदै आएको छ। महेन्द्रनगरको खेती, पस्मिनाको कारोबारबाट वार्षिक रु.८५,०००।-, जनकपुरको घर भाडाबाट प्रति महिना २०००।-, ठिमी (बालकुमारी) को जग्गाबाट प्रतिवर्ष रु.५५,०००।- का दरले आम्दानी भएको छ। २०५६ देखि २०५७ सालसम्म रामेछापको जग्गा जमिनबाट वार्षिक ५५,६००।- का दरले आम्दानी भएको छ। २०५७ सालमा पहाडमा भएको जग्गा काका खडग प्रसादलाई दिई बाँकी रहेको जग्गाबाट प्रतिवर्ष २२,५००।- का दरले आम्दानी भइरहेको अवस्था छ। भाइ नारायण र प्रकाशले

दिएको रकम, मेरो तलब, भाइ गणेश, कुमारको तलब, भाइबुहारी उमा, विनिता घिमिरेको तलबसमेतको आयबाट भाइ प्रकाशले फाइनान्स कम्पनीबाट गाडी लिएको हो। हाल उक्त गाडी फाइनान्सलाई नै दिएको छ। भाइ प्रकाशका नाममा मोटरसाइकल, गणेशका नामको जोरपाटीमा ०-८-०-० जग्गासमेत खरिद गरेको छ। जग्गाहरू बकसपत्र गरिलिएको भनिए तापनि राजीनामा कागजमा उल्लेख भएको मूल्य दिएरै खरिद गरेको हो।

भाइ नारायण घिमिरेले २०४६/४७ तिर रा.वा.बैंक जनकपुरबाट लिएको ऋण, २०५२ सालमा कृषि विकास बैंकबाट लिएको ऋण, २०५४ सालमा रमा देवी घिमिरेले एल्पिक फाइनान्सबाट लिएको ऋणसमेत व्यापार व्यवसायमा लगानी गरिएको पनि आयस्रोतको विषय हो। हामीले सगोल परिवारबाट नै अथक परिश्रम र मिहिनेत गरी माथि उल्लेख भएअनुसारको आम्दानीबाट सम्पत्ति आर्जन गरेको हो। मेरो परिवारका कुनै सदस्यलाई दुर्घटना र तुलो रोग लागि उपचार गराएको छैन।

जिल्ला महोत्तरी बहादुरगन्ज २५ नं. वडा नं.७ (ख) कि.नं. ३६२ को क्ष.फ.०-२-४ जग्गा श्रीमतीको भाउजूले मेरो श्रीमतीलाई बकसपत्र गरी दिएको जग्गा हुँदा सम्पत्ति विवरणमा नखुलाइएको हो। भाइ नारायण घिमिरेको ठिमीको घर सम्पत्ति विवरणमा छुट भए तापनि आयोगको बयानमा खुलाएको छु। कृष्णबहादुर कुँवरसँगको कारोबारको सम्बन्धमा रु.५० लाख रुपैयाँमध्ये जनकपुर न.पा. वडा नं. ९ बस्ने दीपक घिमिरेको रु.२९ लाख, रामेछाप पकरवास गा.वि.स. वडा नं.५ बस्ने हिरण्य पौडेलको रु.८,२५,०००।-, का.म.न.पा.१० बुद्धनगर बस्ने सृजना के.सी.को रु.१५ लाख र पुलचोक बस्ने इन्दिरा न्यौपानेको रु.५,७५,०००।- समेत निजहरूले २०५४ सालदेखि ब्याजमा लगाई दिनु भनी दिएको हुँदा उक्त रकम ब्याजमा लगाएको हो। रकम मेरो होइन। मेरी

श्रीमती जेठी बुहारी भएकी र पिता वृद्ध भएको कारणले पिता माताबाहेक ७ जना दाजुभाइमध्ये भाइ प्रकाश र कुमारको नाममा जग्गा जमिन नराखी सम्पूर्ण परिवारको सरसल्लाहले अंश बन्डा भएको बखत सबैले अंशबन्डा पाउने गरी मेरी श्रीमतीको नाममा जग्गा जमिन खरिद गरेको हो । वृद्ध मातापिता र सम्पूर्ण परिवारसमेतलाई राख्न घर बनाएको हुँदा उच्च जीवन यापन गरेको छैन । मेरो घरमा बरामद भएको डलर भाइ नारायणले राख्न दिएको हो र निज व्यापार र एन.जि.ओ.को काममा विदेश आउने जाने सिलसिलामा सुविधाबाट प्राप्त गरेको हो । मैले डलर सञ्चय गरेको होइन । घडी र डिजिटल डायरी भाइ गणेश घिमिरेले वीरगन्जमा भएको पसल सार्ने क्रममा मेरो घरमा राखेको हो । मूल्यको हकमा निजलाई नै थाहा होला । गरगहनाहरू मेरी श्रीमतीलाई आमा र भाइ बुहारीहरूले राख्न दिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मेरो एकासगोलमा भरतप्रसाद घिमिरेसमेत ७ जना छोरा, ७ जना बुहारी, १४ जना नाति नातिनीहरू र मेरी श्रीमती छन् । छोरी र खड्गप्रसाद अंशियार होइनन् । छोरीको विवाह भैसकेको छ भने खड्गप्रसाद लठेव्रो छ । मैले अंश भाग पिताबाट २००० सालभन्दा अगाडि नै करिब ६० रोपनी जग्गा प्राप्त गरेको थिएँ । २०५७ सालमा भतिजाको नाममा केही जग्गा गए पनि हाल करिब ३० रोपनी जग्गा मेरो नाममा छ । यसै गरी अंश भागमा माटो ढुङ्गाबाट बनेको २ तले घर, केही नगद, ३०-४० तोला सुनका गरगहना परेका थिए । मेरा छोरा बुहारीका नाममा धनुषा, महोत्तरी काठमाडौँ, भक्तपुर, विराटनगरमा भएका जग्गा तथा घर मेरो सम्पत्तिबाट बढे बढाएको आर्जन तथा छोरा बुहारीहरूको कमाइबाट खरिद गरेको हो । ७ जना छोरा र ३ जना बुहारी आय आर्जन गर्दछन् । छोराहरू सबै जना आआफ्नो काम गर्दछन् । सबैले मिलेर बाबुआमा पालेका छन् । एकै ठाउँमा आयस्ता जम्मा गरी एउटैको खटनपटन

चल्ने गरेको छैन । मेरो नामको जग्गामा मकै, धान, कोदोसमेतको खेती हुन्छ । सरदर ५०/६० हजारको आयस्ता प्राप्त गर्ने गरेको छु । रामेछापमा अहिले घर छैन । मेरो नाममा बैंक खाता, लकर सेयर, बचतपत्र केही छैन भन्नेसमेत व्यहोराको चतुर्भुज घिमिरेको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान कागज ।

मेरो विवाह २०३५ सालमा भरतप्रसाद घिमिरेसँग भएको हो । मेरो स्थायी ठेगाना २०५१ सालदेखि मात्र का.म.न.पा.वडा नं.१० बुद्धनगर भएको हो । सोअघि महोत्तरी जिल्ला खयरमारा गा.वि.स. मा बस्दथ्यौँ । श्रीमान् जागिरको सिलसिलामा विभिन्न स्थानमा रहँदा म खयरमारा नै बसी खेतीपाती गाई, भैँसी, बाख्रा, माछापालन, जस्ता व्यवसाय गरी आयमूलक कार्य गर्दथेँ । त्यस्तो आयमूलक कार्यबाट वार्षिक रु.७०।७५ हजार आय हुने गरेको थियो । तत्पश्चात् बुद्धनगरको घरबाट मासिक रु. ५ हजारले वार्षिक ६० हजार रुपैयाँ आम्दानी हुने गरेको छ । भक्तपुर बालकुमारीको करिब २ रोपनी जग्गा २०५५ सालदेखि वार्षिक रु. २५ हजार प्रति रोपनीका दरले मौखिकरूपमा नगदे बाली लगाउन दिएको र वार्षिक रु. ५० हजार आम्दानी हुने गर्दछ ।

मोरङ वखरी वडा नं.६ (ग) कि.नं.८४३ को ०-१-१० जग्गा र महोत्तरी बर्दिवासको करिब १ कठ्ठा जग्गा मेरो बुबाआमा र दाजुले दिएको एवं मेरो पेवासमेतको रकमबाट खरिद गरेको हो । का.म.न.पा. वडा नं.१० को जग्गामा हामी सगोलमा नै रहेको हुँदा मेरा नाममा जग्गा खरिद गरिएको हो । कालिमाटी काठमाडौँको कित्ता नं.४३७ र ९१ को ०-५-०-२ जग्गा ठाँहिलो देवरका नाममा खरिद गरिएको हो । बालकुमारी भक्तपुरको कि.नं. ४०९,४१०,४११ को १-३-०-० जग्गा, काठमाडौँ गोंगबुको कि.नं.९६८ को ०-९-१-० जग्गा, भक्तपुर बालकुमारीको कि.नं. २३०, २१७ को १-२-३-० जग्गा, बालकोटको कि.नं.८३९ र ८४३ को ०-७-१-० जग्गा पनि हामी

सबै सगोलमा नै रहेको हुँदा मेरा नाममा खरिद गरिएको हो । यी सबै जग्गाहरू माथि उल्लिखित आयस्ताबाट खरिद भई मेरो नाममा छन् । मेरा नाममा बुद्धनगरमा एउटा घर र सानो टहरो छ । २०५१ सालको सुरुमा निर्माण सुरु गरी २०५२ सालको अन्ततिर घर निर्माण सम्पन्न भएको हो । उक्त घर मेरा नाममा भए पनि देवर र श्रीमान्हरूले घर निर्माण खर्च व्यहोरेको हुँदा मलाई लागत थाहा भएन । किशोरी देवी घिमिरे परको जेठानी र वत्सला प्याकुरेल मेरो माहिलो बुबाको बुहारी भाउजू नाताका हुन् । निजहरूले कुनै बकस दिएको छैन । साझा स्वास्थ्य सेवा सहकारी संस्थामा सेयर भएको थाहा छैन । विराटनगर र काठमाडौँमा बैंक खाता खोलेको जस्तो लाग्छ । मेरा नामको भक्तपुर, बालकोट र गोगबुको जग्गा देवर र देवरानीका नामका घरभन्दा फरक जग्गा देखाउन सकिन । माहिलो देवर जनकपुरधाम पिडारी चोकमा, साहिलो धनुषा महेन्द्रनगरमा, काहिलो ठिमीमा र बाँकी अरु देवर बुद्धनगरको घरमा सँगै बस्दछौं ।

नगद, घडी, गहना हाम्रो घर कोठाबाट बरामद भएको हो । बरामद भएको रकम देवर प्रकाश र नारायणको हो । कति थियो थाहा छैन । राखी दिनको लागि मात्र राखिदिएको हो । उक्त रकम कहाँबाट कसरी ल्याएको हो थाहा छैन । बरामदी मुचुल्काका गहना म र मेरा परिवारका हुन् । बरामद भएको घडी देवर गणेशको हो । जेठी छोरी रिन्कु १९ वर्षकी छन् । छोरा रितेश होलिल्यान्डमा पढ्छ र ऊ १५ वर्ष भएको छ । अर्की छोरी मोडर्न इन्डियन स्कुल चोभारमा ७ कक्षामा पढ्छिन् । उनी १३ वर्षकी छ । बुद्धनगरको घर, जनकपुर र ठिमीमा साधारण टेलिफोन छ र प्रकाश र नारायण देवरसँग मोबाइल फोन छ । मेरो श्रीमान्ले गैरकानूनीरूपमा सम्पत्ति आर्जन गरी जग्गा जमिन खरिद नगरेको हुँदा जफत हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रमादेवी घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

का.जि. कालिमाटी वडा नं. १ (क) कि.नं.

८५ को जग्गा म र वत्सला प्याकुरेलले संयुक्तरूपमा खरिद गरेको हो । भरतप्रसाद घिमिरेले पनि उक्त ठाउँको जग्गा हामीले किनेकै मानिससँग खरिद गरेकोले कागजात भरतप्रसाद घिमिरेले लगेको हुनुपर्छ । हामीले खरिद गरेको जग्गाको रकम भरतले हालको होइन । देखाइएको रजिस्ट्रेसनको लिखत हेरौं । रु.४ लाख चानचुनमा बिक्री गरेको हो । रमादेवीलाई बकस दिएको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको किशोरी घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

म सन् १९९४ देखि नै होटल शेर्पामा कार्यरत छु । मेरी श्रीमती रूक्मिणी घिमिरे माउन्टेन एयरलाइन्समा काम गर्दछिन् । म र मेरी श्रीमती बुद्धनगरको घरमा बस्दछौं । उक्त घर हामी सबैको हो । म र मेरो श्रीमतीको नाममा घर जग्गा, बैंक खाता, लकर, सेयर बचतपत्र, ऋणपत्र छैन । घिमिरे एन्ड ट्रेड जनरल सप्लायर्स २०४९ सालदेखि मेरा नाममा दर्ता भई सञ्चालनमा छ । उक्त फर्मको सम्पूर्ण कारोबार मेरा दाजु नारायण घिमिरेले गर्नुहुन्छ । आय व्यय कारोबार मलाई थाहा छैन । घरमा मेरी श्रीमतीको २/३ तोला गरगहना रु. ३।४ हजार जति नगद होला । मैले काम गर्ने होटलबाट मासिक रु. ५,२००।- प्राप्त गरी सो रकम आफ्नो तथा श्रीमतीको लागि लुगाफाटोलगायत खर्च गरी बचेको रकम कहिले नारायण दाइ, कहिले भाउजू, बुबा आमालाई दिन्छु । मेरो खर्चको हिसाब नारायण दाइले गर्नुहुन्छ । पर्दा सबै दाजुभाइले सबैलाई सहयोग गर्दछौं । ८११३ नं.का मारुती कारको प्रयोग भाइ प्रकाशले गर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको कुमारप्रसाद घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मेरो विवाह २०५३ सालमा भएको हो । म माउन्टेन एयरमा २०५८ सालदेखि अफिस हेल्पर पदमा कार्यरत छु । मासिक तलब रु.३,५००।- र अन्य ओभरटाइमलगायतका सुविधा गरी मासिक रु.५,५००।- देखि रु.६०००।- सम्म लिने गरेकी

छु । उक्त रकम आफ्नो निजी काममा र घर खर्च गरी बचेको श्रीमान्लाई दिन्छु । विवाहमा ७ तोला सुन पाएकी छु । मेरो नाममा जग्गा जमिन बैंक लकर, खाता, सेयर, बचत ऋण पत्र छैन । म र मेरो देवर जेठाजुहरू आफ्नो इलम गरी छुट्टाछुट्टै ढङ्गबाट आम्दानी गरी आउनु भए तापनि सगोलमा नै बस्दै आएका छौं भन्नेसमेत व्यहोराको रुक्मिणी घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मेरो विवाह नारायणप्रसाद घिमिरेसँग २०५० सालमा भएको हो । म सगरमाथा इन्स्योरेन्स कम्पनीमा २०५३ सालदेखि कार्यरत छु । मैले मासिक रु.७,०००।- पाउने गरेको छु । विवाह पूर्व २ तोला सुन १० तोला चाँदी थियो । विवाहमा बुबा आमाबाट १२ तोला सुन र पतिको घरबाट ५ तोला सुन प्राप्त भएको छ । बुबाले २ पटक गरेर नगद रु.१,५०,०००।- दिनुभएको थियो । मेरो २ वटा छोरा स्कुलमा पढ्छन् । श्रीमान् व्यापार गर्नुहुन्छ । मेरो श्रीमान्का नाममा महोत्तरी खयरमारामा जग्गा, जनकपुरमा घर जग्गा, ठिमी भक्तपुरमा घर जग्गा छ । मेरो कृषि विकास बैंक पुतलीसडक र बंगलादेश बैंक पुतलीसडकमा बचत खाता रहेको र उक्त दुवै बैंकमा गरी अन्दाजी रु.१,५०,०००।- छ । सगरमाथा इन्स्योरेन्स कम्पनीको रु.१०० दरको जम्मा ५० वटा सेयर मेरो नाममा र एभरेष्ट बैंकको रु.१००।- दरको ४० वटा सेयर श्रीमान्को नाममा छ । श्रीमान्को नाममा बा.७.प ९१६० नं. को मोटरसाइकल छ । श्रीमान्को नाममा मल्टी प्रिन्टर्स नामको फर्म छ । मेरो घरमा नगद रु.१०,०००।- जति र २० तोला सुन छ । म र मेरो जेठाजुहरू र देवरहरू आ-आफ्नो इलम गरी आ-आफ्नो ढंगबाट आम्दानी गर्दै आएका छौं । तर सबैले आफूलाई चाहिने खर्च आम्दानी एकै ठाउँमा जम्मा गरेर त्यसैबाट लिँदै आएका छौं । हाम्रो भक्तपुरको घरमा भएको टेलिफोन सामुदायिक एकीकृत मञ्चको नाममा दर्ता भए तापनि त्यसको महसुल हामी

तिर्छौं । मोबाइल मल्टि प्रिन्टर्सको नाममा रहेको र महसुल श्रीमान्ले नै तिर्नुहुन्छ । मेरो देवर प्रकाशले प्रयोग गर्ने कार र मोबाइलको खर्च देवरले तिर्नु हुन्छ भन्नेसमेत व्यहोराको उमा घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मेरो विवाह प्रकाश घिमिरेसँग भएको हो । विवाहपूर्व मेरो माइती मावलीबाट जग्गा जमिन चिज वस्तु प्राप्त भएको थिएन । विवाहको समयमा अन्दाजी २० तोला सुनको गहना र नगद रु.५५,०००।- प्राप्त भएको हो । मेरो अफिसको नाम EXTERIOR INTERIOR हो । उक्त फर्म मेरो नाममा वाणिज्य विभागमा दर्ता छ । २०५८ साल मङ्सिरदेखि छ । उक्त फर्मले घर, अफिस, पसल, होटल, रेस्टुरेन्ट आदिको आन्तरिक सजावट के कसरी गर्ने भन्ने विषयमा सल्लाह दिने र जिम्मा दिएमा काम सम्पन्न पनि गर्ने गर्दछ । म दिल्लीमा १९९३। ९४ तिर अध्ययन गर्दा बैंक खाता दिल्लीमा थियो । १९९५ मा फर्केपछि खाता बन्द पनि नगरेको र क्रियाशील पनि रहेको छैन । मेरो श्रीमान्को नाममा प्रकाश इन्टरप्राइजेजको नाममा बंगलादेश बैंकमा खाता छ । अन्यत्र खाता, बचत पत्र, ऋण पत्र र घर जग्गा छैन । मेरो पतिको नाममा मोटरसाइकल २ थान छ । कार थियो, बेचिसकेको जस्तो लाग्दछ । नामसारी भएको नभएको थाहा छैन । मेरो नाममा दर्ता रहेको फर्ममा मबाहेक ९ जना कर्मचारी छन् । उक्त फर्म सुरु गर्दा रु.६,५०,०००।- लगानी थियो । सो लगानीको स्रोत फर्म दर्ता गर्नुअघि स्वतन्त्ररूपमा काम गरेर कमाएको सम्पत्तिबाट हो । कर बुझाएको छैन । मेरो फर्मले प्रतिपत्र खोली कारोबार गरेको छैन । फर्मको आम्दानी खर्चको विवरण र कर तिरेको विवरण पेस गर्नेछु । मेरो आय वार्षिक सरदर रु.३,००,०००।- हुन्छ । यो आम्दानी सन् १९९६ देखि हालसम्म यथावत् छ । टेलिफोन महसुल म र श्रीमान्ले व्यहोरेको छौं । मेरो सो आर्जन आफूखुसी खर्च र सञ्चित गर्ने गरेकी छु । मसँग हाल घरमा

रु.५,००,०००।- नगद र २५ तोला सुन छ । मेरो आम्दानीबाट कसैको नाममा कुनै पनि जग्गा जमिन घर किनेको छैन । हामीहरू छुट्टाछुट्टै इलम गर्दछौं र छुट्टाछुट्टै आम्दानी सञ्चय गर्दछौं भन्नेसमेत व्यहोराको विनीता घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मेरो विवाह २०५७ सालमा भएको हो । मेरी श्रीमती विनीता घिमिरे इन्टरियर डिजाइनर हुनुको साथै उनको नाममा व्यापारिक फर्म पनि भएकोले डिजाइनिङ र व्यापार पनि गर्दै छिन् । म, मेरी श्रीमती र छोरा का.म.न.पा.वडा नं.१० अवस्थित हाम्रो मूल घरमा बस्दै आएका छौं । मेरो प्रोपाइटरसिपमा रहेको प्रकाश इन्टरप्राइजेजको नाममा नेपाल बंगलादेश बैंक पुतलीसडकमा ०६५६०१० नं. को खाता छ । मेरो नाममा २ वटा मोटरसाइकल छ । प्रकाश इन्टरप्राइजेज नामक फर्म वाणिज्य विभाग तथा कर कार्यालयमा दर्ता गरी हार्डवेयर तथा रङ्गरोगनको कारोबार गर्ने गरी मिति २०५६ सालमा दर्ता गरेको हो । म र मेरी श्रीमतीलाई कुनै चिन्ता अपुताली परेको छैन । मेरो नाममा दर्ता रहेको फर्मबाट मैले विभिन्न प्रोजेक्ट संस्था सम्मेलन केन्द्र व्यक्तिगत घर व्यापारिक कम्प्लेक्स आदि जस्ता घरहरूमा साधारण तथा स्प्रे मर्मत गरिने रङ्ग रोगन कार्य गर्दै आएको छु । मेरो फर्मको पुँजी रु.४,००,०००।- छ । फर्ममा २०५६ सालदेखि मासिक तलब खाने ३ जना कर्मचारी र २० देखि ३० जना कामदारहरू छन् । फर्मको २०५९ सालसम्मको आय व्यय विवरण आन्तरिक राजश्व कार्यालयमा पेस गरेको छु । सो विवरणको प्रमाणित प्रतिलिपि पेस गर्नेछु । मेरो फर्मबाट आ.व. ०५५/५६ मा १,००,०००।- ०५६/५७ मा रु.१,००,०००।- ०५७/ ५८ मा रु.९,००,०००।-, ०५८/५९ मा रु.१०,००,०००।- जति खुद नाफा भएको छ । मेरो नाममा दर्ता भएको फर्मबाट हुने आम्दानी मेरो हो । सोबाहेक अन्यत्र आयस्रोत छैन । फर्मले गरेको कामको

भुक्तानी गर्दा बिल भरपाई दिने गरेको छ । मैले काम गरी भुक्तानी प्राप्त गरेको संस्था, निकाय व्यक्तिहरू उल्लेख गरेको छु । ती निकायबाट भुक्तानी प्राप्त गरेको प्रमाण पेस गर्नेछु । बा.३.च.८११३ नं.को कार बेचिसकेँ । म र मेरी श्रीमतीसँग हाल ४/५ लाख नगद छ । गरगहनाको हकमा आयोगले छापा मारेपछि छोडिआएका करिब २०-२५ तोला जति घरमा छ । ती म र मेरी श्रीमतीका हुन् । मेरो कमाई घर खर्च र मेरो व्यक्तिगत खर्चमा खर्च भई बचेको जे जति रकमहरू हुन्छन् तीलगायत मेरा दाजुहरूको रोहवरमा खर्च गरिन्छ । मैले मेरो कमाईले २ वटा मोटरसाइकल किनेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रकाश घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मेरी श्रीमती उमा घिमिरे सगरमाथा इन्स्योरेन्स कम्पनीमा काम गर्दछिन् । मेरो छोराहरू स्कुलमा पढ्दैछन् । म र मेरी श्रीमती तथा छोराहरू भक्तपुर ठिमी न.पा. वडा नं. ९ मा बस्दै आएका छौं । मेरी श्रीमतीको नाममा घरजग्गा बचत वा ऋणपत्र, बैंक लकर, सवारी साधन छैन । बैंक खाता छ । मेरो नाममा जनकपुर नगरपालिका वडा नं. १४ मा घर जग्गा, महोत्तरी खयरमारा गा.वि.स वाड नं. ५ मा जग्गा, भक्तपुर ठिमी न.पा. मा घरजग्गा रहेको छ । त्यसै गरी मोटरसाइकल थान १, बैंक अफ काठमाडौंमा बचत खाता, नेपाल अरब बैंकमा बचत खाता, बैंक अफ काठमाडौंमा मेरो नाममा र एभरेष्ट बैंकमा म र मेरा २ छोराहरूको नाममा, नेपाल इन्डस्ट्रियल एन्ड कमर्सियल बैंकमा मेरा छोराहरूको नाममा साझा भण्डार र साझा सेवामा मेरो र मेरी श्रीमतीको नाममा सेयर रहेको छ । मेरी श्रीमतीको नाममा कुनै व्यापारिक फर्म दर्ता छैन । मेरा नाममा भ्याली पम्प सर्भिस, मल्टी प्रिन्टर्स नामका फर्म छन् । घिमिरे ट्रेड एन्ड जनरल सप्लायर्स कुमारप्रसाद घिमिरेको नाममा दर्ता रहे तापनि सम्पूर्ण कारोबार मैले नै गरेको छु । सामुदायिक एकीकृत मञ्च नामको संस्थाको नामको टेलिफोन र

मल्टी प्रिन्टर्स फर्मको मोबाइल फोन मैले प्रयोग गरेको हो । मेरो नाममा एक मोबाइल टेलिफोन छ ।

भ्याली पम्प सर्भिस २०४८ मङ्सिरमा उद्योग विभागमा दर्ता रहेको र सो फर्मको चालु तथा स्थिर पुँजी रु.३ लाख हो । २०४४ सालमा म साझा स्वास्थ्य सेवा महाकाल स्थानमा लेखापाल रहँदा तलब भत्ता, २०४५ सालदेखि २ वर्ष ट्युसन पढाई मासिक रु.५०००।- का दरले आम्दानी गर्दथे । २०३८ सालमा राष्ट्रिय कृषि गणनामा काम गरी आय आर्जन गर्दथे । २०४१ देखि २०४४ सम्म जनकपुर चुरोट कारखानामा लेखापाल पदमा कार्यरत थिएँ । तलब भत्ता र बुबाले दिएको रकम एवं सरसापटको समेतबाट भ्याली पम्प सर्भिस सञ्चालन गरेको हो । मेरो भाइको नामबाट दर्ता भएको घिमिरे ट्रेड एन्ड जनरल सप्लायर्स नामको फर्म २०५० साल पुसमा दर्ता भएको हो । यस फर्मको सुरु पुँजी रु.१ लाख हो । भ्याली पम्प सर्भिस र घिमिरे ट्रेड एन्ड जनरल सप्लायर्सको कारोबारबाट सरकारलाई तिर्नुपर्ने करसमेत बुझाई प्रशस्त मात्रामा आय आर्जन गरेकोले स्रोत जुटाउन गाह्रो परेन । मैले यस क्रममा व्यवसायलाई अझ वृद्धि गर्नका लागि सेन्ट्रल फाइनेन्सबाट ५०,०००।- ऋण पनि लिएको थिएँ । यी तिनै वटा फर्मको आयव्यय विवरण सम्बन्धित निकायहरूमा बुझाएको छु । अडिट रिपोर्टलगायतका कागजात पेस गर्नेछु । मेरो र मेरा भाइका नाममा रहेको माथि उल्लिखित फर्मबाट वार्षिक रु.५०,०००।- खुद आय हुन्छ । सामान सप्लाई गर्दा स्थानीय बजार र भारतबाट खरिद गरी सप्लाई गर्ने गरेको छु । खासा तिब्बतबाट सामान आयात गर्ने गरेको तर मेरो नामको सामान अरूको फर्मको नामबाट टि.टि. गरी छुटाउने गर्दछु । म र मेरो सगोलका परिवारले काठमाडौँ बुद्धनगर वडा नं.१० मा २०५३ सालमा घर बनाएको हो । भक्तपुर ठिमीमा २०५४/०५५ सालतिर बनाएको हो । म र मेरो परिवारका सदस्यहरू २०४४ देखि २०५२ सालसम्म एकै ठाउँमा डेरा गरी बस्ने गरेका थियौँ ।

जनकपुर चुरोट कारखानामा २०४१/५/३१ देखि २०४४/६/५ सम्म काम गर्दा तलब, घरभाडा, लेखा भत्ता, बोनससमेत गरी मासिक २५००।-, साझा भण्डार लि.मा २०४५/२/१ देखि २०५२ असारसम्म जागिर गर्दा तलब, घर भाडा, लेखा भत्तासमेत गरी मासिक रु.३०००।- पाउँथेँ । मेरो बुबाले आफ्नो पैतृक सम्पत्तिबाट २०४४ सालमा रु.३ लाख दिनुभएको थियो । विभिन्न गैरसरकारी संघ संस्थाले सञ्चालन गरेको तालिमबाट भत्ता प्राप्त गर्थेँ । म स्वयं सहकारी बचतसम्बन्धी प्रशिक्षण दिने काम गरी पारिश्रमिक प्राप्त गर्थेँ । विदेश इन्डोनेसिया गएको छु । म र मेरो परिवारका नाममा काठमाडौँ बुद्धनगर, भक्तपुर ठिमी, धनुषा, महेन्द्रनगर, जनकपुर वडा नं.४ मा क्रमशः रमादेवी घिमिरे, जनार्दनप्रसाद घिमिरे र मेरो नाममा घर रहेका छन् । मेरो आयले कोही कसैको नाममा घर जग्गा किनेको छैन । हामीले कमाएको सम्पत्ति एकासगोलको हो । सबैको बराबरी मेहनत छ ।

बुद्धनगरको घरबाट बरामद भएको नेपाल अरब बैंक कान्तिपथ शाखाबाट जारी भएको २ थान चेकका सम्बन्धमा सूर्य पस्मिना उद्योगलाई आवश्यक पर्ने पस्मिनासम्बन्धी सिल्क धागोसमेतका वस्तुहरू डेलिभरी गराएबापत पाउनु पर्ने रकम हो । तर उक्त वस्तुहरू मेरो घरायसी कारणले नभ्याएकोले डेलिभरी हुन नसकी ती चेकबाट भुक्तानीसमेत नभएको हो । गुणस्तरीयताको ग्यारेन्टीको लागि मलाई चेकहरूमा रकम उल्लेख गरिदिएको थियो । यससम्बन्धमा भएका सम्झौताको कागज पेस गरेको छु । हामी सगोलका परिवार भएका कारणले गर्दा दाजु भरतप्रसाद घिमिरे र भाउजू रमादेवी घिमिरे रहने बस्ने घरमा आफू व्यापारी भएकोले सुरक्षाको दृष्टिले राखिएको हुँदा ती चेकहरू त्यहाँ फेला परेको हो । विदेशी मुद्रा सुरक्षाको दृष्टिले दाजु भाउजूलाई राख्न दिएको भन्नेसमेत व्यहोराको नारायणप्रसाद घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

म मेरी श्रीमती कमला घिमिरेका नाममा बैंक ब्यालेन्स, बैंक लकर, सेयर, बचत वा ऋणपत्र केही छैन । मेरा नाममा धनुषा महेन्द्रनगर गा.वि.स मा १ कट्टा जग्गामा बनेको ३ कोठाको घर र सोही गा.वि.स वडा नं.५ मा एक बिगाहा जग्गा छ । श्रीमती र मेरो नाममा व्यापारिक फर्म दर्ता छैन । टेलिफोन पनि छैन । हामीसँग घर व्यवहार चलाउने १-२ हजार रुपैयाँ र करिब १ तोला सुनको गहना छ । मेरो जेठो छोरा साउथ प्वाइन्ट स्कुलमा बुद्धनगरमा कक्षा ५ मा पढ्छन् । मेरा नाममा रहेका माथिका जग्गा घर पुर्ख्यौली सम्पत्ति र आयस्ताबाट खरिद गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको जनार्दनप्रसाद घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

म र मेरी श्रीमतीका नाममा बैंक ब्यालेन्स, बैंक लकर, सेयर बचत, ऋणपत्र र सवारी साधन छैन । मेरा नाममा धनुषा महेन्द्रनगर सखुवामा ७ धुर जग्गा ऐ.गा.वि.स. वडा नं. ६ मा ३० कट्टा जग्गा छ । हाल मेरो भाइ नारायणप्रसाद घिमिरेको घरमा जनकपुर न.पा.वडा नं. १४ मा बसेको छु । मेरी श्रीमतीको नाममा घर जग्गा छैन । हाल म र मेरी श्रीमतीसँग रु.२,०००।- नगद जति छ । मेरो आयस्ता बच्चाबच्ची पढाउन र घर खर्चको क्षेत्रमा खर्च हुन्छ । मेरो जेठो छोरा काठमाडौँ बुद्धनगरमा बसी भि.एस. निकेतनमा I.Com पढ्छ । अन्य २ छोरी जनकपुरमा मोडल पब्लिक स्कुलमा पढ्छन् । २०३३ सालदेखि २०३५ साल कार्तिकसम्म अस्थायी र त्यसपछि स्थायी भई २०५१ साल आश्विनसम्म सुर्ती विकास कम्पनीमा काम गरेको हो । मैले सुर्ती विकास कम्पनीमा काम गर्दा प्राप्त गर्ने तलब, भत्ता र अवकाश हुँदा प्राप्त गरेको कुल रकम रु.७६ हजार जति प्राप्त गरेको थिएँ । मेरो नामको माथि उल्लिखित महेन्द्रनगरको जग्गा २०५१/०५२ सालतिर रु.१ लाख ४५ हजारमा खरिद गरेको हो । सो जग्गा माथि उल्लिखित कम्पनीबाट प्राप्त रकम र खेतीपाती, पशुपालन गरी आय आर्जन गरेको

रकमसमेतबाट खरिद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मुकुन्दप्रसाद घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मेरी श्रीमती कविता घिमिरेका नाममा घर जग्गा, बैंक खाता लकर, सेयर, बचत वा ऋणपत्र केही छैन । मेरा नाममा तीमध्ये का.जि.जोरपाटी गा.वि.स.मा ८ आना जग्गा कृषि विकास बैंक गौशालामा ३४२८९३ नं. को बचत खाता रहेको छ । मेरी श्रीमतीको नाममा कुनै व्यापारिक फर्म छैन । मेरा नाममा २०५३ सालमा गौरीशंकर स्टेसनरी सप्लायर्स नामको फर्म दर्ता गरी हालसम्म कारोबार गर्दै आएको छु । उल्लिखित फर्महरू पर्सांमा दर्ता रहेका छन् । २०५३ सालदेखि २०५५ सम्म स्टेसनरी सामानको कारोबार गरेको र हाल भएको फर्मबाट TV रेडियो, घडी, VCP इलेक्ट्रोनिकसम्बन्धी सामानको कारोबार गर्दछु । श्रीमती र मेरो नाममा टेलिफोन छैन । श्रीमतीको विवाहमा प्राप्त १० तोला सुन होला, नगद १-२ हजारसम्म होला । मेरो नाममा कृषि विकास बैंक बत्तीसपुतलीमा रु.५। ६ हजार नगद होला । मेरो आमदानी प्रतिवर्ष ३ देखि ४ लाखसम्म हुन्छ । संयुक्त परिवारमा खर्च गरिन्छ । म र मेरी श्रीमती छोरा काठमाडौँ बुद्धनगरमा बस्दछौँ भन्नेसमेत व्यहोराको गणेशप्रसाद घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

भरतप्रसाद घिमिरेलाई २०४५/०४६ देखि कर्मचारीको नाताले चिनेको हो । नाता सम्बन्ध छैन । कर्मचारीको नाताले १।२ हजार सरसापटी लिनेबाहेक निजसँग लेनदेन कारोबार छैन । सम्पत्ति लुकाउने काममा सहयोग पनि गरेको छैन । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक गौशालाबाहेक अन्यत्र मेरो खाता छैन । भरत घिमिरेको घरबाट बरामद भएका चेकहरू र चेकको दस्तखत र पासबुक मेरो हो । भरतलाई खाता प्रयोग गर्ने अख्तियारी दिएको छैन । मेरो छोरालाई लन्डन पढ्न स्वीकृत आएको अवस्थामा खर्च व्यहोर्ने स्रोत देखाउनु पर्ने हुँदा काठमाडौँको गोपी कृष्ण मुविजका

मालिक उद्धव पौडेलसँग अनुरोध गरेपछि निजले आर्थिक सहयोग गरेको र त्यसबेला मेरो छोरा पनि उक्त हलमा नै काम गर्थे । त्यसपछि मैले चेकबुक पासबुक पाई चेकबुकमा सही गरी रकम उल्लेख नगरी छोरालाई छोडेको थिएँ । मेरो छोरा उक्त हलमा काम गर्दाकै अवस्थाको कुरो भएको र ३, ४ जना मिली कोठा लिई बसेको हुँदा उक्त चेकको सुरक्षाको लागि भरतप्रसाद घिमिरेका भाइ प्रकाश घिमिरे मेरो छोरासँगै पढ्ने साथी भएको कारण निजलाई राख्न दिएको कारणले भरतको घरमा चेकसमेतका कागजात फेला परेको हो । मेरो छोरा सन्तोषले लन्डनमा गएपछि फोनबाट कलेजले जुनसुकै समयमा पनि खाता हेर्न सक्ने हुँदा कारोबार राखी राख्नु भनेपछि प्रकाश घिमिरेलाई रकम झिक्ने राख्ने गरिदिनु भनेको थिएँ । भरतले के हिसाबले डायरी र बैंकमा कारोबार गर्नुभयो मलाई थाहा छैन । उद्धव पौडेल मेरा भान्जा हुन् । निजले नै बैंकमा रूपैयाँ जम्मा गरी कारोबार गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको विष्णुप्रसाद उपाध्यायले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

का.जि.का.म.न.पा.कालिमाटीको कि.नं.८५ समेतको जग्गा खरिदसम्बन्धी कागजातका सम्बन्धमा म र किशोरी घिमिरेले संयुक्तरूपले जग्गा किनेको र भरतप्रसाद घिमिरेले श्रीमती रमादेवी घिमिरेसमेत भएको बखतमा जग्गा पास गरेको थियो, त्यस समयमा जग्गाको पुर्जाहरू भरतप्रसाद घिमिरेले लगेको हुँदा निजको घरबाट बरामद भएको हो । हामीले किनेको जग्गामा रूपैयाँ भरतले हालिदिएको पनि होइन । देखाएको कागजात हेरेँ । मैले र किशोरी घिमिरेले लिएको संयुक्त जग्गाबाट ६ आना जति जग्गा रमा घिमिरेलाई प्रतिआना १०-१२ हजार रूपैयाँ लिई बकसपत्रबाट बिक्री गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको बत्सला प्याकुरेलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

भरतप्रसाद घिमिरेलाई ४-५ वर्षअघि

चिनेको हो । घरमा समेत आवतजावत् छ । म चलचित्र निर्माण गर्ने पेसामा रहेको र यदाकदा तुलो रकमको आवश्यकता पर्ने भएकोले निज भरतप्रसाद घिमिरे र निजले बन्दोबस्त गरी दिएका मानिसबाट एकपटक रु.७ लाख ऋण लिएको छु । ७ लाख रूपैयाँको कागज गरिदिएको छु । हाल निजले र निजले बन्दोबस्त गरिदिएका मानिससँगको ऋण फिर्ता गर्न बाँकी छैन । देखाएका डायरी र विवरण हेरेँ । ऋण सापट लिएका सन्दर्भमा टिपिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको गोपाल कर्माचार्यले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

म हाल आन्तरिक राजस्व विभागमा काम गर्दछु । भरतसँग कुनै नाता सम्बन्ध छैन । एउटै समूहका कर्मचारी भएको र बुद्धनगरमा नजिकै घर भएकोले चिनजान भएको हो । भरत घिमिरेसँग मिलेर पस्मिनाको कारोबार गरेको हो । MEMO लेखिएको डायरीको रकम मैले पाउनु पर्ने होइन । काम रोकिएका बखतमा हिसाब किताब गर्दाको समयमा लेखिएको हुनुपर्छ । Toyota डायरीको सेप्टेम्बर १९९९ को पानाको कारोबारको रकम पस्मिना खरिद बिक्रीसँग सम्बन्धित हुनुपर्छ । पस्मिना बिक्री भै जम्मा भई आएको रकम दिँदाको अवस्थामा लेखिएको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको कृष्णप्रसाद भट्टराईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

म तातोपानी भन्सार कार्यालयमा खरिदार पदमा कार्यरत छु । भरतप्रसाद घिमिरेसँग नाता छैन । कर्मचारीको हैसियतमा सँगै काम गर्दा चिनेको हो । निजसँग घरायसी सर-सापट हुने गर्दथ्यो । लेनदेन कारोबार केही छैन । Impregilo २००० नामक डायरीमा उल्लिखित व्यहोराका सम्बन्धमा निज भरत घिमिरेसँग मैले पटकपटक गरी सापटी लिएको र उक्त रकम मेरी छोरीको विवाह गर्नलाई लिएको हुँ । सोबापत पैसा तिर्न नसक्दा मेरी श्रीमतीको नाममा रहेको जोरपाटीको ०-८-०-० जग्गा पास गरिदिएको

हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको माघवप्रसाद सापकोटाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

हाल म जिल्ला अदालत धनुषामा कार्यरत छु । भरत घिमिरे मेरो श्रीमतीको फुपाजु भएकोले म वहाँलाई भिनाजु भन्दछु । भरत घिमिरे र गोपाल कर्माचार्यसँग लेनदेन कारोबार छैन । २०५६ सालतिर मेरो पैसा ब्याजमा लगाइदिन्छु भनी भरतले भनेको हुँदा ७ लाख दिएको थिएँ । देखाइएको लिखतको लिखितमदेखि शुभम्सम्मको व्यहोराको र साक्षी खण्डको अक्षर मेरो हो । पैसा दिँदा म उपस्थित थिइन । गोपाल कर्माचार्यलाई चिनेको पनि थिइन । पैसा लिन म र भरत गएका र भरतले नै लिखत लानुभएकोले निजको घरबाट बरामद भएको हो । देखाइएका डायरीको पानाको व्यहोरा हेरेँ । अर्काको व्यक्तिगत डायरीमा उल्लिखित कुराहरूबारे जानकारी भएन । वसन्तलाल श्रेष्ठ भन्ने व्यक्तिलाई म चिन्दैन भन्नेसमेत व्यहोराको कृष्णप्रसाद अधिकारीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

भरतप्रसाद घिमिरेलाई २०४९/०५० देखि नै चिन्दछु । निजले केही रकम ब्याजमा लगाइदिनु भनेकोले उक्त कुरामा म सहमत भएपछि निजले पटकपटक गरी मेरो प्रोप्राइटरसिपमा रहेको कृष्ण परिमना आर्ट्सको नेपाल बैंक अफ सिलोनस्थित चल्ती खाता नं. ५०६ मा अन्दाजी रु.३५ लाख जम्मा गरिदिनु भएको थियो । सो रकमबाहेक पनि निजले ०५७ असारदेखि कार्तिकसम्म पटकपटक गरी १५ लाख मलाई घरमा आइदिनुभएको हो । माथि उल्लिखित चल्ती खातामा जम्मा गरेको भौचर निज भरतले दिँदा मैले बैंकबाटै स्टेटमेन्ट लिन्छु कारोबारको सम्झनाको लागि तपाइँले नै राख्नुहोस् भनेको थिएँ । यसरी ५० लाखको लेनदेन हुँदा कुनै कागजात भएको थिएन । सापटी रकमको १ वर्षभन्दा बढी २४ प्रतिशतका दरले तिनतिन महिनामा ब्याज बुझाउँदथेँ । पछि व्यापारमा मन्दी आएपछि सापटी

रकमको १८ प्रतिशत ब्याज दिने र रु.२५ लाख मात्र चलाउने कुरा हुँदा हामी सहमत भई २०५८ सालको पुस माघदेखि २०५९ सालको आधा रकम फर्काउँदा रु.५० लाखको ब्याजसमेत दिएको थिएँ । बाँकी रकम रु.२५ लाखको २०५९ साल असार मसान्तसम्मको ब्याज २०५९ साल साउन महिनाको १५-१६ गतेतिर भुक्तानी दिँदा अब भरत र मेरो बिच सावाँतर्फको रु.२५ लाख मात्र र २०५९ साल साउन १७ गतेदेखिको ब्याज मैले दिनुपर्नेछ भन्नेसमेत व्यहोराको कृष्णबहादुर कुँवरले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

भरतप्रसाद घिमिरेसँग २०५७ सालदेखि चिनजान छ । का.म.न.पा. वडा नं.१० बस्ने उज्वल प्याकुरेललाई भरतप्रसादको घरमा जाँदा चिनेको हो । सो समयमा भरतप्रसाद घिमिरेसँग केही रकम मागेकोमा निजले आफूसँग नभएको हुँदा अरूसँग मिलाई दिन्छु भनेको र निज भरतले उज्वल प्याकुरेलसँग रु.३ लाख २०५८ सालतिर चलनचल्तीको ब्याजमा मिलाई दिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको जीवनलाल अमात्यले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

भरतप्रसाद घिमिरे र म छिमेकी हौँ । उनको र मेरो घर निर्माण लगभग एकै समयमा भएको हुँदा हामी बिच लेनदेन हुन्थ्यो । हाल लेनदेन छैन । मैले केही सामान किनिदिन अनुरोध गर्दथेँ र उनले त्यसको हिसाब माग्दथे । त्यही हिसाब किताब उनले डायरीमा राखेको होला र निजको डायरीमा उल्लिखित सिसाकलमबाट लेखिएको रु.३,८०,०००।- को हिसाब संयुक्त बाटोको हिसाब हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको देवी भण्डारीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

जीवनलाल अमात्यलाई लगभग १४-१५ महिना अघिदेखि चिन्दछु । २०५८/५/१३ गतेको कागज हेरेँ, सो कागजको ३ लाख मेरो हो । जग्गा बिक्री र कृषि उत्पादनबाट प्राप्त रकम भरत घिमिरेमार्फत ब्याजमा लगाउन जीवनलाल अमात्यलाई दिएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको उज्वल प्याकुरेलले अधिकारप्राप्त

अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

भरतप्रसाद घिमिरेसँग कुनै सम्बन्ध छैन । निजका भाइ नारायण घिमिरे व्यापारिक काम गर्ने हुँदा चिनजान भएको हो । म पस्मिना उद्योग सञ्चालन गर्ने भएकाले पस्मिना यार्न एवं शिल्क यार्न आवश्यक पर्ने हुँदा नारायण घिमिरेलाई पस्मिना यार्न र शिल्क यार्न बुझाउने सर्तमा कागज गरेको र बैंकमा रकम पर्याप्त नभएकोले निजलाई ग्यारेन्टी स्वरूप नेपाल अरब बैंक कान्तिपथका २ वटा चेक दिएको हो । नारायण घिमिरेसँगको यस कारोबारसम्बन्धी सम्झौताको फोटोकपी पेस गरेकी छु । ती चेकको भुक्तानी मिति २०५९/३/२३ मा मात्र दिनु भनी नेपाली खामको भित्री भागमा श्रीमान्ले सही गरेको हो । उक्त चेकबाट भुक्तानी भएको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको रेणुका श्रेष्ठले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

भरत घिमिरेलाई २०४९ सालदेखि चिन्दछु । भरत घिमिरेबाट मैले २०४९ साल पछि २०५२ साल अगाडि रु. २ लाख ५० हजार सापटी लिएको र केही महिनामा सबै फिर्ता गरेकोले हाल निजसँग कुनै लेनदेन बाँकी छैन । निजको डायरीमा लेखिएको रु. ९०,०००।- के बापत लेखिएको हो थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको कृष्णप्रसाद घिमिरेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

भरत घिमिरेसँग कुनै प्रकारको सम्बन्ध छैन । नारायणप्रसाद घिमिरेसँग सानोतिनो व्यापारको सम्बन्ध चिनजान भई कारोबार छ । नेपाल अरब बैंक कान्तिपथ शाखाका २ वटा चेक हेरेँ । उक्त चेक सूर्य पस्मिनाले नारायण घिमिरेलाई पस्मिना यार्न र शिल्क धागो खरिद गर्न तत्काल बैंकमा पैसा नभएकोले ग्यारेन्टीको लागि दिइएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको लक्ष्मण श्रेष्ठले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

म आन्तरिक राजश्व कार्यालय क्षेत्र नं. २ मा कर अधिकृत छु । भरत घिमिरे र मेरो घर रामेछाप

मन्थली भएकोले चिन्दछु । कुनै नाता छैन । सोधिए अनुसार DHL डायरीमा लेखिएको व्यहोराका सम्बन्धमा मैले भरत घिमिरेलाई मिति २०५७/५/६ मा घरायसी सम्बन्धको हिसाबले रु. २ लाख दिएको थिएँ । त्यसमध्ये एकपटक रु. १३ हजारको टेलिफोन सेट तथा रु. ६५ हजारको कम्प्युटर निजबाट लिएको हो । २०५८/३/१५ मा उक्त रकम रु. ५० हजार फिर्ता लिएको र त्यसपछि रु. १० हजार फिर्ता लिएको हो । Impregilo २००० डायरीमा रु. ५० हजार लगेको भनेको रकम DHL डायरीको नै रकम हो । आजका मितिसम्म भरत घिमिरेसँग रु. ६२ हजार लिनुपर्ने छ भन्नेसमेत व्यहोराको गोविन्दप्रसाद सुवेदीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयमा रेडियो टेकिनसियन पदमा कार्यरत छु । भरत घिमिरेलाई ७-८ वर्षदेखि जागिरको सिलसिलामा र छिमेकीको नाताले चिन्दछु । भरतप्रसाद घिमिरेको Great Eastern Life नामक डायरीको फेब्रुअरी ३-५ को पानाको कारोबार सम्बन्धमा भरतप्रसाद घिमिरेसँग सरसापटी बापत लिएको रकम हो र चुक्ता गरिसकेको छु । सोही डायरीको Financial Summary पानाको विवरणका सम्बन्धमा भरतले के प्रसङ्गमा लेखेको हो, थाहा भएन । सोही डायरीको Personal Directory मा लेखिएको हिसाब बाटो खरिद गर्ने विषयमा भएको कुराकानीअनुसारको हिसाब भरतले लेखेको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको नेत्रबहादुर शाहीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

म वीरगन्ज भन्सार कार्यालयमा ना.सु. पदमा कार्यरत छु । भरतप्रसाद घिमिरेलाई जागिरको सिलसिलामा २०४९ सालदेखि चिन्दछु । देखाइएका डायरीहरू Impregilo २००० डायरीको डिसेम्बर २७-२९ को पानाको सम्बन्धमा रु. १० हजार घरायसी व्यवहारको सापटी लिएको हो । रकम चुक्ता गरिसकेको छु । Great Eastern Life १९९७ को

डायरी बुकको फेब्रुअरी ३-५ को पानाको हिसाब घर खर्च गर्न आवश्यक परी रु. १५ हजार भरतबाट लिएको रकम हो र चुक्ता गरिसकेको छु। सोही डायरीको अप्रिल ३-६ को पानाको हिसाब रु. २५ हजार छोरीको विवाह गर्दा सापटी लिएको रकम हो र चुक्ता गरिसकेको छु। १९९९ टोयटा नामक डायरीको मे १९९९ पानाको रु. ५० हजार २ महिनामा नै फिर्ता गर्ने गरी घरखर्चबापत लिएको रकम हो र चुक्ता गरिसकेको छु। सोही डायरीको जनवरी २००० को पानाको रु. ५० हजार भरतप्रसाद घिमिरेसँग घरायसी सापटी लिएको र चुक्ता गरिसकेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको परमेश्वर यादवले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

मेची भन्सार कार्यालयमा खरिदार पदमा कार्यरत छु। भरतप्रसाद घिमिरेलाई कर्मचारीको हैसियतमा चिन्दछु। म जागिरको सिलसिलामा विभिन्न ठाउँमा जानुपरेकोले भरतप्रसाद घिमिरेसँग रु. १५ हजार पटकपटक गरी मैले भनेअनुसार छोराले लिएको हो। उक्त रकम तिरिसकेको छु। सोही डायरीको नोभेम्बर १६-१७ को पानाको हिसाबका सम्बन्धमा काठमाडौँमा बसेर पढ्ने मेरो छोरा र जेठो छोराको विवाह गर्न भरत घिमिरेसँग पटकपटक रु. १ लाख ४० हजार लिएको र सो पटकपटक गरी लिएको रकम भरतले डायरीमा लेखेको जस्तो लाग्छ। उक्त रकम पटकपटक गरी चुक्ता गरिसकेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको छविराम पराजुलीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

सुरेश भट्टमार्फत भरत घिमिरेलाई चिनेको हो। काभ्रे वालुवा गा.वि.स मा मेरो र श्रीमतीको नाममा रहेको जग्गा सुरेश भट्टमार्फत मदन अग्रवाल र कृष्ण अधिकारीलाई रु. ८ लाखमा रजिस्ट्रेशन गरिदिएकोले सोही सिलसिलामा भरतले Great Eastern Life १९९७ को डायरीमा टिपेको हुनुपर्छ। भरतसँग मेरो कुनै लेनदेन छैन भन्नेसमेत व्यहोराको वसन्तबहादुर

श्रेष्ठले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

तथ्य र प्रमाणको विवेचनाबाट प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेसँग रहेको कुल सम्पत्ति रु. १,८०,६०,८०४/०९ मध्ये रु. १,६५,००,२७९/०९ भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) बमोजिम गैरकानूनीरूपमा आर्जन गरेको पुष्टि हुन आएकोले साबिकको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १५ अनुसार अपराध भएको सन्दर्भलाई दृष्टिगत गर्दै भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) बमोजिमको कसुर गरेको सिद्ध हुन आएकोले सो सम्पत्ति निजले आफ्नी पत्नी रमादेवी घिमिरेसमेतका नाममा राखेकाले निजहरूको नामको सम्पत्ति साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१) तथा १६(ग) लाई समेत मध्यनजर राखी अपराध गर्नमा मुख्य भूमिका निर्वाह गर्ने प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(२) बमोजिम रु. १,६५,००,२७९/०९ बिगोबमोजिम जरिवाना तथा हदैसम्म कैद र सो सम्पत्ति जफतसमेतको सजाय गरिपाउँ तथा निजको गैरकानूनी आर्जनको सम्पत्ति प्रतिवादी रमादेवी घिमिरेका नाममा उपर्युक्तानुसार रहेकोले उक्त अवैध आर्जनको सम्पत्ति ऐ. ऐनको दफा ४७ तथा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २९(ख) र ३० बमोजिम जफत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको आरोपपत्र।

मेरो पिता, माता, मसमेत ७ दाजुभाइ बिच अंशबन्डा भएको छैन। भाइहरू पनि व्यापार व्यवसाय गर्दछन्। भाइ नारायण एन.जि.ओ. आई.एन.जि.ओ.मा र इलेक्ट्रिकल गुड्स तथा अन्य सामानहरू आयात गर्दछन्। हामी ७ भाइकै कमाई बाबुआमा बसेको घरमा जम्मा गरी सबैको सल्लाह अनुसार जग्गा घर जोड्ने गर्दछौं। बरामदमा देखाइएको ने.रु. तथा विदेशी मुद्रा र सुन भाइ नारायण र प्रकाश घिमिरेले व्यापार गर्दा आर्जन गरेका हुन्। आमाबाबुको सल्लाहअनुसार

मेरो श्रीमतीलाई राख्न दिएका हुन् । मेरो नोकरी र बाहिर भएको कारोबारको संरक्षण म, जेठो दाजु र आमाबाबुको सल्लाहबाट हुने हुँदा भाइहरूले राख्न दिएको सगोलको आर्जन हो । बुबा, भाइ, बुहारीहरूलाई अलग अलग बस्छौँ भन्नुस् नत्र थुनामा राखी मुद्दा चलाउँछौँ भन्ने धम्की दिई आफ्नो आर्जनबाट छुट्टी बसेको भन्ने बाध्य पारी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले बयान गराएको कुरा बुवा भाइ, बुहारीबाट पछि थाहा पाएँ । निजहरूलाई अदालतबाट बुझिपाउँ । अख्तियारले फसाउन काल्पनिक उजुरी गरेको हो । यु.एस.डलर ८३८ भाइ नारायण घिमिरे विभिन्न गैर सरकारी संस्था र व्यापारको सिलसिलामा विदेश आवतजावत गरिरहने हुँदा सुविधामा पाएको रकम हो । ने.रू. र भा.रू.को हकमा भाइ नारायण र प्रकाश घिमिरेले सामानहरू आयात गर्दा र प्रकाशले रंग रोगनको व्यापार गर्न भारतमा गई सामान खरिद गरी ल्याउनको लागि लिएर जानलाई राखेको हो । सो रूपैयाँहरू मेरो आर्जनको होइन । सुन ५ टेलको १ टुक्रा भाइ नारायणको हो । १० तोलाको टुक्रा भाइ प्रकाशको हो । बिचमा प्वाल भएको सुन र चाँदी सबै परिवारको संयुक्त सम्पत्तिबाट मेरो छोरी रिडकुको विवाहलाई खरिद गरेको हो । भाइहरूले राख्न दिएको र विवाहमा दाइजो उपहार स्वरूप आएको आदिसमेत सगोलमा नै राखिएको हो । डायरी, ब्रिफकेस घडीहरू मेरो ठाँहिलो भाइ गणेश घिमिरेको वीरगन्जमा घडी पसल छोड्दा घरमा ल्याई राखी हाल गौशालामा पसल गरी बस्छ । कहाँबाट खरिद गरेको हो भाइलाई नै थाहा छ । डायरी ब्रिफकेस, लालपुर्जा कुनै भाइका हुन् कुनै घरका हुन् । मेरो श्रीमतीको नाममा दर्ता रहेको का.म.न.पा. वडा नं.१० कि.नं.२८५, ४३७ र ९१ को क्रमसँग क्षे.फ.०-५-२-०, ०-२-३-२ र ०-३-२-० जग्गा २०५२ सालमा रामेछापको पुर्ख्यौली जग्गाको कृषि आय, महोत्तरी खयरमाराको कृषि आयबाट र भाइ नारायण घिमिरेको आयबाट खरिद गरी

रू.१३,२५,०००।-मा अढाई तलाको वाल सिस्टमको घर बनाएको हो । त्यसमा मेरो तलब पनि पर्यो होला । साथै श्रीमतीको गहना पनि बिक्री गरी बनाएको हो ।

मेरो नामको महोत्तरी जिल्ला खयरमाराका कि.नं.६१ को ०-१०-१४ जग्गा २०४१ सालमा रजिस्ट्रेसनमा उल्लेख भएको मूल्यमा रामेछापको कृषि आयबाट खरिद गरेको र जोरपाटीको वडा नं.७ कि.नं.५३३ क्षे.फ.०-८-०-० जग्गा विन्दुदेवी सापकोटालाई हरेक काममा सहयोग गरेबापत निज विन्दुले बकस दिएको जग्गा हो । निजलाई बुझिपाउँ । साथै मोरङ बखरी ६(ग) कि.नं.८४३ को जग्गा मेरी श्रीमतीले आफ्नो पिता, माता, दाजु, भाउजूले दिएको पेवाको रकमबाट ४८,०००।-मा, मध्यपुरठिमी १४ कि.नं.२३० को जग्गा श्रीमतीले निजकी आमाजू जानुकादेवी खतिवडाबाट रू.१,०५,०००।- सापटी लिई खरिद गरेको हो । भक्तपुर जिल्ला बालकोटको कि.नं.८३९ र ८४० को जग्गा श्रीमतीले बकस पाएको हो । हाल कि.नं.४११ को जग्गा छिमेकी सँधियार भएकोले देवीप्रसाद भण्डारीले हा.वा. गरी श्रीमतीलाई बकस गरी दिएको हो । कि.नं.४१० को जग्गा सबिता बस्याललाई श्रीमती रमाले रिझायबापत निजबाट बकस पाएको हो । कि.नं.४०९ र २१७ का जग्गा मेरो श्रीमतीको नाममा बकस आएका हुन् । का.जि. गोगंबुको कि.नं.९६८ जग्गा नाति प्रजापती, सेकनी प्रजापती, सानुकाजी महर्जन, गोपीकृष्ण ढुङ्गानासमेतबाट श्रीमतीले बकस पाएकी हुन् । का.जि.कालीमाटी कि.नं.९१, ४३७ का जग्गाहरू गोमा सिजापती र मेरो जेठानी नातापर्ने किशोरी घिमिरे, माहिला ससुराको कान्छी बुहारी वत्सला प्याकुरेललाई श्रीमतीले रिझायबापत बकस पाएका जग्गा हुन् । महोत्तरीको कि.नं.३९२ को जग्गा श्रीमतीले माइतीबाट प्राप्त पेवाले खरिद गरेको हो । महोत्तरीको कि.नं.३६२ को ०-२-४ जग्गा मेरो श्रीमतीले आफ्नो भाउजूबाट दाइजो स्वरूप

प्राप्त गरेको हो । यस विषयमा श्रीमतीलाई प्रस्ट थाहा छ बुझिपाउँ । मैले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा गरेको बयान म टाइफाइडको बिरामी भई घरमा बिदा बसेको बेला पक्राउ गरी मानसिक यातना दिई हामीले जे भन्छौं त्यही लेख भनी ड्राफ्ट गरी बयानमा सार्न लगाएको थियो । मेरो खुसीराजीले गरेको बयान होइन । सही र हस्ताक्षर मेरै हो । श्रीमतीलाई पनि त्रासमा पारी बयान गराएको हुनुपर्छ । साझा स्वास्थ्य सेवा सहकारी संस्था लि.को १०० दरको ५०० को ५ कित्ता सेयर मेरो श्रीमतीको नाममा मेरो तलबबाट खरिद गरेको हो ।

विराटनगरको खाता तलब जम्मा गर्न खोलेको हो । ने.वै.लि.को एउटा खातामा रहेको रकम श्रीमतीको माइतीबाट दशैं तिहारमा टीकाटालोबाट प्राप्त रकम हो । रा.वा.बैंक, काठमाडौंको रु.५३,३९९।९६ भनेको गलत हो । उक्त खाता नं.००१८८४ मेरो होइन । अख्तियारले देखाएको तथ्य गलत हो । कृष्णबहादुर कुँवरलाई ब्याजमा लगाएको २५,००,०००।- को सम्बन्धमा जनकपुरमा बस्ने दीपकराज घिमिरेले रु.१२,००,०००।-, श्रृजना के.सी.ले ७,२५,०००।-, इन्दिरा न्यौपानेले रु.५,७५,०००।- समेत २०५४ सालदेखि ब्याजमा लगाउन दिएका हुन् । निजहरू बुझिपाउँ । साथै मैले २०५४ सालदेखि २०५७ सालको बिचमा पटक पटक गरी श्रृजना के.सी.सँग रु.१५,००,०००।-, हिरण्यप्रसाद पौडेलबाट रु.८,२५,०००।-, दीपकराज घिमिरेबाट २१,००,०००।- र इन्दिरा न्यौपानेबाट ५,७५,०००।- समेत रु.५०,००,०००।- लिई कृष्णबहादुर कुँवरलाई ब्याजमा लगाएको हो । ब्याज निजहरूले नै लिने गर्छन् । रु.२५,००,०००।- बुझाइसकेको छु । रु.२५,००,०००।- बुझाउन बाँकी छ । म दुवैथरीको चिनजानको मानिस हुँदा कागज गरी मैले लिई कृष्णबहादुरलाई ब्याजमा लगाइदिएकोसम्म हो । मेरो लगानी छैन । मेरो मासिक आम्दानी घरभाडा

रु.५,०००।-, तलब लगभग ५,०००।-, रामेछापको कृषि आय वार्षिक ५०/६० हजार, महोत्तरीको कृषि आयबाट करिब १,००,०००।-, जनकपुरमहेन्द्रनगर र ठिमीमा रहेका एकासगोलका घरहरूबाट करिब मासिक ७,०००।-, ०५७ सालदेखि छोरी रिडकुले ट्युसन पढाई आउने मासिक रु.३,०००।-, बालकुमारीको जग्गाबाट वार्षिक ५०,०००।-, जोरपाटी, बालकोट, कलंकी र गोडगबु समेतका जग्गाको भाडा बापत रु.७२,०००।-, भाइ बुहारीहरूबाट मासिक करिब १,२५,०००।- प्राप्त हुन्छ । खर्चको हकमा मासिक पढाई, उपचार, खाना, धारा, बिजुली, टेलिफोन समेतमा रु.१६,०००।- खर्च हुन्छ । चामल, दाल, घ्यु महोत्तरी, धनुषाबाट आउँछ । अख्तियारमा बयान गर्ने व्यक्तिहरूले उर त्रासमा झुट्टा बयान लेखाएको भनेको हुँ । सो कुरा निजहरू म जेलमा बस्दा भेट्न आउँदा भनेका थिए । अख्तियारले मेरो सम्पत्तिको बढी मूल्याङ्कन गरेको छ । चिनजानका मानिसबाट कृष्णबहादुर कुँवरलाई ऋण दिएको र तिरेको रकमको पनि अख्तियारले बिगो देखाएको छ । मेरो श्रीमतीले बैंकबाट ऋण लिएको र पस्मिना कटाईसमेतका आयलाई न्यून देखाई घरजग्गा कर तिरेकोलाई देखाइएको छैन ।

मेरो महोत्तरी खयरमाराको २ वटा घर बिक्री भएको २,००,०००।- मेरी श्रीमतीको महोत्तरीको ०-२-४ जग्गामा बनेको घरको रु.१,१०,०००।- र श्रीमतीकै नाममा रहेको मोरङको जग्गा, मेरो नाममा रहेको का.म.न.पा.१० को जग्गा बिक्रीबाट आएको रकमसमेत मेरो स्रोतमा देखाइएको छैन । ऋण लिएको कागज पेस गर्दा पनि बेवास्ता गरी बिगो कायम गरेको छ । त्यस्तैगरी दिदी जानुका खतिवडाबाट घर बनाउन लिएको रु.५,००,०००।- र भाइहरूले व्यापार गर्न हरिप्रसाद उपाध्यायबाट लिएको रकम रु.५,५०,०००।- समेत आयोगको बयानमा लेख्न खोज्दा नदिएकोले सो कुरा लेखाउन पाएको थिइन ।

ऋण लिएको सत्य हो । निजहरू बुझिपाउँ । मेरो तलब र भन्सारमा सुन पक्रिदा रु.३५,०००।- कमिसन पाएको रकम समेतबाट बिमामा खर्च गरेको हो । घरबाट बरामद भएका डायरी मेरो हो । खेस्राको रूपमा राखेको हुँ । धेरैअगाडि देखिका हुन् । देखाइएका घर जग्गाका कागज कुनै मेरा, कुनै भाइहरूका र कुनै श्रीमतीका हुन् । डायरीमा उल्लेख भएका व्यक्तिहरूसँग कुनै लेनदेन छैन । साथै छोरा छोरीलाई महंगा स्कुलमा र विदेशमा पढाएको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले हाल रु.१,०८,२५,०००। - धरौट दिए लिई तारेखमा राख्नु, दिन नसके थुनामा राखी मुद्दामा पुर्पक्ष गर्नु भन्नेसमेतको व्यहोराको यस अदालतको मिति २०५९/९/१ को आदेश ।

अभियोग दाबी झुट्टा हो । मेरो नाममा रहेको मोरङ बखरी ६(ग) कि.नं.८४३ को ०-१-१० जग्गा दाइजो पेवाको रकमबाट खरिद गरेको हो । का.जि. का.म.न.पा. वडा नं.१० को ३ कित्ता जग्गामध्ये कि.नं.२३० को ०-६-० जग्गाबाट ०-०-२-० बिक्री गरी कि.नं.२५८ को जग्गा सूर्यकुमारीबाट बकस पाएको र बाँकी पैतृक र देवर नारायण घिमिरेको नोकरी तथा व्यापार गरी आएको आयबाट खरिद गरी मेरो नाममा राखेको हो । कुनै अवैध आर्जनको रकमबाट खरिद गरेको होइन । काठमाडौं कालीमाटीको कि.नं.९१, ४३७ को ०-६-१-२ को जग्गा गोमा सिजापती र किशोरी घिमिरेबाट बकस पाएको हो । रकम तिरी खरिद गरेको होइन । भक्तपुर बालकोटको कि.नं.८३९ र ८४० को ०-७-१ को जग्गा माहिला वाग श्रेष्ठ, सानो नेत्रबहादुर, केदारबहादुर राउतलाई घरायसी व्यवहारमा लामो समयसम्म सहयोग गर्दा खुसी भई बकस दिएको हो । रकम तिरी खरिद गरेको होइन । काठमाडौं गोडगबुको

कि.नं.९६८को ०-९-१-० जग्गा नाति प्रजापती, सेकनी प्रजापती, सानुकाजी महर्जन, गोपीकृष्ण ढुङ्गानाले निजहरूलाई घरायसी काममा सहयोग पुर्याए बापत बकस दिएका हुन् । बालकुमारीको कि.नं.४११ को जग्गा मेरो कुलेसो जोडिएका सँधियार देवीप्रसाद भण्डारीले सहयोग गरेबापत र कि.नं.४१० को जग्गा सबिता वस्यालबाट बकस पाएको हो । त्यो जग्गा पनि खरिद गरी लिएको होइन । मध्यपुरठिमी न.पा.वडा नं.३ कि.नं.२३० को जग्गा मेरो आमाजू जानुकादेवी खतिवडाबाट १,०५,०००।- सापट लिई खरिद गरेको हुँ । महोत्तरीको कि.नं.३६२ जग्गा भाउजू हिराकुमारी प्याकुरेलबाट दाइजो स्वरूप प्राप्त गरेकी हुँ । साथै बालकुमारी ३ कि.नं. ४०९ र २१७ को जग्गा आषाबहादुर प्रजापतीबाट बकस पाइएको हो । त्यसैले मेरो नाममा भएका जग्गा अवैध आर्जनको रकमबाट खरिद गरेको होइन । भरत घिमिरेसँग ०३६ सालमा विवाह भई आएदेखि म घरको जेठी बुहारी हुँदा सबै व्यवहार मैले सम्हाल्दै आएकी छु । श्रीमान् सरकारी सेवामा हुनुहुन्छ । देवर नारायण घिमिरे ज.चु.का.लि. लगायत साझा भण्डार, भोटाहिटी र अन्य कार्यालयमा समेत नोकरी गर्नु भई नोकरी छुटी हाल व्यापार गर्नुहुन्छ । देवर मुकुन्द घिमिरे सुर्ती विकास कम्पनीमा ०३३ सालदेखि नोकरी गरी हाल राजनीति तथा व्यापार दुवै पेसामा हुनुहुन्छ । ठाँहिला देवर गणेश र कान्छो देवर प्रकाश व्यापार व्यवसायमा हुनुहुन्छ । साहिलो देवर कृषि पेसामा हुनुहुन्छ । देवर कुमार घिमिरे होटल शेर्पा काठमाडौंमा ०५२ सालदेखि नोकरीमा हुनुहुन्छ । देउरानी उमा, रूकमणी नोकरी, विनीता घर सजावटसम्बन्धी इन्जिनियरिङ पेसामा कार्यरत हुनुका साथै व्यापार गर्छिन् । अन्य देउरानी गृहस्थी र कृषिमा संलग्न छन् । छोरी रिडकु ट्युसन पढाई आर्जन गर्छिन् । बरामद भएको नेपाली रुपैयाँ नारायण घिमिरे र प्रकाश घिमिरे देवरहरूले व्यापारबाट रकम जम्मा गरी सुरक्षाको लागि मलाई राख्न दिएको

हो । भारतीय रूपैयाँ देवर प्रकाश घिमिरेको हो । देवर नारायण घिमिरेको एन.जि.ओ.मा पनि काम हुँदा विदेश गई रहने भएकोले डलर उहाँकै हो ।

बरामदी सुनमध्ये ५ टेल उल्लेख भएको सुनको टुक्रा देवर नारायणको हो । अर्को टुक्रा देवर प्रकाशको हो । बिचमा खाल्डो परेको सुन सगोलको सम्पत्तिबाट खरिद भएको हो । घडीहरू देवर नारायण घिमिरेले वीरगञ्जको पसल छाडी गौशालामा पसल गर्न सुरु गरेकाले उक्त पसलको लागि ल्याएको हो । हिरण्यप्रसाद पौडेल, सृजना के.सी., इन्दिरा न्यौपाने, दीपकराज घिमिरे, हरिप्रसाद उपाध्यायसमेतबाट रकम ल्याई रकम ब्याजमा लगाई दिन्थ्यौं । सो कुरा कृष्णबहादुर कुँवरलाई बुझिएमा स्पष्ट हुने नै छ । हामीले पस्मिनाको पनि व्यापार गथ्यौं । सो काम गर्न पनि ऋण लिएका थियौं । ऋण लिएको रकम पस्मिनाको कारोबार बन्द भएपछि ब्याजमा दिएको पनि हुनसक्छ । साथै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा मलाई बयान गराउँदा सामान्यरूपमा तपाइँको जग्गा कहाँकहाँ छ भनी सोधिएको थियो । यो कसरी प्राप्त भयो भनी सोधिएन । आयोगले लेखी राखेको बयानमा सही गराएका हुन् । तपाइँको श्रीमानलाई सजिलो हुने पारेका छाँ बचाउनु पर्यो भनेकाले विश्वासमा परी सही गरिदिएकी हुँ । व्यहोरा मैले भनेबमोजिम लेखिएको होइन । मैले दाइजो र पेवाबाट प्राप्त भएका जग्गाहरू बाहेक घरायसी कृषि, आयस्ता, देवर देउरानीको नोकरी र व्यापार व्यवसायबाट र जग्गा जमिन बिक्रीबाट साथै बैंकबाट लिएको ऋणबाट आर्जित रकमसमेतबाट खरिद गरेको हो । घर करिब ११/१२ लाख जतिको लागतमा निर्माण गरेको हो । मेरो श्रीमानको तलब जग्गा खरिद गर्दा लगानी गरेको छैन । त्यसैले मेरो नामको जग्गा जफत हुनुपर्ने होइन ।

का.जि.का.न.पा. वडा नं. १० कि.नं. २३० को जग्गा मध्ये ०-२-० जग्गा रु.१२,५००।- मा मिति ०५३/३/३ मा, ऐ. कि.नं.२३४ को ०-४-१-३ जग्गा

२,२२,०००।- मा मिति ०५८/६/१७ मा, विराटनगर न.पा. १० नं. को कि.नं.४३७ को साढे एघार धुर जग्गा रु. ५१,७५०।- मा मिति ०५१/६/१९ मा, रौतहट चन्द्रनिगाहपुर १ कि.नं.१०९७ को जग्गा रु.८०,०००।- मा, महोत्तरी खयरमारा (माइस्थान) को एउटा रु ३,१०,०००।- मा बिक्री गरी आएको रकम हाम्रो आय हो । साथै महेन्द्रनगरको जग्गाबाट ०५२ देखि ०५९ सालसम्म प्रतिवर्ष ५५ देखि ६० हजारका दरले प्राप्त हुने कृषि आयबाट जग्गा जमिन खरिद गरी घर निर्माण गरेको हो । दिदीसँग लिएको ५ लाखमध्ये १ लाख ५ हजारको जग्गा खरिद गरी बाँकी रकम घर निर्माण र अन्य घर खर्चमा प्रयोग भएको छ । घर बनाउँदा एल्टिक फाइनान्सबाट कर्जा लिएको, देवरहरूले बैंकबाट कर्जा लिएको, निजहरूको तलब व्यापारबाट आय भएका रकम साथै ससुराले दिएको रु.२,३०,०००।- र पहाडको २०३२ सालदेखिको आम्दानीबाट घर निर्माण गरेको हो । २०३६ देखि ०५१ सालसम्मको महोत्तरी खयरमाराको जग्गाबाट, बाख्रा पालन, भैंसीपालन तथा कृषि आयसमेतबाट वार्षिक ९० देखि ९५ हजारसम्म आम्दानी हुन्थ्यो । बुद्धनगरको घर भाडा, जनकपुरको घर भाडा र खयरमारा, विराटनगर, महोत्तरी, काठमाडौं, भक्तपुरको जग्गाको आम्दानी हुन्थ्यो । जोरपाटी, जनकपुर, ठिमीका घरजग्गा, देवरहरू मुकुन्द, जनार्दनका नाममा महोत्तरी, धनुषामा रहेको जग्गा हाम्रो सगोलको हो । कि.नं.२९७ को जग्गा बाटोको हो । सबैले सामूहिकरूपमा प्रयोग गर्ने गरेको छ । तर स्वामित्व भने गाउँका सबै मानिसको सल्लाहले मेरो नाममा राखेको हो । पस्मिनाको कारोबारबाट ६,७५,०००।- नाफा भएको थियो । साथै श्रीमानले कमिसनबापत रु.२९,४०२/५६ प्राप्त गर्नुभएको थियो । घरभाडामा रु.५३,६२५।- मात्र स्रोतमा लिएकोले रु.३,९०,०००।- नै कायम गरिपाउँ । पस्मिनाको नाफाको रु.५०,०००।- स्वयम् कर घोषणा गरी कर तिरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी

रमादेवी घिमिरेले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाल प्रतिवादी रमादेवी घिमिरेलाई विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा ७(ग)) बमोजिम तारेखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भन्नेसमेतको व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६०। २। ८ गतेको आदेश ।

प्रतिवादीका साक्षी ऋषि घिमिरे, कृष्णबहादुर कुँवर, दीपकराज घिमिरे, हरिप्रसाद उपाध्याय, इन्दिरा न्यौपाने, सृजना के.सी. र हिरण्यप्रसाद पौडेल तथा वादीका साक्षी इ.दीपक श्रेष्ठ, नवराज प्याकुरेल, जयन्त कुमार राजवंशीसमेतले आफ्नोआफ्नो पक्षलाई सर्मथन गर्दै गरेको वकपत्रहरू मिसिल सामेल रहेको देखिन्छ ।

म हार्डवेयर तथा रंग रोगनको व्यापार गर्दछु । मेरो श्रीमती इन्टेरियर डिजाइनर हुनुको साथै फर्निचर फर्निचिङ्ग बनाई बिक्री गर्दछिन् । मेरो व्यापारबाट लगभग ३/४ लाख र श्रीमतीको आय पनि ४/५ लाख हुन्छ । हामी ७ दाजुभाइ र बुबा आमासमेत ९ अंशियार सगोलमा छौं । अंशबन्डा भएको छैन । आम्दानीको हिसाब बुबाआमा वृद्ध भएकोले जेठो दाजु भरतले नै राख्ने गरेको र घर व्यवहारसमेत दाजुले नै हेर्नुभएको छ । मेरो र श्रीमतीको आर्जनबाट हालसम्म १६/१७ लाख रकम दाजुलाई दिएको छु । बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित RNA लेखिएको १० तोलाको सुन मैले भाउजूलाई राख्न दिएको हो । भा.रू.८२,८१०।- भारतमा व्यापारको सिलसिलामा सामान खरिद गर्नको लागि छुट्याएको र ने.रू.अन्दाजी ५०,०००।- समेत मैले मेरो चालु पुँजीको रकम राख्न दिएको हो । मैले प्रकाश इन्टरप्राइजेज फर्मबाट ७५।८० लाखको काम गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका प्रकाश घिमिरेले यस अदालतमा गरेको बयान ।

प्रकाश घिमिरेले नगद र सुन मेरो भनेकोले

कारणीसरह देखिँदा तारेखमा राखी नियमानुसार गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति ०६०/१२/२० को आदेश ।

मैले २०४४ सालदेखि स्टेसनरी औषधी सप्लाई, रोअर पम्प जडान, इनार निर्माण र छपाईसम्बन्धी, होटल व्यवस्थापन काम गर्दै आई ०३८ सालदेखि राष्ट्रिय कृषि गणना, जनकपुर चुरोट कारखाना, साझा स्वास्थ्य सेवा, साझा भण्डार लि.साथै अन्य सरकारी गैरसरकारी संघ संस्थामा काम गरेको छु । व्यापार व्यवसाय गरेको देखिने प्रमाण पेस गरेको छु । हामी सबै परिवार सगोलमा छौं, हामी दाजुभाइ तथा मेरो श्रीमतीसमेत नोकरी तथा व्यापार र कृषिमा आबद्ध छौं । सम्पत्तिको स्रोत नोकरी व्यापार, घर बहाल, कृषि पशुपालन हो । साथै व्यापारको लागि वित्तीय संस्थाबाट ऋणसमेत लिएको छ । बुद्धनगरको कि.नं.२३१ को घर, जनकपुरको मेरो नामको घर, जनार्दन नामको जनकपुरको २ वटा घर, पिताको नामको पुर्ख्यौली १० रोपनी जग्गा, दाइ भरत, भाउजू रमा, दाजुहरू मुकुन्द, जनार्दन र भाइ गणेश घिमिरेसमेतका नामको काठमाडौं, भक्तपुर, विराटनगर, धनुषा, महोत्तरीका जग्गा तथा घरहरू हाम्रो एकासगोलका जग्गा तथा घर हुन् । हाम्रो घरमा भेटिएका भनिएका रकम रू.१८,७६,३६३।- तातोपानी भन्सारमा भन्सार छुटाउनको लागि विभिन्न व्यपारीसँग उठाई सुरक्षाको लागि बुद्धनगरको घरमा भाउजू रमालाई राख्न दिएको र सोको प्रमाण डे बुकको प्रतिलिपि छ । भारू मेरो कान्छो भाइ प्रकाश घिमिरेको हो । पाँच टेलको एउटा सुन मेरो हो । यु.एस.डलर भाउजूलाई राख्न दिएको हो । श्रीमतीले रू.५०,००,०००।- भन्दा बढी आर्जन गरेको छ । अरब बैंकबाट मेरा नाममा जारी भएको चेक सूर्य पस्मिना उद्योगलाई चाहिने सिल्क धागोसमेतका वस्तुहरू डेलिभरी गराएबापत पाउने रकमको हो । तर सम्झौताबमोजिम कार्य सम्पन्न नभएकोले भुक्तानी नभएको हो । उक्त चेकसमेत मैले मूल घरमा राखेको

थिएँ । यसबाट पनि सम्पूर्ण कारोबार नगद कागजात मूलघरमा नै राख्ने प्रस्ट हुन्छ । त्यसैले दाजु भाउजू जसको नाममा रहेको सम्पत्ति भएपनि सगोलकै सम्पत्ति हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझिएका नारायणप्रसाद घिमिरेले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

नारायणप्रसाद घिमिरेले केही सम्पत्ति आफ्नो हो भनेकाले निजलाई तारेखमा राखी कानूनबमोजिम गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति ०६१/१/७ को आदेश ।

हामी बुबाआमा तथा छोराबुहारीबिच अंशबन्डा भएको छैन । मूलघर बुद्धनगरमा हामी पति पत्नी, ४ छोरा, बुहारी ७ जना नाति नातिना छौं । छोरी जानकीको २८ सालमा विवाह भए तापनि हामी सँगै बस्छिन् । नोकरी गर्छिन् । माइलो छोरा जनकपुर घरमा, साँहिलो धनुषामा, काँहिलो भक्तपुर ठिमीमा सगोलबाटै बनेको घरमा बस्छन् । आर्जन तथा लगानी सल्लाहबाट सगोलबाटै हुने गरेको छ । पैतृक सम्पत्ति र सोबाट बढे बढाएको सम्पत्तिको रेखदेख जेठो छोरा भरत र बुहारी रमाले हेर्ने गरेका छन् । सोमा अन्य छोरा बुहारीको सहयोग हुने गरेको छ । छोरी जानकीको नोकरी तथा अन्य पेवा दाइजोसमेत छोरा भरतलाई नै राख्न दिएको छ । २०३२ सालदेखिको रामेछापको खेतीबाट वार्षिक ५०/६० हजार आम्दानी हुने गर्छ । हालसम्म सम्पूर्ण घर जग्गा जोड्नमा छोरा भरत र बुहारीले नै खर्च र व्यवहार गरेका छन् । बुद्धनगरको घरमा फेला परेको केही गरगहना मेसिन, कम्प्युटर, फर्निचर आदि छोराको विवाहमा दाइजो आएका हुन् भने केही सामान पैतृक सम्पत्तिबाट खरिद गरेका हुन् । नगद सगोलको आर्जनबाट प्राप्त गरेको हो । बुद्धनगरको घर बनाउँदा २,३०,०००/- दिएको थिएँ । भिन्न हुँदा २००० सालमा ६० रोपनी जग्गा थियो । ०५४ सालमा ३० रोपनी र ०५७ सालमा ९ नौ रापनी भयो भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझिएका चतुर्भुज

घिमिरेले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझिएका चतुर्भुज घिमिरे प्रतिवादीसरह देखिँदा तारेखमा राख्नु भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति ०६१/५/२८ को आदेश ।

भाइ भरतलाई मेरो तलब भत्ता दान दक्षिणासमेत गरी मेरो आम्दानीबाट ०४८ सालसम्म पटकपटक गरी रु.५,००,०००/- कर्जा दिएको छु । सोमध्येबाट बुहारीको नाममा ठिमीमा १,०५,०००/- को जग्गा किनिदिएका छन् । मेरो नाममा राख्दा घरतर्फका मानिसले दाबी गर्लान् भनी बुहारी रमादेवीका नाममा राखेको हो । करिब ४ (चार) लाख रकम भाइ भरतबाट लिन बाँकी छ । म मालपोत कार्यालय, चाबहिलमा परिचारिका पदमा कार्यरत छु । मैले इच्छाएको व्यक्ति भाइ भरत हुन् । म आफ्नो घरमा नबसी भरत घिमिरेसँग बसेकी छु भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं बुझिएकी जानुकादेवी खतिवडाले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

म मेरो बाबु आमालगायत ७ जना दाजुभाइ बुहारीलगायत ३२ जनाको परिवार एकासगोलमा छौं । घरको व्यवहार दाजु भरत र भाउजू रमाले हेर्नुहुन्छ । सगोलको सम्पत्ति भएकोले सबैको हक लाग्छ । हाल अंश दिलाई पाउँ भनी का.जि.अ.मा अंश मुद्दा दायर गरेको छु । मेरो गौशालामा श्री गणेश इम्पोरियम साबिकमा गौरी शंकर इम्पोरियम र गौरी शंकर स्टेसनरी पसल थियो । हाल श्री गणेश इम्पोरियम नामक पसल छ । म तयारी पोसाक, घडी, भि.सी.डी. इलोकट्रोनिक सामानसमेतको व्यापार गर्दछु । वार्षिक ३/४ लाख आम्दानी हुन्छ । मेरो र श्रीमतीको खर्च कटाई बाँकी रकम दाजु भरत र भाउजूलाई दिन्छु । सबैको सल्लाहबाट लगानी हुन्छ । घरमा भेटिएको घडीहरू मैले वीरगञ्जबाट गौशालामा पसल सार्दा राखेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझिएका गणेश घिमिरेले विशेष अदालत,

काठमाडौंमा गरेको बयान ।

अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझिएका गणेश घिमिरेले सगोलको सम्पत्ति भएकोले मेरोसमेत हक लाग्छ भनेकोले निजलाई तारेखमा राख्नु । जानुकादेवी खतिवडालाई प्रतिवादीसरह नदेखिँदा तारेखमा राखिरहनु परेन भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६१।६।४ को आदेश ।

भरत घिमिरे र रमा घिमिरे मेरो आफ्नै जेठाजु र जेठानी दिदी नाताको हुनुहुन्छ । हामीहरू जम्मा ३२ जनाको परिवार छौं । हामी बिच अंशबन्डा भएको छैन । अख्तियारले जफतमा दाबी लिएको चलअचल सम्पत्ति भरत घिमिरे र रमा घिमिरेको मात्र होइन । त्यस सम्पत्तिमा हाम्रो पनि हक लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएकी उमा घिमिरे र रूक्मणी घिमिरेले एकै मिलानले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

हामी ३२ जनाको परिवार छौं । हामी बिच अंशबन्डा भएको छैन । अख्तियारले जफतमा दाबी लिएको सम्पत्तिमा मेरो पनि हक लाग्छ । परिवारका सदस्यका नामको जहाँ जहाँको घर जग्गा छ सबै बराबर हक लाग्ने घर जग्गा हो भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका जनार्दनप्रसाद घिमिरेले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

हामी ३२ जनाको परिवार छौं । त्यसमा दिदी जानुका देवी खतिवडा पनि सँगै बस्नुहुन्छ । उहाँ सरकारी नोकरी गर्नुहुन्छ । दिदीको हरहिसाब दाजु भरत घिमिरेले नै राख्नुहुन्छ । हामीहरू बिच अंशबन्डा भएको छैन । दिदीको ईच्छाएको व्यक्ति पनि दाजु भरत नै हुनुहुन्छ । मेरो घिमिरे ट्रेड एन्ड जनरल सप्लायर्स नामक फर्म पनि छ भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझिएका कुमारप्रसाद घिमिरेले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

हामीहरू ३२ जनाको परिवार छौं । हामी अंशी बिच अंशबन्डा भएको छैन । आयोगले दाबी लिएको

सम्पत्तिमा मेरो पनि हक लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका मुकुन्दप्रसाद घिमिरेले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

भरतप्रसाद घिमिरे र रमा घिमिरे मेरो छिमेकी हुनुहुन्छ । भरत घिमिरे र मैले २०५५ सालदेखि साझेदारीमा परस्मिना व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएका थियौं । सुरुमा घर नजिकै हाते तान सञ्चालन गरेको भए तापनि पछि ललितपुरको हात्तीवनमा विद्युतीय तान सञ्चालन गरी २०५८ सालसम्म काम गर्यौं । त्यसबाट भरत घिमिरेले रु.६,७५,०००/- नाफा लिनुभएको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका कृष्णप्रसाद भट्टराईले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका मुकुन्दप्रसाद घिमिरे, कुमारप्रसाद घिमिरे, जनार्दनप्रसाद घिमिरे, रूक्मणी घिमिरे, उमा घिमिरे र कृष्णप्रसाद भट्टराई प्रतिवादीसरह नदेखिँदा तारेखमा राखिरहनु परेन भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६२/१२/२१ को आदेश ।

पेस भएको अभियोगपत्र, प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको बयान र बहसनोटबमोजिम हिसाबकिताब गर्दा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे र पत्नी रमादेवी घिमिरेसँग जम्मा रु. १,०४,९१,८९२।६४ बराबरको चल अचल सम्पत्ति रहेको देखिन आयो । त्यसमध्ये स्रोत खुलेको रु. २८,४४,९९६।५६ बराबरको सम्पत्ति देखियो । निज प्रतिवादी तथा निजकी पत्नी रमादेवी घिमिरेको नाममा रहेको घर जग्गा, लगानी र बैंक खातालगायतका सम्पत्तिसमेतबाट स्रोत नखुलेको रु. ७६,४६,८९६/०८ बराबरको सम्पत्ति रहे भएको देखिन आयो ।

निज प्रतिवादी राष्ट्रसेवक भएको र आफूसँग रहे भएको सम्पत्तिको वैध स्रोत देखाउन नसकेकोले निजले साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) बमोजिम भ्रष्टाचारको कसुर गरेको

ठहर्छ । सो ठहरेकोले प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेलाई बिगोबमोजिम रु. ७६,४६,८९६।०८ र सो बाट बढे बढाएको गैरकानूनी चल अचल सम्पत्ति जफत हुने ठहर्छ ।

बिगो रु. ७६,४६,८९६।०८ बराबरको चल अचल सम्पत्ति जफत गर्नुपर्ने भएकाले सोबापत प्रतिवादीहरूको घरबाट बरामद भएको नगद रूपैयाँ, भारतीय रूपैयाँ र अमेरिकन डलर गरी रु. २०,७६,३६०।- र २,८९,५७२।- पर्ने सुनको टुक्रा र बिस्कुट, रु. ३९,९००।- मूल्य भएको १४ थान घडी, कृष्ण पस्मिना आर्टसमा रोकका रहेको साँवा ब्याजसहितको रु. २६,५०,०००।- का.जि. का.म.न.पा. वडा नं. १० कि.नं. २३० र २३५ को जग्गा र सोमा बनेको घर र सोबाट बढे बढाएको सम्पत्तिसमेत जफत हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६७/१/८ को फैसला ।

विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसलामा कानूनी एवं तथ्यगत त्रुटि रहेकोले बदर गरी सफाइ पाउँ भनी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेसमेतको तर्फबाट सर्वोच्च अदालतसमक्ष पुनरावेदन पत्र दर्ता रहेको ।

विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसलामा प्रतिवादीहरूको एकमुष्ठ आय र व्यय गणना भएको, सम्पत्तिको खरिद मूल्य नभई हालको मूल्य कायम गरेको, आय सँगसँगै खर्च रकम नहरेको, घरको निर्माण लागत कम गरेको, फर्निचरको मूल्याङ्कन आधा गरेको, दशैं खर्च बचत हुने उल्लेख भएको, घर भाडा पुरै प्राप्त भएको उल्लेख गरी मान्यता दिएको, कमिसन, सञ्चय कोष सापटी, तलबी बिदा आदिको आधिकारिकता पुष्टि नगरी बैध आय मानेको, स्रोत नखुलेको जग्गाको आयलाई बैध मानी भएको फैसलामा बिगो कम कायम गरी सजाय ठहर गरेको हदसम्म उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई आरोपपत्र मागदाबीबमोजिम नै सजाय गरी गैरकानूनी आर्जनको

सम्पत्ति जफत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदन ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रबहादुर सापकोटाले प्रतिवादीको बचत हुने आयबाट अनुसन्धान हुँदा देखिएको सम्पत्तिको स्रोत पुष्टि हुन सक्छ सक्दैन भनी सम्पत्ति सिर्जना हुँदाको समयक्रमका हिसाबले विश्लेषण एवं परीक्षण गर्नुपर्नेमा नगरी गरेको फैसला मिलेको छैन । प्रतिवादीले जाँच अवधिमा आर्जित जग्गाको मूल्य भ्रष्टाचार निवारण ऐन, ०५९ को दफा २० अनुरूप हाल प्रचलितमा कायम गरिनुपर्छ । प्रतिवादीको आय आर्जनको बिगोमा पारिवारिक खर्च कट्टा गरिनुपर्दछ । प्रतिवादीले काठमाडौं बुद्धनगरमा निर्माण गरेको घरको बिगो प्राविधिक मूल्याङ्कनलाई कायम मानेर पनि सोभन्दा कम मूल्य कायम गरेको मिलेको छैन । अवैध सम्पत्ति लगानी गरी निर्माण गरेको घरबाट भाडा रकम प्राप्त गरेको भएपनि सो भाडा अवैध आर्जन मानिन्छ । जाँच अवधिमा प्रतिवादीले भन्सार कमिसन, बिदाको रकम, सञ्चय कोष सापटी रकम आय कायम गरिएकोमा प्रतिवादीले आयोगसमक्ष गरेको विवरण र गरेको बयान तथा सम्पत्ति विवरण फाराममा सो रकमबारे उल्लेख गर्न नसकेकोले ती रकम आय कायम हुन नसक्ने त्यसैगरी स्रोत नखुलेको जग्गाहरूको कृषि आय र जग्गामा भाडामा लगाएको कायम गर्न मिल्दैन ।

प्रतिवादीले आरोपपत्रमा उल्लेख गरेका विभिन्न ठाउँमा पटकपटक जग्गा खरिद गरेको कुरालाई फैसलामा स्वीकारिएकै छ । ती जग्गा खरिद गरेको कुरालाई फैसलामा स्वीकारिएकै छ । ती जग्गाहरू खरिद गर्दाका बखत खरिदारस्तरका प्रतिवादीको त्यस समयको आयले खाम्ने देखिँदैन । गैरकानूनी आर्जनको सम्पत्ति र त्यसबाट बढे बढाएको सम्पत्ति पनि जफत हुने भन्ने भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९

को दफा ४७ मा भएको प्रावधानअनुरूप पनि स्रोत नखुलेको सम्पत्तिको हालको (अनुसन्धानको क्रममा कायम) मूल्यालाई नै कायम गरिनु मनासिब देखिन्छ। फेरि यी प्रतिवादीले ८ कित्ता जग्गा हालैको बकसपत्र गरी असम्बन्धित व्यक्तिबाट लिएकोले आर्जित सम्पत्ति स्रोत लुकाउने दुस्चेष्टा गरेको बुझिन आउँछ।

आय आर्जनको बिगो कायम गर्ने क्रममा अनुसन्धानका बेला प्रतिवादीको काठमाडौं बुद्धनगरस्थित घरको प्राविधिकबाट गरिएको मूल्याङ्कनलाई विशेष अदालतको फैसलामा अन्यथा मानिएको छैन। सो घरको निर्माण लागत आरोपपत्रमा प्राविधिक मूल्याङ्कनअनुसार नै २९,०५,६०७।३९ कायम गरिएको छ। प्राविधिक मूल्याङ्कनलाई स्वीकारिएको स्थितिमा घरमा निर्माण लागत अंक कम गर्न मिल्दैन। “प्राविधिकबाट गरिएको घरको निर्माण लागत मूल्याङ्कनलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने...” भनी नेपाल सरकारको विरुद्ध केशवराज गौतमसमेत भएको भ्रष्टाचार मुद्दामा (ने.का.प. २०६९, अंक २ नि.नं.८७७० पृष्ठ २५९) प्रतिपादन भएको सिद्धान्त एवं व्यक्तिगत घर निर्माण लागतमा कर ओभरहेडको २० प्रतिशत नपर्ने हुँदा सोबापतको रकम घटाउन नमिल्ने भन्ने प्रतिवादी युवराज शर्मा भएको मुद्दामा (ने. का.प.२०६९, अंक ९ नि.नं. ८८८६) स्थापित नजिर प्रतिकूल भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको छ।

प्रतिवादीले काठमाडौं बुद्धनगरस्थित घरबाट रु.३,९०,०००।- घरभाडा प्राप्त गरेको भन्दै प्रतिवादीको आयमा समावेश गरिएको छ। उक्त घर निर्माण लागतको १३.७५ प्रतिशतमात्र स्रोत खुलेको भन्ने आरोपपत्र दाबी रहको र सो दाबीलाई फैसलामा पनि स्वीकारिएको छ। सो भाडा रकम वैध आय भनी प्रतिवादीले सप्रमाण पुष्टि गर्न सकेको पनि छैनन्। अवैध लगानीबाट आर्जित (बढे बढाएको) सम्पत्ति जफत हुने भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को प्रावधान रहेकोले उक्त भाडा रकमलाई आय कायम गर्न मिल्दैन।

जाँच अवधिभित्र प्रतिवादी भरतप्रसाद अधिकारी भन्सार कार्यालयमा रहँदा प्राप्त गरेको कमिसन भनी रु.२९,४०२।५६ आय कायम गरिएको छ। सो कमिसन रकम प्रतिवादीले के कार्यबापत कहिले प्राप्त गरेका हुन् स्पष्ट हुन सकेको छैन। प्रतिवादीले सम्पत्ति विवरण फाराममा, आयोगसमक्ष पेस गरेको विवरण र गरेको बयानमा सो कमिसनको रकमबारे कुनै उल्लेख नहुनुबाट कमिसन बुझेको भन्ने प्रतिवादीको जिकिर सत्य प्रतित हुँदैन। कर्मचारी सञ्चय कोषबाट आंशिक भुक्तानी गर्ने गरी लिएको सञ्चय कोष सापटी रकम रु.६४,०००।- भुक्तानी भएको विवरणबारे यकिन गरी हचुवामा आय कायम गरिएको देखिन्छ। त्यस्तै बिदाको रकम बुझेको भन्ने आधिकारिक प्रमाण बिना नै आय कायम गरिएको फैसला बुँदा पनि मिलेको छैन।

प्रतिवादीको कृषि आय गणना गर्ने क्रममा आरोपपत्रमा निज भरतप्रसाद घिमिरेको महोत्तरी खयरमाराको ०-१०-१४ जग्गा को कृषि आय (०-४२-०५९ सम्मको) रु.९,९८,९९९।- मानिएको छ। आरोपपत्रमा उल्लिखित विवरणका कि.नं. ३९५, ३६२, ८४३, ९६८, ९९, ८५, ८३९, ८४०, ४९९, ४९०, ४०९, २९७ र २३० का जग्गा र रामेछापमा प्रतिवादीका बाबु चतुर्भुजका नाउँमा रहेको ९ रोपनी जग्गाको कृषि आयक रु.६,९८,०००।- कायम गर्ने गरी फैसला गरिएको छ। उक्त जग्गाहरूमध्ये काठमाडौं उपत्यकाभित्र २-१२-२-१, तराईमा महोत्तरी बयरमाराको सहित ०-१५-१८ क्षेत्रफलको जग्गा रहेको देखिन्छ। काठमाडौं उपत्यकाभित्रमा जग्गा घडेरी जग्गा हुँदा कृषि उत्पादनबाट न्यून कृषि आय हुने हुन्छ। ती जग्गाको कृषि आय पारिवारिक खर्चमा लागेको भनी आरोप पत्रमा उल्लेख गरिएको छ। अब फेरि दोहोरो पर्ने ती जग्गाको कृषि आय कायम गर्न पनि मिल्दैन। तराईमा रहेका ०-१५-१८ क्षेत्रफलको जग्गामध्ये ०-१०-१४ को रु.९,९८,०००।- कृषि आय कायम गरिएको छ। बाँकी तराईको अत्यन्त

कम क्षेत्रफलको जग्गाबाट त्यति धेरै कृषि आय हुन सक्ने पनि देखिँदैन । माथि लेखिएका कित्ता नं. का जग्गाहरू वैध स्रोत नखुलेका सम्पत्ति भनी फैसलामा नै मानिएको छ । यस अवस्थामा पनि प्रतिवादीको कोरा जिकिर र तथ्यगत अनुमानबाट सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिवादी रामाज्ञा चतुर्वेदी भएको तथा प्रतिवादी खुमबहादुर खड्का प्रतिवादी भएको भ्रष्टाचार मुद्दामा समेत अपनाइएको प्रक्रिया र प्रतिपादित सिद्धान्तको बर्खिलाप एवं बेप्रामाणिक आधारमा आरोप पत्रभन्दा धेरै बढी कृषि आय कायम गरिएको फैसला बुँदा सरासर त्रुटिपूर्ण देखिन्छ ।

उपर्युक्त पुनरावेदन जिकिरमा अतिरिक्त आरोपपत्र भन्दा फरकरूपमा भएको फैसलाको बुँदाका हकमा पनि उल्लेख गरिनु आवश्यक देखिन्छ । प्रतिवादीले आर्जित गरेको सम्पत्तिको बिगो र केही आयका स्रोतसम्बन्धमा नमिलेको फैसला बुँदा माथि उल्लेख गरिएको छ । त्यसका अलावा प्रतिवादीको आयस्रोतका सम्बन्धमा फैसलामा रहेका त्रुटिहरू निम्नानुसार औँल्याइएको छ ।

प्रतिवादीको जाँच अवधिभरमा रु.४,१०,८००।- पारिश्रमिक आय कायम गरिएकोमा फैसलाबाट रु.६,३५,३७५।- हुने भनिएको छ । प्रतिवादीको ०३५ सालदेखि ०५८/०५९ सालसम्मको तलबको आय कायम गरिएको छ । अदालतको फैसलामा आरोप पत्र दाबीभन्दा बढीभन्दा बढी रकम तलब आय कायम गरिँदा कर्मचारी सञ्चय कोष बापत कट्टा गरिने १० प्रतिशत रकम घटाइनु पर्नेतर्फ ख्याल गरिएको छैन । आरोप पत्र दाबीको अंक आधिकारिक प्रमाणबाट नमिलेको हो भने कहिलेको कति रकम नमिलेको रहेछ भन्नेतर्फ स्पष्ट नगरीकनै एकमुष्टरूपमा हचुवा तवरले आरोप पत्र दाबी भन्दा रु.२,२४,५७३।- बढी तलब आय कायम गरेको फैसला यथार्थपरक छैन ।

विशेष अदालतको फैसलामा प्रतिवादीले २०३८ देखि २०५९ सालसम्म प्रत्ये वर्ष पाउने दशैं

खर्चबापतको रकम भनी रु.४२,७५७।- आयस्रोतमा जोडिएको छ । दशैंबापतको रकम वास्तवमा चाडबाड मनाउने सुविधाबापत प्रदान गरिने हुँदा तत्काल सोही कार्यमा खर्च भई जाने प्रकृतिको रकम हो । हाम्रो संस्कार चलनका कुरासँग जोडिएको दशैं खर्च रकम बचत आय हुन नसक्ने यथार्थतालाई फैसलामा नजर अन्दाज गरिएको छ । जुन मिलेकै छैन ।

प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले गरेको बयानमा आफ्नो परिवारको मासिक घरायसी खर्च रु.१६,०००।- हुने बच्चाबच्चीको स्कुल फी मासिक रु.५,९००।- लाग्ने भनी देखाएको देखिन्छ । प्रतिवादीको दैनिक जीवनमा पारिवारिक भरणपोषण, शिक्षा, स्वास्थ्य उपचार, धारा, बत्ती, टेलिफोन महसुल भुक्तानी, मनोरन्जन आदि कार्यमा खर्च हुन जाने कुरालाई पनि बिर्सन मिल्दैन । प्रतिवादी केशर जङ्ग खड्का भएको भ्रष्टाचार मुद्दामा (२०६२ सालको स.फौ.पु.वे.नं. ३१२५ फैसला मिति २०६९/३/१३) पनि प्रतिवादीको कायम आय स्रोतबाट मनासिबरूपमा देखिने पारिवारिक खर्च कट्टा गरिनुपर्ने भनिएकाले त्यसतर्फ केही नबोलिएको विशेष अदालतको फैसला बुँदा न्यायोचित देखिँदैन ।

यी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमरेलाई आरोपित कसुरमा मागदाबीबमोजिम कैद सजाय गरी जरिवाना एवं सम्पत्ति जफत गर्ने फैसलाको ठहर बुँदाका हकमा वादी नेपाल सरकारको विमति नरहेकोले त्यस हदसम्म नै फैसला बुँदा कायम हुन अनुरोध गरिन्छ । माथि उल्लिखित आधार र कारणबाट आरोप पत्रमा दाबी लिइएको बिगो (अवैध आर्जनको सम्पत्तिको र आयस्रोत) का सम्बन्धमा फैसला तथ्यपरक, प्रमाण सङ्गत र स्थापित नजिर अनुकूल नभएकाले उपर्युक्त प्रकरणहरूमा विवेचना गरिएअनुरूप आरोप पत्र दाबी एवं पुनरावेदन जिकिरबमोजिम हुन सम्मानित अदालतसमक्ष सादर अनुरोध गरिन्छ भनी बहस तथा बहसनोट प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रतिवादीका तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सापकोटा, अधिवक्ता रामप्रसाद भण्डारी, अधिवक्ता माधवकुमार बस्नेत र अधिवक्ता यादवप्रसाद ढुंगानासमेतले बहस गर्दै प्रस्तुत मुद्दा दायर हुँदाको समयमा भरतप्रसाद घिमिरेको परिवारमा ७ जना दाजुभाइ एवं बुबा आमा २ जना गरी ९ अंशियार रहनुभएको छ । निजहरू एकासगोलमा रही संयुक्त पारिवारिक सदस्यको रूपमा विभिन्न उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गरी आएको व्यहोरा निजहरूको बयानबाट तथ्यगतरूपमा पुष्टि भइरहेको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले गलत तर्क एवं मनोगत आधार ग्रहण गरी भरतप्रसाद घिमिरेको परिवारका सदस्यहरूको बिचमा अंशबन्डा भइसकेको भन्ने त्रुटिपूर्ण निष्कर्षका साथ पेस भएको आरोपपत्र मागदाबीबमोजिम नै विशेष अदालतबाट फैसला भएको छ । भरतप्रसाद घिमिरे एकासगोलकै अंशियार हुन् भन्ने तथ्य प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे एवं रमादेवी घिमिरेको बयान एवं अनुसन्धानको क्रममा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट बुझिएका भाइ, भाइबुहारी, तथा पितासमेतका परिवारका अन्य सदस्यहरूको बयान एवं विशेष अदालत, काठमाडौँबाट मुद्दाको पुर्पक्षको क्रममा बुझिएको एवं प्रतिवादी कायम गरिएका भाइ एवं पितासमेतका सगोलका परिवारका अन्य सदस्यहरूको भनाइबाट पुष्टि हुन्छ ।

प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको परिवारको ९ सदस्यहरूबिच अंशबन्डा नभई एकासगोलमा रहेको व्यहोरा वादी गणेशप्रसाद घिमिरे विरुद्ध चतुर्भुज घिमिरेसमेत ८ भएको संवत् २०६१/०६२ सालको दे.मि.नं. २६०२ नं. को अंशचलन मुद्दामा काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६२/०२/२० गतेको फैसला एवं संवत् २०६३ सालको दे.पु. नं. १६७१/३१४९ नि.नं. १६२ को अंश मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको अन्तिम फैसलाबमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दर्ता रहँदाको समयमा

प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको ७ जना दाजुभाइ एवं बुबाआमासमेतका ९ अंशियार सदस्यरुबिच अंशबन्डा नभएको व्यहोरा पुष्टि भइरहेकोमा क्षेत्राधिकार सम्पन्न अदालतबाट भएको उल्लिखित अन्तिम फैसलाविपरीत हुने गरी विशेष अदालतबाट भएको फैसला नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११६ प्रतिकूल भई त्रुटिपूर्ण रहेको छ ।

मुलुकी ऐन, रजिस्ट्रेसनको महलको १ नं. बमोजिम अंशबन्डाको लिखत अनिवार्य रजिस्ट्रेसन गराउनुपर्छ । प्रतिवादीको परिवारको सदस्यहरूबिच अंशबन्डा भै लिखत रजिस्ट्रेसन पारित भएको छैन । भएको व्यहोरा आरोपपत्र एवं विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसलामा उल्लेख हुन सकेको पनि छैन । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) मा एकाघरसँगका अंशियारहरू मध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । त्यसैगरी अंशबन्डाको महलको १८ नं. मा सगोलको सम्पत्तिबाट बढे बढाएको सम्पत्तिमा सबै अंशियारको भाग लाग्ने व्यवस्था रहेकोमा विशेष अदालत, काठमाडौँबाट उल्लिखित कानूनी व्यवस्था एवं अंश मुद्दामा भएको फैसलासमेतको विपरीत हुने गरी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको सगोलको ९ अंशियार सदस्यहरूबिच बन्डा लाग्ने सम्पत्तिको स्रोतसमेत निज प्रतिवादी एक जनाले मात्र पुष्टि गर्नुपर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको छ भन्नेसमेत व्यहोराको बहसनाोट पेस गर्दै सोही व्यहोरा समर्थित बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्तबमोजिम बहस सुनी प्रतिवादीहरूले आरोपित कसुर गरेको हो, होइन भन्नेसम्बन्धमा विवेचना गरी निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे तथा निजको परिवारको नाममा रहेको कुल सम्पत्ति रु. १,८०,६०,८०४।०९ मध्ये रु. १,६५,००,२७९।०९ बराबरको सम्पत्ति भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९

को दफा २०(१) बमोजिम गैरकानूनीरूपमा आर्जन गरेकोले साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १५ अनुसार अपराध भएको सन्दर्भलाई दृष्टिगत गर्दै भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) बमोजिमको कसुर गरेकोले सो सम्पत्ति निजले आफ्नी पत्नी रमादेवी घिमिरेसमेतको नाममा राखेकोले निजहरूको नामको सम्पत्ति साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१) तथा १६(ग) लाई समेत मध्यनजर राखी अपराध गर्नमा मुख्य भूमिका निर्वाह गर्ने प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(२) बमोजिम रु. १,६५,००,२७९।०९ बिगोबमोजिम जरिवाना तथा हदैसम्म कैद र सो सम्पत्ति जफतसमेतको सजाय गरिपाउँ तथा निजको गैरकानूनी आर्जनको सम्पत्ति प्रतिवादी रमादेवी घिमिरेका नाममा उपर्युक्तानुसार रहेकोले उक्त अवैध आर्जनको सम्पत्ति ऐ. ऐनको दफा ४७ तथा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २९(ख) र ३० बमोजिम जफत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको आरोपपत्र विशेष अदालत, काठमाडौंमा दायर हुन आएकोमा सुरु विशेष अदालतबाट निज प्रतिवादी राष्ट्रसेवक भएको र आफूसँग रहे भएको सम्पत्तिको वैध स्रोत देखाउन नसकेकोले निजले साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) बमोजिम भ्रष्टाचारको कसुर गरेको ठहर्याई प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको बिगोबमोजिम रु. ७६,४६,८९६।०८ र सो बाट बढे बढाएको गैरकानूनी चलअचल सम्पत्ति जफत हुने र सोबापत प्रतिवादीहरूको घरबाट बरामद भएको नगद रूपैयाँ, भारतीय रूपैयाँ र अमेरिकन डलर गरी रु. २०,७६,३६०।- र २,८१,५७२।- पर्ने सुनको टुक्रा र बिस्कुट, रु. ३१,९००।- मूल्य भएको १४ थान घडी, कृष्ण पस्मिना आर्टसमा रोक्का रहेको सावाँ ब्याजसहितको रु. २६,५०,०००।- (का. जि.का.म.न.पा. वडा नं. १० कि.नं. २३० र २३५

को जग्गा र सोमा बनेको घर र सोबाट बढे बढाएको सम्पत्तिसमेत जफत हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंबाट मिति २०६७।१।८ मा फैसला भई सो उपर प्रतिवादी भरत घिमिरे तथा रमादेवी घिमिरेको तर्फबाट आरोपित कसुरमा सफाइ पाउँ भनी तथा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट अभियोग मागदाबीबमोजिम हदैसम्म सजाय गरिपाउँ भनी यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस हुन आएको देखिन्छ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा सुरु विशेष अदालतले प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेसँग जम्मा देहायको सम्पत्ति रहेको भनी उल्लेख गरेको देखियो।

१. जग्गा खरिदतर्फको७,०९,२२८।-
२. घरनिर्माणतर्फको.....२१,७१,९०२।०२
३. प्रतिवादीको घरबाट बरामद भएको नगद२०,७६,३६३।-
४. सुन तर्फको२,८१,५७२।-
५. बरामद भएको घडीको३१,९००।-
६. सेयर तर्फको५,००।-
७. बैंक मौज्जात२४२७।६२
८. मोटरसाइकलको१८,०००।-
९. VDIS तर्फको५०,०००।-
१०. लगानी तर्फको५१,५०,०००।-

जम्मा रु. १,०४,९१,८९२।६४

३. त्यसैगरी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे र निजको एकाघरको श्रीमतीको नाममा निम्न शीर्षकअनुसारको रु. २८,४४,९९६।५६ वैध आयको रूपमा आर्जन भएको भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ।

१. तलब६,३५,३७३।-
२. दशैं खर्च४२,७५७।-
३. कमिसन२९,४०२।५६
४. बिदाबापतको रकम६,७१४।-

५. कर्मचारी सञ्चय कोष सापटी	६४,०००।-
६. घर भाडा	३,९०,०००।-
७. पस्मिना कारोबारको आम्दानी	२,९२,५००।-
८. कृषि आय	६,९८,०००।-
९. जग्गा बिक्रीको	३,६६,२५०।-
१०. एलपिक फाइनेन्सको ऋण	४,००,०००।-

जम्मा रु. २८,४४,९९६।५६

४. यसरी पेस भएको अभियोगपत्र, प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको बयान र बहसनोटबमोजिम हिसाबकिताब गर्दा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे र पत्नी रमादेवी घिमिरेसँग जम्मा रु. १,०४,९९,८९२।६४ बराबरको चल अचल सम्पत्ति रहेको र त्यसमध्ये स्रोत खुलेको रु. २८,४४,९९६।५६ बराबरको सम्पत्ति देखियो । निज प्रतिवादी तथा निजकी पत्नी रमादेवी घिमिरेको नाममा रहेको घर जग्गा, लगानी र बैंक खातालगायतका सम्पत्तिसमेतबाट स्रोत नखुलेको रु. ७६,४६,८९६।०८ बराबरको सम्पत्ति रहे भएको भनी विशेष अदालतले ठहर गरेको देखिन आयो ।

५. साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ३ मा राष्ट्रसेवक भएको वा हुने भएको कुनै व्यक्तिले आफ्नो ओहदाको वा सोसम्बन्धी कुनै काम गर्न वा गराइदिएबापत वा नगर्न वा नगरिदिएबापत आफैं वा अरु कसैको निमित्त कानूनले लिन पाउने पारिश्रमिकबाहेक अरु रिसवत कसैबाट लिएमा वा लिन मन्जुर गरेमा वा लिने प्रयत्न गरेमा निजलाई कसुरको मात्राअनुसार २ वर्षदेखि ६ वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ । रिसवत लिइसकेको भए सो रिसवतसमेत जफत भै सरकारी कोषमा दाखिला गरिनेछ भन्नेसमेत व्यवस्था भएको देखिन्छ । दफा ७(१) मा सरकारी सेवामा रहेको कुनै राष्ट्रसेवकले आफू वा अरु कुनै व्यक्तिलाई गैरकानूनी लाभ पुर्याउने बदनियतले वा राष्ट्र वा नेपाल सरकार वा सरकारी मान्यता प्राप्त कुनै संस्था वा व्यक्तिलाई गैरकानूनी

हानि पुर्याउने बदनियतले नेपाल कानून जानी जानी पालन नगरेको वा नेपाल सरकारसँग गरेको शपथ वा सर्त वा कबुलियत, सम्झौता जानीजानी पालन नगरेमा वा सरकारी सुविधा वा अधिकारको दुरुपयोग गरेमा वा त्यस्तो सुविधा वा अधिकारप्राप्त गरेमा वा ती लेखिएमध्ये कुनै काम कुरा गर्ने प्रयत्न गरेमा निजलाई कसुरको मात्राअनुसार १ वर्षदेखि ३ वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ । दफा १५ मा यो ऐनअन्तर्गत सजाय हुने कुनै कसुरमा अभियोग लागेको कुनै राष्ट्रसेवकको साथमा निजको र निजको परिवारका सदस्यहरूको थाहा भएसम्मको आम्दानीको स्रोतको अनुपातमा नमिल्दो आर्थिक साधन वा सम्पत्ति भएको वा निजले त्यसरी नमिल्दो उच्च जीवनस्तर बनाएको वा अरूलाई तुलो दान दातव्य बकस दिएको फेला परेमा निजले अदालतलाई त्यसको सन्तोषजनक हुने सबुद दिन सकेमा बाहेक गैरकानूनीरूपले रिसवत लिएको अनुमान गरिनेछ र केवल सो अनुमानको आधारमा कसुरदार ठहर्याई अदालतबाट फैसला भएको छ भन्दैमा सो फैसला बदर हुन सक्दैन । दफा १६ ग मा यस परिच्छेदअन्तर्गत सजाय हुने कसुरसँग सम्बन्धित ठहरिएको चल तथा अचल सम्पत्ति यस ऐनअन्तर्गत कसुरदार ठहरिएको राष्ट्रसेवक वा व्यक्तिले आफ्नो परिवार वा अरु कुनैको नाममा राखेको भए तापनि सो सबै सम्पत्ति जफत हुनेछ । दफा २९ मा “..... परिच्छेद २ अन्तर्गत सजाय हुने कसुर गरी त्यसबाट आफू वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई गैरकानूनी लाभ वा कुनै व्यक्तिलाई गैरकानूनी हानि पुर्याएको रहेछ भने त्यस्तो कसुरबापत हुने सजायको अतिरिक्त त्यस्तो व्यक्तिसँग गैरकानूनी लाभ वा हानि गरेको बिगो असुल गरिनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

६. त्यस्तै भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(२) मा कुनै राष्ट्रसेवकले उपदफा (१) बमोजिम गैरकानूनीरूपमा सम्पत्ति आर्जन गरेको प्रमाणित भएमा त्यसरी आर्जन गरेको सम्पत्तिको

बिगोअनुसार दुई वर्षसम्म कैद र बिगोबमोजिम जरिवाना गरी त्यसरी आर्जन गरेको गैरकानूनी सम्पत्तिसमेत जफत गरिनेछ । दफा ४७ मा कुनै व्यक्तिले यो ऐन वा प्रचलित कानूनबमोजिम भ्रष्टाचार गरेको मानिने कुनै कार्य गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति र सोबाट बढे बढाएको अन्य सम्पत्तिसमेत आफ्नो वा अरू कसैको नाममा राखेको प्रमाणित भएमा त्यस्तो सम्पत्ति जफत हुनेछ भन्नेसमेत व्यवस्था भएको देखिन्छ । साथै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २९ख. मा सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले सो ऐन वा अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम भ्रष्टाचार गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति र सोबाट बढे बढाएको अन्य सम्पत्तिसमेत आफ्नो वा अरू कसैको नाममा राखेको प्रमाणित भएमा त्यस्तो सम्पत्ति जफत हुनेछ भन्नेसमेत व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

७. प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको घरबाट बरामद भएको उक्त रकममध्ये नेपाली रू. १८,३२,२५०।- (अमेरिकन डलर ८३८ को नेपाली रकम रू. ६५३६७।- र भा.रू. ८२८१०।- को नेपाली रकम रू. १,३२,४९६।- समेत जम्मा रू. २०,७६,३६०।-) बराबरको नगद बरामद भएको र उक्त रकम प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको सम्पत्तिमा समावेश गरी बिगो कायम गरेको मिलेको छ छैन भन्नेसम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखियो ।

८. उल्लिखित रकम मध्ये रू. १८,३२,२५०।- र अमेरिकन डलर ८३८ को ने.रू. ६५३६७।- नारायण घिमिरेको र भा.रू. ८२८१०।- को ने.रू. १३२४९६।- प्रकाश घिमिरेको भएको व्यहोरा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले आफ्नो बयानमा उल्लेख गरेको देखिन्छ । नारायण घिमिरेको अदालतको बयानको स.ज. ७ र प्रकाश घिमिरेको अदालतको बयान स.ज. ११ समेत सोही व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको घरबाट नगद रू. २०,७६,३६०।- को अतिरिक्त

नारायण घिमिरेको नामको सूर्य पस्मिना उल्लेख भएको नबिल बैंकको रू. १५,८०,०००।- र १०,००,२३५।- गरी जम्मा रू. २५,८०,३३५।- बराबरको २ वटा चेक बरामद भएकोमा उक्त चेक नारायण घिमिरेको व्यापारिक कारोबारको भएको व्यहोरालाई मान्यता दिएको देखिन्छ भने रकमको हकमा भरतप्रसाद घिमिरेको बिगोमा कायम गरिएको देखिन्छ ।

९. प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको भाइहरू नारायण घिमिरेको नाममा भ्याली पम्प सर्भिस, घिमिरे ट्रेड एन्ड जनरल सप्लायर्स, जि.एन. इन्टरप्राइजेज, एवं मल्टी प्रिन्टर्स दर्ता रहेको (आयोगको स.ज. ८) एवं खासा तिब्बतबाट ट्रेड लिंक इन्टरनेसनल, सिग्देल ट्रेड कन्सर्न आदि फर्मको नामबाट खासा तिब्बतबाट सामान आयात एवं टि.टि. गर्ने गरेको (आयोगको स.ज. २१) (अदालतको स.ज. ७) त्यसैगरी प्रकाश घिमिरेको नाममा प्रकाश इन्टरप्राइजेज नामक फर्म एवं निजको श्रीमती विनिता घिमिरेको नाममा एक्सटेरियर इन्टेरियर नामक व्यापारिक फर्म दर्ता गरेको देखिन्छ । भाइ नारायण घिमिरेको बसोबास ठिमीस्थित घर निजको व्यापारिक कारोबार स्थल न्युरोडबाट टाढा पर्ने, निजको श्रीमती सगरमाथा इन्स्योरेन्स कम्पनीमा नोकरी गर्ने एवं दुईजना छोराहरू विद्यालयमा अध्ययनरत रहेको कारण आफू बसोबास गरेको घरमा नगद एवं गरगहना राख्न सुरक्षित नरहेको एवं व्यापारिक कारोबारको विभिन्न व्यक्तिहरूको भन्सार छुट्याउने प्रयोजनको लागि लिएको रकम बैंकबाट कारोबार गर्न असहज भएको कारण मूलघर जहाँ बुबा, आमा, दाजु, भाउजू एवं भाइ बुहारीको बसोबास रहेको घरमा सुरक्षित हुने महसुस गरी भाउजू रमादेवी घिमिरेलाई नेपाली रकम, अमेरिकी डलर एवं चेकसमेत राख्न दिएको भन्ने देखिन आएको छ । विदेशी मुद्रा सटहीको हकमा नारायण घिमिरेले विदेश इन्डोनेसिया एवं हङ्गकङ्ग भ्रमण गर्ने क्रममा अमेरिकी डलर १००० सटही गरेको व्यहोरा निजको राहदानीको पछाडि लागेको छापबाट

देखिन आएको छ । जुन कुरा निजले अदालतमा उपस्थित भई गरेको बयानको स.ज. ७ र आयोगको स.ज. ४६ र ४७ मा गरेको बयान व्यहोराबाट समर्थित हुन आएको देखिन्छ ।

१०. प्रतिवादीको अर्को भाइ प्रकाश घिमिरे प्रतिवादीसँगै एकै घरमा बस्ने एवं निजको व्यापारिक फर्मको बढी कारोबार भारतमा हुने तथा निज एवं निजको श्रीमती व्यापारिक कामको सिलसिलामा हिँडिरहनुपर्ने भएकोले भा.रू. ८२८१०१- भाउजू रमादेवी घिमिरेलाई राख्न दिएको भन्ने भनाइ प्रकाश घिमिरेको अदालतको बयानको स.ज. ११ मा उल्लेख गरेको देखिन्छ भने उक्त रकम प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले भाइहरूको भएको उल्लेख गरी आयोगमा बयान गरेको देखिन्छ । सो विषयमा नारायण घिमिरे एवं प्रकाश घिमिरेलाई अनुसन्धानको सिलसिलामा बुझ्नुपर्नेमा सो गरेको नदेखिनुका साथै भाइहरूको व्यापारिक कारोबारको प्रकृतिबाट पनि सो नगद निजहरूको कारोबारको प्रयोजन सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट समेत प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको घरमा रहन सक्ने उल्लिखित तथ्य एवं परिस्थितिबाट स्वाभाविकरूपमा देखिन आएको छ । त्यसैगरी आरोपपत्रको पेज नं. २९/३० मा 'क' देखि 'ठ' सम्म प्रतिवादीको पारिवारिक सदस्यहरूसँग अंशबन्डा भइसकेको पुष्टि गर्ने आधारको रूपमा उक्त बरामद रकम नारायण घिमिरेको उल्लेख गरेपनि बिगो कायम गर्ने क्रममा उक्त रकमको स्रोतसमेत प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले नै पुष्टि गर्ने गरी उल्लेख गरेको देखिँदा नारायण घिमिरेले आफ्नो व्यापारिक कारोबार प्रस्ट गरिरहेको अवस्थामा नारायण घिमिरेले एकासगोलमा आर्जन गरेको रूपैयाँ पनि भरत घिमिरेकै हो भनी दोहोरो मापदण्ड अवलम्बन गरी आरोपपत्र दायर गरेको देखिन आएकोले उक्त बरामदित बिगो रकम रू. २०,७६,३६०१- को स्रोत प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले पुष्टि गर्नुपर्छ भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखिँदैन ।

११. प्रतिवादीबाट बरामद भएको मूल्य रू. २८१५७२१- को सुनसमेत गैरकानूनी आर्जन हो भन्ने आरोपपत्रको सन्दर्भमा हेर्दा अनुसन्धानको सिलसिलामा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको घरमा छापा मार्ने क्रममा ५ टेल उल्लेख भएको १५ तोलाको सुनको टुक्रा १, १० तोलाको सुनको बिस्कुट १ तथा अर्को २ तोलाको सुनको टुक्रा १ समेत गरी जम्मा ३४१.३०० ग्राम सुन बरामद भएकोमा उक्त बरामद भएको सुनमध्ये १० तोलाको सुनको बिस्कुट प्रतिवादीसँग एउटै घरमा बस्ने भाइ प्रकाश घिमिरेले राख्न दिएको, ५ टेल उल्लेख भएको १५ तोलाको सुनको टुक्रा नारायण घिमिरेले व्यापारिक कारोबारको चेक, नगद रूपैयाँसँगै सुरक्षाको दृष्टिकोणले राख्न दिएको एवं २ तोलाको सुनको बिस्कुट प्रतिवादीले आफ्नो छोरीको विवाहको लागि राखेको उल्लेख गरी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले बयान गरेको देखिन्छ । एकाघर सगोलमा रहेको भाइमध्ये प्रकाश घिमिरे प्रतिवादीको जुन घरमा छापा मारिएको भनिएको हो सोही घरमा सँगै बसेको देखिन्छ । निजको नाममा प्रकाश इन्टरप्राइजेज नामक फर्म एवं निजको श्रीमती विनिता घिमिरेको नाममा एक्सटेरियर इन्टेरियर नामक व्यापारिक फर्म दर्ता रही कारोबार गरेको भन्ने देखिन्छ । बरामद भएको सुन मध्ये RNA लेखिएको १० तोलाको सुन आफूले खरिद गरी भाउजूलाई राख्न दिएको उल्लेख गरी प्रकाश घिमिरेले विशेष अदालत, काठमाडौँमा गरेको बयानको स.ज. ११ मा उल्लेख गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी नारायण घिमिरेले ५ टेलको १५ तोलाको सुन आफ्नो हो । निजी प्रयोगको लागि व्यापार व्यवसायको रकम एवं श्रीमतीको पेवा रकमसमेत बाट खरिद गरी घरमूली भाउजू रमादेवी घिमिरेलाई सुरक्षाको दृष्टिकोणले राख्न दिएको भनी अदालतमा गरेको बयानको स.ज. ७ मा उल्लेख गरेको देखिन्छ । उल्लिखित घटनाक्रमहरूबाट ३४१.३०० ग्राम सुनको कुल मूल्य रू. २ तोला प्रतिवादी

भरतप्रसाद घिमिरेको बिगोमा समावेश गरी सोको स्रोतसमेत निजले पुष्टि गर्नुपर्छ भन्न मिल्ने देखिँदैन।

१२. बरामद भएको रू. ३१,९००।- घडीसमेत गैरकानूनी आर्जन हो भनी लिएको दाबीको सन्दर्भमा उक्त घडी बिगोमा समावेश गर्न मिल्ने हो होइन भन्नेसम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादीको घरबाट राडो, रोमान्सन, सिको, सिटिजनलगायतका मूल्य रू. ३१,९००।- पर्ने १४ थान घडी बरामद भएको भनी आरोपपत्रमा दाबी लिइएको देखिन्छ। उल्लिखित घडीहरू भाइ गणेश घिमिरेको वीरगञ्जस्थित पसल काठमाडौँस्थित गौशालामा सार्ने क्रममा का.म.न.पा. वडा नं. १० बुद्धनगरस्थित घरमा ल्याइराखेको हो। जुन घरमा भाइ गणेश घिमिरे अद्यपि बसिरहनु भएको छ। भाइ गणेश घिमिरेको नाममा गौरीशंकर इम्पेरियम नामको प्राइभेट फर्म २०५८/६/१८ मा वाणिज्य कार्यालय, वीरगञ्जमा दर्ता रही व्यापारिक कारोबार सञ्चालनमा रहेको छ। सो फर्मको नाममा मिति १७/०६/२०५८ मा दर्ता रहेको प्यान प्रमाणपत्रमा कारोबारहरूमा रेडियो, टि.भि. तथा विद्युतीय सामग्रीको कारोबार उल्लेख रहेको छ। गौरीशंकर इम्पेरियमले उक्त घडीहरू मिति २०५८/७/८, २०५८/७/१२ एवं २०५८/७/१६ मा वैदेही ओभरसिज प्रा.लि.बाट जम्मा रू. २२,५२८।- मा खरिद भएको कर बिजक रहेको एवं सोही व्यहोरा उल्लेख गरी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले अदालतमा बयानसमेत गरेको देखिन्छ। जसका नाममा बिल बिजक देखिन्छ त्यो वस्तु उसैको हुनेमा त्यसको अनदेखा गरी सोको विपरीत प्रतिवादीको भाइ गणेश घिमिरेको उक्त व्यापारिक कारोबारको घडी छापा मार्दा भरतप्रसाद घिमिरेको घरमा फेला परेको उल्लेख गरी सोको स्रोतसमेत निजले नै पुष्टि गर्नुपर्छ भन्न मिल्ने देखिँदैन। तसर्थ विवादित घडीसमेतको वस्तु गणेश घिमिरेको कायम हुन्छ।

१३. प्रतिवादीले लगानी गरेको भनिएको लगानीतर्फको रकम रू. ५१,५०,०००।- गैरकानूनी

आर्जनको हो होइन र उक्त रकम बिगोमा समावेश गर्न मिल्छ मिल्दैन भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा कृष्ण पस्मिना आर्टसका प्रो. कृष्णबहादुर कुँवरलाई ब्याजमा लगानी गरेको रकम रू. ५०,००,०००।- को सम्बन्धमा घरबाट बरामद भएको डायरीमा लेखिएको खेरमा टिपोट एवं क्यास डिपोजिट रिलपबाट प्रमाणित भएको एवं ब्याजबापतको रकमसमेत प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले नै प्राप्त गर्ने गरेको भनी कृष्ण कुँवरले बयान गरेको आधारमा उक्त रू.५०,००,०००।- मध्ये २५,००,०००।- भरतप्रसाद घिमिरेले फिर्ता लिई कुनै चल अचल सम्पत्ति खरिद गरेको नदेखिएकोले फिर्ता पाएको रकम २५ लाख, फिर्ता हुन बाँकी २५ लाख एवं १ लाख ५० हजार ब्याजसमेत जम्मा रू. ५१,५०,०००।- प्रतिवादीको स्रोत नखुलेको आम्दानी मानी गैरकानूनी आर्जन भनी दाबी लिएको देखिन्छ। सोसम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले सो रकम आफ्नो नभई अन्य व्यक्तिहरूको रकम आफूमाफत लगानीसम्म गरिदिएको व्यहोरा अ.दु.अ.आ. एवं अदालतमा समेत बयान गरेको देखिन्छ। प्रतिवादीको अ.दु.अ.आ. मा भएको बयानको स.ज. १३ मा जनकपुरका दिपक घिमिरेको २१ लाख, रामेछाप पकरवासका हिरण्यदेव पौडेलको रू. ८,२५,०००।-, बुद्धनगरकी श्रृजना के.सी. को रू. १५,००,०००।-, पुलचोककी इन्दिरा नेउपानेको रू. ५,७५,०००।- विभिन्न मितिमा ब्याजमा लगाइदिनु भनेकोले ब्याजमा लगाइदिएको हो। उक्त रकम मेरो होइन भनी बयान गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी प्रतिवादी भरत प्र. घिमिरेको अदालतमा भएको बयानको स.ज. १७ मा कृष्ण कुँवरलाई ब्याजमा दिएको रकम २५ लाखको सम्बन्धमा दिपकराज घिमिरेबाट रू. १२,००,०००।- श्रृजना के.सी. बाट रू. ७,२५,०००।-, इन्दिरा नेउपाने बाट रू. ५,७५,०००।- समेत २५ लाख २०५४ सालदेखि ब्याजमा लगाउन दिएका हुन्। स.ज. १९ मा २०५४ देखि २०५७ बिचमा अन्य व्यक्तिको रकम ५०

लाख आफूमाफत ब्याजमा लगाएको हो । आफू जमानी मात्र बसेको हो । २५ लाख बुझाइसकेको र २५ लाख बुझाउन बाँकी रहेको उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

१४. ऋण लिने व्यक्ति कृष्ण कुँवरको आयोगको बयानमा आफू उद्योगी रहेको र भरतप्रसाद घिमिरेले ब्याजमा रकम चलाइदिनु पर्यो भनेकाले सहमति जनाएको हो । स.ज. ५ मा मेरो कृष्ण पस्मिना आर्टसको नेपाल बैंक अफ सिलोनको खाता नं. ५०६ मा पटकपटक गरी अन्दाजी ३५ लाख जम्मा गरिदिनु भएको हो । २०५७ असारदेखि कार्तिकसम्म अन्दाजी पटकपटक गरी १५ लाख मलाई दिनुभएको हो । लेनदेन गर्दा कागज भएको थिएन । व्यक्तिगत विश्वासमा पस्मिना उद्योगको लागि रकम कारोबार भएको हो । सर्त ३ महिनामा २४ प्रतिशत ब्याज बुझाउने थियो । २०५८ सालको पुसदेखि २०५९ को वैशाखसम्म २५ लाख फिर्ता गरी ब्याज १८ प्रतिशत कायम गरेको हो । उक्त रकमको ब्याज समेत बुझाइसकेको छु । अब बाँकी २५ लाखको साँवा र ब्याज हो भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यसैगरी कृष्ण कुँवरको अदालतमा भएको बयानको स.ज. ५ मा २०५७ असारदेखि कार्तिकसम्म ब्याजमा ५० लाख भरत घिमिरेमाफत सापटी लिएको हुँ । २५ लाख २०५८ पुसदेखि ०५९ वैशाखसम्म निजमाफत फिर्ता भैसकेको छ । २६ लाख ५० हजार अख्तियारको आदेशअनुसार बैंकमा रोक्का रहेको उल्लेख गरेको देखिन्छ । स.ज. ६ मा सापटी लिएको रकम दिपक, इन्दिरा, श्रृजनालगायतका मैले नचिनेको मानिसहरूको भन्नुभएको उल्लेख गरेको एवं स.ज. ११ मा रकम लेनदेनको प्रमाणसम्बन्धमा रकम कारोबार नगदमा नै भएको हो भरपाई केही छैन भन्ने व्यहोरा लेखाएको देखिन्छ । सापटी दिने व्यक्तिहरू दिपक, इन्दिरा, श्रृजना, हिरण्यसमेतका व्यक्तिहरूलाई अनुसन्धानको क्रममा बुझिएकोसमेत मिसिल प्रमाणबाट देखिँदैन ।

१५. दिपकराज घिमिरेको अदालतमा भएको

बकपत्रको स.ज. ७ मा २०५४ सालमा ९ लाख, ०५६ सालमा ७ लाख, ०५७ सालमा ५ लाख गरी जम्मा २१ लाख दिएको हो । ०५८ मा ९ लाख फिर्ता भयो अब १२ लाखको साँवा ब्याज लिन बाँकी उक्त रकम भरत घिमिरेमाफत २०५७ सालमा कृष्ण कुँवरलाई लगानी गरेको हो । फिर्ता पाएको रकम भरत घिमिरेमाफत कृष्ण कुँवरबाट प्राप्त गरेको हो । रकम कारोबार हुँदा भरत घिमिरेसँग कागज भएको थियो । फोटोकपी बकपत्रको क्रममा पेस भएको छ । स.ज. ८ मा ऋण दिएको रकमको स्रोतको सम्बन्धमा रामेछाप, मन्थलीको जग्गा बिक्री गरी प्राप्त रकम, जनकपुर एवं मन्थलीको घर भाडा रकम, खेतीबाट भएको आय एवं व्यापार व्यवसायको आय, श्रीमतीको नोकरी र २ छोराहरूको जागिरको आयसमेत उल्लेख गरेको देखिन्छ । स.ज. ९ मा मन्थलीको जग्गा ५०/६० लाखमा बिक्री गरेको, मन्थलीको घरभाडा ५ हजार जसको कर तिरेको छ । जनकपुरको घर ग्रामीण विकास बैंकले १७,५०,०००/- मा बहालमा लिएको छ । जनकपुरको २ बिगाह घडेरी बिक्री गरी प्रति कच्चा १ लाखले बिक्री गरेको २५/३० लाख लिएको हो । हिरण्यप्रसाद पौडेल, सृजना के.सी, इन्दिरा नेउपाउनेसमेतको व्यक्तिहरूले अदालतसमक्ष उपस्थित भई आफूहरूले ब्याजमा लगाउन रकम दिएको व्यहोरा उल्लेख गरी बकपत्र गरेको देखिनुको साथै लेनदेन कारोबारको कागजातसमेत प्रमाणको रूपमा पेस गरेको पाइन्छ । आरोपपत्र मागदाबीमा ५० लाखमध्ये २५ लाख फिर्ता आएको भनेपनि सोबाट सम्पत्ति खरिद नभएको एवं नगद पनि देखाउन नसकेकोले ५० लाख र ब्याज १ लाख ५० हजार समेत रु. ५१,५०,०००/- पुरै रकम बिगोमा समावेश गरेको एवं सोको स्रोत पुष्टि हुन नसकेको दाबी गरिएको र सोही आधारमा विशेष अदालतको फैसलाले बिगो ठहर गरेको देखिन्छ । विवादित रकम जसका नाममा रोक्का रहेको छ उसैको हुन्छ । जहाँसम्म बैंकमा रोक्का रहेको रकम प्रतिवादीले गैरकानूनी आर्जन गरी

भ्रष्टाचार गरेका हुन् भनी आरोपित गरिसकेपछि बैंकको खातावालालाई पनि प्रतिवादी बनाई मुद्दा चलाउन सक्नुपर्ने हुन्छ । खातावाला व्यक्तिलाई अभियुक्त बनाई मुद्दा दायर पनि नगर्ने र अर्काको खातामा रहेको रकमसमेत यिनै प्रतिवादीको हो भनी सो रकमको समेत स्रोत पुष्टि गर्नुपर्दछ भनी उक्त रकममा समेत यिनै प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको कायम गरी गैरकानूनी आर्जन भनी सजाय ठहर गर्नु न्यायोचित हुँदैन । यसै सन्दर्भमा ने.का.प. २०६९ अंक २ पृष्ठ २५९ मा प्रकाशित वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी लिलाराज गौतमसमेत भएको भ्रष्टाचार मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त “व्यक्तिगतरूपमा लेखिएको र परीक्षण गर्न नसकिने निजी डायरीलाई कानूनबमोजिमको अकाट्य प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्दै जाने हो भने त्यसले गलत संस्कार र कृत्रिम प्रमाणको सिर्जनालाई बढावा दिने हुँदा अदालतले त्यस्ता कृत्रिम र बनावटी प्रमाणको सिर्जना हुने प्रक्रियालाई अपनाउन र प्रोत्साहन गर्न मिल्दैन भन्ने सिद्धान्त स्थापित भएको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको घरमा छापा मारिएको भनिएको व्यक्तिगत डायरीमा गरिएको खेस्राको आधारमा रु. ५१,५०,०००/- प्रतिवादीकै रकम हो भनी सम्पत्तिको बिगोमा कायम गरी सोको स्रोत खुल्नुपर्नेमा खुलाउन नसकेको भन्ने उल्लेख गरी भएको विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला उक्त सिद्धान्तसमेतका आधारमा समेत मिलेको देखिएन । अभियोग लगाउने पक्षले आफूले लगाएको अभियोग शंकारहित तवरबाट पुष्टि गर्नुपर्दछ भन्ने फौजदारी न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्त हो । भ्रष्टाचारलगायत कतिपय फौजदारी मुद्दामा प्रमाणको भार प्रतिवादीले नै पुर्याउनु पर्ने गरी व्यवस्था गरिएको भएपनि अभियोग लगाउने पक्षले अभियोग लगाइसकेपछि आफ्नो दायित्वबाट पुरै पन्छिन्छ भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । प्रस्तुत अभियोगको सन्दर्भमा विभिन्न व्यक्तिहरूसँग लेनदेन कारोबार गरेको र अर्कै व्यक्तिको

रकम आफूबाट बरामद भएको भनी प्रतिवादीले जिकिर लिएको अवस्थामा ती व्यक्तिहरूसँग बुझी स्पष्ट मागदाबी लिनु वादी पक्षको दायित्व हुन आउँछ सो गरेको मिसिलबाट देखिँदैन ।

१६. त्यसैगरी वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी गणेश अर्यालसमेत भएको मुद्दा नं. ०६३-RI-०६५ को भ्रष्टाचार मुद्दाको पेज नं. ३८ को दोस्रो परिच्छेदमा उल्लिखित व्यहोरा “.....खाताबाट झिकिएको रकम अर्थात् खातामा बाँकी नै नरहेको रकमको स्रोत पुष्टि गर्नुपर्ने अवस्था रहँदैन । खाता खोली बैंकिङ् कारोबार गर्नु स्वाभाविकरूपमा भइरहने कुरा हो । त्यो सञ्चय वा सुरक्षा वा जुनसुकै कारणले खातामा जम्मा गरी कारोबार गरिएको हुन सक्छ । खाताबाट झिकिएको रकमहरू आफ्नो फौजदारी दायित्वबाट बच्ने उद्देश्यले कतै लुकाएको भन्ने हो भने त्यो तथ्यगत हिसाबले नै पुष्टि गर्नुपर्ने हुन्छ । खाताबाट रकम झिकिनु नै रकम लुकाएको अनुमानको आधार बनाउन मिल्दैन । यस्तो प्रश्नहरूमा अपराध अनुसन्धानको पक्ष सतही नबनी गम्भीर र क्षमतावान् हुनु जरुरी छ । यथार्थमा कुनै राष्ट्रसेवकले अमूक सम्पत्ति कति आर्जन गर्‍यो भन्ने प्रयोजनको लागि तत्काल कति उसको साथमा वा नियन्त्रणमा छ भन्ने आधारमा मूल्याङ्कन गरिने हो न कि कति थियो वा हुन सक्थ्यो होला भनी अनुमान गर्ने हो भनी स्थापित नजिर सिद्धान्तबमोजिम पहिला नै फिर्ता पाइसकेको अस्तित्वमा नै नरहेको २५ लाख रकमलाई बिगोमा समावेश गर्न मिल्ने देखिँदैन । त्यसैगरी अन्य व्यक्तिहरूको बाँकी रकम २५ लाख साँवा र १ लाख ५० हजार ब्याजसमेत गरी जम्मा २६ लाख ५० हजारको हकमा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेमार्फत भई कृष्ण कुँवरलाई ब्याजमा लगानी गरिदिएको भए पनि उक्त रकम भरतप्रसाद घिमिरेको नभएको एवं हाल पनि उक्त रकम कृष्ण कुँवरको बैंक खातामा रोक्का रहेकोले उक्त रकम रु. ५१,५०,०००/- प्रतिवादी भरतप्रसाद

धिमिरेको मानी बिगोमा समावेश गर्न मिल्ने देखिँदैन ।

१७. प्रतिवादीका नाममा रहेको सम्पत्ति निजको कारोबार र सो कारोबारबाट बढे बढाएको छ छैन भन्ने कुराको मापन निजको कारोबारबाट हेर्न सकिने विषय हुन्छ । रु. ३ लाख १० हजारमा आफ्नो पैतृक सम्पत्ति बिक्री गरेको कार्यलाई प्रतिवादीले पेस गरेको गा.वि.स. कार्यालयको कागजलाई अन्यथा नभएपछि सोपश्चात् खरिद भएको जग्गाको सम्पत्तिमा स्रोत नखुलेको भन्न मिल्दैन । तत्कालीन निजामती सेवा ऐनले निजामती कर्मचारीलाई ऋण लिनेदिने कार्य गर्न रोक लगाएको देखिँदैन । मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको २ नं. समेतले त्यसलाई कानूनी बैद्यता दिएको देखिन्छ । ऋण लिनेदिने कानूनी व्यवस्थाको बैद्यतामा वादी पक्षले प्रश्न उठाएको देखिँदैन । कानूनद्वारा रोक नलगाएको कारोबारबाट प्रतिवादीले आर्जन गरेको सम्पत्तिमा गैरकानूनी आर्जन हो भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । प्रतिवादीले विभिन्न मानिसहरूसँग ऋण लिनेदिने कार्य गरेको र त्यसलाई मौकामा नै प्रतिवादीले आफ्नो बयानद्वारा पुष्टि हुने गरी बयान गरिदिएको देखिन्छ भने त्यसलाई साहुले समर्थन गरी कागज गरेकोसमेत देखिन आएको छ । त्यसरी कानूनबमोजिम ऋण लिनेदिने कार्य गर्दा उक्त कार्यका सम्बन्धमा मान्यता दिन मिल्ने नमिल्ने के हो भन्ने विषयमा निर्णय गर्दा प्रस्ट आधार र कारण उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ । यदि प्रतिवादीसँगको मिलेमतोमा त्यसरी नक्कली कागज खडा गरी झुठ्ठा कागज गराएको पाइएमा त्यस्तो कार्यका उपर पनि अभियोजन पक्षले अभियोग लगाउन सक्ने नै हुन्छ । यी प्रतिवादीको कारोबारको स्वरूप हेर्दा परिस्मनाको कारोबार गरेको भन्नेबारेमा स्वयं आयोगको अभियोगमा उल्लेख भएको र त्यसरी परिस्मना उद्योग सञ्चालन गर्ने त्यसमा पनि ऋण सापटी लिन नमिल्ने भन्न मिल्दैन । उद्योगको आय गणना गर्ने कार्यमा प्रतिवादीले दिएको कारोबारको सूचीलाई आयोगले अन्यथा गर्न मिल्दैन । बढी कारोबार र आय

बढी देखिएमा त्यसमा कर प्रणालीले प्रतिवादीलाई करको दायित्वतर्फ कानूनबमोजिम असुल गर्न सक्छ र आयोगले त्यसतर्फ सम्बन्धित कर कार्यालयलाई सचेत गर्न र बुझ्न सक्छ त्यस्तो भएको नदेखिँदा प्रतिवादीले पेस गरेको आयलाई अन्यथा भन्न मिल्दैन । छोरीको ट्युसन फी ससुराबाट प्राप्त रकम र दिदीबाट प्राप्त गरेको अंकलाई हेर्दा प्रतिवादीको कारोबार सगोलको अवस्था र निजको हैसियतलाई नसुहाउने प्रकृतिको देखिँदैन । प्रतिवादीले पेस गरेको आयको स्रोतलाई अवैध हो भन्ने कायम गर्दा त्यसलाई पुष्टि गर्ने प्रमाण आधार पनि हुनुपर्दछ । प्रतिवादीको भागमा पर्ने कुल सम्पत्ति निजको पैतृकसम्पत्ति त्यसबाट बढे बढाएको सम्पत्ति कृषि आय तथा सगोलका परिवारले गरेको कारोबार र त्यसबाट आर्जन गरेको सम्पत्तिमा प्रतिवादीको के कति हिस्सा पर्न आउने हो सोतर्फ पनि यथेष्ट प्रमाणबाट प्रतिवादीको दान दातव्य उपहार बिलासितापूर्ण जीवन यापन गरेको भन्ने देखिनुपर्छ । आय र व्ययको स्रोत मापन गर्ने मात्रको कार्य त कर प्रणालीले नै सुनिश्चित गरेको हुन्छ । करको दायित्वमा कानून प्रतिकूल भए तत् निकायबाट हेरिने विषयलाई भ्रष्टाचारको अभियोगमा सजाय गर्नु उपयुक्त हुँदैन । प्रतिवादीले गरेको कारोबार निजले कारोबार गरेबापत राज्यलाई बुझाएको कर र निजको आयस्रोत अस्वाभाविक देखिएको हुनुपर्दछ । कर तिर्नेमा भ्रष्टाचारबाट उन्मुक्ति हुन सक्दैन र भ्रष्टाचार र कर व्यक्तिले बुझाएको करभित्र अन्तरनिहित आयको विवरण उसले बुझाएको कर त्यस करबाहेक अन्य लुकाएका आयहरू समेतलाई दफा २० ले इङ्गित गर्दछ । तर प्रतिवादीका सबै बयान र पेस गरेका कागजहरूमा अनुसन्धान नै नगरी हचुवाको भरमा दफा २० को प्रयोग गर्दा हिसाबको व्यवस्थापनमा कानूनले दिएको प्राकृतिक व्यक्तिको छुटलाई पनि मनन गरी भ्रष्टाचार ठहर गर्ने वा भ्रष्टाचार नठहर्नेसम्बन्धमा विवेचना हुन जरूरी हुन्छ । त्यसैगरी प्रतिवादी

भरतप्रसाद घिमिरे खरिदार जस्तो निम्न पदमा कार्यरत कर्मचारी भएको देखिन्छ। खासगरी भ्रष्टाचार निवारण ऐनको दफा २० मा भएको कानूनी व्यवस्थाले स्रोत नखुलेको सम्पत्तिलाई गैरकानूनी आर्जन मान्नुपर्ने र त्यस्तो अवस्थाका व्यक्तिको सम्पत्तिलाई गैरकानूनी आर्जन मानी उक्त सम्पत्तिको स्रोत खुलाउन लगाउने र स्रोत खुलेको देखिएमा गैरकानूनी आर्जन मानी सजाय ठहर गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। भ्रष्टाचारका विभिन्न स्वरूप र प्रकृति हुन्छन्। साथै भ्रष्टाचार गर्ने तौर तरिका पनि भिन्नभिन्न हुन्छन्। कुनै खास घटना वा वारदात प्रधान भ्रष्टाचारलाई प्रत्यक्ष अपराधको कोटीमा राख्न सकिन्छ। सानोतिनो काम गरिदिन थोरै रकम घुस रिसवत लिइने यस्ता भ्रष्टाचारमा प्रायः Front Desk तहको संलग्नता बढी रहने गरेको पाइन्छ। प्रतिवादीको पदीय हैसियतलाई हेर्दा निज निम्न स्तरको पदमा कार्यरत रहेको देखिएको निज नीति निर्माण गर्ने तहमा कार्यरतसमेत नरहेको र आदेश तथा निर्देशन दिन सक्ने हैसियतसमेत रहेको अवस्था नदेखिएको र निज र निजका परिवारका सदस्यहरूको व्यापारिक कारोबारको अवस्थाबाट निजले आफूले आर्जन गरेको सम्पत्तिको स्रोत खुलेकै देखिन आएको अवस्था छ। ऐनको मक्सद हेर्दा कतिपय माथिल्लो तहका पदाधिकारीहरूबाट नीतिगत निर्णयहरूमा भ्रष्टाचार हुन सक्ने र त्यस्तो सम्पत्तिको स्रोत खुल्न नसक्ने अवस्था हुने भएकाले त्यस प्रकारका भ्रष्टाचारजन्य कसुरलाई सजायको दायरामा ल्याउनका लागि दफा २० को कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ।

१८. सर्वोच्च अदालतले गरी आएका फैसलाहरूमा त्यसतर्फ केही सिद्धान्तहरूको विकास गरी व्याख्या भएको देखिन्छ। पैतृक सम्पत्तिको आधार विना पनि कसैले आफ्नै उद्यमताले आय आर्जनमा उपायहरू अवलम्बन गरेका हुन्छन् भने उद्यमता र कारोबार विहीन सम्पत्ति देखिन्छ भने त्यस्तो अवस्थामा

दफा २० द्वारा अनुमानित गरी कसुरदार ठहर गर्नुपर्ने नै हुन्छ। कुनै निजामती कर्मचारीले उद्योग र आय आर्जन गर्ने कारोबार नै गर्न पाउँदैन भन्न मिल्दैन। जग्गाको किनबेच समयको अन्तरालमा त्यसको मूल्यमा वृद्धि र कारोबार गर्दा मालपोत कार्यालयमा देखाउने मूल्य र वास्तविकरूपमा भएको कारोबारमा धेरै नै अन्तर भने रहेको हुन्छ भनी अनुमान गर्न नसकिने हुँदैन। ऐनको दफा २० यस्तो व्यवस्था भनेकै अनुमानद्वारा प्रतिवादीलाई दोषी ठहर गर्दा प्रमाण ऐन २०३१ को दफा ६ बमोजिम गरिने अनुमानमा पनि न्यायकर्ताको दृष्टि पुग्न जरूरी हुन्छ।

१९. प्रस्तुत मुद्दा दायर हुँदाको समयमा भरतप्रसाद घिमिरेको परिवारमा ७ जना दाजुभाइ एवं बुवा आमा २ जना गरी ९ अंशियार रहेको र निजहरू एकासगोलमा रही संयुक्त पारिवारिक सदस्यको रूपमा विभिन्न उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गरी आएको व्यहोरा निजहरूको बयानबाट पुष्टि भइरहेको अवस्थामा मनोगत आधारमा भरतप्रसाद घिमिरेको पारिवारिक सदस्यहरूका बिचमा अंशबन्डा भइसकेको भन्ने त्रुटिपूर्ण निष्कर्षका आधारमा आरोपपत्र मागदाबीबमोजिम विशेष अदालत, काठमाडौँबाट सजाय गरेको मिलेको नहुँदा उल्टी गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरतर्फ पनि हेर्नुपर्ने देखियो।

२०. प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे एकासगोलमा रही संयुक्त पारिवारिक सदस्यको रूपमा विभिन्न उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गरी आएको व्यहोरा निजहरूको बयान व्यहोराबाट खुल्न आएको देखिन्छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले भरतप्रसाद घिमिरेको परिवारका सदस्यहरूको बिचमा अंशबन्डा भैसकेको भन्ने आरोपपत्र मागदाबी लिएको देखिए पनि प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे एकासगोलकै अंशियार हुन् भन्ने तथ्य प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे एवं रमादेवी घिमिरेको बयान एवं अनुसन्धानको क्रममा

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट बुझिएका भाइ, भाइ बुहारी, तथा पितासमेतका परिवारका अन्य सदस्यहरूको बयान एवं विशेष अदालत, काठमाडौंबाट मुद्दाको पुर्पक्षको क्रममा बुझिएको एवं प्रतिवादी कायम गरिएका भाइ एवं पितासमेतका सगोलका परिवारका अन्य सदस्यहरूको भनाइबाट देखिन आएको छ।

२१. त्यसैगरी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको परिवारको ९ सदस्यहरूबिच अंशबन्डा नभई एकासगोलमा रहेको व्यहोरा वादी गणेशप्रसाद घिमिरे विरुद्ध चतुर्भुज घिमिरेसमेत ८ जना भएको संवत् २०६१/०६२ सालको दे.मि.नं. २६०२ नं. को अंशचलन मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६२/०२/२० गतेको फैसला एवं संवत् २०६३ सालको दे.पु.नं. १६७१/३१४९ नि.नं. १६२ को अंश मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको अन्तिम फैसला हेर्दा यसमा पुनरावेदक वादी र प्रतिवादीबिच नाता अंशियारमा विवाद नभएको र बन्डा भइसकेको भन्ने सबुद प्रमाणसमेत नभएको अवस्थामा अंशियार कायम गरी ९ भागको १ भाग पुनरावेदक वादीले अंश भाग पाउने ठहर गरेको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६२/०२/२०/६ को फैसला सो हदसम्म मिलेको हुँदा सदर हुने ठहर्छ। जहाँसम्म फैसलाको ठहर खण्ड र तपसिल खण्डमा समेत अंशियारमध्येको भरतप्रसाद घिमिरे र निजको श्रीमती रमा घिमिरेउपर विशेष अदालतमा भ्रष्टाचार मुद्दा दायर भएको हुँदा सो मुद्दामा अन्तिम किनारा भएपछि पुनरावेदक वादीले फैसलाबमोजिम बन्डा छुट्याई लिन पाउने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ।

२२. मुलुकी ऐन, रजिस्ट्रेसनको महलको १ नं. बमोजिम अंशबन्डाको लिखत अनिवार्य रजिस्ट्रेसन गराउनुपर्छ। प्रतिवादीको परिवारको सदस्यहरूबिच अंशबन्डा भई लिखत रजिस्ट्रेसन पारित भएको छैन। भएको व्यहोरा आरोपपत्र एवं विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसलामा उल्लेख हुन सकेको पनि छैन।

प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) मा एकाघरसँगका अंशियारहरू मध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ। त्यसैगरी अंशबन्डाको महलको १८ नं. मा सगोलको सम्पत्तिबाट बढे बढाएको सम्पत्तिमा सबै अंशियारको भाग लाग्ने व्यवस्था रहेकोमा विशेष अदालत, काठमाडौंबाट उल्लिखित कानूनी व्यवस्था एवं अंश मुद्दामा भएको फैसलासमेतको विपरीत हुने गरी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको सगोलको ९ अंशियार सदस्यहरूबिच बन्डा लाग्ने सम्पत्तिको स्रोतसमेत निज प्रतिवादी एकजनाले मात्र पुष्टि गर्नुपर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन्छ। खासगरी मुद्दा दर्ता रहँदाको समयमा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको ७ जना दाजुभाइ एवं बुबा आमासमेतका ९ अंशियार सदस्यहरूबिच अंशबन्डा नभएको व्यहोरा स्पष्ट भएको र क्षेत्राधिकार सम्पन्न पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको उल्लिखित अन्तिम फैसलाविपरीत हुने गरी विशेष अदालत, काठमाडौंबाट फैसला भएको देखिन्छ।

२३. प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेका नाममा आफ्नो सगोलको परिवारबाट छुट्टिई भिन्न भई नसकेको र सगोलका ९ जना अंशियारहरूको समान अंश हक लाग्छ भन्ने कुरा काठमाडौं जिल्ला अदालतको अंश मुद्दाको फैसला तथा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले अनुसन्धानको क्रममा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग तथा विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान व्यहोरा तथा बुझिएका निजका परिवारका सदस्यहरू समेतको भनाइबाट पुष्टि हुन आएकोले सगोलको परिवारको नाममा रहेको श्रीसम्पत्तिमा सबै अंशियारहरूको समान हक प्राप्त हुने देखिन्छ। त्यसै गरी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको घरबाट बरामद भएको नगद रूपैयाँ भारतीय रूपैयाँ र अमेरिकन डलर गरी २०,७६,३६०/- प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेका घरबाट बरामद भएको भारतीय रूपैयाँ, नेपाली

रुपैयाँ तथा US डलरसमेत प्रतिवादीका अर्का भाइ नारायणप्रसाद घिमिरे र प्रकाश घिमिरेको हो भन्ने प्रतिवादीको अनुसन्धानको क्रममा अख्तियारदुरुपयोग अनुसन्धान आयोग तथा विशेष अदालतसमक्ष भएको बयान व्यहोरा तथा निज प्रकाश घिमिरे तथा भाइ नारायणप्रसाद घिमिरेको भनाइबाट पुष्टि हुन आएको देखिन्छ । त्यसै गरी कृष्ण पस्मिना आर्टसको नाममा कृष्ण कुँवरको खातामा नेपाल क्रेडिट एन्ड कमर्स बैंकमा रोक्का रहेको रकम कृष्ण कुँवरको भएको भन्ने र प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको अनुसन्धानको क्रममा अख्तियारदुरुपयोग अनुसन्धान आयोग तथा विशेष अदालतसमक्ष भएको बयान व्यहोराबाट पुष्टि हुन आयो । प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेलाई लागेको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको घरबाट बरामद भएको नेपाली रुपैयाँ भारतीय रुपैयाँ तथा US डलर अन्य व्यक्तिको रकम रहेको र जुन रकम विभिन्न सिलसिलामा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे तथा निजको श्रीमतीलाई राख्न दिएको पुष्टि भएकोले उक्त बरामदित रकमसमेत प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको कायम गरी सजाय गर्ने आधार देखिन आएन । अभियोजन पक्षले परिवारका अन्य सदस्यका नाममा रहेको सम्पत्तिसमेत निज भरतप्रसाद घिमिरेकै मानी गैरकानूनी आर्जनको भन्ने उल्लेख गरी आरोप पत्र पेस गरेको भएपनि प्रतिवादी निजकी श्रीमतीबाहेक घर परिवारका अन्य सदस्यहरूलाई अभियोजन गर्न सक्नुपर्ने हुन्छ । अन्यथा एकासगोलका परिवारले आ-आफ्नो व्यवसायबाट कमाएको रकम घरमा राखेकै कारणले एकजना प्रतिवादी मात्र दोषी हुनु भनी हेर्न मिल्दैन । प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान र सो बयानको मिलानमा मुद्दामा बुझिएका व्यक्तिहरूले गरेको बयान बकपत्रलाई प्रमाणमा नलिनु पर्ने कुनै आधार देखिँदैन । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २० को कानूनी व्यवस्थाले अप्रत्यक्ष र परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट पनि अभियोग सिद्ध गर्न

सकिन्छ । तर जहाँ प्रत्यक्ष प्रतिवादीका एकासगोल परिवारको आर्जन व्यवसाय कारोबार गरेका र कर तिरेका प्रत्यक्ष प्रमाण छन् त्यसलाई उपेक्षा गरेर प्रतिवादीका उपर सजाय गर्नु भनेको प्रत्यक्षदर्शी प्रमाणसम्बन्धी व्यवस्थाको नै उपहास हुन जाने देखिन्छ । कसैले कुनै कुरा डायरीमा लेखिएको आत्मपरक भाषालाई सोही डायरीकै आधारमा प्रतिवादीको हो भनी कायम गर्दै जाने हो भने त्यस्ता घरसारमा हुने आत्मपरक दायरीलाई प्रमाणको रूपमा स्वीकार गर्दै हुँदै नभएको विषयको दायित्व बहन गर्नु पर्ने जस्तो अवस्था उत्पन्न हुन जाने देखिन्छ । जो प्रमाण कानूनको प्रतिकूल हुनुका साथै वस्तुनिष्ठ प्रमाणप्रति उपेक्षा भई अदालतले अबलम्बन गर्ने न्यायिक परिपाटीसमेत विचलन हुन जाने अवस्था आउँछ । यसै सन्दर्भमा वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी गणेश अर्यालसमेत भएको भ्रष्टाचारमुद्दामा “.....
खाताबाट झिकिएको रकम अर्थात् खातामा बाँकी नै नरहेको रकमको स्रोत पुष्टि गर्नुपर्ने अवस्था रहँदैन । खाता खोली बैंकिङ कारोबार गर्नु स्वाभाविकरूपमा भइरहने कुरा हो । त्यो सञ्चय वा सुरक्षा वा जुनसुकै कारणले खातामा जम्मा गरी कारोबार गरिदिएको हुन सक्छ । खाताबाट झिकिएको रकमहरू आफ्नो फौजदारी दायित्वबाट बच्ने उद्देश्यले कतै लुकाएको भन्ने हो भने त्यो तथ्यगत हिसाबले नै पुष्टि गर्नुपर्ने हुन्छ । खाताबाट रकम झिकिनु नै रकम लुकाएको अनुमानको आधार बन्न सक्दैन । यस्ता प्रश्नहरूमा अपराध अनुसन्धानको पक्ष सतही नबनी गम्भीर र क्षमतावान् हुनु जरुरी छ । यथार्थमा कुनै राष्ट्रसेवकले अमूक सम्पत्ति कति आर्जन गर्‍यो भन्ने प्रयोजनको लागि तत्काल कति उसको साथमा वा नियन्त्रणमा छ भन्ने आधारमा मूल्याङ्कन गरिने हो न कि कति थियो वा हुन सक्थ्यो होला भनी अनुमान गर्ने हो । भन्ने सिद्धान्तसमेत स्थापित भएको पाइन्छ । उक्त नजिर सिद्धान्त र प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यगत अवस्था एउटै देखिन आएकोले पहिला नै

फिर्ता पाइसकेको, अस्तित्वमा नै नरहेको २५ लाख रकमलाई बिगोमा समावेश गर्न मिल्दैन । त्यसैगरी अन्य व्यक्तिहरूको बाँकी रकम २५ लाख साँवा र १ लाख ५० हजार ब्याजसमेत गरी जम्मा २६ लाख ५० हजारको हकमा प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेमार्फत भई कृष्ण कुँवरलाई ब्याजमा लगानी गरिदिएको भए पनि उक्त रकम भरतप्रसाद घिमिरेको नभएको एवं हाल पनि उक्त रकम कृष्ण कुँवरको बैंक खातामा रोक्का रहेकोले उक्त रकमसमेत प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको मानी बिगोमा समावेश गर्न नमिल्ने देखिँदा उक्त रकमसमेत कृष्ण कुँवरले नै फिर्ता पाउनु पर्ने देखिन्छ ।

२४. यसरी माथि उल्लिखित विश्लेषण र वादी नेपाल सरकारले लिएको जग्गा खरिदतर्फको ७०९२२८।- र घर निर्माण तर्फको २१७१९०२/०२ को रकमको सम्बन्धमा यिनै प्रतिवादीले आफ्नो सम्पत्तिको स्रोतसमेत खुल्ने गरी तराईतर्फको घरजग्गा बिक्री गरी ल्याएको रू. ३ लाख १० हजारसमेतको स्रोतलाई अन्यथा गर्न सक्ने देखिएन । सोही स्रोतका आधारमा बढे बढाएको र प्रतिवादीका एकासगोलका भाइहरूले आफ्नो व्यवसायबाट आर्जन गरी कमाएको आम्दानीबाटै घर निर्माण र जग्गा खरिद गरेको देखिएकोले घर निर्माणतर्फ केहीमा विशेष अदालतले छुट दिई केहीमा ठहर गरेको हदसम्मको फैसलालाई मुनासिब भन्न मिलेन ।

२५. त्यसरी नै प्रतिवादीको घरबाट बरामद भएको नगद, सुन, घडीतर्फ पनि माथि विश्लेषण गरिएका आधार र कारणहरूबाट ती सबै नगद र घडीहरू प्रतिवादीको कायम हुन नसक्ने भई प्रतिवादीकै भाइहरूको हो भनी निजले लिएको जिकिरलाई अन्यथा गर्न सकिएन । सम्पत्तिको स्रोत खुलाउने दायित्व प्रतिवादीमा जाने भ्रष्टाचार ऐन, २०५९ को दफा २० को व्यवस्था र प्रतिवादीले लिएको जिकिरहरू कस्ता छन् भनी हेर्नु पनि वाञ्छनीय हुन्छ ।

२६. प्रतिवादीले लिएका जिकिरहरूलाई

अन्यथा गर्ने वादी पक्षबाट ठोस तथ्ययुक्त प्रमाणहरू सङ्कलित नभएको अवस्थामा प्रतिवादीको जिकिरलाई बेमुनासिब भन्न मिल्दैन । सेयरतर्फको रू.५००।- र बैंक मौज्दाततर्फ रू.२४२७।६२ लाई समेत विशेष अदालतको गैरकानूनी आर्जन मानेको देखिन्छ । त्यति सामान्य न्यून रकम सामान्य हिसाबले जो कसैसँग रहन सक्ने प्रकृतिको देखिँदा त्यस्तो न्यून रकमको सेयर तथा नगद रकमलाई समेत गैरकानूनी आर्जन मान्नु स्वाभाविक मान्न सकिँदैन तसर्थ त्यसतर्फ समेतको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने देखिँदैन ।

२७. मोटरसाइकलतर्फ स्रोत नखुलेको भन्नेतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीका भाइहरूको कारोबार हेर्दा भ्याली पम्प सर्भिस, इम्पोरियम चलाउने Export तथा Import को कारोबार गर्ने सोको करसमेत विधिवत् बुझाउँदै आएको अवस्था देखिँदा अघि नै खरिद भएको मोटरसाइकलको डिप्रसेसनसमेत नकटाई दाबी लिएको मिलेको देखिएन । सगोलमा रहँदा प्रतिवादीका भाइहरूले समेत प्रयोग गरेको मोटरसाइकललाई प्रतिवादीको एकलौटी कायम गरी सजाय गर्न सकिने नदेखिँदा त्यसतर्फ समेत सुरु विशेष अदालतको फैसलालाई मुनासिब मान्न मिलेन ।

२८. त्यस्तै VDS तर्फको ५०,०००।- (पचास हजार) लाई स्रोत नखुलेको सम्पत्ति भनी वादी पक्षले दाबी लिएको देखिन्छ । माथि उल्लिखित प्रतिवादीका भाइहरूले गरेको कारोबार आर्जन गरेको सम्पत्ति जो अप्रकटरूपमा हिसाब किताब राखी सरकारलाई बुझाउनु पर्ने करभन्दा पनि बढी आर्जन भएबापत सरकारलाई नै बुझाएको करलाई अन्यथा गर्न सक्ने देखिएन । जहाँ खर्च भइसकेको छ खर्चलाई समेत आम्दानी मानी प्रतिवादीको साथमा नरहेको सम्पत्तिमा समेत लिएको दाबी माथि उल्लिखित गणेश अर्थालको मुद्दामा प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तसमेतले वादी दाबी न्याय सङ्गत नदेखिँदा त्यसतर्फ समेत सफाई पाउने

ठहर्छ ।

२९. लगानीतर्फको ५१,५०,०००।- तर्फको हकमा फैसलाको ठहर खण्डको विभिन्न प्रकरणमा विवेचना भएको र कृष्णबहादुर कुँवरका नाउँमा रहेको बैंक खाताको दायित्व प्रतिवादीमा जानसक्ने वस्तुनिष्ठ आधार र प्रमाण नदेखिएको निज कृष्णबहादुर र प्रतिवादीका बिचमा नाता सम्बन्ध नभई निजका नाउँमा सम्पत्ति राखी लुकाएको भन्नेतर्फ निजलाई प्रतिवादी नै नबनाएको अवस्थामा सो सम्पत्ति नै कृष्णबहादुर कुँवरको हुने गरी विवेचना भएकोले त्यसतर्फ समेतको वादी दाबी मनासिब देखिन आएन ।

३०. तसर्थ माथि उल्लेख गरिएको आधार कारण र प्रमाणबाट प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरे आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूको एकमुष्ठ आय र व्यय गणना भएको, सम्पत्तिको खरिद मूल्य नभई हालको मूल्य कायम गरेको, आय सँगसँगै खर्च रकम नहरेको, घरको निर्माण लागत कम गरेको, फर्निचरको मूल्याङ्कन आधा गरेको, दर्शे खर्च बचत हुने उल्लेख भएको, घर भाडा पुरै प्राप्त भएको उल्लेख गरी मान्यता दिएको, कमिसन, सञ्चय कोष सापटी, तलबी बिदा आदिको आधिकारिकता पुष्टि नगरी बैध आय मानेको, स्रोत नखुलेको जग्गाको आयलाई बैध मानी भएको फैसलामा बिगो कम कायम गरी सजाय ठहर गरेको हदसम्म सुरु विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई आरोपपत्र मागदाबीबमोजिम साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१) तथा हाल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) बमोजिम भ्रष्टाचारको कसुर ठहर गरी सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट परेको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन । विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६७/९/१ को फैसला उल्टी भई प्रतिवादीहरूले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । सो ठहरेकोले अरूमा तपसिलबमोजिम

गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहरेकाले सुरु विशेष अदालतको मिति २०६७/१/८ को फैसलाबमोजिम निज प्रतिवादीलाई लागेको कैद वर्ष १ तथा रू ७६,४६,८९६/०८ बराबर जरिवाना गर्ने गरी रहेको लगत कट्टा गरिदिनु भनी लेखी पठाइदिनु १ पुनरावेदक प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेउपरको अभियोग दाबी पुन नसकी निजले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहरेकाले बरामद भएको रोक्का रहेको एवं प्रतिवादीको तर्फबाट धरौटी प्रस्तुत मुद्दाको कारवाहीको क्रममा राखेको सम्पत्ति एवं जेथा फिर्ता वा फुकुवा गरिपाउँ भनी कानूनका म्यादभित्र निज प्रतिवादीको दरखास्त परे नियमानुसार फिर्ता र फुकुवा गर्न सम्बन्धित कार्यालयमा लेखि पठाउनु भनी श्री विशेष अदालत, काठमाडौंमा लेखि पठाइदिनु २ प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेको घरबाट बरामद भएको मिति २०५९।५।१ को बरामदी मुचुल्कामा उल्लेख भएको ५ टेल उल्लेख भएको १५ तोलाको सुनको टुक्रा १, १० तोलाको सुनको बिस्कुट १ तथा अर्को २ तोलाको सुनको टुक्रा १ समेत गरी जम्मा ३४१.३०० ग्राम सुन बरामद भई विशेष अदालतको धरौटी खातामा आम्दानी बाँधेको देखिन आएको देखिँदा उक्त बरामद भएको सुनमध्ये १० तोलाको सुनको बिस्कुट प्रतिवादीसँग एउटै घरमा बस्ने भाइ प्रकाश घिमिरेले र ५ टेल उल्लेख भएको १५ तोलाको सुनको टुक्रा प्रतिवादीका भाइ नारायण घिमिरेले कानूनबमोजिम फिर्ता माग्नु आए कानूनको रित पुर्याई फिर्ता दिनु भनी लेखि पठाइदिनु ३ प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहरेकाले रू. ३१,९००।- मूल्य पर्ने १४ थान घडीहरू विशेष अदालत, काठमाडौंमा

जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधेको देखिँदा सो घडी प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेका एकासगोलका भाइ गणेश घिमिरेले फिर्ता माग्नु आए कानूनको रित पुर्याई फिर्ता दिनु४ प्रतिवादी भरतप्रसाद घिमिरेले अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउने ठहरेकाले निजको घरबाट बरामद भएको मिति २०५१।५।१ को बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित भारतीय रूपैयाँ ८२,८१०।- US डलर ८३८।- र ने. रू. १८३२२५०।- विशेष अदालत, काठमाडौँमा धरौटीमा आम्दानी बाँधेको देखिँदा र प्रतिवादीका भाइ नारायणप्रसाद घिमिरेको तर्फबाट र भा.रू. ८२८१०।- प्रतिवादीका भाइ प्रकाश घिमिरेका तर्फबाट फिर्ता माग्नु आए कानूनको रित पुर्याई फिर्ता दिनु भनी लेखी पठाइदिनु५ विशेष अदालत, काठमाडौँको पत्रले कृष्ण पस्मिना आर्टसको नाममा नेपाल बैंक अफ सिलोनको खाता नं. ५०६ मा रोक्का रहेको रू.२६,५०,०००।- रकम कृष्ण पस्मिना आर्टसका कृष्ण कुँवरको ठहरेकाले उक्त रकम रोक्का रहेको भए निजले फुकुवा गरिदिनु भनी निवेदन दिएका बखत फुकुवा गरिदिनु भनी लेखी पठाइदिनु७ रमादेवी घिमिरेको नामको का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. १० को कि.नं. २३० र २३५ को जग्गा र सो जग्गामा बनेको घरसमेत रोक्का रहेको देखिँदा फुकुवा गरिदिनु भनी लेखी पठाइदिनु८ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु९

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.दीपकराज जोशी

इजलास अधिकृत : रामप्रसाद बस्याल
इति संवत् २०७२ साल असार १३ गते रोज १ शुभम् ।

निर्णय नं.१५४६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
फैसला मिति : २०७२।७।३०।२

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान

०६७-CR-१३१८

पुनरावेदक / वादी : सोमप्रसाद डोटेलको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : नुवाकोट जिल्ला, विदुर न.पा.वडा
नं. १ वस्ने रत्नमाया थपलियासमेत

०६८-CR-००२२

पुनरावेदक / प्रतिवादी : नुवाकोट जिल्ला विदुर न.पा.
वडा नं. १ घर भई हाल कारागार कार्यालय
नुवाकोटमा थुनामा रहेको बलराम भन्ने
हरिप्रसाद थपलिया

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : सोमप्रसाद डोटेलको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- प्रतिवादी रत्नमाया थपलियाले मृतक दुर्गा थपलियाको लासलाई दबाउने र अपराधबाट छोरा हरिप्रसादलाई बचाउने उद्देश्यले मृतक दुर्गा थपलिया आफैँ झुन्डिई मरेकी भन्ने देखाउन लास झुन्डाउने कार्यमा सम्म सहयोग गरेको देखिन्छ । मृतक दुर्गा थपलियाको मृत लासलाई झुन्डाउने कार्यमा सम्म यी प्रतिवादी

रत्नमायाले प्रतिवादी हरिप्रसादलाई सहयोग गरेको देखिन आएकोले निजको उक्त कार्य ज्यानसम्बन्धीको महलको २२, २३ र २४ नं. मा उल्लिखित कसुर देखिन आई ऐ.को २५ नं. अनुसार निजलाई रु.२०१- जरिवाना हुने ।

(प्रकरण नं.५)

वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता सुरेन्द्रबहादुर थापा
प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता हरिबहादुर कार्की तथा वैतनिक कानून व्यवसायी अधिवक्ता किरणकुमारी गुप्ता
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरु फैसला गर्ने:

मा.जि.न्या. श्री मोहनकृष्ण खनाल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा

फैसला

न्या.गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।५।१५ को फैसलाउपर वादी तथा प्रतिवादीको पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

मेरी छोरी दुर्गा र बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलियाको २०६१ सालमा सामाजिक परम्पराअनुसार विवाह भई एक नातिको जायजन्म भई घरव्यवहार सञ्चालन गर्ने क्रममा मेरो छोरीलाई निजको सासू रत्नमाया थपलियासमेतले विभिन्न यातना दिँदै आएकोमा प्रहरीमा समेत उजुरी गरेकी र

मिति २०६४।४।३२ गते राति निज छोरीको घरमा नै मृत्यु भएको छ भन्ने थाहा पाई गई हेर्दा छोरीको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको देखिएको । आफैं आत्महत्या गर्नुपर्ने कुनै कारणसमेत नभएको । छोरीको घाँटीमा डोरीको पासो लागेको, छोरीको शरीरको यत्रतत्र भागमा निलडामसमेत देखिएको कारण निज छोरीलाई निजकै श्रीमान् बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलिया र सासू रत्नमाया थपलियासमेतले नै कर्तव्य गरी मारी अपराध ढाकछोप गर्न झुन्डाएको हुँदा आवश्यक कारवाही गरिपाउँ भन्ने सोमप्रसाद डोटेलको जाहेरी दरखास्त ।

निज बलराम थपलियाको मूलढोका ढक्याएको अवस्थामा बन्द गरेको हुँदा ढोका खोली हेर्दा मकैको घोगा तथा खोयाहरू छरपस्ट अवस्थामा देखिएको, भात तथा तरकारी छोपी राखेका अवस्थामा भई भात १।२ पन्थू मात्र निकालेको अवस्थामा देखिएको, सो घरको माथिल्लो तलामा गई हेर्दा खोस्तासहितका मकैहरू छरबर अवस्थामा देखिएको, बार्दलीतर्फ गई हेर्दा बार्दलीको छानाको बलोमा बरियोसहितको नाम्लो बाँधी घाँटीमा कसिएको अवस्थामा घुँडासमेत टेकेर झुन्डिएको अवस्थामा मृतक लास रहेको, मृतकको कम्मरअगाडिको भाग तथा तिघ्राको भाग प्लाइउडमा अडेस लागेको मृतकको खुट्टा तथा टाउकोमा निलडामहरू भएको भन्ने घटनास्थल लास जाँच प्रकृति मुचुल्का ।

मृतको बायाँपट्टि कन्चटमा चोट देखिएको सोही चोटको कारण मृत्यु भएको हुन सक्ने भन्नेसमेत व्यहोराको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६४।४।३२ गतेका दिन मेरो श्रीमती मेला पर्ममा गई साँझ ७ बजेतिर फर्की आएपछि एकछिन मकै छोडाई गरी खाना खाउँलाभन्दा निज श्रीमतीले अटेर गरी नमानेपछि हामीबिच खोयाले हानाहान हुँदा श्रीमती ममाथि जाई लागेकी हुँदा आमाले समेत तिमीहरूको के चाल हो भनी कराउँदा श्रीमती ममाथि नै आइलागेपछि मैले कुटपिट गरी धकेलिदिँदा निज

घरको बरन्डामा जाने ढोकाको चौकोसमा ठोक्किन पुगी लडिन् र निज लडेपछि पनि मैले निजलाई हातपात गर्दा निज चुपचाप केही नगरी लडि बसे पछि हेर्दा निज मरिसकेको जस्तो लागी अब पर्ने भइयो के गर्ने भनी आमासँग सल्लाह गर्दासमेत आफैँ झुन्डी मरेको भन्ने देखाउने भन्नुभएको हुँदा म तथा आमासमेत भई झुन्डाई दिएको हौं भन्नेसमेत व्यहोराको प्र.वलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलियाले प्रहरीमा गरेको बयान ।

मैले छोराबुहारीको झगडा भई कुटपिट हुँदा बुहारी भुइँमा ढलेकीले अब यसलाई झुन्डी मरेको भनी देखाउनु पर्छ भनेपछि घरको बार्दलीमा लगी झुन्डाइदिने काममा सहयोग गरेको हुँ भनी प्र.रत्नमाया थपलियाले प्रहरीमा गरेको बयान ।

मिति २०६४।५।१ गते बिहान उज्यालो भएपछि घरबाहिर निस्की हेर्दा निजको घरमा बत्ती बलिरहेको र ढोकासमेत ढक्किरहेका अवस्थामा देखी मैले वरपर छिमेक घरमा भन्दा के भएछ हेरौं भनेपछि हेर्दा निज दुर्गा थपलिया घुँडा टेकेको अवस्थामा झुन्डिएको मृत अवस्थामा देखियो । बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलिया र निजको श्रीमतीबिच यसभन्दा पहिले पनि पटकपटक वादविवाद झैझगडा भई प्रहरीमा समेत मिलापत्र भएको थियो । मृत लासको प्रकृति हेर्दा आफैँ मरेको हुन सक्ने अवस्थामा नदेखिको हुँदा निजलाई निजकै श्रीमान्समेत भई कर्तव्य गरी मारी घटना ढाकछोप गर्न मसमेतलाई भ्रममा पारी आमा बिरामी भइन् भन्ने बहाना बनाई राति नै अस्पताल गएको रहेछन् भन्नेसमेत व्यहोराको शंकर थपलिया, विष्णुप्रसाद थपलिया, गोमा थपलिया, हिमप्रसाद भट्टसमेतको मानिसहरूको घटना विवरण कागज ।

निज दुर्गा थपलियाको मृत्यु निजकै श्रीमान् बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलिया, सासू रत्नमायाको कर्तव्यबाटै भएको हुनुपर्छ भन्ने वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादीहरूले दिनभरि काम गरी आएकी निज दुर्गालाई खाना खानु अगाबै मकै नङ्ग्याउने

छोडाउने आदेश दिँदा निजले आफू थाकेको कारणबाट इन्कार गरेपछि त्यसको निहुँमा निज दुर्गा थपलियासँग झगडा गरी निजलाई प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलिया र प्र.रत्नमाया थपलियासमेत भई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीत कर्तव्य गरी मारी ऐ. महलको १३(३) नं. बमोजिम कसुर अपराध गरेको देखिँदा सो कसुरमा निज प्रतिवादीहरूलाई सोही महलको १३(३) नं.बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोगपत्र मागदाबी ।

मेरो र श्रीमती बिच बेलाबेलामा झगडा चाहिँ भइरहन्थ्यो । एकपटक मेरो श्रीमतीले प्रहरीमा उजुर गरी मलाई उपस्थित गराएर मिलापत्र गरी घर गई बसेको हो । त्यही कारणले माइती पक्षबाट जाहेरी दिएका हुन् । उनी आफैँ झुन्डी मरेकी हुन् । मैले मारेको होइन भनी प्रतिवादी बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलियाले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मृतक बुहारी र छोराबिच बेलाबेलामा झैझगडा भइरहन्थ्यो । मिति २०६४।४।३२ गतेका दिन निज बुहारी गाउँको मेलापात गरी साँझ घरमा आउँदा मैले खाना पकाइराखेको थिएँ । तिमीहरूले पकाएको खाना खान्न भनेपछि बुहारी बाहिर काठको बार्दलीमा बसेकी थिई । छोराले बार्दलीबाट तानी ल्यायो र त्यसपछि राँडीले पकाएको खान्न भनी मकैको घोगाले हिकार्यो । त्यसपछि छोराले ढोकाको चौकोसतर्फ धकेली दिई चौकोसमा ठोकीएकी हुन् । मैले बुहारीलाई मारेको होइन मारुपर्ने कारण पनि छैन चौकोसमा ठोकिई चोटपटक निलडाम लागेको हो भनी प्र.रत्नमाया थपलियाले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

निज दुर्गा र प्रतिवादीहरू बिच समयसमयमा झगडा भइरहने र कुटपिटसमेत हुने गरेको हुँदा मृतक दुर्गा थपलियाले आफैँ आत्महत्या नगरी प्रतिवादीहरू हरिप्रसाद थपलिया र रत्नमाया थपलिया भई कर्तव्य गरी मारी झुन्ड्याएको हुनुपर्छ भनी बुझिएका मानिसहरू गोमा थपलिया, गोपाल थपलिया, श्याम

थपलिया, हरि थपलिया, शंकर थपलिया, विष्णुप्रसाद थपलिया, हिमप्रसाद भट्ट, श्यामराज पाण्डे, जाहेरवाला सोमप्रसाद डोटेलसमेतका मानिसहरूले अदालतमा आई गरेको बकपत्र ।

मृतकलाई प्रतिवादी हरिप्रसादले कुटपिट गरी मारी मरिसकेपछि झुन्डाउने कार्यसमेत गरेको हुँदा निजले अभियोग दाबीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं.बमोजिम कसुर गरेको ठहर्छ । अर्की प्रतिवादी रत्नमायाको हकमा हेर्दा निजको मृतकलाई मार्ने मनसाय रहे भएको नदेखिएको, मृतकको मृत्युपश्चात् मृतक झुन्डी मरेको देखाउन झुन्डाउने कार्यमा सहयोग गरी ज्यान मारेको कार्य दबाउने भगाउने कार्य गरेको निजले ज्यानसम्बन्धीको महलको २२ नं.अनुसारको कसुर गरेको ठहर्छ । एकाघरमा मानो नछुट्टी सँग बसेको जाहानले दबाए भगाएको ज्यानसम्बन्धीको महलको २४ नं.बमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय नहुने हुँदा निजलाई खतबाट लाग्दैन । निजले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत मिति २०६६।२।१४ मा सुरु नुवाकोट जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

बुझनुपर्ने कुरालाई नबुझी हेर्नु जाँच्नु पर्ने प्रमाणको यथोचित परीक्षण नगराई घटनावलीको परिवेश र अभियुक्तको अवस्थाको समग्र विश्लेषण र विवेचना नगरी न्यायिक मनको प्रयोग गरी सन्तुलित र स्वच्छरूपमा मुद्दाको समीक्षा नगरी अभियोग पत्रलाई मात्र समर्थन गर्दै प्रत्यक्षदर्शीको अभावमा सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्ने ठहर गरी सुरु नुवाकोट जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला बदर गरी पुनरावेदन जिकिरबमोजिम इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाको पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

मिसिल प्रमाणबाट प्रतिवादी रत्नमायासँग पनि मृतकको बारम्बार झैझगडा हुने गरेको र यसै कारण गाउँ समाज एवं प्रहरीसमेतमा पटकपटक मिलापत्र भएको र जुन दिन घटना भयो सो दिनसमेत मृतक र

प्रतिवादी रत्नमाया बिच झगडा भई मृतकलाई कुटपिट गरेको भन्ने तथ्य लास जाँच मुचुल्का, पोस्टमार्टम रिपोर्टसमेतबाट देखिएको र मिसिल संलग्न रहेका सम्पूर्ण प्रमाणहरूबाट मृतक दुर्गा थपलियालाई कर्तव्य गरी मार्ने कार्यमा यी प्रतिवादी रत्नमायाको समेत प्रत्यक्षरूपमा संलग्नता रहे भएको पुष्टि भइरहेको अवस्थामा आत्मनिष्ठ आधारमा निज प्रतिवादी रत्नमायालाई सफाई दिने हदसम्मको सुरुको फैसला मिसिल संलग्न प्रमाणका रोहमा त्रुटिपूर्ण भई बदर भागी भएकोले सो फैसला बदर गरी प्रतिवादी रत्नमायालाई पनि अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा प्रतिवादी रत्नमाया थपलियाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष झगडाको सूत्रधार आफू भएकोमा र लास झुन्डाउन सहयोग गरेकोमा साबित भई बयान दिइरहेको परिप्रेक्ष्य र वारदातको प्रकृतिसमेतबाट विचार गर्दा निजलाई सफाई दिएको सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि वा म्याद नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने मिति २०६७।३।१ मा पुनरावेदन अदालतबाट भएको आदेश ।

यसमा प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाले आफ्नी पत्नी नाताकी दुर्गालाई मार्नुपर्नेसम्मको पूर्ण रिसइवी नदेखिएको र तत्काल उठेको रिस थाम्न नसकी धक्का दिँदा ढोकाको चौकसमा ठोकिन गई टाउकोमा चोट लाग्न गएको कारणबाट मृत्यु भएको देखिँदा प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियालाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं.अनुसार १०(दश) वर्ष कैदको सजाय हुने ठहर्छ । अर्की प्रतिवादी रत्नमाया थपलियाको ज्यान मार्ने कार्यमा संलग्नता रहेको नदेखिँदै बुहारी दुर्गाको मृत्यु भैसकेपछि आत्महत्या गरी

मरेको प्रतित पार्ने उद्देश्यले लास झुन्डाउने कार्यमा सम्म मद्दत गरेको देखिँदा निजलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको २२,२३,२४ नं. विपरीतको कसुरमा ऐ.को २५ नं. बमोजिम रु.२० (बिस) जरिवाना हुने ठहर्छ । सोबमोजिम नगरेको हदसम्म सुरु नुवाकोट जिल्ला अदालतको मिति २०६६।२।१४ को फैसला उल्टी हुन्छ । सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाको र प्रतिवादी रत्नमायालाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।५।१५ को फैसला ।

प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलिया र रत्नमाया थपलियाले मृतकदुर्गा थपलियालाई कर्तव्य गरी मारी सो अपराधबाट बच्न मृतकको लासलाई झुन्डाएको भन्ने जाहेरी दरखास्त परेको देखिन्छ । मृतक र प्रतिवादीहरू बिच पहिला पनि पटकपटक वादविवाद झगडा हुँदै आएकोमा गाउँ र प्रहरीमा गई मिलापत्र गर्ने गरेको देखिन्छ । मृतकलाई कुटपिट गरेको भन्ने तथ्य लास जाँच मुचुल्का, पोस्टमार्टम रिपोर्टसमेतबाट देखिएको छ । मृतक दुर्गा थपलियालाई यी प्रतिवादीहरूले कर्तव्य गरी मारी अभियोग दाबीअनुसारको कसुर गरेको पुष्टि हुँदाहुँदै अभियोग मागदाबीभन्दा न्यून सजाय गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी निज प्रतिवादीहरूलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

घरायसी बादविवादका कारण मैले मृतक दुर्गा थपलियालाई धकेल्दा आफ्नै घरको ढोकाको चौकसमा संयोगवश ठोकिन पुगी निज दुर्गाको मृत्यु भएको अवस्था छ । यस्तो अवस्थामा भवितव्यअन्तर्गत सजाय गर्नुपर्नेमा आवेश प्रेरित हत्या मानी सजाय गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । मृतक दुर्गा थपलियाको टाउकोमा परेको चोटको कारणबाट मात्रै

मृत्यु भएको र मैले अन्य कुनै कारणले कर्तव्य गरी मारेको कुरा मिसिलबाट देखिएको छैन । मेरो मृतकलाई मार्ने मनसाय नभई भवितव्यबाट घटना घट्न पुगेको अवस्था हुँदा पुनरावेदन अदालतले गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले बदर गरी न्याय इन्साफ दिलाई पाउँ भन्नेसमेत प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पुनरावेदक बलराम थपलियाले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा भवितव्यबाट घटेको घटनाका सम्बन्धमा ज्यानसम्बन्धीको महलको ५ नं. को कसुरमा सजाय गर्नुपर्नेमा ऐ.को १४ नं. बमोजिम सजाय गरेको भन्ने जिकिर लिएको देखिएकोले प्रतिवादीलाई गरिएको सजायको मात्रा तथा कसुर कायम गर्न प्रयोग गरिएको १४ नं. को कानूनी व्यवस्था विचारणीय देखिँदा अ.बं. २०२ नं. को प्रयोजनको लागि दुवै पक्षको पुनरावेदन पत्रको जानकारी एक अर्कालाई गराई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।१२।१९ को आदेश ।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन पत्रसहितको मिसिल अध्ययन गरियो । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सुरेन्द्रबहादुर थापाले मृतक र प्रतिवादीहरू बिच पहिला पनि पटकपटक झैझगडा हुने गरेको र वारदात मितिका दिन प्रतिवादीहरूले मृतक दुर्गा थपलियालाई कुटपिट गरी मारी मृत लासलाई झुन्डाएको अवस्था विद्यमान हुँदा प्रतिवादीहरूलाई अभियोग मागदाबीभन्दा कम सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो । पुनरावेदक प्रतिवादी बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलियाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री हरिबहादुर कार्की तथा वैतनिक कानून व्यवसायी अधिवक्ता श्री किरणकुमारी

गुप्ताले प्रतिवादीमध्येकी रत्नमाया थपलियाको मिति २०७१।६।२९ मा मृत्यु भैसकेको हुँदा निजका हकमा कानूनबमोजिम होस्। प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाले मृतक दुर्गा थपलियालाई मार्नुपर्नेसम्मको पूर्व रिसइवी केही नभएको र वारदात मिति र समयमा प्रतिवादी रत्नमाया र मृतक दुर्गाका बिच मकै छोडाउने क्रममा वाद विवाद भनाभन भएकोमा प्रतिवादी हरिप्रसादले मृतकलाई धकेल्दा आफ्नो घरको ढोकाको चौकसमा ठोकिन गई टाउकोमा चोट लागी मृत्यु हुन गएको अवस्था विद्यमान हुँदा पुनरावेदन अदालतले वारदातलाई भवितव्य ठहर गर्नुपर्नेमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. बमोजिम आवेश प्रेरित हत्यामा सजाय हुने ठहराएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी न्याय इन्साफ दिलाई पाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

किटानी जाहेरी, घटनास्थल तथा लास जाँच प्रकृति मुचुल्का, शवपरीक्षण प्रतिवेदन, प्रतिवादीहरूले प्रहरीमा गरेको साबिती बयानसमेतका सङ्कलित सबुद प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरू हरिप्रसाद थपलिया र रत्नमाया थपलियाले मृतक दुर्गा थपलियालाई कर्तव्य गरी मारी ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीत ऐ. को १३(३) नं. बमोजिमको कसुर अपराध गरेको देखिँदा निज प्रतिवादीहरूलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग मागदाबी रहेको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु नुवाकोट जिल्ला अदालतले प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियालाई सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने र प्रतिवादी रत्नमाया थपलियाले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहराई मिति २०६६।२।१४ मा गरेको फैसलाउपर प्रतिवादी रत्नमाया थपलियालाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको र आरोपित कसुरबाट सफाइ दिलाई पाउँ भनी प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालतबाट सुरुको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियालाई ज्यानसम्बन्धीको

महलको १४ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद हुने र प्रतिवादी रत्नमाया थपलियालाई ज्यानसम्बन्धीको महलको २५ नं. बमोजिम रू.२०।- जरिवाना हुने ठहराई मिति २०६७।५।१५ मा गरेको फैसलाउपर चित्त नबुझी प्रतिवादीहरूलाई सुरु अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको र प्रस्तुत वारदातलाई भवितव्य ठहराई न्याय इन्साफ दिलाई पाउँ भनी प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखियो।

यसमा पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।५।१५ को फैसला मिलेको छ छैन? वादी प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने विषयमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीहरू बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलिया र रत्नमाया थपलियाले दुर्गा थपलियालाई कर्तव्य गरी मारेकोले निज प्रतिवादीहरूलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउन अभियोग मागदाबी गरिएकोमा पुनरावेदन अदालतबाट प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियालाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. बमोजिम र प्रतिवादी रत्नमाया थपलियालाई ज्यानसम्बन्धीको महलको २५ नं. बमोजिम सजाय गर्ने ठहराएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई सुरु अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर तथा प्रस्तुत वारदातलाई भवितव्य ठहर गरी न्याय इन्साफ दिलाई पाउँ भन्नेसमेत प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाको पुनरावेदन जिकिर रहेको सन्दर्भमा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरू अध्ययन गरी हेर्दा मेरी छोरी दुर्गा थपलिया र प्रतिवादी बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलियाको २०६१ सालमा सामाजिक परम्पराअनुसार विवाह भएको थियो। मिति २०६४।४।३२ गते राति निज छोरी दुर्गाको आफ्नै घरमा मृत्यु भएको छ भन्ने थाहा पाई गई हेर्दा छोरीको

मृत्यु कर्तव्यबाट भएको देखिएको, आत्महत्या गर्नुपर्ने कुनै कारण नदेखिएको, छोरीको शरीरका विभिन्न भागमा निलडाम देखिएको र घाँटीमा डोरीको पासो लागेको कारणले निज छोरी दुर्गालाई निजकै श्रीमान् हरिप्रसाद थपलिया र सासू रत्नमाया थपलियासमेतले कर्तव्य गरी मारी अपराध ढाकछोप गर्न झुन्डाएको अवस्था हुँदा आवश्यक कारवाही गरिपाउँ भन्ने मृतक दुर्गा थपलियाका बाबु जाहेरवाला सोमप्रसाद डोटेलको जाहेरी दरखास्तबाट प्रस्तुत मुद्दाको अनुसन्धान कारवाही सुरु भएको देखिन आयो ।

३. यी पुनरावेदक प्रतिवादी बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलियाले अदालतसमक्ष बयान गर्दा मृतक दुर्गा थपलिया आफैँ झुन्डिई मरेकी हुन् । मैले मारेको होइन भनी आरोपित कसुरमा इन्कार रहेको देखिए तापनि मौकामा अधिकारप्राप्त अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा मिति २०६४।४।३२ गतेका दिन मेरो श्रीमती दुर्गा थपलिया मेलापर्वमा गई साँझ ७ बजेतिर घरमा फर्की आएकी र एकछिन मकै छोडाई खाना खाउँला भन्दा अटेर गरेकीले हामीहरू बिच मकैको खोयाले हानाहान हुँदा श्रीमती ममाथि जाईलागेको हुँदा आमाले समेत तिमीहरूको यो के चाला हो भनी कराउँदा मैले श्रीमतीलाई कुटपिट गरी धकेली दिँदा घरको बरन्डामा जाने ढोकाको चौकोसमा ठोकिन पुगी लडिन् र लडेपछि मैले हतपत गर्दा चुपचाप रहेकीले निजलाई मरेको जस्तो लागि अब पर्ने भइयो भनी आमासँग सल्लाह गरी आफैँ झुन्डिई मरेको भन्ने देखाउन आमासमेत भई मृतकको लासलाई झुन्डाई दिएका हौँ भनी वारदात घटना विवरणलाई उल्लेख गर्दै मृतक दुर्गा थपलियालाई आफूले कुटपिट गरी धकेल्दा ढोकाको चौकोसमा ठोकिई मृत्यु भएको भन्ने कुरामा साबित रही बयान गरेको देखिन्छ । निजले मौकाको आफ्नो बयानलाई अन्यथा भन्नसकेको अवस्था देखिँदैन । मकै छोडाउने विषयमा मृतक र प्रतिवादीहरू बिच सामान्य झैझगडा भनाभन हुँदा मकैको घोगाले

हानहान भइरहेको अवस्थामा प्रतिवादी हरिप्रसादले मृतक दुर्गालाई एक्कासी धकेलिदिँदा ढोकाको चौकोसमा ठोकिन गई ढलेकी भन्ने तथ्यलाई प्रतिवादीले स्वीकार गरेको देखिन्छ । बुझिएका मानिसहरू, लास जाँच प्रकृति मुचुल्का, मृतकको Autopsy Report लगायतका मिसिल संलग्न कागजबाट मृतक दुर्गा थपलियाको टाउकोमा लागेको चोटका कारणबाट मृत्यु भएको भन्ने तथ्य पुष्टि भइरहेको देखिन्छ । मिति २०६४।५।२ मा भएको शवपरीक्षण प्रतिवेदन (Autopsy Report) मा “The most probable cause of death is cardio pulmonary arrest due to head injury noted in left frontal region of the head”. भनी उल्लेख भएबाट प्रस्तुत वारदातमा मृतक दुर्गाको टाउकोमा गम्भीर चोट परेको कारणबाट नै निजको मृत्यु भएको अवस्था देखिन आयो । यसरी प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाले धकेल्दा ढोकाको चौकोसमा टाउको ठोकिई चोट लागेको कारणले मरेकी दुर्गा थपलियाको लासलाई प्रतिवादीहरू मिलेर झुन्डाउने कार्य गरी आत्महत्या गरी मरेकी भन्ने देखाउने प्रयास गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत वारदातमा प्रतिवादीहरू र मृतक दुर्गा थपलियाबिच मारुपर्नेसम्मको कुनै पूर्व रिसइवी रहेको वा प्रतिवादीहरूले त्यस्तो पूर्व रिसइवी राखी मृतकलाई मारुपर्नेसम्मको कुनै योजना बनाएको र सोही योजना मुताबिक प्रहार गरी सोही चोटले मृतक दुर्गा थपलियाको मृत्यु हुन गएको भन्ने मिसिल संलग्न कागजबाट देखिँदैन । जाहेरवाला सोमप्रसाद डोटेललगायतका सरकारी साक्षीको रूपमा मौकामा कागज गरी अदालतसमक्ष बकपत्र गर्ने मानिसहरूले निज प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलिया र मृतक दुर्गा थपलियाबिच बेलाबेलामा झैझगडा हुने गरेको भने तापनि पतिपत्नी नाताका यी प्रतिवादी हरिप्रसाद र मृतकबिच दाम्पत्य जीवनमा हुने सामान्य प्रकृतिका घरायसी झगडालाई मारुपर्नेसम्मको पूर्व रिसइवीका रूपमा मान्न सकिने स्थिति देखिँदैन । प्रस्तुत

वारदातमा मृतकलाई यी प्रतिवादीले लुकी चोरीकन हानेको, जोखिमी हतियार प्रयोग गरेको अवस्था नभई सामान्य घरायसी विषयमा विवाद उत्पन्न भई प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाले आवेशमा आई मृतकलाई हातले धकेलिदिएको कारणबाट मृतकको टाउको ढोकाको चौकोसमा ठोकिन पुगी मृत्यु भएको देखिन्छ । मृतक दुर्गा थपलियालाई यी प्रतिवादीले मकै छोडाउन भनेकोमा निज मृतकले मकै छोडाउन नमानेको कारणले प्रतिवादी एक्कासी आवेशमा आई मृतकलाई धकेलिदिँदा घटना घट्न गएको अवस्था देखिएकोले यस्तो प्रकृतिको वारदातलाई मनसायप्रेरित हत्या भन्न मिल्ने नदेखिँदा प्रतिवादीलाई सुरु अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

४. मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. मा ज्यान मार्नाको मनसाय रहेनछ, ज्यान लिनुपर्नेसम्मको इवी पनि रहेनछ, लुकी चोरीकन हानेको पनि रहेनछ वा विष खुवाएकोमा बाहेक साधारण लाठा, ढुङ्गा, लात, मुक्का इत्यादि हान्दा सोही चोट पिरले ऐनका म्यादभिन्न ज्यान मरेमा १० वर्ष कैद गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको सन्दर्भमा प्रस्तुत वारदातमा यी प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाको कार्य माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. मा उल्लिखित आवेश प्रेरित हत्याको कसुर अपराध भएको भन्ने कुरा प्रमाणित हुन आएको देखिन्छ । प्रस्तुत वारदातलाई भवितव्य ठहर गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादी हरिप्रसादको पुनरावेदन जिकिर रहेतर्फ हेर्दा ज्यानसम्बन्धीको महलको ५ नं. मा “ज्यान लिने इवीलाग वा मनसाय नभई कसैले आफूले गरेको कर्तव्यले मानिस मर्ला जस्तो नदेखिएको कुनै काम कुरा गर्दा त्यसैद्वारा केही भई कुनै मानिस मर्न गएको भवितव्य ठहर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । प्रस्तुत वारदातमा यी प्रतिवादी हरिप्रसाद

थपलिया र मृतक दुर्गा थपलियाबिच मकै छोडाउने विषयमा भनाभन झैझगडा भई मकैको घोगाले हानहानसमेत हुँदा प्रतिवादी हरिप्रसाद एक्कासी आवेशमा आई मृतक दुर्गालाई कुटपिट गरी धकेल्दा निज दुर्गा थपलिया ढोकाको चौकसमा ठोकिन गई टाउकोमा चोट लागी सोही चोटको कारणले मृत्यु भएको देखिएबाट प्रस्तुत घटनालाई भवितव्यवस घट्न गएको भनी भन्न मिल्ने नदेखिँदा प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर मनासिब मान्न मिल्ने ।

५. प्रतिवादी रत्नमाया थपलियाको हकमा विचार गर्दा निज वारदात स्थलमा उपस्थित रहेकी देखिए तापनि निज प्रतिवादी रत्नमायाले मौकामा अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा अदालतसमक्ष बयान गर्दासमेत आफूले मृतक दुर्गा थपलियालाई कुटपिट नगरेको, नमारेको भनी कसुरमा इन्कार रही बयान गरेकी देखिन्छ । घरमा मकै छोडाउने विषयमा सासू बुहारी बिच केही भनाभन भएपनि प्रतिवादी रत्नमायाले बुहारी मृतक दुर्गा थपलियाउपर कुनै प्रकारको चोट प्रहार गरेको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न प्रमाण कागजबाट खुल्न आएको देखिँदैन । निजको मौकाको बयान, प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाको बयानसमेतको कागज प्रमाणबाट निज प्रतिवादी रत्नमाया थपलियाले मृतक दुर्गा थपलियाको मृत्यु भैसकेपछि मृतकको लासलाई दबाउने र अपराधबाट छोरा हरिप्रसादलाई बचाउने उद्देश्यले मृतक दुर्गा थपलिया आफैँ झुन्डिई मरेकी भन्ने देखाउन लास झुन्डाउने कार्यमा सम्म सहयोग गरेको देखिन्छ । मृतक दुर्गा थपलियाको मृत लासलाई झुन्डाउने कार्यमा सम्म यी प्रतिवादी रत्नमायाले प्रतिवादी हरिप्रसादलाई सहयोग गरेको देखिन आएकोले निजको उक्त कार्य ज्यानसम्बन्धीको महलको २२, २३ र २४ नं. मा उल्लिखित कसुर देखिन आई ऐ.को २५ नं. अनुसार निजलाई रु.२०।-जरिवाना हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मनासिब नै देखिन आयो । निज प्रतिवादी

रत्नमाया थपलियाको मिति २०७१।६।२९ मा मृत्यु भैसकेको भनी प्रतिवादी हरिप्रसाद थपलियाका कानून व्यवसायी अधिवक्ता हरिबहादुर कार्कीले बहसको क्रममा आजै निज प्रतिवादी रत्नमाया थपलियाको मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्रको फोटोकपी पेस गरेको अवस्था हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. १७६ नं. बमोजिम गैह्र मुद्दामा अभियोग लागेको मानिस फैसला नहुँदै मर्यो भने सो मर्नेलाई खत बात लाग्दैन भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोले निज प्रतिवादी रत्नमाया थपलियालाई कुनै खतबाट लाने अवस्था देखिन आएन।

६. अतः मिसिल संलग्न आधार प्रमाणको विवेचना गरी सुरु नुवाकोट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।२।१४ मा प्रतिवादी बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलियालाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने र प्रतिवादी रत्नमाया थपलियाले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने ठहराएको फैसला केही उल्टी गरी निज प्रतिवादी बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलियालाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय हुने र प्रतिवादी रत्नमाया थपलियालाई ऐ.को २५ नं. बमोजिम रु.२०१- जरिवाना हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।५।१५ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी बलराम भन्ने हरिप्रसाद थपलियाको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। यो फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय काठमाडौंलाई र पुनरावेदक प्रतिवादीलाई समेत दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत काटी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.ओमप्रकाश मिश्र

इजलास अधिकृत : तारादत्त बडू

इति संवत् २०७२ साल कात्तिक ३० गते रोज २ शुभम्।

निर्णय नं. १५४७

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।२।२७।४
०७०-WO-०७११

विषय: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम परमादेश जारी गरिपाउँ

रिट निवेदक / पक्ष : न्याय तथा अधिकार संस्था -
नेपाल (जुरी-नेपाल) को तर्फबाट र आफ्नो
हकमा समेत सो संस्थाका अध्यक्ष अधिवक्ता
राजुप्रसाद चापागाईंसमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री
तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको ११ नं. र अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को सामान्यस्यता पूर्ण व्याख्या गरिनुपर्छ भन्ने जिकिरसम्बन्धमा विचार गर्दा अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्था हदम्यादको व्यवस्था निलम्बन हुने सिद्धान्त (Doctrine of tolling) मा आधारित देखिन्छ। Doctrine of Tolling भइरहेको हदम्यादलाई कुनै निश्चित अवधिसम्म निश्चित सर्तमा स्थगित गरिनु हो। जसलाई कानूनी भाषामा हदम्याद स्थगनको सिद्धान्त (Doctrine of Equitable Tolling) भनिएको छ। यो

विषय अपराधभन्दा दुष्कृति (Equity) सँग सम्बन्धित विषय हो। यसको प्रयोग देवानी प्रकृतिका विषयमा हुने कुरा उल्लिखित ४० नं. को कानूनी व्यवस्थाले नै गरेको देखिने।

- फौजदारी मुद्दामा अपराधीसँगै अपराध मर्छ भन्ने फौजदारी कानूनको मान्य सिद्धान्तअनुसार अपराधको हकवाला हुन नसक्ने।
- कुनैपनि फौजदारी मुद्दामा यो व्यवस्था लागू हुन्छ भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन र विधायिकी मनसाय पनि यही देखिन्छ। सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३ ले अनुसूची १ अन्तर्गतका मुद्दाहरूमा अपराध भएको वा भइरहेको थाहा पाउने जोसुकैले पनि अपराधको लिखित तथा मौखिक सूचना दिन सक्ने र नेपाल सरकारका तर्फबाट अनुसन्धान तहकिकाले गरी मुद्दा दायर गर्न सकिने हुनाले हकवालाको प्रश्न नआउने।
- अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्था जबरजस्ती करणी मुद्दामा पीडितका तर्फबाट मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद गणना गरिनुपर्छ भन्न मिल्ने नदेखिने।
- जबरजस्ती करणी मुद्दामा पीडित स्वयंले पनि अपराधको सूचना दिन सक्नेसम्म हो अनुसन्धान गरी मुद्दा दायर हुने नहुने कुरा राज्यको तर्फबाट सरकारले अनुसन्धानको आधारमा निर्णय गर्ने विषय भएकोले पीडित व्यक्ति उमेर पुगेको हुँदा वा नहुँदा मुद्दा चलाउन सक्ने कुरामा बाधा नहुने हुँदा यो व्यवस्था जबरजस्ती करणीबाट पीडित नाबालकको हकमा पनि लागू हुन्छ भन्न

नसकिने।

(प्रकरण नं.६)

- हदम्याद निर्धारण गर्दा कसरी र कति निर्धारण गर्ने भन्नेसम्बन्धमा अपराधको गाम्भीर्यता समसामयिक परिवेश देशको सामाजिक तथा भौगोलिक अवस्था तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानून र अभ्याससमेतलाई विचार गरी गरिनु पर्ने हुन्छ। यो विषय विधायिकी विवेक (legislative Wisdom) को विषय भएकोले यति नै हदम्याद निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुन्छ भनी अदालतले दिन किटान गरिदिन भने मिल्ने नहुने।

(प्रकरण नं.९)

रिट निवेदक / पक्षका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
राजुप्रसाद चापागाई
प्रत्यर्थी / विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
चन्द्रकान्त खनाल
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.गोपाल पराजुली : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) अन्तर्गत दायर भई निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:

जुरी-नेपाल (न्याय तथा अधिकार संस्था-नेपाल) जनताको नागरिक, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरूको संरक्षण, प्रवर्द्धन र विकासमार्फत सामाजिक न्याय, कानूनी राज र असल शासनमा आधारित नेपाली समाजको स्थापनार्थ सेवारत् रहने मूल ध्येयका साथ वि.सं.

२०६८ मा संस्था दर्ता ऐन, २०३४ अन्तर्गत संस्थापित एक गैरसरकारी, गैरराजनीतिक एवं गैरनाफामूलक सामाजिक संस्था हो। यसले न्याय, कानून तथा मानव अधिकारको क्षेत्रमा अध्ययन, प्रशिक्षण एवं रणनीतिक वकालतलाई अघि बढाउँदै आएको छ।

महिला कानून र विकास मञ्च महिला वर्गको हकहित, महिला सशक्तीकरण, महिलावर्गको उत्थान, विकास एवं कानूनी हक अधिकारको रक्षा गर्न तथा कानूनको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्याङ्कन तथा मानव अधिकारको रक्षा गर्ने उद्देश्यले स्थापना भई तदनुरूप कार्य गर्दै आएको छ।

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) विगत २५ वर्षदेखि मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायको क्षेत्रमा देशव्यापीरूपमा क्रियाशील रहँदै आएको र ७५ वटै जिल्लामा अभिलेखीकरण गर्ने तथा रणनीतिक वकालत गर्दै आइरहेको छ। जनहित संरक्षण मञ्च (प्रो पब्लिक) स्थापनाकालदेखि नै सार्वजनिक हकहितको विषयहरूमा राज्यका निकायहरूलाई जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउनुका साथै संवैधानिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी मापदण्डअनुरूप नेपालकानूनमा सुधार तथा परिमार्जन एवं सकारात्मक कानूनी व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनका पक्षमा वकालत गर्दै लैङ्गिक समानता तथा बाल न्यायलगायतका क्षेत्रमा निरन्तर क्रियाशील रहँदै आएको छ। मञ्चले सार्वजनिक सरोकारको विवादलाई महत्त्वपूर्ण माध्यमको रूपमा अवलम्बन गर्दै आइरहेको छ।

कानूनी सहयोग तथा परामर्श केन्द्र (ल्याक) महिला तथा बालबालिकाको हकहित तथा उनीहरूको उत्थान, विकास एवं कानूनी हक अधिकारको रक्षा गर्ने तथा समग्रमा मानव अधिकारको रक्षा गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएको संस्था हो।

महिला पुनर्स्थापना केन्द्र (ओरेक) नेपाल महिला तथा बालबालिकाको अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने एक राष्ट्रियस्तरको गैरसरकारी संस्था

हो। यो संस्था विगत २३ वर्षदेखि नेपालमा महिला अधिकारका लागि स्थानीयस्तरदेखि नीति निर्माण तहमा काम गर्दै आइरहेको छ।

सबैका लागि न्याय संस्थाले विगत ३ वर्षदेखि महिला तथा सार्वजनिक सरोकारको विषयमा वकालत गर्दै महिलामाथि हुने हिंसा विरुद्धका कामहरूका सम्बन्धमा पैरवीसमेत गर्दै आइरहेको छ।

बलात्कारलगायतका महिला विरुद्धका यौनजन्य हिंसा घोर अमानवीय, असामाजिक तथा अनैतिक कार्य मात्रै नभई विश्वव्यापीरूपमा निन्दनीय र निषेधित आपराधिक कार्य हुन्। नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा २० मा महिला भएकै कारणबाट कुनै पनि किसिमको भेदभाव नगरिने प्रत्याभूति दिँदै महिला विरुद्धका शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य कानूनद्वारा दण्डनीय हुने व्यवस्था गरिएको छ। त्यसैगरी महिला विरुद्धका सबै प्रकारका भेदभावहरू उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धि (सिड) लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि-सम्झौताअन्तर्गत हिंसाजन्य कार्यबाट स्वतन्त्र हुन पाउनु प्रत्येक महिला तथा बालबालिकाको अहरणीय मौलिक मानव अधिकारको विषयको रूपमा स्वीकारेको छ। तसर्थ बलात्कारसमेतका हिंसाजन्य कार्यहरूबाट सुरक्षित भई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने मौलिक मानव अधिकार निर्वाधरूपमा उपभोग गर्न सक्ने वातावरणको सिर्जना गर्न उपयुक्त विधायिकीय, कार्यपालिकीय, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नु राज्य तथा यसका जिम्मेवार निकायहरूको बन्धनकारी दायित्व हुन्छ जसलाई राज्यका विभिन्न तहबाट प्रतिबद्धता व्यक्त हुँदै आएको छ।

व्यवहारमा लैङ्गिक हिंसा तथा भेदभावको दुश्चक्रबाट महिला तथा बालिकाहरू मुक्त हुन सकिरहेको अवस्था छैन। (इन्सेक) द्वारा प्रकाशित मानव अधिकार वर्ष पुस्तक, २०१४ ले नेपाली समाजमा बढ्दै गएको लैङ्गिक तथा यौन हिंसाको

पछिल्लो प्रवृत्तिलाई राज्यबाट विशेष सामाजिक सुरक्षा र संरक्षणको हकदारको रूपमा रहेका बालिका विरुद्ध घटेका बलात्कारका घटनाहरूको उजागर गरेको छ । वर्ष पुस्तकले सन् २०१३ मा मात्रै १ वर्षदेखि १७ वर्षसम्मका ४०६ बालबालिका बलात्कृत भएको तथ्य अभिलिखित गरेको छ । त्यसै गरी १८२ जना अन्य प्रकृतिको यौन दुर्व्यवहारबाट पीडित हुन पुगेको उल्लेख छ (नेपाल मानवअधिकार वर्ष पुस्तक २०१४, पृष्ठ १२) ।

राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठानले प्रकाशन गरेको “हिंसाबाट पीडित महिलाको न्यायमा पहुँच: एक संक्षिप्त अध्ययन प्रतिवेदन, २०७०” ले पनि न्यायको पहुँचको सन्दर्भमा रहेका समस्याहरूलाई उजागर गर्दै “लैङ्गिक पूर्वाग्रही सोच एवं राजनीतिक दलका नेता कार्यकर्ता एवं पीडकहरूबाट प्रभावित भएर लैङ्गिक हिंसाका अपराधहरूमा जाहेरी दर्ता गर्न इन्कार गर्ने र जाहेरी दर्ता गरिहाले पनि स्वच्छ एवं निष्पक्ष तवरले अनुसन्धानलाई अगाडि बढाउनु पर्ने कानूनी कर्तव्य बहन नगर्नाले लैङ्गिक हिंसाका घटनामा फौजदारी जवाफदेहिताको स्थिति सुनिश्चित गर्न व्यवधान सृजना भएको देखिन्छ । यस समस्यालाई यथोचित सम्बोधन गर्नका लागि जाहेरी दरखास्त दर्ता नगर्ने एवं स्वच्छ एवं निष्पक्ष ढङ्गले अनुसन्धान गर्नुपर्ने कानूनी कर्तव्य निर्वाह नगर्ने प्रहरी कर्मचारीलाई विभागीय कारवाहीको भागिदार बनाउने गरी विद्यमान सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन तथा नियमावलीमा आवश्यक संशोधन गर्ने, लैङ्गिक हिंसा विरुद्धका फौजदारी अनुसन्धानमा बाधा सृजना गर्ने तथा अनुसन्धान तथा अनुसन्धान प्रक्रियालाई अवान्छित किसिमले प्रभाव पार्ने कार्यलाई दण्डित गर्ने गरी कानूनी प्रबन्ध गर्नु पर्ने” (प्रतिवेदनको पृष्ठ ४१) निष्कर्ष र सुझाव पेस गरेको छ ।

यौनजन्य लैङ्गिक हिंसा तथा विभेदजन्य सामाजिक प्रवृत्तिको बारेमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरबाट औपचारिकरूपमा नै व्यापक

चासो र सरोकारहरू व्यक्त हुँदै आएको छ । यसलाई प्रभावकारी तरिकाले नियन्त्रण गरी निर्वाधरूपमा आफ्ना मौलिक हक तथा स्वतन्त्रताहरूको उपभोग गर्नसक्ने वातावरणको सिर्जना गर्नुपर्ने माग राख्दै अकुपाई बालुवाटार (बालुवाटार सत्याग्रह) जस्ता सामाजिक आन्दोलनहरू पनि भएका छन् । तिनीहरूको बलमा विपक्षी निकायबाट समस्या समाधानार्थ केही पहल गरेको देखिए पनि आन्दोलन तथा अधिकारको पक्षमा उठेका आवाजहरूलाई तत्काल मत्थर पार्ने काम मात्र भएको गुनासो छ । महिला विरुद्धका हिंसा नियन्त्रण गर्न विद्यमान नीति, कानून तथा प्रणालीमा सुधारको लागि अध्ययन गर्न गठन भएको अनुगमन समितिको प्रतिवेदन (२०७० वैशाख १६) को प्रतिवेदनले बलात्कार लगायतका हिंसामा तत्काल जाहेरी दरखास्त दर्ता गर्ने कुरालाई सुनिश्चित गर्न यथाशीघ्र निर्देशिका बनाएर लागू गर्नुपर्ने, जाहेरी दरखास्त दर्ता इन्कार गर्ने प्रहरी कर्मचारीलाई विभागीय कारवाहीको दायरामा ल्याउन आवश्यक कानूनी प्रबन्ध तत्काल गर्नुपर्ने तथा बलात्कारसम्बन्धमा हदम्यादलगायत अन्य कानूनी व्यवधान हटाउनको लागि शीघ्र अध्यादेशको माध्यमबाट कानूनमा आवश्यक संशोधन र परिमार्जन गर्नुपर्नेलगायतका सिफारिस गरेको देखिए पनि प्राथमिकता पाई कार्यान्वयन परिणाममुखी भएको देखिएको छैन । जसका कारणले आजसम्म लैङ्गिक हिंसा विरुद्धका घटनाहरूमा मूलतः दण्डहीनताको स्थितिले नै प्रश्रय पाउँदै गएको छ । यस स्थितिलाई गम्भीरतासाथ लिन जरूरी भएको छ । संविधान एवं अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी मान्यता प्रतिकूलका अन्यायपूर्ण कानूनी व्यवस्थाहरूको अवाञ्छित निरन्तरता कायम रहनु, लैङ्गिक हिंसा अन्त्यतर्फ लक्षित विद्यमान कानूनी व्यवस्थाहरूको यथोचित कार्यान्वयन नगरिनु तथा जिम्मेवार निकायहरूबाट महिला विरुद्धका हिंसा अन्त्यको लागि समस्याको गाम्भीर्यताले मागेबमोजिमको तदारुकता तथा संवेदनशीलता

प्रदर्शन नहुनुले लैङ्गिक हिंसामा दण्डहीनताको स्थिति गहिरिँदै गएको र परिणामस्वरूप बलात्कार लगायतका गम्भीर हिंसाजन्य क्रियाकलापहरूले समाजमा प्रश्रय पाइरहेको देखिन्छ ।

यससम्बन्धमा जबरजस्ती करणी मुद्दामा मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको ११ नं. को ३५ दिने हदम्यादसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाले जबरजस्ती करणी जस्तो गम्भीर अपराधका पीडितहरूको न्यायमा पहुँचको अधिकारलाई कुण्ठित पारेको ठहराउँदै त्यसमा आवश्यक संशोधनको लागि सम्मानित अदालतले महिला, कानून र विकास मञ्चका तर्फबाट सपना प्रधान मल्लसमेत वि. नेपाल सरकार (२०६१ सालको रि.नं. ३३९३, फैसला मिति २०६५/३/२७) तथा इन्दिरा बस्नेत विरुद्ध प्रेमबहादुर श्रेष्ठ भएको (संवत् २०६३ सालको रि.नं. ०४०२, फैसला मिति २०६२/१०/१५) मुद्दामा विपक्षी नेपाल सरकारलाई निर्देश गरेको पनि ५ वर्षभन्दा बढी व्यतित भैसकेको छ । सर्वोच्च अदालतका उक्त आदेशहरूको अतिरिक्त राष्ट्रिय महिला आयोग, स्वयं महान्यायाधिवक्ता कार्यालयसमेतका राष्ट्रिय संस्थाहरू एवं मानव अधिकार संरक्षणमा सक्रिय रहेका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूले यसमा यथाशीघ्र परिमार्जनको लागि सिफारिस गरेको पाइन्छ ।

पशु करणीको कसुरमा उजुरी गर्ने हदम्याद एक वर्ष रहेको स्थितिसँग तुलना गर्दा जबरजस्ती करणीको कसुरमा सो हदम्याद निकै कम देखिन्छ । “जबरजस्ती करणीको कुरामा सो भए गरेको मितिले पैंतिस दिनभित्र नालिस नदिए लाग्न सक्दैन” भन्ने अन्यायपूर्ण कानूनी प्रावधानको विद्यमानताका कारण बलात्कारका अपराधीहरूलाई उन्मुक्ति मिल्न गएको तथ्य आमसञ्चार माध्यमहरूमार्फत उजागर हुँदै आएका छन् । यसमा खासगरी बालबालिकाहरूले तुलो मूल्य चुकाउनु परिरहेको तथा उनीहरूको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार तथा अन्य मौलिक

मानवअधिकारमा गम्भीर क्षति पुग्न गएको छ । साथै अदालती बन्दोबस्तको ४० नम्बरको कानूनी व्यवस्था उपयोग नगरिनुले यस्ता घटनाहरूमा दण्डहीनतालाई प्रश्रय पुगिरहेको अवस्था छ ।

उपर्युक्त महत्त्वपूर्ण आदेशहरूको तदारुकता साथ कार्यान्वयन गरी न्यायमा पहुँचको स्थिति सृजना गर्नुपर्नेमा न्यायिक आदेशहरूको अवज्ञा तथा विभिन्न तहमा उठाइएको चासो र सरोकारको उपेक्षाले निरन्तरता पाइरहेको छ । कुनै पनि सभ्य राज्यको लागि यस्तो दण्डहीनतालाई संस्थागत गर्दै प्रकारान्तरले तथ्यगत क्षमादानको अवस्था सृजना गर्ने कानूनी व्यवस्था स्वीकार्य हुँदैन ।

राज्यको पहिलो कर्तव्य आफ्ना नागरिकलाई कुनै पनि हिंसा तथा अपराधबाट मुक्त तथा स्वतन्त्र राख्नु हुन जान्छ । कदाचित त्यो दायित्वको पालना हुन सकेन र कुनै हिंसाजन्य तथा विभेदपूर्ण घटना कसै विरुद्धमा घटित हुन पुग्यो भने फौजदारी अनुसन्धान तथा अभियोजनको प्रक्रिया अवलम्बन गरी पीडितका लागि न्यायमा पहुँचको अवस्था सृजना गर्न तथा प्रभावकारी कानूनी उपचार दिलाउन प्रयत्न गर्नुपर्ने राज्य तथा सरकारको दायित्व हुन्छ । यसका लागि कुनैपनि कानूनी व्यवधान छनू भने तदारुकतासाथ त्यस्तो व्यवधानलाई हटाएर न्यायको मार्ग प्रशस्त गर्नु राज्यको कर्तव्य हुन्छ । सन् २०१२ डिसेम्बर १६ को बलात्कारको घटनापश्चात् यौनहिंसासम्बन्धी फौजदारी कानूनको सुधार तथा यथोचित कार्यान्वयनका लागि मानव अधिकारवादीहरूबाट उठाएको आवाजलाई सम्बोधन गर्न भारत सरकारले पूर्व प्रधानन्यायाधीश जे.एस.बर्माको अध्यक्षतामा गठित समितिले अध्ययन गरी सरकारलाई बुझाएको प्रतिवेदनका सिफारिसहरूमा आधारित भै भारतीय सरकारले त्यहाँको फौजदारी कानूनमा सारभूत परिवर्तन र सुधार गरी हाल कार्यान्वयन भै आएको दृष्टान्त पनि यस सन्दर्भमा मनन्योग्य छ (भारतमा गठित शीघ्र कारवाही

अदालत प्रणाली र नेपालमा शीघ्र कारवाही अदालत गठनको उपादेयता” विषयक अध्ययन भ्रमण १६ देखि १९ डिसेम्बर २०१३, नयाँ दिल्ली भारत, पृष्ठ ६ र ७)। तथापि हाम्रो सन्दर्भमा भने विद्यमान कानूनलाई देखाएर बलात्कारका घटनामा दण्डहीनताको स्थिति सृजना हुन गएको स्पष्टोक्ति दिनु र व्यवस्थापिका संसदन भएको कुरालाई देखाएर आफ्नो अकर्मण्यताको औचित्यता पुष्टि गर्न खोज्नु तथा न्यायिक आदेशका आधारमा यथाशीघ्र सम्बोधन गर्नुपर्ने अति जरूरी विषयमा हदम्यादको व्यवधानजस्तो विषयलाई फौजदारी कानून सुधारका अन्य विषयहरूसँग समकक्षमा राखी अपराध संहितामा जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. मा केही परिमार्जन गर्ने गरी प्रस्तावित गरिएको व्यवस्थालाई देखाएर यससन्दर्भमा संवेदनशील भएको दाबी गर्नु आफैँमा न्यायोचित तथा संगतिपूर्ण मान्न सकिँदैन।

जबरजस्ती करणीसम्बन्धी कसुरमा हदम्यादसम्बन्धी कानूनको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा कतिपय देशहरूले बलात्कार अपराधमा हदम्याद नहुने व्यवस्था गरेको पाइन्छ (जस्तै श्रीलंका तथा भारत) भने कतिले लचिलो हदम्यादको व्यवस्था राखेको दृष्टान्तहरू भेटिन्छन्। द्वन्द्वोत्तर देशहरूको फौजदारी कानून सुधारका प्रयासहरूलाई सघाउने उद्देश्यले निर्माण भै अन्तर्राष्ट्रियरूपमा नै मान्यता पाएको Model Criminal Code ले अपराधको गम्भीरताअनुसार हदम्यादको हदलाई सुझाएको पाइन्छ। अपराधको गम्भीरतालाई सामान्यतया दण्डसजाय तोक्दा ध्यान दिइने हुँदा दण्ड सजायको अनुपातलाई आधार मानेर नै हदम्यादको वैज्ञानिक हद सुझाएको देखिन्छ। जसअनुसार आजीवन जन्मकैदको सजाय हुने कसुरमा २५ वर्षको हदम्याद, पन्ध्र वर्षसम्म कैदको सजाय हुने कसुरमा २० वर्षको हदम्याद, १० वर्षसम्म कैदको सजाय हुने कसुरमा १५ वर्षको हदम्याद तथा ५ वर्ष कैद सजाय हुने मुद्दामा

१० वर्षको हदम्यादको सिफारिस गरेको पाइन्छ। (Model Codes for Post Conflict Criminal Justice Model Vol 1 Model Criminal Code 1st ed., USIPP, Washington D.C., 2007, P. 56-60)। जबरजस्ती करणी कसुरको लागि प्रचलित नेपाल कानूनले तोकेको सजायको अधिकतम हद १५ वर्ष कैद सजायलाई आधार मान्दा २० वर्षको हदम्यादको व्यवस्था अपराधको गम्भीरताअनुरूप हुने देखिन्छ। अन्तर्राष्ट्रिय कानून तथा विधिशास्त्रले पनि बलात्कारलाई गम्भीर अन्तर्राष्ट्रिय अपराधको कोटीमा राखी यस्ता कसुरमा फौजदारी जवाफदेहिताको अनिवार्यतालाई आत्मसात गर्दै हदम्यादलगायतका दण्डहीनताका उपायहरूको असान्दर्भिकता तथा अस्वीकार्यताको सिद्धान्तलाई आत्मसात गरेको व्यहोरासमेत निवेदन गर्दछौं। (Prosecutor v. Jean Paul Akayesu [ICTR-96-4-T], Prosecutor v. Kunarac and Other [IT-96-23- and IT-9623/1] JCTY)

प्रचलित हदम्यादको कानूनी प्रावधानले घटना भएको ३५ दिनपछि दण्डको भय विना नै पीडक पुनः अपराध गर्न उद्यत हुने स्थिति छ भने पीडित न्यायिक उपचारको अधिकारबाट वञ्चित मात्रै होइन मानसिक, शारीरिक, मनोवैज्ञानिक तथा भावनात्मक चोट तथा पीडाबाट प्रताडित रहन बाध्य हुन परिरहेको अवस्था विद्यमान छ। यस स्थितिको बारेमा विपक्षी निकायहरूको अनभिज्ञता रहेको छैन।

हाम्रो कानून प्रणालीअन्तर्गत विद्यमान केही सकारात्मक कानूनी व्यवस्थाहरूको उपेक्षा तथा यथोचित कार्यान्वयन नगरिँदा पनि उक्त समस्यामा अझै जटिल पार्ने काम विपक्षी निकायहरूबाट भएको छ। यससन्दर्भमा सम्मानित अदालतसमक्ष प्राथमिकतासाथ उठाउन खोजिएको विषय अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. हो। यसमा “हदम्यादभित्र नालिस गर्नुपर्ने मानिस सोह्र वर्ष नाघेको रहेनछ भने

सोह वर्ष नाघेका दिनदेखि हदम्यादसम्म नालिस दिए लाग्छ । सो नाबालक सोह वर्ष नपुग्दै मर्‍यो भने सो मरेको दिनदेखि हदम्यादसम्म मर्नेको हकवालाले नालिस गरे लाग्छ “ भन्ने व्यवस्था छ । यस प्रावधानले प्रस्टरूपमा नाबालिकको हित संलग्न रहेको मुद्दामा कसरी हदम्यादको गणना गर्ने वा कायम गर्ने भन्नेबारेमा विपक्षी निकायहरूलाई कानूनले स्पष्ट दिशानिर्देश गरेको छ । अधिकार तथा स्वतन्त्रताबाट पीडित सोह वर्ष नपुगेको व्यक्तिको हकमा न्यायिक उपचार खोज्नु पर्ने अवस्था भएमा निज सोह वर्ष नपुग्दासम्मको अविधमा ३५ दिनको हदम्यादको अवधि जोडेर हुन आउने योगफललाई हदम्याद मान्नु पर्दछ भन्ने नै यस व्यवस्थाको मकसद भएको निर्विवाद छ । यो कुनै खास मुद्दाको हकमा लागू हुने गरी व्यवस्था गरिएको नभई नाबालिकको हित संरक्षणका खातिर उपयोग हुने गरी व्यवस्था गरिएको कानूनी प्रबन्ध हो । स्वयं पीडितले आफ्नो हितमा गर्ने न्यायिक उपचारको पहल होस् वा कतिपय गम्भीर मुद्दामा पीडितको तर्फबाट राज्यका विपक्षी निकाय वा अन्य कसैले पहल र प्रतिनिधत्व गर्ने गरी कानूनी प्रबन्ध भएका कसुरको हकमा किन नहोस् यसमा अन्तर्निहित कानूनी सिद्धान्तको सदा परिपालना अपेक्षित हुन्छ । जबरजस्ती करणीजस्तो गम्भीर कसुरको हकमा यो आकर्षित नहुने भन्नु न्यायोचित पनि हुँदैन र यसको प्रयोगलाई अस्वीकार गर्नुपर्ने कुनै तर्कसङ्गत कारण पनि छैन ।

तथापि हालसम्म जबरजस्ती करणीको ११ नं. अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को प्रावधानका बिचमा सामन्जस्यतापूर्ण व्याख्या (Harmonious Interpretation) नगरी जबरजस्ती करणीको ११ नं. को यान्त्रिक व्याख्याको आडमा ३५ दिने हदम्याद नाघेपछि सोह वर्ष नपुगेका पीडितहरूसमेतको हकमा फौजदारी अनुसन्धान र अभियोजनलाई इन्कार गर्नु विडम्बनापूर्ण छ । यौन अपराधका पीडितले कानूनी सक्षमताको उमेर (Legal age of majority) हासिल

नगर्दासम्म हदम्यादको व्यवस्था निलम्बन निष्क्रिय हुने सिद्धान्त (doctrine of tolling) प्रायः देशहरूले अंगिकार गरेको विभिन्न अध्ययनहरूबाट पनि पुष्टि हुन्छ । उदाहरणको लागि अन्तर्राष्ट्रिय बार एसोसियसन र अमेरिकी शान्ति संस्थाले प्रकाशन गरेको द्वन्द्वोत्तर फौजदारी न्यायका लागि फौजदारी संहितामा पीडित नाबालिक भएको अवस्थाका कानूनी सक्षमता नभएको अनुमान गरिने हुँदा हदम्यादको कानून लागू नहुने तथा निलम्बित भएको मानिने सिद्धान्तको अवलम्बन धेरै देशहरूमा सामान्य नियम जस्तै भैसकेको उल्लेख गर्दै भनिएको छ -”The Freezing of the statutory limitations with respect to a criminal offence committed against a person under the age of eighteen is a common feature of domestic criminal law in many states”.(Model Code for Post Conflict Criminal Justice, Model Vol 1, 1st Ed., USIPP, Washington D.C. 2007 article 12.1) अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को प्रावधान पनि त्यसै मान्यताअनुकूल भएकोमा विवाद छैन ।

यसका अतिरिक्त यो व्यवस्थाले लैङ्गिक हिंसाको रोकथाम तथा त्यसका पीडितलाई प्रभावकारी कानूनी उपचार दिलाउने कार्यमा राज्यको तर्फबाट उच्चस्तरको संवेदनशीलता, तदारुकता तथा सतर्कता प्रदर्शित गर्नुपर्ने तथा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई सदैव केन्द्रमा राख्नुपर्ने गरी अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनले ग्रहण गरेका मान्यताहरूसँग पूर्णतः तादम्यता राख्दछ । बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको धारा ३(१) ले सार्वजनिक वा निजी कल्याणकारी संस्थाहरू, अदालतहरू, प्रशासनिक अधिकारीहरू वा विधायिकी निकायहरूलगायत जोसुकैबाट बालबालिकाको हकमा गरिने कार्यहरूमा “बालबालिकाको सर्वोत्तम हित” लाई प्राथमिकता दिनुपर्ने बाध्यकारी दायित्वको व्यवस्था गरेको

पाइन्छ । यसैगरी महिला विरुद्धका सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्नेसम्बन्धी महासन्धिको धारा २ (च) मा महिला विरुद्ध विभेद तथा हिंसा सिर्जना गर्ने तथा प्रश्रय दिने प्रचलित कानून, नियम, परम्परा तथा व्यवहारहरू परिवर्तन वा उन्मूलन गर्न विधायिकीयलगायतका सम्पूर्ण उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस्ता व्यवस्थाहरूमा अन्तर्निहित “बालबालिकाको सर्वोत्तम हित” को सिद्धान्त एवं महिला हिंसा विरुद्ध “शून्य सहनशीलता तथा तदारुकताको सिद्धान्त” परिपालना र अवलम्बन नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९(१) तथा नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३३ (ड) अन्तर्गतको संवैधानिक दायित्वको कारण पनि फौजदारी अनुसन्धान तथा अभियोजनको कानूनी कर्तव्य निर्वाह गर्नुपर्ने महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलगायतका राज्यका निकायहरूको लागि बन्धनकारी रहेको निर्विवाद छ ।

बलात्कारलगायतका फौजदारी अपराध पीडित नाबालिगहरूको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्नेतर्फ निवेदक संस्थाले आफ्नो प्रयास अगाडि बढाउँदै आएको छ । खास गरी मिति २०६९ फागुन ३ गते निवेदक संस्था जुरी-नेपालको “सोह वर्ष उमेर नपुगेका नाबालिग जबरजस्ती करणी कसुरका पीडित रहेका मुद्दामा अदालती बन्दोबस्तीको ४० नं. को आधारमा सोह वर्ष पुगेका दिनदेखि मात्रै ३५ दिने हदम्यादको गणना हुने भई सोह वर्ष नपुग्दासम्म जबरजस्ती करणीको ११ नं. को व्यवस्था निष्क्रिय अर्थात् निलम्बित अवस्थामा रहने भएकाले सोहीअनुरूप हदम्यादको गणना गरी अथवा हदम्याद कायम गरी जबरजस्ती करणीसम्बन्धी कसुरको प्रभावकारी अनुसन्धान तथा अभियोजन गर्न गराउन मातहतका सम्पूर्ण जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालयहरूलाई यथाशीघ्र परिपत्र जारी गरी पीडितको न्यायमा पहुँचको अधिकारको व्यावहारिक कार्यान्वयनमा सहयोग पुर्याउन” अनुरोध गर्दै नेपाल

राज्यका महान्यायाधिवक्तालाई अपिल गरेको व्यहोरा निवेदन गर्दछौं । साथै उक्त अपिलमा नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १३५(३)(ख) ले “मुद्दा मामिलाका रोहमा सर्वोच्च अदालतले गरेको कानूनको व्याख्या वा प्रतिपादन गरेको कानूनी सिद्धान्तको कार्यान्वयन भए वा नभएको अनुगमन गर्ने गराउने” महान्यायाधिवक्ताको संवैधानिक दायित्व रहेको कारण वर्षौं अगाडि सर्वोच्च अदालतले जारी गरेका आदेशहरू बमोजिम हदम्यादसम्बन्धी कानूनको शीघ्रातिशीघ्र सुधार र परिमार्जनको मार्ग प्रशस्त गर्नको लागि अबिलम्ब पहल गर्न तथा प्रभावकारी भूमिका खेल्नको लागि पनि अनुरोध गरिएको थियो । त्यसैगरी हदम्याद कायम गर्ने प्रयोजनको लागि अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को प्रयोग गरे नगरे बारेको जानकारी उपलब्ध गराइपाउन मिति २१ फागुन २०६९ मा तथा उपर्युक्त अनुरोधका विषयमा कुनै जवाफ प्राप्त नभएपछि पुनः मिति २९ वैशाख २०७० मा सोही विषयमा ताकेता गरी पत्राचार गरेकोमा मिति २०७० मङ्सिर २७ मा आएर मात्रै विपक्षी महान्यायाधिवक्ता कार्यालयले मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. बमोजिम हदम्याद गणना वा कायम गर्ने प्रयोजनका लागि हालसम्म अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को कानूनी व्यवस्थालाई प्रयोग गर्नेसम्बन्धमा मातहत सरकारी वकिल कार्यालयहरूलाई कुनै निर्देशन वा परिपत्र नगरेको आशयको पत्रमार्फत निवेदक संस्थालाई जानकारी गराएको छ । साथै जबरजस्ती करणी मुद्दाको हदम्यादका विषयमा सर्वोच्च अदालतबाट जारी आदेश तथा स्थापित कानूनी सिद्धान्तहरूको परिपालना गराउनेतर्फ पुरा गर्नुपर्ने संवैधानिक जिम्मेवारीबाट पनि विपक्षी निकायहरू चुकेको स्वतः प्रस्ट छ ।

साथै राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठानले प्रकाशन गरेको “हिंसाबाट पीडित महिलाको न्यायमा पहुँचः एवम् सङ्क्षिप्त अध्ययन प्रतिवेदन, २०७०” ले पनि “प्रचलित न्यायिक कार्याविधिको पुनरावलोकन गरी

यसमा समयानुकूल सरलीकरण, लचकता र छिटो छरितोपन ल्याउनु पर्ने देखिन्छ । जबरजस्ती करणी मुद्दामा नितान्त सङ्कुचित हदम्यादको व्यवस्थाको कारण पीडकहरूका लागि दण्डहीनताको अवस्था विद्यमान रहेको पाइन्छ” भन्ने निष्कर्ष निकाल्दै जबरजस्ती करणीको ११ नं. को कानूनी व्यवस्थालाई अपराधको गाम्भीर्यता अनुकूल हुने गरी शीघ्रातिशीघ्र संशोधन गरी न्यायमा पहुँचको स्थिति सृजना गर्नुपर्ने तथा “सोह वर्ष नपुगेका नाबालिग जबरजस्ती करणी कसुरको पीडित रहेका मुद्दामा अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को आधारमा १६ वर्ष पुगेको दिनदेखि ३५ दिने हदम्यादको गणना गरी जबरजस्ती करणीसम्बन्धी कसुरको अनुसन्धान तथा अभियोजन गर्ने गराउनेतर्फ पहल गर्नुपर्ने” भन्ने सिफारिस गरेको पाइन्छ । पीडित बालबालिकाहरूको हकमा उजुरी दर्ता हुने स्थिति बने पनि घरपरिवार तथा निश्चित सम्बन्धभित्र घट्ने जबरजस्ती करणी अपराधहरूको सन्दर्भमा पीडितको संरक्षण नितान्त चुनौतीपूर्ण बन्ने गरेको छ । जसका लागि राज्यको तर्फबाट सामाजिक संरक्षण दिने र न्यायको माग प्रशस्त गर्ने कुनै सुविधा तथा उपायको उपलब्धता छैन । त्यस्ता अवस्थाका बालिकाहरूलाई भरणपोषण, मनोसामाजिक परामर्श तथा शिक्षाद्विषयसहित आवश्यकतानुसार राख्नको लागि बालमैत्री तथा लैङ्गिक संवेदनशील पुनर्स्थापना केन्द्र, सुरक्षा गृह (Safe House) को व्यवस्थाको अभाव छ । पारिवारिक यौनहिंसाको पीडित हुन पुगेका बालिकाहरूको लागि पुनर्स्थापनासहितको परिपुरणको अधिकार व्यावहारिकरूपले नै सुनिश्चित गर्ने गरी बालमैत्री संरक्षण गृह (Safe House) तथा पुनर्स्थापना केन्द्रको व्यवस्था गर्नु पनि त्यत्तिकै अपरिहार्य भएको छ ।

यस स्थितिमा अन्तरिम संविधानअन्तर्गत सबै प्रकारका लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध कानूनी संरक्षण प्राप्तिको हक (धारा २०) सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने

हक (धारा १२.१), वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपरहरण विरुद्धको हक धारा (१२.२) तथा कानूनको समान संरक्षण तथा विशेष संरक्षणको हक (धारा १३) लगायत महिला विरुद्धका सबै प्रकारका भेदभावहरू उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धि, १९७९ को धारा २, बालअधिकार महासन्धि, १९८९ को धारा ३, धारा १९ र धारा ३९, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धित अभिसन्धि, १९६६ को धारा २ अन्तर्गत प्रत्याभूत यौन हिंसा विरुद्ध प्रभावकारी कानूनी संरक्षण तथा प्रभावकारी उपचार प्राप्त गर्ने हकसमेतको उपभोगमा व्यावधान सृजना भएको छ । यौन हिंसा विरुद्ध कानूनी उपचारको सुनिश्चितताको लागि कानून संशोधनको प्रक्रियालाई फास्ट ट्र्याकिङ गर्न तथा विद्यमान न्यायमुखी कानूनको कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्न सम्मानित अदालतको हस्तक्षेपकारी भूमिका नितान्त अपरिहार्य भएको निवेदन गर्दछौं ।

अतः नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, धारा १३, धारा ३३ (ड), धारा १३५, सन्धि ऐनको दफा ९, बालअधिकार महासन्धि, १९८९ को धारा ३, धारा १९ तथा धारा ३९, महिला अधिकार महासन्धि (सिङ्) को धारा २, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार महासन्धिको धारा २ समेतको आधारमा अन्तरिम संविधानको धारा १०७ को उपधारा २ अन्तर्गत विपक्षीहरूका नाउँमा निम्नानुसार आदेशहरू जारी गरी लैङ्गिक तथा बाल न्याय प्रवर्द्धन गरिपाउँ ।

सोह वर्ष उमेर नपुगेका नाबालिग जबरजस्ती करणी कसुरका पीडित रहेका मुद्दामा अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को आधारमा सोह वर्ष पुगेको दिनदेखि मात्रै ३५ दिने हदम्यादको गणना हुने भई सोह वर्ष नपुग्दासम्म जबरजस्ती करणीको ११ नं. को व्यवस्था निष्क्रिय अवस्थामा रहने भएकाले सोही अनुरूप हदम्यादको गणना गरी वाकायम गरी जबरजस्ती करणीसम्बन्धी कसुरको अनुसन्धान तथा अभियोजन

गर्नु गराउनु भनी विपक्षी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, तथा प्रहरी प्रधान कार्यालयका नाउँमा परमादेश जारी गरिपाउँ । साथै मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता र एकरूपता ल्याउन आफू मातहतका सम्पूर्ण जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालयहरूलाई यथाशीघ्र परिपत्र जारी गर्नु भनी विपक्षी महान्यायाधिवक्ता कार्यालयको नाउँमा परमादेश जारी गरिपाउँ ।

अन्तरिम संविधानको धारा १३५(३)(ख) अन्तर्गतको संवैधानिक दायित्वबमोजिम जबरजस्ती करणी मुद्दाको हदम्यादलगायत महिला तथा बाल हिंसा विरुद्ध सर्वोच्च अदालतद्वारा आदेश तथा प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तहरूको यथोचित परिपालना गर्ने गराउन आवश्यक कार्ययोजनासहित प्रभावकारी अनुगमन गर्नु गराउनु र परिपालना भए नभएको सन्दर्भमा आवधिकरूपमा सर्वोच्च अदालतलाई प्रतिवेदन दिनु भनी विपक्षी महान्यायाधिवक्ताको नाउँमा परमादेश जारी गरिपाउँ ।

जबरजस्ती करणी कसुरमा हदम्यादसम्बन्धी विद्यमान कानूनी व्यवस्था (मुलुकी ऐन, ज.क. को ११ नं.) ले पीडित महिला तथा बालिकाको न्यायिक उपचारको मौलिक हकमा नै व्यवधान सृजना गरिरहेको कारण सर्वोच्च अदालतको आदेशहरू तथा यौनहिंसाजन्य अपराधमा फौजदारी जवाफदेही सुनिश्चित गर्नेसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी मापदण्डबमोजिम उक्त कानूनी व्यवस्थाको खारेजी तथा आवश्यक परिमार्जनका लागि विशेष प्राथमिकता दिई शीघ्र (Fast Tracking) तथा तदारुकतायुक्त प्रक्रिया अगाडि बढाउनु भनी विपक्षी नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद् कानून न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय तथा महिला बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालयसमेतका नाउँमा परमादेश जारी गरिपाउँ ।

जबरजस्ती करणीलगायतका यौन

अपराधहरूमा अपराधबारेको सूचना दर्ता गर्न इन्कार गर्ने तथा फौजदारी अनुसन्धानमा अनुचित बिलम्ब गर्ने, अनुसन्धान तथा अभियोजनको कामकारवाहीमा व्यवधान सृजना गर्ने, अनुचित हस्तक्षेप गर्नेसमेतका कार्यहरू पनि दण्डनीय फौजदारी कसुर हुने गरी कानूनमा आवश्यक संशोधन तथा परिमार्जनको प्रक्रिया अवलम्बन गर्नसमेत विपक्षी नेपाल सरकारको नाउँमा परमादेश जारी गरिपाउँ ।

महिला तथा बालबालिका विरुद्ध हुने बलात्कारलगायतका यौनहिंसा तथा अपराधहरू बारेको जाहेरी दरखास्त तथा सूचनाको यथाशीघ्र दर्ता गरिए नगरिएको, प्रभावकारी फौजदारी अनुसन्धान तथा अभियोजन भए नभएको, बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ध्यान दिए नदिएको, शून्य सहनशीलता तथा लैङ्गिक संवेदनशीलता अपनाए नअपनाइएकोसमेतका सन्दर्भमा अनुगमनका लागि राष्ट्रिय महिला आयोग राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग तथा महान्यायाधिवक्ता कार्यालयका प्रतिनिधिसमेत रहने गरी यथोचित अनुगमन संयन्त्रको स्थापना गरी नियमित अनुगमन गर्नु गराउनु भनी नेपाल सरकारको नाउँमा परमादेश जारी गरिपाउँ ।

साथै महिला तथा बालक विरुद्ध हुने यौन हिंसाको प्रभावकारी रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नको लागि सरोकारवालाहरूसँगको सहकार्यमा बजेट र समय सीमासहितको एउटा छुट्टै र राष्ट्रिय कार्य योजना तर्जुमा गरी स्थानीय स्तरसम्म कानूनी सचेतना जागृत गर्नेलगायतका कार्यहरू गर्नु गराउनु भनी विपक्षी नेपाल सरकारको नाउँमा परमादेश जारी गरिपाउँ ।

आफ्नै घरपरिवारभित्र तथा नजिकका नातासम्बन्धी तथा संरक्षकबाट नै जबरजस्ती करणीको घटनाबाट पीडित हुन पुगेका बालबालिकाहरूको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी उनीहरूको लागि आवश्यक सामाजिक संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाको लागि आवश्यक संख्यामा बालमैत्री तथा लैङ्गिक

संवेदनशील संरक्षण गृह तथा पुनर्स्थापना केन्द्र स्थापना गरी उनीहरूको पर्याप्त परिपूरणको अधिकारको व्यावहारिक कार्यान्वयनका लागि विपक्षी महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय तथा केन्द्रीय बालकल्याण समितिसमेतको नाउँमा परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदन ।

महिला तथा बालबालिका विरुद्ध हुने यौन हिंसाको प्रभावकारी रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्ने सन्दर्भमा नेपाल पक्ष भएका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको व्यवस्था तथा यससम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट समयसमयमा भएका आदेशहरूलाई मध्यनजर गर्दै कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयले लैङ्गिक समानता कायम गर्न तथा लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्ने सम्बन्धमा केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक व्यवस्थापिका-संसद्मा प्रस्तुत गर्ने प्रयोजनका लागि मस्यौदा स्वीकृतिका निमित्त नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्समक्ष मिति २०७०।१।७ मा पेस गरिसकेको छ । उक्त विधेयकमा लैङ्गिक हिंसालाई अन्त्य गर्ने सम्बन्धी विषयमा समयानुकूल कानूनी व्यवस्था गर्न मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. मा उल्लिखित हदम्यादको व्यवस्थालाई विस्तार गरी ६ महिनासम्म कायम गर्ने लगायतका व्यवस्थामा संशोधनको लागि प्रस्ताव गरिएको छ । त्यसै गरी संयुक्त राष्ट्रसंघ सुरक्षा परिषद्बाट पारित प्रस्ताव नं. १३२५ र १८२० सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयन अन्तर्गत “Enhancing Access to Justice For Women, Girls and Conflict Affected Victims” योजनामार्फत यस मन्त्रालयबाट आर्थिक वर्ष २०६९/०७० देखि महिला विरुद्ध हुने लैङ्गिक तथा यौन हिंसाको प्रभावकारी रोकथाम र नियन्त्रण, मौलिक हक, मानव अधिकार, महिला अधिकार, बाल अधिकार, केही सामाजिक अपराध, कानूनी उपचारको संयन्त्रलगायतका विषयमा कानूनी सचेतना कार्यक्रम

सञ्चालन गरिएको र हालसम्म ६२ जिल्लाका ९० भन्दा बढी गाउँ विकास समितिहरूमा यस्तो कार्यक्रम सम्पन्न भइसकेको छ । विपक्षीले रिट निवेदनमा उठाएका विषयहरूलाई यस मन्त्रालयबाट यसअघि कार्यान्वयन गरेको र भविष्यमा पनि त्यस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेतर्फ क्रियाशील रहेको सन्दर्भमा प्रस्तुत रिट निवेदनको कुनै औचित्य नरहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने कानून न्याय संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट सम्पादित यो यस्तो काम कारवाहीबाट यो यस्तो कानूनी हक अधिकार हनन् भएको भन्ने तथ्य वस्तुगतरूपमा जिकिर गरेको नपाइएकोले यस कार्यालयको हकमा रिट जारी हुनु पर्ने अवस्था छैन । मौजुदा कानूनबमोजिम प्रहरी प्रधान कार्यालय वा मातहत निकायबाट कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने कुरामा दुईमत हुँदैन । सोह वर्ष नपुगेका जबरजस्ती करणी मुद्दाका पीडितको हकमा मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद सम्बन्धमा जबरजस्ती करणी महलको ११ नं. सट्टा अ.बं. ४० नं. बमोजिमको हदम्याद लागू हुने भनी कुनै अड्डा अदालत वा निकायबाट परिमार्जन वा निर्देशन भई आएको अवस्था नभएबाट नै प्रस्तुत रिट दायर भएको तथ्य स्पष्ट भएकोले मौजुदा कानूनको सट्टा अन्यथा गर्न यस कार्यालय वा मातहत निकायसमेतमा क्षेत्राधिकार नरहेको भन्ने व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

सोह वर्ष नपुगेका नाबालिग जबरजस्ती करणीको कसुरको पीडित रहेका मुद्दामा मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. का आधारमा सोह वर्ष पुगेको दिनदेखि मात्र गणना गरी मुद्दा अभियोजन गर्ने गरी आदेश जारी हुनु पर्ने एउटा आधारका रूपमा निवेदकले आफ्नो निवेदनमा हदम्यादको व्यवस्था निलम्बन हुने सिद्धान्त (Doctrine of tolling) को प्रयोगलाई उल्लेख गरिएको छ ।

मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. मा रहेको व्यवस्था निवेदकले उल्लेख गरेजस्तो हदम्यादको निलम्बन हुने व्यवस्था हो । जुन व्यवस्थाअनुसार सोह्र वर्ष नपुगेको व्यक्तिका हकमा कुनै विवादमा नालिस गर्ने हदम्याद निज सोह्र वर्ष पुगेका मितिदेखि लागू हुन्छ । Doctrine of Tolling लाई कानूनी भाषामा Doctrine of Equitable Tolling पनि भनिएको छ । यो विषय दुष्कृति (Equity) सँग सम्बन्धी विषय हो । यसको प्रयोग देवानी विषयमा हुने कुरा प्रचलित उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाले नै देखाएको छ ।

फौजदारी विषयमा Doctrine of Tolling लाई प्रयोग गर्न सकिने आधारका रूपमा निवेदकले Model Code for Post Conflict Criminal Justice ले गरेको प्रस्तावलाई देखाउनुभएको छ । उक्त नमूना कानून द्वन्द्वपछिको फौजदारी न्यायका लागि बनाइएको भन्ने कुरा त्यस कानूनको नामबाटै स्पष्ट छ । यस निवेदनमा उठाइएको अ. बं. ४० नं. को व्यवस्था द्वन्द्वपछिको घटनाका सम्बन्धमा नभई सामान्य अवस्थाका घटनाका सम्बन्धमा लागू हुने व्यवस्था हो ।

अपराध अनुसन्धान र अभियोजनका सम्बन्धमा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३, ४, ५, र ७ मा कुनै पनि अपराधको सूचना सो घटनाका बारेमा थाहा पाउनेले नजिकको प्रहरी कार्यालयमा यथाशीघ्र दिनु पर्ने, प्रमाण लोप वा नाश हुन नदिनेसमेतका व्यवस्था प्रहरी कर्मचारीले यथाशीघ्र गर्नुपर्ने र अपराध अनुसन्धान तथा सबुद प्रमाण सङ्कलनको काम प्रहरी कर्मचारीले यथाशीघ्र गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोले यो कानूनको उद्देश्य अपराध अनुसन्धान र प्रमाण सङ्कलनको काममा अनावश्यक ढिलाई नहोस् भन्ने नै हो ।

निवेदनमा भनिएजस्तो कानूनबमोजिम वयष्क भएपछि अपराधको सूचना दिन पाइन्छ भन्ने हो भने

अपराधका बारेमा सूचना दिने समय अनावश्यकरूपमा लम्बिन गई उक्त सूचनापछि अपराध अनुसन्धानका समयमा भौतिक प्रमाण सङ्कलन हुन सक्ने सम्भावना शून्य प्रायः हुने अवस्थातर्फ पनि विचार गरिनु आवश्यक रहन्छ । अन्ततवगत्वा यस स्थितिको फाइदा पनि कसुरदारले नै पाउने हुन्छ ।

बालबालिकाको सम्बन्धमा विशेष कानूनका रूपमा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ प्रचलनमा छ । उक्त ऐनले बालबालिका कसुर पीडित भए अपराधको सूचना उमेर पुगेपछि दिन पाउने कुनै प्रावधान राखेको छैन । बालबालिकाको हक पुग्ने कुरामा निजका तर्फबाट निजका बाबु, आमा, संरक्षक वा हकवालालाई उजुर गर्न पाउने अधिकार यस ऐनको दफा ५१(१) ले दिएको छ ।

जबरजस्ती करणीको कसुर बढिरहेको, हदम्याद कमदेखिएको र बढाउनु पर्ने भन्नेसम्बन्धमा यस कार्यालयको विमति हुनुपर्ने अवस्था छैन मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद कानूनले नै निश्चित गर्ने हुँदा यससम्बन्धमा सम्मानित अदालतबाट हदम्याद बढाउनका लागि सरकारका नाममा परमादेश जारी भएको कुरा निवेदनमा उल्लेख भैसकेको छ । तर, मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद पर्याप्त नरहेको कारणले मुद्दा चलाउन बाधा परेको विषयको सम्बोधन अपराधको सूचना दिने अवधिलाई बढाएर मात्र हुँदैन । तसर्थ, रिट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको लिखित जवाफ ।

परिवारबाट यौनजन्य हिंसाबाट पीडित बालबालिकाहरूको लागि बालमैत्री तथा लैङ्गिक संवेदनशील संरक्षण गृह तथा पुर्नस्थापना केन्द्र स्थापना गरी उनीहरूको पर्याप्त परिपूरणको अधिकारको व्यावहारिक कार्यान्वयन नभएको र नगरेको जिकिर लिएको देखिन्छ । तर यस्तो संरक्षण गृह वा बालमैत्री तथा लैङ्गिक संवेदनशील संरक्षण गृह, पुनर्स्थापना

केन्द्र स्थापना गर्ने स्पष्ट जिम्मेवारी यस समितिलाई तोकिएको अवस्था पनि छैन तापनि विपक्षीले उठान गरेको प्रस्तुत प्रसङ्गसँग समेत सम्बन्धित रहन सक्ने गरी महिला तथा बालबालिका मन्त्रालयले हिंसा पीडित महिलाको संरक्षणको लागि केही समय आवासीय संरक्षण प्रदान गर्ने गरी हाल १७ जिल्लामा सेवा केन्द्रहरू सञ्चालनमा ल्याएको अवस्था छ ।

बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९ ले सबै किसिमका शारीरिक वा मानसिक हिंसा, क्षति वा दुर्व्यवहार, परित्याग, उपेक्षा, शोषण वा यौन दुर्व्यवहारबाट समेत बालबालिकालाई संरक्षण गर्ने नीति लिएको छ । बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ३४ ले बालकल्याण गृहको स्थापना र सञ्चालनसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । जसअनुसार नेपाल सरकारले आवश्यकतानुसार नेपाल राज्यको विभिन्न क्षेत्रमा बालकल्याण गृहको स्थापना गर्नेछ र बालकल्याण गृहको स्थापना नभएसम्म अरु कुनै व्यक्ति वा संस्थाद्वारा सञ्चालित बालकल्याण गृह अनाथालय वा सुस्त मनस्थिति केन्द्रलाई बालबालिका राख्ने प्रयोजनको निमित्त नेपाल सरकारले उपयोग गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्ता गृहहरूको अभिलेख राख्ने, अनुगमन गर्ने जस्ता जिम्मेवारी यस समितिलाई तोकिएको छ । जोखिम अवस्थामा रहेका बालबालिकालाई संरक्षण प्रदान गर्ने आफ्नो जिम्मेवारीलाई मनन् गर्दै आफ्नो स्रोत र साधनले भ्याएसम्म समितिको सम्पर्कमा आएका यौन दुर्व्यवहारलगायतका घटनाका पीडित तथा वेवारिसे बालबालिकाहरूको उचित व्यवस्थापनको लागि विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी संरक्षण प्रदान गर्ने, परिवारमा पुनर्स्थापना गर्ने र पुर्नस्थापन हुन नसकेका बालबालिकाको हकमा विभिन्न संघ संस्थाहरूबाट सञ्चालित संरक्षण गृहहरूमा पुर्नस्थापना गर्दै आएको र देशभरि सञ्चालनमा रहेका ७९७ बालगृहको क्रमिकरूपमा अनुगमन गर्नुको साथै

यस्ता बालगृहहरूलाई बालमैत्री बनाउनको लागि यस समितिले तालिमसमेत प्रदान गर्दै आएको छ ।

मुलुकी ऐन, २०२० जबरजस्ती करणीको महलको दफा ११ मा भएको हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्थालाई आवश्यक संशोधन तथा सोसम्बन्धी आवश्यक अन्य व्यवस्था मिलाउने दायित्व यस समितिको नभएको र कानूनबमोजिम समितिले आफ्नो कर्तव्य र दायित्व निर्वाह गरी नै रहेकोले समितिको हकमा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने केन्द्रीय बाल कल्याण समितिको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय संविधान तथा विद्यमान नेपाल कानूनको परिपालना गरी, गराई कानूनी राज्यको अवधारणालाई साकार पार्ने र नागरिकका संविधान तथा कानून प्रदत्त हक, अधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धन गरी प्रचलनको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने कुरामा कटिबद्ध रहेको छ ।

नेपाल सरकार, महिला तथा बालिका विरुद्ध हुने यौन हिंसाको प्रभावकारी रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नेसन्दर्भमा नेपाल पक्ष भएका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको व्यवस्था तथा यससम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट समयसमयमा भएका आदेशहरूलाई मध्यनजर गर्दै विभिन्न कार्यहरू गरी आएको छ । महिला विरुद्ध हुने हिंसालाई नियन्त्रण गर्नको लागि निषेधात्मक, दण्डात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र संरक्षात्मक गरी चारैवटा उपायहरूको अवलम्बन गरी संविधान एवं कानूनद्वारा प्रत्याभूत गरिएका मानव अधिकारको सम्मान संरक्षण र परिपूर्तिको लागि नेपाल सरकार निरन्तर क्रियाशील रही आएको छ । महिला विरुद्धका हिंसालाई नियन्त्रण गरी लैङ्गिक समानता कायम गर्नको लागि विद्यमान कानूनहरूमा सुधार गर्दै लिएको अवस्था छ । महिला विरुद्ध हुने हिंसाको रोकथाम गर्न विद्यमान नीति, कानून, संयन्त्र र प्रणालीमा गरिनु पर्ने सुधारहरू पहिल्याई सुझाव दिने उद्देश्यले

नेपाल सरकारले संवत् २०६९ सालमा गठन गरेको एक उच्चस्तरीय कार्यदलले दिएको प्रतिवेदनलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि आफ्नो स्रोत साधन र क्षमताले भ्याएसम्म नेपाल सरकार लागि रहेको छ । यसै क्रममा जबरजस्ती करणीको कसुरमा नेपाल कानूनमा विद्यमान रहेको हदम्यादसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाले पीडित महिला तथा बालिकाको न्यायिक उपचारको मौलिक हकमा नै व्यवधान सिर्जना भएको हुँदा उक्त कानूनी व्यवस्थामा समेत आवश्यक संशोधन गर्ने उद्देश्यसमेतका लागि लैङ्गिक समानता कायम गर्न तथा लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्नेसम्बन्धमा केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक व्यवस्थापिका संसद्समक्ष पेस गर्ने विषयको कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको प्रस्ताव मिति २०७१।१।१२ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा मन्त्रिपरिषद्, विधेयक समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने निर्णय भई मिति २०७१।१।३० मा बसेको मन्त्रिपरिषद्, विधेयक समितिको बैठकबाट “लैङ्गिक समानता कायम गर्न तथा लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्नेसम्बन्धमा केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक व्यवस्थापिका-संसद्समक्ष पेस गर्न स्वीकृति दिने निर्णय भएको छ । जसमा मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको ११ नं. मा रहेको हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्थाका सम्बन्धमा रिट निवेदकले उठाएका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्ने गरी पुनरावलोकन गर्न लागिएकोले विधेयक पारित भई कानूनको रूप धारण भएपछि रिट निवेदकले उठाएको विषय सम्बोधन हुने नै छ ।

महिला तथा बालबालिका विरुद्धको हिंसालाई सम्बोधन गर्ने प्रयोजनका लागि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा लैङ्गिक हिंसाविरुद्धका उजुरीहरू सम्बन्धित निकायहरूले लिन इन्कार गरेमा वा राप्ररी अनुसन्धान र सुनुवाई नगरेमा सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन

दिन र पीडितलाई तत्काल सहयोग पुर्याउन सकियोस् भन्ने उद्देश्यले लैङ्गिक सशक्तीकरण समन्वय इकाइ स्थापना गरिएको छ र सो इकाइबाट लैङ्गिक हिंसाका घटनाहरूका सम्बन्धमा आवश्यक अनुगमनको कार्यसमेत भइरहेको छ । यसका साथै नेपाल सरकारले हाल लैङ्गिक हिंसा अन्त्य तथा लैङ्गिक सशक्तीकरणसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना (आ.व.०६९/७०-०७३/७४) स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गरिरहेको हुँदा छुट्टै राष्ट्रिय कार्य योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने अवस्था देखिँदैन । तसर्थ माथि उल्लिखित आधार र कारणहरूबाट रिट निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था रहेको नहुँदा मन्त्रिपरिषद् एवं यस कार्यालयको हकमा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय एवं मन्त्रिपरिषद्को लिखित जवाफ ।

संविधान तथा विद्यमान नेपाल कानून प्रदत्त हक, अधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धन गरी कानूनी राज्यको अवधारणालाई साकार पार्ने कुरामा नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय कटिबद्ध छ । महिला विरुद्ध हुने यौन हिंसाको प्रभावकारी रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नेसन्दर्भमा नेपाल पक्ष भएका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि व्यवस्था प्रचलित नेपाल कानून तथा यससम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट समयसमयमा भएका आदेशहरूलाई मध्यनजर गर्दै विभिन्न कार्यहरू भइरहेको छ । लैङ्गिक समानता कायम गर्नको लागि विद्यमान कानूनहरूमा सुधार गर्दै लगेकोले आफ्नो स्रोत साधन र क्षमताले भ्याएसम्म नेपाल सरकार यस विषयलाई सम्बोधन गर्न लागि रहेको भन्ने स्पष्ट छ । जबरजस्ती करणीको कसुरमा रहेको हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्थासमेतका लैङ्गिक समानता कायम गर्न तथा लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्नेसम्बन्धमा केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयकलाई व्यवस्थापिका-संसद्समक्ष

पेस गर्न स्वीकृति दिने गरी मिति २०७१।१।३० मा बसेको मन्त्रिपरिषद्, विधेयक समितिको बैठकबाट निर्णय भएको छ । अतः व्यवस्थापिका-संसदमा विचाराधीन विधेयक पारित भएपछि रिट निवेदकले उठाएको विषय स्वतः सम्बोधन हुने नै छ । जहाँसम्म यससम्बन्धी छुट्टै राष्ट्रिय कार्य योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु भन्ने निवेदन जिकिर छ सोसम्बन्धमा, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध उजुरी व्यवस्थापन तथा अनुगमन इकाइ स्थापना भई सो इकाइबाट आवश्यक अनुगमनको कार्यसमेत भइरहेको हुँदा रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएका कुरामध्ये केही कार्यान्वयन भइसकेको र केही कार्यान्वयनको चरणमा रहेको हुँदा रिट निवेदन दाबी निरर्थक छ । अतः रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदककले यस मन्त्रालयका कुन काम कारवाहीबाट निवेदकलगायत निवेदनमा उल्लिखित पक्षको हक अधिकार हनन् भएको हो सोसम्बन्धमा कुनै वस्तुगत आधार उल्लेख नै नगरी अन्दाजको भरमा केवल विपक्षी बनाउनका लागि मात्र विपक्षी बनाउनुभएकोले यस्तो झुठ्ठा तथ्यको आधारमा लिएको जिकिर दाबी स्वतः बदरभागी छ ।

जहाँसम्म बालबालिकाको हित र संरक्षणसम्बन्धी सवाल छ यसमा प्रचलित बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ लाई समयानुकूल तथा बालमैत्री ऐन बनाउनको लागि नेपाल सरकार सदा क्रियाशील छ भने अर्कातिर महिलालाई हुन सक्ने उत्पीडनबाट संरक्षण गरी पुरुषसह समान हैसियत स्थापित गराउने कुरासमेत नेपाल सरकार सदा प्रतिबद्ध भई तदनुरूप आफ्ना काम कारवाही अघि बढाइरहेको अवस्थामा यस निकायबाट भएका र हुन गइरहेका बालबालिका तथा महिलामैत्री क्रियाकलापको सम्बन्धमा कुनै जानकारी नै नराखी काल्पनिक, मनगढन्ते तथा भ्रामक तथ्यको आधारमा

लिएका सम्पूर्ण दाबी जिकिरबाट फुर्सद पाउँ भन्ने महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता राजुप्रसाद चापागाई र विपक्षीहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता चन्द्रकान्त खनालले गर्नुभएको बहससमेत सुनी निर्णय सुनाउन आज पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक तथा विपक्षहरूको तर्फबाट पेस हुन आएको बहस नोटसमेत अध्ययन गरियो ।

निवेदकतर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता राजुप्रसाद चापागाईले मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. मा १६ वर्ष उमेर नपुगेको मानिसले नालिस गर्नु पर्दा १६ वर्ष उमेर पुगेको मितिले हदम्यादसम्म नालिस दिए लाग्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको तर उक्त ऐनको जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. अनुसार जबरजस्ती करणी भएको मितिले ३५ दिनभित्र नालिस नदिए लाग्न सक्दैन भनी नाबालकको हकमा समेत ३५ दिनको हदम्याद कायम गर्दा जबरजस्ती करणीबाट पीडित बालबालिकाले न्याय नपाई मर्का पर्ने गरेको उक्त अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्था जबरजस्ती करणीबाट पीडित बालबालिकाको हकमा न्याय दिलाउने प्रयोजनको लागि लागू हुनु नपर्ने कुनै कारण नरहेको महान्यायाधिवक्ताको तर्फबाट लिखित जवाफ पेस हुँदा उक्त व्यवस्था देवानी मुद्दामा मात्र हो भनी उल्लेख गरेको कुरामा तर्क नरहेको, नाबालक पीडित र प्रौढपीडक बिचको असन्तुलित शक्ति सम्बन्धले नाबालकले आफू विरुद्धको हिंसाको आँकलन गर्न सक्ने क्षमता नहुने हुँदा निजहरूको हकमा हदम्यादसम्बन्धमा दण्ड सजायको ४० नं. आकर्षित हुन्छ । ३५ दिनको हदम्यादको समय सीमा ६ महिना बढाउने गरी प्रस्ताव गरेकै आधारमा

नाबालकको हकमा न्यायमा पहुँच हुँदैन, संरक्षकबाट पीडित हुने नाबालकका लागि जति अवधि बढाए पनि संरक्षकले ढाकछोप गर्ने प्रलोभनमा पार्ने हुँदा त्यस्तो समय बढाए पनि उमेर नपुगेसम्म बालबालिकाले उजुर गर्न नसक्ने कुरालाई मनन हुनु पर्ने, अ.बं. ४० नं. ले नाबालकको हकमा यही हदम्याद कायम हुने भनी स्पष्ट दिशानिर्देश गरेको छ, जबरजस्ती करणीको उक्त प्रावधान र अ.बं. ४० नं. को बिचमा समन्जस्यतापूर्ण (Harmonious) व्याख्या गरी विपक्षी निकायहरूलाई अदालतबाट न्यायिक सक्रियता देखाउन आवश्यक छ, यौन अपराधपीडितले कानूनी सक्षमताको उमेर हासिल नगर्दासम्म हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्था निलम्बन हुने सिद्धान्त (Doctrine of tolling) को अभ्यास अन्य मुलुकमा पनि रहेको बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिले अवलम्बन गरेको “बालबालिकाको सर्वोत्तम हित” र महिला विरुद्ध भेदभाव उन्मुलनसम्बन्धी महासन्धिले अवलम्बन गरेको “शून्य सहनशीलता र तदारुकताको सिद्धान्त” अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को सिद्धान्तसित तादात्म्य रहेको, सन्धिका उक्त सिद्धान्तलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को दफा ९(१) तथा नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३३(९) अनुसार पनि पालन गर्नुपर्ने दायित्व राज्यको भएकोले राज्यका अरू कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायले मान्नु पर्ने बाध्यता रहे पनि सोको प्रयोग नभएको, जबरजस्ती करणी जस्तो गम्भीर अपराधमा जबरजस्ती करणीको ११ नं. को हदम्यादसम्बन्धी वर्तमान व्यवस्था ज्यादै कम भई पीडितलाई न्याय दिलाउने कार्यमा बाधा पर्न गएकोले पीडितको सामाजिक मनोवैज्ञानिक अनुसन्धानमा लाग्ने समय र न्यायमा पहुँचको अवस्थालाई ध्यानमा राखी हदम्याद बढाउने गरी कानूनमा सुधार गर्नु भनी महिला कानून र विकास मञ्चका तर्फबाट सपना प्रधान मल्लसमेत विरुद्ध नेपाल सरकारको मुद्दामा नेपाल सरकारका नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी भएको र सोही

आदेशको परिपालनसम्बन्धमा इन्दिरा बस्नेत विरुद्ध प्रेमबहादुर श्रेष्ठको मुद्दामा मिति २०६५।१०।१५ मा फैसलामार्फत ध्यानाकर्षण भएकोमा हालसम्म पनि आदेश कार्यान्वयन भई कानून संशोधन नभएकाले जबरजस्ती करणी मुद्दामा दण्डहीनताको अवस्था कायमै छ । संसारका विभिन्न मुलुकमा अपराधको गाम्भीर्यताअनुसार हदम्यादको व्यवस्था गर्ने परिपाटी रहेकोले नेपालले पनि सोहीअनुरूप फौजदारी मुद्दामा हदम्यादको व्यवस्था गर्नुपर्छ, लैंगिक अपराधको सम्बन्धमा विभिन्न प्राज्ञिक संस्थाहरूबाट पनि हदम्यादको व्यवस्था उपयुक्त नभएको भनी प्राप्त सुझावअनुरूप यथासक्य चाँडो सो कानूनी व्यवस्थामा संशोधन गरी हदम्यादको अवधि बालबालिकाको हकमा उमेर पुगेपछि लागू हुने गरी बनाइनुपर्छ, भन्दै Model Criminal code ले अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता पाएको सन्दर्भसमेत उल्लेख गर्दै विद्वान् अधिवक्ता राजुप्रसाद चापागाई र अधिवक्ता माधवकुमारले सोहीबमोजिमको बहस नोट प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रकान्त खनालले १६ वर्ष उमेर नपुगेको जबरजस्ती करणीको कसुरमा पीडित रहेको मुद्दामा मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद अदालती बन्दोबस्तको ४० नं.का आधारमा १६ वर्ष उमेर पुगेको मितिले सुरु हुने गरी कायम गर्नुपर्ने भन्ने निवेदन दाबी हदम्याद निलम्बन हुने सिद्धान्त (Doctrine of tolling) हो । मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्था Doctrine of tolling मा आधारित छ तथापि देवानी मुद्दामा मात्र हुन सक्ने हुन्छ । यो विषय दुष्कृतिको नियम (law of Equity) सित सम्बन्धित विषय भएकोले फौजदारी मुद्दामा लागू हुन सक्दैन । विपक्षी निवेदकले उठाएको Model Code आफैँमा द्रन्द्वात्तर अवस्थामा मुद्दा चलाउनको लागि भएकोले सामान्य अवस्थामा सो व्यवस्था लागू हुँदैन, यदि हदम्याद लामो बनाउने हो

भने प्रमाण लोप हुन सक्ने कारणले पनि यथाशीघ्र प्रमाण सङ्कलन मुद्दा दायर गर्नुपर्ने, समयमा नै सूचना प्राप्त नभएमा कसुर स्थापित गर्ने प्रमाण प्राप्त नहुन सक्छ, त्यसैले अपराधको सूचना दिने म्यादलाई छ महिनासम्म वृद्धि गर्ने गरी पेस भएको विधेयक संसद्मा विचाराधीन छ । जहाँसम्म उजुरी दर्ता अनुसन्धान र मुद्दाको दायरी र छिटो सुनुवाई भए नभएको अनुगमन गर्ने कुरा छ त्यसतर्फ लैङ्गिक सशक्तीकरण इकाई स्थापना भई आवश्यक अनुगमनको कार्यसमेत भइरहेको छ, साथै राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना (०६९/०७०-०७३-०७४) स्वीकृत भई यसले लैङ्गिक सशक्तीकरणसम्बन्धी काम गरिरहेको समेतबाट निवेदकले उठाएका कतिपय विषयमा नेपाल सरकारको तर्फबाट सम्बोधन भई कार्यान्वयनसमेत भैसकेको र हदम्यादको विषयमा विधेयक विचाराधीन रहेकोले निवेदन मागबमोजिम आदेश जारी हुनु पर्ने आवश्यकता नरहेकोले निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेतको बहस जिकिर प्रस्तुत गर्दै विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले सोहीबमोजिमको बहसनोटसमेत प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यसमा बलात्कारलगायतका महिला विरुद्धका यौनजन्य हिंसा अमानवीय तथा अनैतिक कार्य मात्र नभई विश्वव्यापीरूपमा नै निन्दनीय आपराधिक कार्य भएकोले लैङ्गिक हिंसाको रोकथाम तथा त्यसका पीडितलाई प्रभावकारी कानूनी उपचार दिलाउन राज्यको तर्फबाट उच्चस्तरको संवेदनशीलता र तदारुकता देखाउनु पर्ने तथा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई केन्द्रमा राखी काम गर्नुपर्ने राज्यको दायित्व रहेको छ । बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि १९८९ को धारा ३(१) ले सार्वजनिक वा निजी कल्याणकारी संस्थाहरू, अदालतहरू, प्रशासनिक अधिकारीहरू वा विधायिकी निकायहरूलगायत जोसुकैबाट बालबालिकाको “सर्वोत्तम हित” लाई प्राथमिकता दिनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था रहेको र महिला

विरुद्धका सबै भेदभाव अन्त गर्नेसम्बन्धी महासन्धि, १९७९ को धारा २(च) ले महिला विरुद्ध विभेद सिर्जना गर्ने तथा पश्रय दिने प्रचलित कानून, नियम परम्परा तथा व्यवहारहरू परिवर्तन वा उन्मूलन गर्न विधायिकीलागायतका सम्पूर्ण उपायहरू अवलम्बन गरी **शून्य सहनशीलता तथा तदारुकताको सिद्धान्तको** पालना गर्नुपर्ने दायित्व नेपाल सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९(१) तथा नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३३(९) ले नेपालको रहेको साथै धारा २० ले महिला भएकै कारण कुनै पनि किसिमको भेदभाव नगरिने प्रत्याभूति दिँदै महिला विरुद्ध शारीरिक तथा मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य गरेमा त्यस्तो कार्य दण्डनीय हुने कानूनी व्यवस्था भएको परिप्रेक्ष्यमा जबरजस्ती करणीको ११ नं. को सङ्कुचित हदम्यादसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाले गर्दा लैङ्गिक हिंसाका पीडितहरूको न्यायमा पहुँचलाई कुण्ठित पारेको, पीडकहरूका लागि दण्डहीनताको अवस्था विद्यमान रहेको र उल्लिखित कानूनमा संशोधन गर्नुभनी संवत् २०६१ सालको रिट नं. ३३९३ र २०६३ को रिट नं. ०४०२ मा नेपाल सरकारलाई निर्देश गरेकोमा पनि हालसम्म संशोधन हुन नसकेकोले सो जबरजस्ती करणीको महलको कानूनी व्यवस्थाको खारेजी तथा आवश्यक परिमार्जनको लागि प्राथमिकताका साथ प्रक्रिया अघि बढाउनुका साथै १६ वर्ष उमेर नपुगेका नाबालिक जबरजस्ती करणीको कसुरमा पीडित रहेको मुद्दामा अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को आधारमा १६ वर्ष पुगेको दिनदेखि मात्रै हदम्यादको गणना हुने भई १६ वर्ष उमेर नपुगेसम्म जबरजस्ती करणीको ११ नं. को व्यवस्था निष्क्रिय रहने भएकाले सोहीअनुरूप हदम्यादको गणना गरी कसुरको अनुसन्धान तथा अभियोजन गर्नुका साथै परिवार तथा नजिकका नातेदार वा संरक्षकबाट हुने जबरजस्ती करणीको अपराधबाट पीडितहरूको सामाजिक संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाको लागि आवश्यक सङ्ख्यामा बाल

मैत्री तथा लैङ्गिक संवेदनशील संरक्षणगृह तथा परिपूरणसहित पुनर्स्थापना केन्द्रको स्थापना गर्नु भनी विपक्षीका नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन दाबी लिएको देखियो ।

प्रस्तुत निवेदन सार्वजनिक सरोकारको विवादका रूपमा दायर हुन आएको देखियो । सार्वजनिक सरोकारको विवाद Public Interest Litigation भनेको त्यसप्रकारको विषय हो, जसले समाजको ठुलो हिस्साको स्वार्थलाई प्रतिनिधित्व गरेको हुन्छ । यस प्रकारको विवादमा सरकारी वा सार्वजनिक निकायले गरेको सार्वजनिक गल्तीलाई सच्याउन वा सार्वजनिक हितको विषयमा त्यस्ता निकायबाट कुनै काम गराउन कुनै पनि नागरिक अदालतमा प्रवेश गर्न सक्दछ । यस प्रकारको मुद्दाको उद्देश्य सार्वजनिक हितको प्रतिनिधित्व गर्नु रहेको हुन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ को (२) ले सार्वजनिक सरोकारको विवादमा समावेश भएको संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि जुनसुकै प्रकारको आदेश जारी गर्न सक्ने गरी गरेको असाधारण अधिकारको व्यवस्था गरेको छ । उपर्युक्त संवैधानिक व्यवस्थालाई मध्यनजर गर्दा सार्वजनिक सरोकारको विवादको न्यायिक निरूपण गर्ने सन्दर्भमा समेत सर्वोच्च अदालतले रिट क्षेत्राधिकारको ग्रहण गर्ने देखिन्छ । यसमा निवेदकहरू न्याय, कानून तथा मानव अधिकारको क्षेत्रमा अध्ययन, प्रशिक्षण एवं वकालत गर्दै महिला वर्गको हकहित, महिला सशक्तीकरण, महिलावर्गको उत्थान, विकास एवं कानूनी हक अधिकारको रक्षा गर्न तथा कानूनको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्याङ्कन गर्नेलगायतका कार्यहरूमा संलग्न रही आएको देखिएको र निवेदकहरूले उठाएको विषय निजको व्यक्तिगत स्वार्थ गाँसिएको मात्र नभई आम नेपाली नागरिकको हित र स्वार्थ गाँसिएको विषय देखिन आएकोले प्रस्तुत विवाद सार्वजनिक सरोकारको भएकोमा विवाद देखिएन ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २० मा महिलासम्बन्धी हकको व्यवस्था गर्दै महिला भएकै आधारमा कुनै भेदभाव गरिने छैन महिला विरुद्ध कुनै पनि किसिमको हिंसाजन्य कार्य नगरिने र त्यस्तो हिंसाजन्य कार्य कानूनद्वारा दण्डनीय हुने गरी महिला विरुद्धको हुने कुनै पनि भेदभाव विरुद्धको हकलाई सुनिश्चित गरिएको पाइन्छ । महिला विरुद्ध हुने विभिन्न हिंसाहरू मध्ये यौनजन्य हिंसा अत्यन्तै अमानवीय तथा अनैतिक कार्य भएकोले यस्तो हिंसा विरुद्ध कानूनी उपचार पाउने हकलाई संविधान तथा अन्य कानूनबाट सुनिश्चित गरी संविधानको धारा २२ मा बालबालिकाको हकअन्तर्गत बालबालिकालाई कुनै पनि किसिमको शोषण विरुद्धको हक सुनिश्चित गर्दै त्यस्तो शोषणजन्य कार्य कानूनद्वारा दण्डनीय हुनेछ भन्दै बालबालिकाको यौन शोषणलगायत कुनै पनि शोषणजन्य कार्य विरुद्ध उपचार पाउने अधिकारलाई पनि सुनिश्चित गरिएको पाइन्छ । महिलामाथि हुने कुनै पनि भेदभाव विरुद्धको महासन्धि, १९७९ तथा बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को नेपाल पक्ष राष्ट्र भएकोले महिला तथा बालबालिका विरुद्ध कुनै पनि प्रकारको हिंसा तथा शोषण हुन नदिनु र त्यस्तो भैहालेको अवस्थामा शीघ्र न्याय प्रदान गरी महिला तथा बालबालिकाको न्यायमा पहुँच पुर्याउने राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व राज्य वा सरकारको हो । त्यसै कारण महिला तथा बालबालिकाको शोषण विरुद्धको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरी नेपालले आफ्नो दायित्वलाई संविधानमार्फत स्वीकार गरेको पाइन्छ । यसै गरी महिला तथा बालबालिका पीडित भएको मुद्दाहरूलाई निरन्तर सुनुवाईमा राखी छिटोभन्दा छिटो न्याय प्रदान गर्ने उद्देश्यले जिल्ला अदालत नियमावलीले व्यवस्था गरेअनुसार त्यस्ता मुद्दामा सुरु तहका अदालतहरूले त्यस्ता मुद्दाहरूको निरन्तर सुनुवाइको प्रक्रिया अवलम्बन गर्दै आएका

छन् । यौनजन्य शोषण जस्तो अत्यन्तै संवेदनशील र गम्भीर अपराधको रोकथाम तथा त्यस्तो अपराधबाट पीडित महिला तथा बालबालिकालाई कानूनी उपचार दिलाई न्याय प्रदान गर्ने राज्यकै दायित्व हो तापनि समाजमा यस्तो यौनजन्य अपराध दिन प्रतिदिन बढ्दै गैरहेको र यौन पीडित महिला तथा बालबालिकाले संविधान तथा अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूद्वारा प्रदत्त यौनजन्य शोषण विरुद्धको हकलाई निर्वाधरूपमा उपभोग गर्ने वातावरणको सिर्जना राज्यले गर्न नसकेको भन्ने विभिन्न खोजबाट देखिएकोले निवेदकहरूले उठाएको विषयमा असहमत हुन पर्ने देखिँदैन ।

३. पीडित बालबालिकाको हकमा उजुरी दर्ता हुने स्थिति बने पनि जबरजस्ती करणी अपराधको सन्दर्भमा पीडितको सामाजिक संरक्षण, भरणपोषण, मनोसामाजिक परामर्श तथा शिक्षादीक्षासहितको परिपुरणको अधिकार सुनिश्चित गर्न लैङ्गिक संरक्षण गृह तथा पुनर्स्थापना केन्द्र स्थापना, राष्ट्रिय कार्य योजनाको तर्जुमा, अनुगमन संयन्त्रको स्थापनासमेतको व्यवस्थासमेतको लागि आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेतका जिकिरको सम्बन्धमा विचार गर्दा महिला तथा बालबालिकाको हितलाई सम्बोधन गर्ने प्रयोजनको लागि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा लैङ्गिक हिंसा विरुद्धका उजुरीहरू सम्बन्धित निकायहरूले लिन इन्कार गरेमा वा अनुसन्धान र सुनुवाई नगरेमा सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिन र पीडितलाई तत्काल सहयोग पुर्याउने उद्देश्यले लैङ्गिक सशक्तीकरण समन्वय इकाई स्थापना भई सो इकाईबाट लैङ्गिक हिंसाका घटनाहरूको सम्बन्धमा आवश्यक अनुगमन भइरहेको, हालै नेपाल सरकारले लैङ्गिक हिंसा अन्त्य तथा लैङ्गिक सशक्तीकरणसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्य योजना (०६९/०७०) स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गरी रहेको बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६८ को उद्देश्य ७.१ मा शारीरिक तथा मानसिक

हिंसा तथा यौन दुर्व्यवहारबाट बालबालिकालाई संरक्षण गर्ने नीति लिइएको र यसका लागि आवासीय बालगृह सञ्चालन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी मापदण्ड, २०६९ बनाई कार्यान्वयन हुँदै आएको ६२ जिल्लामा कानूनी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन भैसकेको, महिला तथा बालबालिका मन्त्रालयले हिंसा पीडित महिलाको संरक्षणको लागि केही समयका लागि आवासीय संरक्षण प्रदान गर्ने गरी १७ जिल्लामा सेवा केन्द्रहरू सञ्चालनमा ल्याएको, देशभरि सञ्चालनमा रहेका ७९७ बालगृहको क्रमिकरूपमा अनुगमन हुनुको साथै बालगृहलाई बालमैत्री बनाउन केन्द्रीय बालकल्याण समितिले तालिमसमेत प्रदान गर्दै आएको भन्ने लिखित जवाफबाट देखिएकोले निवेदकहरूले उठाएका कतिपय विषयमा विपक्षी नेपाल सरकारसमेतको तर्फबाट सम्बोधन भइसकेको र कतिपय विषयमा देशको स्रोत साधन र क्षमताअनुसार क्रमशः हुँदै जाने भन्ने लिखित जवाफहरूबाट देखिएको छ । त्यसै गरी जबरजस्ती करणी मुद्दामा मुद्दा दायर गर्न हदम्याद कम भएको नेपाल सरकारबाट महसुस गरी मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. को संशोधनको लागि विधेयक पेस भई संसद्मा पेस भएको र नीतिगत विषयमा बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९ लैङ्गिक हिंसा अन्त तथा लैङ्गिक सशक्तीकरणसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना ०६९/७०-०७३/७४ समेत कार्यान्वयन चरणमा रहेको भन्ने पनि लिखित जवाफबाट देखिन आएको छ । यसरी कानूनी तथा नीतिगत विषयमा माथि उल्लिखित नीतिनिर्माण र कार्य योजनासमेत निर्माण तथा तर्जुमा भई क्रमशः कार्यान्वयनमा आएको भन्ने देखिएकोले निवेदकहरूले दाबी लिए जस्तो यौन हिंसा तथा जबरजस्ती करणीबाट पीडित महिला तथा बालबालिकाहरूको लागि कुनै सम्बोधन नै नगरेको भन्ने नदेखिँदा त्यसतर्फ यस अदालतले नेपाल सरकारसमेत अन्य विपक्षीको नाउँमा आदेश जारी गरी

निर्देश दिइरहुनु पर्ने देखिएन ।

४. बलात्कारलगायतका यौनजन्य अपराध घटित हुन पुगेकोमा जाहेरी दरखास्त दर्तादेखि अपराधको अनुसन्धान दायरी र कानूनी उपचार पाउने कुरामा जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. ले गरेको हदम्यादसम्बन्धी ३५ दिने व्यवस्था बाधक भएकोले हदम्यादसम्बन्धी उक्त व्यवस्थामा संशोधन गरी हदम्यादको लामो अवधि कायम गरिनुपर्छ र पीडित बालबालिकाको हकमा १६ वर्षको उमेर पुगेपछि हदम्याद सुरु हुने गरी मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्थालाई जबरजस्ती करणीको मुद्दामा पनि अवलम्बन गरिनु पर्ने र जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. को कानूनी व्यवस्थाको खारेजी वा परिमार्जनको लागि समुचित आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदकहरूको माग रहेको देखियो । सोसम्बन्धमा विचार गर्दा उल्लिखित जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. को कानूनी व्यवस्था र अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्थालाई दृष्टिगत गरी सो जबरजस्ती करणी महलको ११ को व्यवस्था परिमार्जन गर्नुपर्ने तथा अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को कानूनी व्यवस्था जबरजस्ती करणी मुद्दामा अवलम्बन हुने हो वा हैन भन्ने निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

५. यससम्बन्धमा अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. र जबरजस्ती करणी महलको ११ नं. को व्यवस्थालाई दृष्टिगत गर्नुपर्ने देखियो । जबरजस्ती करणी महलको ११ नं. मा “जबरजस्ती करणीको कुरामा सो भए गरेको मितिले ३५ दिनभित्र नालिस नदिए लाग्न सक्दैन” भन्ने र “अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. मा “हदम्यादभित्र नालिस गर्नुपर्ने मानिस १६ वर्ष नाघेको रहेछ भने १६ वर्ष नाघेका दिनदेखि हदम्यादसम्म नालिस दिए लाग्छ । सो नाबालक १६ वर्ष नपुग्दै मर्यो भने मरेको दिनदेखि हदम्यादसम्म मर्नेको हकवालाले नालिस गरे लाग्छ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

६. जहाँसम्म अदालतली बन्दोबस्तको ४० नं. ले गरेको नालिस गर्नुपर्ने मानिस १६ वर्ष नाघेको रहेनछ भने १६ वर्ष नाघेका दिनदेखि हदम्यादको गणना गर्ने कानूनी व्यवस्था जबरजस्ती करणीको महलअन्तर्गतको मुद्दामा पीडित नाबालकको हकमा पनि उजुर गरी नालिस गर्ने हदम्याद कायम हुने गरी मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको ११ नं. र अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को सामन्जस्यतापूर्ण व्याख्या गरिनुपर्छ भन्ने जिकिर छ सोसम्बन्धमा विचार गर्दा अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को यो व्यवस्था हदम्यादको व्यवस्था निलम्बन हुने सिद्धान्त (Doctrine of tolling) मा आधारित देखिन्छ । Doctrine of Tolling भइरहेको हदम्यादलाई कुनै निश्चित अवधिसम्म निश्चित सर्तमा स्थगित गरिनु हो । जसलाई कानूनी भाषामा हदम्याद स्थगनको सिद्धान्त (Doctrine of Equitable Tolling) भनिएको छ । यो विषय अपराधभन्दा दुष्कृति (Equity) सँग सम्बन्धित विषय हो । यसको प्रयोग देवानी प्रकृतिका विषयमा हुने कुरा प्रचलित उल्लिखित ४० नं. को कानूनी व्यवस्थाले नै देखाएको छ । यससम्बन्धमा मुलुकी ऐनको जबरजस्ती करणीको संरचना र अदालती बन्दोबस्तको महलको संरचनालाई पनि दृष्टिगत गर्नुपर्ने हुन्छ । मुलुकी ऐन प्रारम्भिक कथनको ४ नं. मा “विषयविषयमा छुट्टाछुट्टै बनेको कानूनमा लेखिए जतिमा सोही कानूनबमोजिम र सो कानूनमा नलेखिएकोमा यही मुलुकी ऐनबमोजिम गर्नुपर्छ” भन्ने उल्लेख भएकोले यद्यपि मुलुकी ऐनमा नै व्यवस्था गरिएको भए पनि जबरजस्ती करणीको महलमा गरिएको कानूनी व्यवस्था जबरजस्ती करणीसम्बन्धी कसुरको लागि विशेष कानून भएको र सोही महलमा सोसम्बन्धी कसुरको मुद्दा दायर गर्ने हकदैया सो कसुरबाट पीडित व्यक्तिलाई नभई राज्य नै पक्ष भई मुद्दा दायर गर्ने गरी त्यस्तो हकदैया राज्यलाई मात्र दिएको देखिन्छ । अर्थात् जबरजस्ती करणी मुद्दा सरकारवादी

भै दायर हुने फौजदारी मुद्दा भएकोले राज्यका तर्फबाट नेपाल सरकारले मुद्दा दायर गर्ने हुनाले पीडित भएको प्रमाणसाथ आएमा उजुर गर्न नपाउने भनी अर्थ गर्न मिल्दैन। मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. ले हदम्यादभित्र नालिस गर्नुपर्ने मानिस १६ वर्ष नाघेको रहेनछ भने १६ वर्ष नाघेको दिनदेखि हदम्यादसम्म नालिस दिए लाग्छ। सो नाबालक १६ वर्ष नपुग्दै मर्यो भने सो मरेको दिनदेखि हदम्यादसम्म मर्नेको हकवालाले नालिस गरे लाग्छ भनी नाबालकको हकमा हकवालाले नालिस दिन सक्ने गरी व्यवस्था गरेको छ। यहाँ हकवालाले नालिस गर्न सक्ने कुराले सम्पत्ति वा पदसम्बन्धी देवानी प्रकृतिको मुद्दामा मात्र यो व्यवस्था आकर्षित हुने देखिन्छ। किनकि फौजदारी मुद्दामा अपराधीसँगै अपराध मर्छ भन्ने फौजदारी कानूनको मान्य सिद्धान्तअनुसार अपराधको हकवाला हुन सक्ने हुँदैन। त्यसैले अदालती बन्दोबस्तको प्रस्तुत व्यवस्था व्यक्ति स्वयंले नालिस गर्ने देवानी प्रकृतिको कुरामा मात्र लागू हुने हो। कुनैपनि फौजदारी मुद्दामा यो व्यवस्था लागू हुन्छ भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन र विधायिकी मनसाय पनि यही देखिन्छ। सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३ ले अनुसूची १ अन्तर्गतका मुद्दाहरूमा अपराध भएको वा भइरहेको थाहा पाउने जोसुकैले पनि अपराधको लिखित तथा मौखिक सूचना दिन सक्ने र नेपाल सरकारतर्फबाट अनुसन्धान तहकिकात गरी मुद्दा दायर गर्न सकिने हुनाले हकवालाले प्रश्न आउँदैन। त्यसैले अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्था जबरजस्ती करणी मुद्दामा पीडितका तर्फबाट मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद गणना गरिनु पर्छ भन्न मिल्ने देखिँदैन। जबरजस्ती करणी मुद्दामा पीडित स्वयंले पनि अपराधको सूचना दिन सक्नेसम्म हो अनुसन्धान गरी मुद्दा दायर हुने नहुने कुरा राज्यको तर्फबाट सरकारले अनुसन्धानको आधारमा निर्णय गर्ने विषय भएकोले पीडित व्यक्ति उमेर पुगेको हुँदा वा नहुँदा मुद्दा चलाउन सक्ने कुरामा बाधा

नहुने हुँदा यो व्यवस्था जबरजस्ती करणीबाट पीडित नाबालकको हकमा पनि लागू हुन्छ भन्न सकिँदैन। पीडित नाबालक भए पनि उसको संरक्षकले र अन्य जो सुकैले पनि उजुर गरी पीडितका हकमा न्यायिक उपचार दिलाउने कुरामा कुनै कानूनले अवरोध पुर्याएको नहुँदा उल्लिखित ४० नं. को व्यवस्था जबरजस्ती करणी मुद्दामा पनि लागू हुन्छ भन्ने हैन। प्रचलित अपराध अनुसन्धान र अभियोजनसम्बन्धी नेपाल कानून सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ३, ४, ५ र ७ मा अपराधको यथाशीघ्र सूचना दिनुपर्ने, अपराध अनुसन्धान तथा सबुत प्रमाण सङ्कलनको काम प्रहरीले यथाशीघ्र गर्नुपर्ने, प्रमाणको लोप वा नाश नहुने व्यवस्था गरी अनुसन्धान गर्नुपर्नेसमेतका कानूनी व्यवस्था भएको र जबरजस्ती करणीको महलले सरकारले मुद्दा दायर गर्ने छुट्टै हदम्यादको व्यवस्था गरेको हुँदा व्यक्ति स्वयंले मुद्दा दायर गर्नुपर्ने मुद्दामा देवानी विषयमा जस्तो सरकारवादी भई चल्ने मुद्दामा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को यो व्यवस्था आकर्षित हुन सक्ने देखिएन। फौजदारी विषयमा Doctrine of Tolling लाई प्रयोग गर्न सकिने आधारका रूपमा निवेदकले Model Code for Post Conflict Criminal Justice ले गरेको प्रस्तावलाई देखाउनुभएको छ। उक्त नमूना कानून द्वन्द्वपछिको फौजदारी न्यायका लागि बनाइएको भन्ने कुरा त्यसै कोडको नामबाटै स्पष्ट हुन्छ। तर अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को व्यवस्था द्वन्द्वपछिको घटनाका सम्बन्धमा नभई सामान्य अवस्थामा लागू हुने कानूनी व्यवस्था हो। तसर्थ अदालती बन्दोबस्तको ४० नं. को हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्था जबरजस्ती करणीको मुद्दामा पनि लागू गरिनुपर्छ भन्ने निवेदकहरूको निवेदन दाबिसित सहमत हुन सकिएन।

७. अब जबरजस्ती करणी महलको ११ नं. मा गरिएको हदम्यादसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था पर्याप्त वा अपर्याप्त के रहेछ भन्नेतर्फ पनि यस

इजलासको ध्यान आकृष्ट भएको छ । महिला तथा बालबालिकालाई उपर हुन सक्ने बलात्कारलगायतका यौनजन्य अपराधबाट संरक्षण दिने उद्देश्यले यस्तो अपराध विरुद्धको अधिकारलाई मौलिक अधिकारकै रूपमा ग्रहण गरिएको हो । जबरजस्ती करणीको अपराधलाई अपराध घोषणा गरी त्यस्तो अपराध भएमा उपचार दिलाउनेसमेतको नियमन गर्ने कानूनको रूपमा जबरजस्ती करणीको महलले कसुरदारलाई सजाय र पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेतको व्यवस्था गरेको पाइन्छ । अपराध जतिसुकै गम्भीर र दुरगामी असर पुर्याउने खालको भए पनि त्यस्तो अपराध विरुद्धको उपचार प्राप्त गर्न कानूनले निश्चित समय अवधि किटान गरेर केही अपवादमा बाहेक जहिले सुकै पनि उपचार पाउने अधिकारलाई सीमित गरी जुनसुकै कानून प्रणालीमा पनि हदम्यादको व्यवस्थालाई अवलम्बन गरिएको हुन्छ । नेपालको वर्तमान कानूनले जबरजस्ती करणीको अपराधमा पनि त्यस्तो अपराध भए गरेको मितिले ३५ दिनभित्र नालिस दिन नसकेमा तत्पश्चात् दिएको उजुरीबाट उपचार पाउन नसक्ने गरी सीमा तोकिदिएको छ । जबरजस्ती करणीको अपराध यस्तो अपराध हो जुन नाबालक वा साबालक वा उमेर पुगेको भए पनि स्त्रीजाति मानिस विरुद्ध मात्र हुन सक्ने गरी नेपाल कानूनले परिकल्पना गरेको छ । यो अपराध अति गोप्यरूपले हुने र अन्य अपराध जस्तो सजिलै प्रकट नहुने यसको प्रकृति भएकोले यसलाई अन्य अपराध जस्तो सजिलै कानूनी दायरामा ल्याउन सकिँदैन । पीडित वा पीडकबाट प्रकट नभएसम्म र महिलाको सामाजिक मर्यादा वा लोकलाजको कारणले उमेर पुगेका महिलाले पनि आफूविरुद्धको यस्तो अपराध विरुद्ध झट्ट उजुर गर्न नसक्ने अवस्था एकातर्फ छ भने नाबालक वा बालबालिकाविरुद्ध यस्तो अपराध हुन गएको रहेछ भने डर त्रास वा अन्य कुनै प्रलोभन वा प्रभावको कारण प्रकट नभई गोप्य नै रहन सक्ने अवस्था हुन सक्छ । त्यसैले चाँडै प्रकाशमा आउन

नसक्ने यस्तो अपराध पीडित आफैँले प्रकट गरी वा अरू कसैले थाहापाई त्यस्तो अपराधको तथ्य प्रकाशमा आउँदासम्म उल्लिखित जबरजस्ती करणीको महल ११ नं. को ३५ दिने हदम्याद नाघिसकेको अवस्थामा अपराधीलाई कानूनी दायराभित्र ल्याई सजाय गर्न सकिने हुँदैन । अर्कोतर्फ अपराधी स्वयंले पनि यस्तो अपराध उक्त ऐनको उक्त महलले तोकेको ३५ दिने हदम्यादसम्म आफ्नो अपराधलाई प्रकाशमा आउन नदिन पीडितउपर जस्तोसुकै दबाब वा प्रलोभन दिनसक्ने हुँदा उक्त ३५ दिनको हदम्याद गुञ्जन गएमा अपराधी उम्कन सक्ने सम्भावना पनि त्यत्तिकै रहन्छ । वर्तमान अवस्थामा यौनजन्य अपराध दिनानुदिन बढ्दै गएको तथ्य विभिन्न अनुसन्धानबाट देखिएको कुरा निवेदकले उदाहरणसहित पेस गरेको तथ्यहरू एवं विपक्षी नेपाल सरकारसमेतले यस्तो अपराध विरुद्ध चालेका भनिएका लिखित जवाफमा उल्लेख भएका तथ्यहरूले स्पष्ट हुन आउँछ । तर बढ्दै गइरहेको यस्तो अपराधलाई नियन्त्रण गरी अपराधीलाई जुनसुकै उपायबाट कानूनको दायरामा ल्याई सजाय गर्नुपर्ने दायित्वबाट भने राज्य उम्कन मिल्दैन । यस्तो उपायमध्ये वर्तमान कानूनमा भएको ३५ दिने हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्था मुद्दाको अनुसन्धान गरी पीडितलाई न्याय दिलाउन छोटो अवधिको भएकोले हदम्यादको अवधिलाई वृद्धि गर्न यस अदालतले पनि उपयुक्त ठानी यसभन्दा पहिले नै महिला कानून र विकास मञ्चको तर्फबाट सपना प्रधान मल्ल विरुद्ध नेपाल सरकार कानून न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय (२०६१ सालको रिट नं. ३३९३ ने.का.प. २०६५ अंक ११ निर्णय नं. ८०३८) भएको परमादेश मुद्दामा न्यायमा पीडितको अर्थपूर्ण पहुँचको लागि भन्दै उल्लिखित जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. मा भएको हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्था बढाउने गरी सुधार गर्नु भनी विपक्षी नेपाल सरकारका नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी भै पुनः

सोही आदेश कार्यान्वयन नभएको भनी परेको २०६३ सालको रिट नं. ०४०२ को मुद्दामा समेत विपक्षीहरूले संवेदनशीलता नदेखाएको भनी मिति २०६२।१०।२२ मा आदेश भएको पाइन्छ।

८. अपराधको अनुसन्धान र मुद्दाको दायरी गरी पीडितलाई न्याय दिलाउनु कानूनको उद्देश्य हो। यदि हदम्यादकै कारणले गर्दा कानूनको उद्देश्य पुरा हुन सक्दैन भने त्यसको समसामायिक सुधार गरेर पनि पीडितलाई न्याय दिलाउनु राज्यको कर्तव्य हुन आउँछ। यसै सन्दर्भमा उल्लिखित महलको ११ नं. को हदम्याद वृद्धि गर्नेसम्बन्धमा संसद्मा विधेयकसमेत पेस भई विचाराधीन रहेको भन्ने विपक्षीको लिखित जवाफबाट देखिन आएकोले विपक्षी नेपाल सरकारले यस विषयमा चासो देखाएकै पाइयो।

९. जबरजस्ती करणीसम्बन्धी अपराध अत्यन्तै गम्भीर प्रकृतिको भएकोले त्यसको हदम्यादसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको निर्धारण पनि अपराधको गम्भीरताअनुसार नै निर्धारण हुनुपर्दछ। निवेदकले पशु करणीसम्बन्धी अपराधमा १ वर्षको हदम्यादको व्यवस्था भएकोमा जबरजस्ती करणी जस्तो मानव विरुद्धको अपराधमा ३५ दिनमात्र हुनु उपयुक्त भएन भन्नेसमेतको तर्क पेस गर्दै विभिन्न मुलुकको कानूनमा गरिएको हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्था र हदम्याद निर्धारण गर्ने तरिकासमेत निवेदनमा उल्लेख गरेको पाइन्छ। अवश्य पनि जबरजस्ती करणी जस्तो मुद्दाको गम्भीरतालाई इन्कार गर्न सकिँदैन। जबरजस्ती करणी जस्तो अपराधको गाम्भीर्यतालाई उल्लिखित ३५ दिनको हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्थाले सम्बोधन गर्न नसकेको र दिनानुदिन यस्ता अपराध घटित भइरहेको सन्दर्भमा अपराधको अनुसन्धान गरी पीडितको न्यायमा पहुँच पुर्याउन नसकिएको महसुस भई हदम्यादको अवधि वृद्धि गर्ने गरी विधेयकसमेत पेस भएको भन्ने र सो अवधि ६ महिना कायम गरी उक्त कानूनी व्यवस्थामा संशोधन गर्न खोजिएको भन्ने

लिखित जवाफबाट देखियो। यसरी हदम्याद निर्धारण गर्दा कसरी र कति निर्धारण गर्ने भन्नेसम्बन्धमा अपराधको गाम्भीर्यता समसामायिक परिवेश देशको सामाजिक तथा भौगोलिक अवस्था तथा अन्तराष्ट्रिय कानून र अभ्याससमेतलाई विचार गरी गरिनु पर्ने हुन्छ। यो विषय विधायिकी विवेक (legislative Wisdom) को विषय भएकोले यति नै हदम्याद निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुन्छ भनी अदालतले दिन किटान गरिदिन भने मिल्ने हुँदैन। तथापि यस्तो संवेदनशील विषयमा यसअदालतबाट पटकपटक निर्देशन गरी रहँदा पनि राज्यले अलमल गरी ढिलाई गरिरहेको देखियो। तसर्थ यथाशक्य छिटो निवेदकले उठाएको हदम्यादको विषयमा नेपालको संविधान तथा महिला तथा बालबालिकाको संरक्षणको सम्बन्धमा नेपाल पक्ष भएका विभिन्न सन्धि महासन्धिसित नबाझिने गरी राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता र विधिशास्त्रको समेत अध्ययन गरी उपयुक्त मसौदा तयार गरी सो मसौदा सरोकारवालाहरूसँग छलफल गराई कानूनको मसौदा संसद्मा पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ।

१०. प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत: उमानाथ गौतम

इति संवत् २०७२ साल जेठ २७ गते रोज ४ शुभम्।

निर्णय नं. ९५४८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
फैसला मिति : २०७२।८।२४।५
०६९-CR-०२२९

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला दैलेख सिगौडी गाउँ
विकास समिति वडा नं. ८ को हाल कारागार
कार्यालय, दैलेखमा थुनामा रहेको जग्गे भन्ने
जगतबहादुर भण्डारी

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : देवबहादुर बडुवालको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- प्रतिवादीले एकातिर आत्मरक्षाको जिकिर
लिएको देखिन्छ भने अर्कोतिर अ.बं. १८८
नं. बमोजिम घटी सजाय पाउनु पर्ने जिकिर
पनि लिएको देखिन्छ । आत्मरक्षाको
जिकिर पुगेको खण्डमा प्रतिवादीले
अभियोगदाबीबाट सफाइ पाउने अवस्था
रहन्छ । अ.बं. १८८ नं. को राय भनेको
ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ नं. को
कसुरदार ठहरिएकालाई कसुर गर्दाको
परिस्थितिको विचार गरेर घटी सजाय गर्ने
कानून हो । अ.बं. १८८ नं. को माग गर्नु
भनेको आफूबाट उक्त १३ नं. को कसुर
भएको हो भन्ने प्रतिवादीको स्वीकारोक्ति
हो ।

(प्रकरण नं. १०)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२) को (क)
(१), दफा १८
- बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा
११(३) नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.का.मु. मुख्य न्या. श्री गोविन्दकुमार श्रेष्ठ

मा.न्या. श्री रत्नबहादुर बागचन्द

फैसला

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : न्याय
प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम दायर
भएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर
यसप्रकार छ :-

जिल्ला दैलेख सिगौडी गा.वि.स. वडा नं.
८ निमाएलस्थित पूर्वमा टापु ठाडो घर, पश्चिममा
मौटुसा वरपिपल, उत्तरमा मृतकको घर दक्षिणमा
राउतेरानाउला यति चार किल्लाभिन्न रहेको बेसार
बारीमा घाँस काटिरहेको अवस्थामा मृतकले नदेखिने
गरी निजका देवर जग्गे भण्डारीले धारिलो हँसिया प्रयोग
गरी मारेको, निज जग्गे भण्डारीले स्थानीयबासीहरूले
किन मारेको भनी सोद्धा अन्धा बुबालाई गाली गरेको
हुनाले एक्कासी रिसको आवेशमा आई धारिलो हँसिया
प्रयोग गरी मारेको भनी बरामद भएको लासको प्रकृति
हेर्दा हातमा सानो हँसिया रहेको, सानो एक मुठो
घाँस हातमा रहेको, मृतकको सिरान पूर्वतिर खुट्टा
दक्षिणतिर खुम्चिएर रहेको अवस्था देखियो । साथै
घटनास्थलदेखि अन्दाजी २० मिटर पूर्व वारदातमा
प्रयोग भएको काठको बिँड भएको फलामको हँसिया
थान एक फेला परेको उक्त हँसिया प्रहरीले लगेको

ठिक साँचो हो । मृतक लासको बायाँ गाला, कान गर्धन धारिलो हतियारले काटेको अवस्थामा रहेको भन्ने घटनास्थल लास जाँच मुचुल्का ।

मेरी दिदी हरिचना भण्डारी मिति २०६७।४।३० को दिउँसो अन्दाजी ३.३० बजे घर नजिक रहेको बारीमा बेसार गोडिरहेको समयमा निजकै माइलो देवर जग्गे भन्ने जगतबहादुर भण्डारीले के कति कारणले हो हरिचना भएको ठाउँमा गई खुर्पा आँसीले एककासी गर्धनमा काट्दा दिदीको तत्काल मृत्यु भएको हो । अपराध गर्ने जगतलाई पक्राउ गरी प्रहरी चौकीमा जिम्मा दिएका छौं । निजलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको मिति २०६७।५।१ को जाहेरी दरखास्त ।

Alleged history of death following hitting by sickle over neck. मृत्युको कारणमा the cause of death is hypovolemic shock due to external hemorrhage. भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६७।४।३० गते मैले मेरो भाउजूलाई आँसीले काटी मारेको हुँ । मिति २०६७।४।३० गते बिहान अं. ७ बजेतिर रोटी खाई म खेतमा पानी लगाउन गएँ । खेतमा पानी लगाएर अं. १५.३० बजे घरमा आइपुगें । म सिधै मेरो घरमा नआई मान्ने भण्डारीको घरमा गएँ । मेरो बुबा पनि मान्ने भण्डारीको घरमा बसिरहेका थिए । जनक भण्डारीले महको कुरा निकाल्यो । जनकले मेरो बुबाले मह दिँदा महमा पानी हालेको थिएन । तेरी भाउजू हरिचनाले प्रेम भण्डारीलाई चोट लागेको ठाउँमा मह लगाउन दिँदा पानी हालेको रहेछ भन्यो । त्यसपछि मलाई मेरो बुबाले तैले किन मह खाएर महमा पानी हालेको भनी कराए । मैले मह खाएको छैन भन्दा मेरो र बुबाको बोलाबोल भयो । त्यसपछि म रूँदै मान्ने भण्डारीको घरबाट आफ्नो घरमा आएँ । बुबा घरमा आएर गोर्ख बडुवालको पिंडालु गोडन जाउ भनेपछि घरको बारमा आँसी थियो

सोही आँसी लिएर पिंडालु गोडन भनी जान लाग्दा भाउजू हरिचना भण्डारी आफ्नै हल्दी बारीमा हल्दी गोड्दै हुनु हुन्थ्यो । मैले भाउजूलाई मैले मह खाएको छैन । महमा पानी हालेको भन्नु भएको रहेछ भन्दा भाउजूले तेरो बुबा र तँमध्ये एक जनाले मह खाई महमा पानी हाली राखेको हो भनेपछि भाउजू र मेरो बोलाबोल र पछि हात हालाहाल भएपछि मैले भाउजू हरिचना भण्डारीको गर्धनमा जोडले मैले बोकेको आँसी प्रहार गरें । आँसी प्रहार गरेपछि भाउजू लड्नुभयो । त्यसपछि मुखमा आँसीले काटी दिएँ भाउजूको मृत्यु भयो । त्यसपछि मैले आँसी खोल्सामा फ्याँकी माथि डाँडामा गएँ । हरिचना भण्डारीलाई म एकलैले मारेको हुँ । अन्य कोही कसैको संलग्नता छैन । सबै गाउँलेको अगाडि मैले नै भाउजूलाई मारेको कुरा स्वीकार गरेको हुँ भन्ने अभियुक्त जगतबहादुर भण्डारीले अनुसन्धान अधिकारसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।४।३० गते दिउँसो जग्गे भण्डारी र मेरो बिच मह खाई पानी मिसाएर राखेको भन्ने विषयमा बोलाबोल भएपश्चात मैले जग्गे भण्डारीलाई पिंडालु गोडन पठाएको थिएँ । सो समयमा बुहारी कहाँ थिइन् मलाई थाहा भएन । हामी सुतेको एक घण्टापछि जग्गे भण्डारी घरमा आयो । पिंडालु गोडिस् भन्दा गोर्ख बडुवालको घरमा कोही पनि रहेनछन् भन्यो । त्यसपछि मैले पानी ल्याउन लगाई पानी खाएँ । जग्गे घरबाट कहाँ गयो सो मलाई थाहा भएन । कान्छो छोरा र म गोर्ख बडुवालको घरमा गर्यौं । सो दिन राति सूर्य भण्डारी, लोग बडुवाल, शेर भण्डारी र जग्गे गोर्ख बडुवालको घरमा गई जग्गे भण्डारीले घरमा हरिचना भण्डारी नभएको कुरा गरें । माइतमा खबर गर म आँखा देखिदिन मैले के गरौं भनँ । मिति २०६७।३।३१ मा सबेरै म र कान्छो छोरा गोर्ख बडुवालको घरबाट उठी आफ्नो घरमा आउँदा जग्गे सूर्य भण्डारीको घरमा सुतिरहेको देखी छोरालाई उठाई भाउजू घरमा आई आइन भनेपछि जग्गे उठी जग्गे अधिअधि म र कान्छो छोरा पछिपछि घरतर्फ आयौं । मेरो छोरा जग्गेले भाउजू

बेसार बारीमा मरेकी छिन् भनी मलाई भन्यो । सोही समयमा सम्बन्धी पनि आइपुगिन् । बेसार बारीमा गई हेर्दा बुहारी हरिचना भण्डारी मृत अवस्थामा रहिछन् । म राम्रोसँग आँखा नदेख्ने हुनाले कहाँ कहाँ के कस्तो चोट थियो राम्रोसँग देखिन । पछि सबै गाउँले भेला जम्मा भई प्रहरीलाई खबर गरी सोधपुछ गर्दा मेरो छोरा जग्गे भण्डारीले भाउजूसँग मेरो झगडा भएकोले भाउजूलाई आँसीले काटी मैले मारेको हुँ भनी भनेकोले जग्गेले नै बुहारी हरिचना भण्डारीलाई कर्तव्य गरी मारेको कुरा थाहा पाएको हुँ भन्ने व्यहोराको दाने भण्डारीले मौकामा गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

तिजको गीत हेरेर अं. १८ बजे लाटिकन बजारबाट सूर्य भण्डारी, जग्गे भण्डारी र म घरतिर फर्कियोँ । जग्गे र सूर्य जग्गे भण्डारीको घरको बार्दलीमा बसे म घर गएँ । राती मलाई केही थाहा भएन । भोलिपल्ट बिहान अं. ६ बजेतिर गाउँका मानिसहरू भेला भए । हरिचनाको लास भएको ठाउँमा म पनि गई हेर्दा लासलाई कपडाले ढाकेको थियो । त्यहाँका मानिसहरूले प्रहरीलाई खबर गर्दा प्रहरी आई सोधपुछ गर्दा जग्गे भण्डारीले भाउजूले खान पनि नदिने गरेको र भाउजूसँग झगडा परेकोले मैले नै मारेको हुँ भनी गाउँ समाजको अगाडि स्वीकार गरेकाले जग्गे भण्डारीले हरिचना भण्डारीलाई मारेको भन्ने थाहा पाएको हुँ । अन्य को को भई मारेको हो मलाई थाहा भएन भन्ने हिक्मत भण्डारीले गरेको घटना विवरण कागज ।

मेरी श्रीमती हरिचना भण्डारीको मेरो घर परिवारमा त्यति राम्रो सम्बन्ध थिएन । म घरमा नभएको बेला घर परिवारमा झैझगडा हुने गरेको थियो । म पढाईको सिलसिलामा प्रायः सुर्खेतमा नै बस्ने गर्दथेँ । म मिति २०६७।३।१९ गते घरबाट पढाईको लागि सुर्खेत गएको थिएँ । उतै कोठा लिएर बसेको थिएँ । मिति २०६७।४।३१ गते अन्दाजी ७.०० बजेको समयमा मसँगै पढ्ने मेरो साथी भरत माझीको मोबाइलमा मेरो फोन आएछ । साथीले मलाई फोन दियो । फोनमा श्रीमतीलाई जन्डिस भएर हेपाटाइटिस

बि भएर मरेको हो भन्ने खबर पाई म तुरुन्तै घरतर्फ लागेँ । बाङ्गेसिमल भन्ने ठाउँमा आइपुगेपछि मैले पि.सि.ओ.बाट मलाई फोन आएको नम्बरमा घटना भएको निश्चित हो होइन भनी बुझ्न फोन गर्दा हेपाटाइटिस बि भएको होइन काटेर मारेको हो भन्ने कुरा मलाई फोन गर्ने सिगौडी ८ बस्ने सर्जन बडुवालले भनी थाहा पाएँ । म त्यसपछि सरासर घरतिर आएँ । घर आउँदै गर्दा प्रहरीले लास सदरमुकामतर्फ लगिसकेको भन्ने खबर पाएँ र मेरो भाइ जग्गे भण्डारीले श्रीमतीलाई काटी मारेको भन्ने कुरा बाटैमा थाहा भएकोले म घरमा नगै बिच बाटोबाटै दैलेख आउन हिँडेँ । जाक्सीमा प्रहरीले लास ल्याउँदै गरेको भेटी प्रहरीसँगै आएको हुँ । घटना के कसरी भएको रहेछ भनी बुझ्दा मिति २०६७।३।३० गते मेरो बुबाले मेरी श्रीमतीले झगडा गरेको कारण सोही रिसको कारण भाइ जग्गे भण्डारीले मेरी श्रीमतीलाई हँसियाले काटी मारेका रहेछन् । अन्य को को घटनामा संलग्न छन् सो मलाई थाहा भएन । मेरी श्रीमतीलाई मेरे भाइ जग्गे भण्डारीले मारेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ । निजलाई हदैसम्मको कारवाही गरियोस् भन्ने भद्र भण्डारीले गरेको घटना विवरण कागज ।

छोरी हरिचना भण्डारीलाई मैले निजको लागि चोली ल्याइदिएकोले छोरीलाई चोली दिनु पर्यो भनी छोरीको घरमा जाँदा छोरी हरिचना भण्डारीको घरमा ताल्चा लगाई घरमा कोही पनि थिएनन् । घरमा कोही नभएपछि वरपर सोध्दा छोरी कहाँ गएको भन्ने कुरा थाहा नलागेपछि म र श्रीमती आफ्नो घरमा गयोँ । साँझ १९.०० बजेको हुँदा हो मेरो घरबाट छोरीको घरको धुरीमा कपडा सुकाइरहेको देखी मेरी श्रीमतीले घरबाटै डाँको हाली मोते भण्डारीलाई छोरी घरमा आइ कि आइन भन्दा मोते भण्डारीले आएको छैन भनेपछि गाउँघरमा खोज्दा भेटेनौँ । रातको १२ बजेसम्म खोज्दा नभेटेपछि घरमा आई सुत्योँ । भोलिपल्ट बिहान छोरी घरमा आई कि आइन बुझ्न भनी श्रीमतीलाई छोरीको घरतिर पठाएँ । श्रीमती छोरीको घरतर्फ आई मेरी श्रीमती रोई कराई गरेको सुनी छोरी मरेकी रहिछ भनी

थाहा पाई म पनि घरबाट छोरीको घरतर्फ झर्रँ। छोरी हरिचना भण्डारी घरदेखि पश्चिम छोरीकै बेसार बारीमा मृत अवस्थामा रहेको देखेँ। छोरीको गर्धन मुखमा धारिलो हतियारले काटेको थियो। गाउँलेहरू पनि भेला जम्मा भई प्रहरीलाई खबर गर्यौं। प्रहरी आएपछि सोधपुछ गर्दा जग्गे भन्ने जगतबहादुर भण्डारीले गाउँको मानिसहरूका सामुन्नेमा भाउजूसँग मेरो झगडा परेको कारण मैले आँसी खुर्पी प्रहार गरी मारेको हुँ भनेकाले जग्गे भन्ने जगतबहादुर भण्डारीले नै मेरी छोरी हरिचना भण्डारीलाई कर्तव्य गरी मारेका हुन भन्ने कुरा थाहा पाएँ। उक्त घटनामा संलग्न अन्य कोही व्यक्ति भएमा अनुसन्धान गरी कडाभन्दा कडा कारवाही गरिपाउँ भन्ने नमराज बडुवालले गरेको घटना विवरण कागज।

मिति २०६७।३।३० गते दिउँसो भाउजू घरै भएको र आफूले भाउजूले दिएको रोटीसमेत खाएको र त्यसपछि दाइलाई बुबाले गोर्ख बडुवालको पिंडालु गोडन पठाएको। दाई पिंडालु गोडन गएकोमा एक डेढ घण्टापछि फर्की आएका हुन्। सोही समयमा बुबाले भाउजूलाई बोलाउँदा भाउजू बोलिनन्। साँझ म र बुबा गोर्ख बडुवालको घरमा कुन गयौं। भोलिपल्ट घर फर्कने बेलामा नम भण्डारीको घरको दलानमा मेरो दाइ र सूर्य भण्डारी सुतिरहेका थिए मेरो बुबाले दाइलाई उठाई घाँस कहाँ छ भाउजू कहाँ छन् भनी सोधेपछि दाइ उठे। दाइ अघिअघि म र बुबा पछिपछि घरमा आयौं। म र बुबा घरको नजिकै पुग्ने बेला दाइ अलि अगाडि गई बेसार बारीमा पुगी बुबा भाउजू त यहाँ मरेकी छन् भनी बुबालाई भनँ। दाइले भाउजूलाई कर्तव्य गरी मारेका हुन् भन्ने व्यहोराको लोकिन भण्डारीले मौकामा गरेको कागज।

मिति २०६७।४।३१ गते बिहान अन्दाजी ६.०० बजे जग्गेका बाबु दाने भण्डारी र भाइ लोकिन भण्डारी मेरो घरमा आई जग्गे भण्डारीलाई उठाई घरतर्फ गए। केही समयपछि मेरो बुहारीलाई के भयो यस्तो भनी रून लागेको सुनी म उठी सोही समयमा मृतकको आमा र दिदी पनि आएकोमा घटनास्थल

जाँदा लास घोप्टो अवस्थामा थियो। घाँटीमा काटेको घाउ थियो। अनुहार कानमा काटेको घाउ थियो। प्रहरीहरू आएर जग्गेलाई सोधपुछ गर्दा सबै सामु जग्गे भण्डारीले भाउजूलाई आँसीले काटी मारेको भनेको हो। मृतक हरिचना भण्डारीको गाउँमा अन्य कोही कसैसँग झैझगडा रिसइवी भएजस्तो लाग्दैन भन्ने व्यहोराको सूर्य भण्डारीले मौकामा गरिदिएको कागज।

लाटिकान चौतारीमा म बसेकै बेला हरिचना हराएको भन्ने कुरा सुनेँ। गाउँका महिलाहरूसँग म घरमा आएँ। मेरी आमा हरिचना हराएकीले यताउति खोज्दै हुनुहुन्थ्यो। म घरमा बसेँ। राति के भयो भन्ने कुरा मलाई केही थाहा भएन। भोलिपल्ट बिहान मेरी आमा रूँदै हरिचनाको लास भएको ठाउँमा जानुभयो। अन्य मानिस पनि भेला जम्मा भएका थिए। लास घोप्टो अवस्थामा थियो। पछि बुझ्दा जग्गे भण्डारीले आँसीले काटी मारेको भन्ने सुनी थाहा पाएको हुँ भन्ने व्यहोराको जनक भण्डारीले मौकामा गरेको कागज।

महमा पानी मिलाएको विषयमा देवर भाउजूबिच हात हालाहालसमेत भएको अवस्थामा प्रतिवादीले आफू साथ रहेको आँसी खुर्पाले भाउजूको गर्धनमा प्रहार गरी भुइँमा ढलेपछि पनि नाक, मुख, कानमा समेत प्रहार गरी मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको पुष्टि भएको हुँदा र निजको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(१) नं. विपरीतको भएको देखिँदा निजलाई सोही ऐनको दफा १३(१) नं. बमोजिम हदैसम्मको सजाय गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको अभियोगपत्र।

मिति २०६७।४।३० गते दिउँसो ३.३० बजेको समयमा खेतबाट घर आइसकेपछि बुबासँग महको विषयमा झगडा परी बुबाले पिटेपछि म रूँदै बसेँ। त्यसपछि पिंडालु गोडन जा भनेपछि पिंडालु गोडन बारीमा गएँ। मृतक भाउजू हरिचना नजिकै बेसार गोडिरहनु भएको थियो। मलाई देख्नासाथ भाउजूले तिम्रा बाबु छोराले मह खाइसक्यौं भनेर तिमिहरूलाई

नखानु होस् भन्दै मृतक भाउजूले आफ्नो हातमा भएको हँसिया लिई मसँग गाली गर्दै झम्टन आइन् र मलाई नहान भन्दाभन्दै मृतकले उल्टो हँसियाले मेरो शरीरमा प्रहार गर्न थालेपछि म पनि आफ्नो रक्षा गर्नको लागि हँसियाले भाउजूको हातमा हान्छु भन्दा मृतकको पछाडि गर्धन घाँटीमा हँसियाको प्रहार भई निजको मृत्यु भएको हो। निजको मृत्यु मेरो कर्तव्यबाट भएको हो। मृतकलाई मैले मार्ने कुनै पूर्व योजना नभई मेरो आत्मरक्षाको क्रममा मृत्यु भएको हो। मैले मृतकको गर्धन र गालामा २ पटक रिसको आवेगमा हँसियाले हानेपछि निजको मृत्यु हुन पुगेको हो। मेरो कुनै मनसाय नभई उक्त घटना घटेको हो भन्ने जगतबहादुर भण्डारीले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

मृतक हरिचना भण्डारीलाई प्रतिवादी जगतबहादुर भण्डारीले गर्धन र मुखमा आँसी प्रहार गरी हत्या गरेको कुरा मैले फोनबाट थाहा पाएको हुँ। झगडा महको विषयमा भएको हो भन्ने कुरा सुनेको हुँ। मौकामा गरेको कागजको व्यहोरा मेरै हो भन्ने मौकामा कागज गर्ने भद्रबहादुर भण्डारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी जगतबहादुर भण्डारीले मृतकको गर्धन र मुखमा खुर्पा आँसीले प्रहार गरी हत्या गरेका हुन्। के कुन कारणले हत्या गरेका हुन् सोसम्बन्धमा मलाई थाहा छैन। मौकामा गरेको कागजको व्यहोरा सहीछाप मेरै हो भन्ने व्यहोराको मौकामा कागज गर्ने दाने भण्डारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

मृतक हरिचना भण्डारीलाई निजले मह खाएको दोष लगाई झगडा गरी प्रतिवादी जगतबहादुर भण्डारीले बेसार बारीमा आँसी खुर्पाले मृतकको गर्धन मुखमा हानी मारेका हुन् भन्ने मैले दैलेख बजारमा सुनी थाहा पाएको हुँ। दैलेख बजारमै लास हेर्दा गर्धनमा र मुखमा काटिएको थियो। मौकामा गरेको कागजको व्यहोरा मेरै हो भन्ने व्यहोराको मौकामा कागज गर्ने देवबहादुर बडुवालले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

मृतक छोरी हरिचनालाई मह खाएको दोष

लगाई झगडाको सिलसिलामा प्रतिवादी जगतबहादुर भण्डारीले आँसीले मुख तथा गर्धनमा हानी मारेछन्। साउन महिनामा हो, गते बार याद भएन, भोलिपल्ट बिहान ६ बजेतिर लास भेटिएको हो। मुख तथा गर्धनमा काटिएको चोट थियो। दुवै घुँडा भाँचिएको अवस्थामा देखेको हुँ। छोरीको मृत्यु निज प्रतिवादी जग्गे भन्ने जगतबहादुर भण्डारीको कर्तव्यबाट नै भएको हो भन्ने मौकामा कागज गर्ने नमराज बडुवालले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

मिति २०६७।१।२ गते नेपाल राष्ट्रिय माध्यमिक विद्यालय निमायल सिंगौडीको पत्रसाथ प्रतिवादीको कक्षा र उत्तीर्ण गरेको स्थानान्तरण प्रमाणपत्र सुरु मिसिल सामेल रहेको।

मिति २०६७।७।२४ गतेको केन्द्रीय प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशाला महाराजगञ्ज, काठमाडौंको बरामद भएको आँसीको जाँच प्रतिवेदन सुरु मिसिल सामेल रहेको।

प्रतिवादीले आफू र बाबुलाई मृतकले मह खाई भाँडोमा पानी राखिदिएको भनी निहुँ खोजेको कारण आफूले धारिलो हँसियाले प्रहार गरी मारेको हो भनी स्वीकार गरी बयान गरेको रहेछ। घटनास्थल प्रकृति मुचुल्काबाट मृतकको हातमा घाँस काट्ने हँसिया र अर्को हातको मुठीमा केही घाँस रहेको भनी उल्लेख भएको रहेछ। प्रतिवादीले आरोपित कसुर गरेकोमा अदालतसमक्ष समेत स्वीकार गरी बकपत्र गरेका रहेछन्। मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरू जनक भण्डारी, सूर्य भण्डारी, लोकिन भण्डारी, नमराज बडुवाल, हिक्मत भण्डारी र दाने भण्डारीले मौकामा कागज गर्दा प्रतिवादीले मृतकलाई काटी मारेको भन्ने कुरा स्वीकार गरेको भन्ने उल्लेख गरिदिएका रहेछन्। अदालतसमक्ष आई बकपत्र गर्ने मौकामा दाने भण्डारी र भद्र भण्डारीले अदालतसमक्ष आई बकपत्र गर्दासमेत प्रतिवादीले मृतकको गर्धनमा धारिलो हतियार प्रहार गरी मारेको भनी किटानी गरिदिएका रहेछन्। प्रतिवादीबाट प्रहार गरी मारेको हँसियासमेत बरामद

भई आएको देखिई मृतकलाई प्रतिवादीले मारेको भन्ने कुरामा विवाद देखिन नआई मृतकको गर्धनमा हँसिया प्रहार गरी मारेको ठहर्छ ।

प्रतिवादीउपर ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. र १३(१) नं. अनुसारको कसुर अपराधमा १३(१) नं. अनुसारको सजायको मागदाबी लिइएको भए तापनि प्रतिवादीउपर जाहेरी पर्दा प्रतिवादीको उमेर २० वर्ष उल्लेख भएको, प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा उमेर १७ वर्ष उल्लेख गरे पनि जिल्ला शिक्षा कार्यालय, दैलेखको जिल्ला स्तरीय परीक्षा मार्कसिट, नेपाल मा.वि. निमाचल सिंगौडीको मिति २०६७।१।२७ को पत्र, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, दैलेखको मिति २०६७।६।१९ को पत्रसमेतबाट प्रतिवादीको जन्म मिति २०५२।२।३ उल्लेख भई निज अपराध गर्दाको अवस्थामा १६ वर्ष पुरा भएको भन्ने देखिन नआएकोले प्रतिवादीउपर ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(१) नं. को अभियोगदाबी स्थापित हुन सक्ने स्थिति नदेखिई बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) नं. अनुरूपको कसुर अपराध स्थापित हुन आएकोले निजलाई उक्त नं. अनुसार कैद वर्ष १० मात्र हुने ठहर्छ । प्रतिवादीलाई बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा १५ अनुसार कठोर सजाय दिनु उपयुक्त नदेखिएकोले हतकडी नलगाउनुको साथै एकान्त कारावास वा उमेर पुगेका सजाय पाएका कैदीसाथ नराखी बालसुधार गृहमा पठाई दिनु भनी कारागार कार्यालय, दैलेख तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, दैलेखलाई लेखी पठाई दिनु पर्ने ठहर्छ भन्ने दैलेख जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१।२।२२ को फैसला ।

मौकामा बुझिएका नमराज भण्डारीसमेतको बकपत्रबाट उक्त वारदात घटनाको बारेमा प्रस्ट गराइदिएका छन् । त्यसैगरी निज भाउजू हरिचना भण्डारीलाई उक्त कर्तव्य गरी मारेकोमा इमान्दारिताका साथ आफ्नो भएको सत्य तथ्यमा आधारित भई सम्मानित अदालतमा बयान गरेको छु । जुन स्वीकार

गरी पश्चाताप गरी अपराधलाई स्वीकार गरेको छु । मैले सम्मानित अदालतलाई आफू नाबालक अवस्थामा भएको बेला उक्त अपराध भएको हुँदा सोसम्बन्धमा अनुरोधसमेत गरेको थिएँ । त्यसैले मलाई दैलेख जिल्ला अदालतबाट मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. र १३(१) नं. को अभियोग स्थापित हुन नसक्ने भनी बालबालिका ऐन, २०४८ को दफा ११(३) अनुरूप १० वर्ष कैद मेरो लागि अत्यन्तै चर्को भएको हुँदा सम्मानित अदालतबाट मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं बमोजिम न्यूनतम सजाय गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी जग्गे भन्ने जगतबहादुर भण्डारीको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिवादीले गरेको कसुर मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(१) नं. अन्तर्गतको नै भएकोमा कुनै विवाद छैन जहाँसम्म सजाय निर्धारण गर्ने विषय छ निज प्रतिवादीको उमेर १६ वर्षभन्दा कम भएको कारण उमेर पुगेका व्यक्तिलाई हुने सजायको आधी मात्र सजाय हुने व्यवस्था बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) ले गरेको हो । अतः निज प्रतिवादीको हकमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. को कसुर स्थापित नै नगरी बालबालिकासम्बन्धी ऐनको दफा ११(३) को कसुर स्थापित गरेको हदसम्म प्रस्तुत फैसला बदर गरी सुरु अभियोग दाबी बमोजिमकै कसुर ठहर गरी सजायको हकमा मात्र बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय कायम गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

वादी नेपाल सरकारको र प्रतिवादीको दोहोरो पुनरावेदन दायर भएको देखिँदा वादीको पुनरावेदनको जानकारी प्रतिवादीलाई र प्रतिवादीको पुनरावेदनको जानकारी वादीलाई दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतबाट भएको मिति २०६८।७।३० को आदेश ।

जाहेरी दरखास्त, घटनास्थल प्रकृति

मुचुल्का, मौकामा बुझिएका मानिसहरूको कागज तथा अदालतमा गरेको बकपत्र, प्रतिवादीको अनुसन्धान अधिकारीसमक्षको साबिती बयान तथा कसुर स्वीकार गरी गरेको अदालतको बयान तथा मृतकको Post Mortem Report लगायत मिसिल संलग्न अन्य कागज प्रमाणबाट प्रतिवादीले आफ्नी भाउजू मृतक हरिचना भण्डारीलाई आँसीले प्रहार गरी काटी मारेको भन्ने वादी दाबीको अभियोग शङ्कारहित तवरबाट पुष्टि भइरहेको देखिन्छ।

मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(३) नं. का प्रावधानको दाबी गरी प्रस्तुत मुद्दाको अभियोग पत्र दायर भएको देखिँदा मागदाबीबमोजिमको कसुर अपराध र सो कसुर अपराधसँग सम्बन्धित कानूनी प्रावधानबमोजिम प्रतिवादीको कसुर अपराध कायम गर्नुपर्ने देखिन्छ भने सजायको हकमा उपर्युक्त ऐनको प्रावधानबमोजिम हुन मागदाबी गरिए पनि त्यस्तो अपराध बालबालिकाले गरेको पाइएमा त्यस्तो अपराधमा सजाय तोक्दा बाल अधिकार मैत्री कानूनको रूपमा विकसित नयाँ कानून बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को प्रावधान आकर्षित हुने व्यवस्था भइरहेको देखिन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी १६ वर्षमुनिको नाबालक रहेको देखिँदा निजले गरेको मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(३) नं. अन्तर्गतको कसुरमा सिद्धान्ततः सजाय गर्दा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) आकर्षित हुने देखिन्छ। बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) मा “चौध वर्ष वा सोभन्दा माथि र सोह्र वर्षभन्दा मुनिका बालकले कुनै अपराध गरे निजलाई कानूनबमोजिम उमेर पुगेका व्यक्तिलाई हुने सजायको आधा सजाय हुन्छ” भन्ने व्यवस्था भइरहेको र प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको १ नं. र १३(३) नं. को कसुर गरेको देखिँदा यस व्यवस्थाले उमेर पुगेको व्यक्तिलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्नुपर्ने भन्ने भएको देखिँदा १६ वर्षमुनिको प्रतिवादीलाई उल्लिखित बालबालिकासम्बन्धी ऐन,

२०४८ को दफा ११(३) अन्तर्गत सजाय गर्दा उमेर पुगेको मानिसलाई हुने सर्वस्वसहित जन्मकैदको आधा सजाय गर्दा प्रतिवादीलाई १०(दश) वर्ष कैद सजाय हुने देखिँदा प्रतिवादीलाई सो १०(दश) वर्ष कैद सजाय तोक्नु मनासिब नै हुने साथै बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा १५ बमोजिम प्रतिवादीलाई कठोर सजाय दिन हतकडी लगाउन एकान्त कारावासमा राख्न वा उमेर पुगेका कैदीको साथमा राख्न उपयुक्त नहुने देखिँदा प्रतिवादीलाई बाल सुधार गृहमा पठाउनु जायज ठहरिन्छ।

अतः उपर्युक्त उल्लिखित तथ्य, प्रमाण तथा विश्लेषणको रोशनीमा प्रतिवादी जन्म भन्ने जगतबहादुर भण्डारीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. को कसुर कायम गरी सजायको हकमा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) अनुसार गर्नु पर्नेमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. को कसुर कायम नगरिएको सुरु दैलेख जिल्ला अदालतको फैसला सो हदसम्म नमिलेको देखिँदा केही उल्टी हुने ठहर्छ। प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतको मिति २०६८।१।२५ को फैसला।

मैले मह खाएको विषयलाई लिएर मेरो भाउजू हरिचना भण्डारीसँग भनाभन हुँदा बेसार बारीमा भएका बखत भाउजूले आफूले बेसार गोड्न लागेको हँसियाको पछाडिको भागले मलाई प्रहार गरी रहँदा त्यो अवस्थामा मैले प्रतिकार नगरे भाउजूको उक्त प्रहारले मेरो मृत्यु हुन सक्ने प्रवल सम्भावना रहेको हुँदा मैले आफ्नो प्रतिरक्षार्थ हँसियाले प्रहार गर्दा भाउजूको मृत्यु हुन गएको, मैले भाउजूलाई मार्नु पर्ने कुनै पूर्व रिसइवी तथा कारण नभएको तथा मैले भाउजूलाई मार्ने कुनै मनसाय पनि नभएको कुरालाई इमान्दारितापूर्वक अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालतमा स्वीकार गरी बयान गरेको छु। मैले ज्यानसम्बन्धीको महलको ७ नं. बमोजिम आफ्नो रक्षार्थ प्रतिकार गर्दा निज भाउजूलाई प्रहार गर्दा निजको मृत्यु हुन गएको हुँदा

मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ७ नं. बमोजिम नगरी ऐ. को १३(१) नं. बमोजिमको कसुर कायम गरी सजाय गरेकोमा मलाई चर्को पर्ने हुँदा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ७ नं. बमोजिम मलाई अभियोग मागदाबीबाट फुर्सद गरिपाउँ ।

मैले उक्त कर्तव्य गरेकोसम्बन्धमा मौकामा बुझिएका नवराज भण्डारीसमेतको बकपत्रसमेतबाट उक्त वारदात घटनाबाट प्रस्ट गराइदिएका छन् । तसर्थ मैले निज भाउजू हरिचना भण्डारीलाई आफ्नो प्रतिरक्षार्थ प्रहार गर्दा निजको मृत्यु भएको व्यहोरा इमान्दारिताका साथ आफ्नो सत्य तथ्य बयान अदालतमा गरेको छु । साथै आफ्नो प्रतिरक्षार्थ प्रहार गर्दा भाउजू हरिचनाको मृत्यु हुन गएको कुरा स्वीकार गरी पश्चाताप गरी अपराधलाई स्वीकारी अदालतमा अनुरोधसमेत गरेको छु । सम्मानित दैलेख जिल्ला अदालतले मलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. स्थापित हुन नसक्ने भनी बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) अनुरूप १० वर्ष कैदको फैसला गरेकोमा पुनरावेदन अदालतले उक्त फैसलालाई केही उल्टी गरी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. को कसुर कायम गरी गरेको फैसला अन्यायपूर्ण साथै बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) को विपरीत उक्त फैसला बमोजिमको सजाय मलाई चर्को पर्न जाने हुँदा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ७ नं. बमोजिम अभियोग मागदाबीबाट फुर्सद पाउँ ।

मेरो पुनरावेदन जिकिरका अतिरिक्त मैले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष तथा अदालतमा बयान गर्दा भएको सत्य साँचो बयान इमान्दारितापूर्वक गरेको तथा उक्त वारदात गराउन पर्ने मेरो भाउजू हरिचनासँग न त कुनै रिसइवी नै थियो न त मैले निजलाई मारुपर्ने कुनै पूर्व योजना नै बनाएको थिएँ । उक्त कुनै कारण नभई म नाबालक अवस्थाको र भाउजू मभन्दा धेरै उमेर भएकी, हड्ढाकड्डा भएकी र निजको प्रहारबाट

मेरो ज्यानसमेत जान सक्ने प्रबल सम्भावना भएको हुँदा मैले आफ्नो प्रतिरक्षार्थ भाउजूको हातमा प्रहार गर्न खोज्दा अन्त लाग्न गई भाउजूको मृत्यु हुन गएको हुँदा मबाट अन्जानमा नै मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ७ नं. बमोजिमको कार्य हुन गएको कुरालाई नजर अन्दाज गर्दै पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतले मलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. को कसुर कायम गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण भएको हुँदा बदर गरी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ७ नं. बमोजिम अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउँ भन्ने जगतबहादुर भण्डारीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

नियमबमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो ।

आजको पेसीमा पुनरावेदक वा निजको कानून व्यवसायी उपस्थित भई बहस जिकिर गर्न सक्नु भएको देखिएन ।

प्रस्तुत मुद्दाको निर्णयको लागि आवश्यक तथ्य र प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर सङ्क्षेपमा यस्ता छन् :

मिति २०६७।४।३० गते दिउँसो अं. ३/३.३० बजेको समयमा प्र. जग्गे भन्ने जगतबहादुर भण्डारीले मह खाई महमा पानी मिसाएको विषयमा आफ्नो बाबु दाने भण्डारीसँग बोलाबोल गरी रिसकै क्रममा नजिकै बेसार बारीमा भाउजू हरिचना भण्डारीलाई फेला पारी आफूलाई महमा पानी मिसाएको आरोप किन लगाएको भनी देवर भाउजूबिच बोलाबोल हात हालाहाल भई प्रतिवादीले हँसिया (खुर्पा) आँसीले भाउजूको गर्धन, नाक, मुख, कानमा समेत प्रहार गरी मारेकोले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी प्रतिवादी विरुद्ध अभियोगपत्र दायर भएको देखिन्छ ।

उक्त अभियोगदाबी पुग्ने ठहराई प्रतिवादी १६ वर्ष पुरा भएको देखिन नआएकोले बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) नं. अनुसार कैद वर्ष १० हुने र प्रतिवादीलाई बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८

को दफा १५ अनुसार हतकडी नलगाउनु भन्नेसमेतको सुरु दैलेख जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१२।२२ को फैसला रहेको छ।

सुरु फैसलामा चित्त नबुझाई आफूले पश्चाताप गरी अपराधलाई इमान्दारीका साथ स्वीकार गरेको र नाबालकसमेत भएकोले १० वर्ष कैद गरेको अत्यन्तै चर्को भएकोले मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं बमोजिम न्यूनतम सजाय गरिपाउँ भनी प्रतिवादीले र ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. को कसुर स्थापित नै नगरी बालबालिकासम्बन्धी ऐनको दफा ११(३) को सजाय गरेको सुरु अदालतको फैसला नमिलेकोले अभियोगदाबीको कसुर ठहर गरी सजायको हकमा मात्र बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय कायम गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गरेको पाइन्छ।

प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१)नं. को कसुर कायम नगरेको सुरु दैलेख जिल्ला अदालतको फैसला सो हदसम्म नमिलेको देखिँदा केही उल्टी हुने र बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) नं. अनुसार कैद वर्ष १० तथा सोही ऐनको दफा १५ अनुसार प्रतिवादीलाई हतकडी नलगाउने ठहराएको समेतको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला मनासिब ठहर्छ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतको मिति २०६८।११।२५ को फैसला देखिन्छ।

उक्त फैसलामा चित्त नबुझाई प्रतिवादीले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन पत्रमा मह खाएको विषयलाई लिएर भाउजूसँग भनाभन हुँदा भाउजूले हँसियाको पछाडिको भागले प्रतिवादीलाई प्रहार गरेकोले प्रतिरक्षार्थ हँसियाले प्रहार गर्दा भाउजूको मृत्यु हुन गएको हो। आफू नाबालक र भाउजू धेरै उमेरकी हट्टाकट्टा भएकीले प्रतिरक्षा नगरेको भए आफ्नो ज्यान जाने हुँदा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. को कसुर कायम गरेको चर्को पर्ने हुँदा ऐ. को

७ नं. बमोजिम अभियोग मागदाबीबाट फुर्सद गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादीको जिकिर देखिन्छ।

अब पुनरावेदन अदालत सुर्खेतले गरेको फैसला मिले नमिलेको र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो।

२. तत्सम्बन्धमा विचार गर्दा २०६७।४।३० गते बिहान अं. ७ बजेतिर मान्ने भण्डारीको घरमा बुबाले मह खाएर महमा पानी हालेको भनी आफूलाई आरोप लगाएको, घरमा आएपछि बुबाले भनेअनुसार आँसी लिएर पिंडालु गोडन जान लाग्दा आफ्नै हल्दी बारीमा हल्दी गोड्दै गर्नुभएकी भाउजू हरिचनसँग भेट भएको, आफूउपर मह खाई महमा पानी हालेको निराधार आरोप लगाएको सम्बन्धमा कुरा गर्दा भाउजूले तेरो बुबा र तँमध्ये एक जनाले मह खाई महमा पानी राखेको हो भनेको, भाउजू र निजको बोलाबोल हात हालाहाल भएको, त्यसपछि प्रतिवादीले आँसी प्रहार गरी माने मनसायले नै भाउजूको हत्या गरेको र सो कुरा गाउँलेको अगाडिसमेत स्वीकार गरेको भनी आरोपित कसुरमा साबित भई प्रतिवादीले मौकामा बयान गरेको पाइन्छ।

३. यी प्रतिवादीले सुरु अदालतमा बयान गर्दासमेत महको कुरामा भाउजूसँग विवाद भएको र सो क्रममा प्रतिवादीले मृतक भाउजूलाई आँसीले हानी मारेकोमा साबित छन्। तर अदालतको बयानमा प्रतिवादीलाई देखासाथ भाउजूले बाबु छोराले मह खाइसक्यौं भन्दै कराउन थालेपछि मह खाएको होइन भन्दाभन्दै मृतक भाउजूले हँसिया लिई गाली गर्दै झम्टेर हल्लाउन र उल्टो हँसियाले प्रहार गर्न थालेपछि रक्षाको लागि हँसियाले भाउजूको हातमा हान्छुभन्दा मृतकको पछाडि गर्धन घाँटीमा हँसियाको प्रहार भई निजको मृत्यु भएको मृतकलाई माने कुनै पूर्व योजना नभई आत्मरक्षाको क्रममा मृत्यु भएको हो भनी उल्लेख गरेपनि सोही बयानमा अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयानको व्यहोरा ...र सहिछाप आफ्नो हो

अन्धा बुबा र मलाई गाली गरेको हुँदा रिसको आवेगमा ...मारेको हूँ ...मार्ने मनसायले भाउजूलाई मारेको हो भन्ने कुरा लेखाएको होइन साक्षी प्रमाण केही छैन भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

४. प्रतिवादीको मौकाको साबितीको पुष्टि मृतकको घटनास्थल लास जाँच मुचुल्का, मृतकको शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट भएको छ ।

५. त्यसैगरी महको विषयमा बाबुछोरा बिच बोलाबोल भएको र भाउजूसँग समेत झगडा भएकोले भाउजूलाई आँसीले काटी मारेको हुँ भनी प्रतिवादीले गाउँलेको अगाडि भनेको भन्ने व्यहोराको प्रतिवादीको पिता दाने भण्डारी, हिक्मत भण्डारी, सुर्य भण्डारी, मृतकको पिता नमराज बडुवालसमेतले गरेको घटना विवरण कागज र श्रीमती हरिचना भण्डारीको घर परिवारमा त्यति राम्रो सम्बन्ध थिएन । म घरमा नभएको बेला घर परिवारमा झैझगडा हुने गरेको थियो । रिसको कारण भाइ जग्गे भण्डारीले मेरी श्रीमतीलाई हँसियाले काटी मारेका रहेछन् भनी मृतकका पति र प्रतिवादीका दाजु भद्र भण्डारीले गरेको मौकाको कागज एवम् मौकामा गरेको कागजको व्यहोरा र सहीछाप आफ्नै हो भनी दाने भण्डारी, भद्रबहादुर भण्डारी, देवबहादुर बडुवाल, नमराज बडुवालले सुरु अदालतमा बकपत्र गरेकोसमेतको लिखतबाट समर्थित भएको छ । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ बमोजिम ती कागज प्रतिवादी विरुद्ध प्रमाण लाग्ने देखिन्छ ।

६. मृतक भाउजूले आफ्नो ज्यान लिनेगरी हँसियाले हान्न लागेकी आफूभन्दा मृतक भाउजू उमेरले जेठी र हड्ढाकड्डा रहेकीले आत्मरक्षाको लागि आफूले मृतक भाउजूलाई हँसिया प्रहार गरी मारेको हो भन्ने प्रतिवादीको कथन मान्न नसकिने कारणहरूमा :

शव परीक्षण प्रतिवेदनमा मृतकको उचाई ४ फिट उल्लेख भएको छ । प्रतिवादीको उमेर १६ वर्षभन्दा कम देखिन आई मृतकभन्दा प्रतिवादी कान्छो देखिन आएपनि प्रतिवादीको उचाई ५'४"

देखिएबाट जीउडालको हिसाबले मृतकभन्दा प्रतिवादी नै बलियो र अग्लो देखिन आएकोले आफूभन्दा मृतक जेठी र हड्ढाकड्डा रहेकी भन्ने प्रतिवादीको जिकिर भ्रामक देखिन्छ ।

७. प्रतिवादीले मौकाको बयानमा आत्मरक्षाको जिकिर लिन सकेको देखिँदैन । मौकाको बयान हुँदा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२) को (क) (१) बमोजिम प्रतिवादी सचेत अवस्थामा नरहेको, (२) निजलाई बाध्य पारिएकोसमेतको कार्य गरी इच्छाविरुद्ध साबिती बयान गर्ने स्थितिमा पारिएको, (३) निजलाई धम्की वा विश्वास पर्ने आश्वासन दिएको परिणामस्वरूप निज साबित भएकोसमेतको अवस्था विद्यमान रहेको कुरालाई प्रतिवादीले सिद्ध गर्नुपर्छ । तर प्रतिवादीबाट त्यस्तो कुनै कुरा आउन सकेको छैन ।

८. मृतकको हातमा सानो एक मुठो घाँस रहेको भन्ने लासजाँच मुचुल्काबाट मृतकले प्रतिवादीलाई हँसियाले काट्न झम्टेको भन्ने प्रतिवादी जिकिरलाई खण्डित गर्दछ । घाँसमा हात रहेकी मृतकले आफूभन्दा बलिया र अग्ला यी प्रतिवादीको ज्यान लिने गरी हँसियाले हान्न खोजेकी भन्ने कुरा प्रमाणित गर्दैन । प्रतिवादीको शरीरमा कुनै घाखत रहेको छैन । कदाचित मृतकले हान्न खोजेकी भए पनि प्रतिवादीले मृतकलाई सजिलै नियन्त्रणमा लिन सक्ने वा हार गुहार गरी अरूको सहयोग माग्ने वा भाग्ने उम्कन सक्ने अवस्था नरहे नभएको अवस्था पनि देखिँदैन । अतः प्रस्तुत वारदातमा प्रतिवादीले जिकिर लिएअनुरूप मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ७(१) नं. बमोजिम मृतकले प्रतिवादीको ज्यान लिनासम्मको जोरजुलुम गरेको कुरा नै प्रमाणित हुन सकेको छैन ।

९. सोही लास जाँच मुचुल्कामा मृतकको घाँटी आधा काटेर घोप्टो परेको, कान १ काटिएको, मुख काटिएको, गालामा निलडाम रहेको भनी र मृतकको शव परीक्षण प्रतिवेदनमा chop wound 18 cm long, semi-circular extending from chin

then to mouth, cheek extending backward below left ear with nape of neck 7 cm below occiput. Left mandible fractured. Cervical vertebra transected at fourth cervical vertebra level. Major artery and vein of neck on left side was also transected. Incised wound of 5x4 cm and 1 cm deep over right shoulder र मृत्युको कारणमा the cause of death is hypovolemic shock due to external hemorrhage भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । मृतकउपरको यत्रो विघ्नको नृशंस प्रहारलाई आत्मरक्षाको सिद्धान्तले स्वीकृति दिँदैन ।

१०. यी प्रतिवादीले एकातिर आत्मरक्षाको जिकिर लिएको देखिन्छ भने अर्कोतिर अ.बं. १८८ नं. बमोजिम घटी सजाय पाउनु पर्ने जिकिर पनि लिएको देखिन्छ । आत्मरक्षाको जिकिर पुगेको खण्डमा प्रतिवादीले अभियोगदाबीबाट सफाइ पाउने अवस्था रहन्छ । अ.बं. १८८ नं. को राय भनेको ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ नं. को कसुरदार ठहरिएकालाई कसुर गर्दाको परिस्थितिको विचार गरेर घटी सजाय गर्ने कानून हो । अ.बं. १८८ नं. को माग गर्नु भनेको आफूबाट उक्त १३ नं. को कसुर भएको हो भन्ने प्रतिवादीको स्वीकारोक्ति हो ।

११. आत्मरक्षाको जिकिर प्रमाणित गर्ने भार सो जिकिर लिने प्रतिवादीमा रहन्छ । तर निजले अदालतमा बयान गर्दा आफ्नो कुनै सबुद प्रमाण नरहेको भनी उल्लेख गरेको अवस्था छ ।

१२. यिनै सब कारणहरूले ज्यानसम्बन्धीको महलको ७ नं. को आत्मरक्षाको प्रतिरक्षा पुनरावेदक प्रतिवादीको हकमा आकर्षित गर्न मिल्ने देखिँदैन ।

१३. अतः सुरु जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी गरी पुनरावेदक प्रतिवादी जग्गे भन्ने जगतबहादुर भण्डारीले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३(३) नं. को कसुर गरेको ठहराई वारदात हुँदाको अवस्थामा प्रतिवादी १६ वर्षभन्दा कम

उमेरका भएकाले प्रतिवादीलाई बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११(३) नं. बमोजिम १० दश वर्ष कैद सजाय हुने र सोही ऐनको दफा १५ बमोजिम प्रतिवादीलाई बाल सुधार गृहमा पठाउने ठहराएको समेतको पुनरावेदन अदालत, सुर्खेतको मिति २०६८।१।२५ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ ।

१४. प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. को राय लगाउनु पर्ने हो कि भन्ने हकमा उक्त अ.बं. १८८ नं. सर्वस्वसहित जन्मकैद वा जन्मकैद भएका प्रतिवादीको हकमा मात्र आकर्षित हुने कानूनको रूपमा निर्माण भएको देखिन्छ । यी प्रतिवादीलाई १३(१) नं. को कसुरदार कायम गरेपनि बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ ले नै किन नहोस् जम्मा १० वर्ष कैद भएको अवस्था छ । त्यस अतिरिक्त मृतकको मृत्युको लागि कुनै न कुनैरूपमा मृतक दोषी रहेको देखिनु र प्रतिवादीले गरेको वारदातप्रति समाजले प्रतिवादीप्रति पनि थोरै भएपनि सहानुभूति देखाउनु पर्ने कुरा मिसिलबाट स्पष्ट हुनुपर्छ । मृतकले घर धानेकी र मृतकको मृत्युबाट प्रतिवादीका अन्धा बाबु दाने भण्डारी टुहुरा जस्तै भएको कुरा मिसिलमा भएको निजको कागज र बकपत्रबाट खुल्दछ । मृतकको पति भद्र भण्डारी पनि अकारण आफ्नी पत्नीको ज्यान लिने प्रतिवादीप्रति आक्रोशित छन् । मृतकको पति घरमा नरहेका एकली असहाय भाउजूलाई उन्मादी भएर निहूँ खोजी नृशंस तवरबाट धेरै ठाउँमा काटी मारी हत्या गर्ने यी प्रतिवादीलाई उक्त १८८ नं. लाग्ने अवस्था छैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमति छ ।

न्या.ओमप्रकाश मिश्र

इजलास अधिकृत : गेहेन्द्रराज रेग्मी

इति संवत् २०७२ साल मङ्सिर २४ गते रोज ५ शुभम् ।